आवधिक योजना

(आर्थिक वर्ष २०७८/२०७९-२०८२/२०८३)

लिखु गाउँपालिका

बागमती प्रदेश, नुवाकोट, नेपाल

२०७८

आवधिक योजनाको सार संक्षेप

दिर्घकालिन सोंच	**"समृद्ध लिखुको आधार कृषि, शिक्षा र पूर्वाधार "**
समष्टिगत लक्ष्य	**आर्थिक तथा सामाजिक विकास र पूर्वाधार मार्फत समाबेशी र समृद्ध समाज निर्माण गर्ने ।**
रणनीति	○ कृषि क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गरि आय र रोजगारीको अवसरमा वृद्धि गर्नु । ○ शिक्षा,स्वास्थ्य, लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणमा गुणात्मक सुधार गर्दै समृद्ध समाजको आधार निर्माण गर्नु । सुरक्षित आवास को सुनिश्चितता गर्नु । ○ टिकाउ यातायात संजालको विकास गर्नु । ○ सुरक्षित आवास को सुनिश्चितता गर्नु ।
प्रतिफल	**उद्देस्य १: कृषि क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गरि आय र रोजगारीको अवसरमा वृद्धि गर्नु ।** **प्रतिफल १.१:** आधुनिक, व्यवसायिक, अर्गानिक एवं प्रतिस्पर्धी कृषि उत्पादनमा बृद्धि भएको हुनेछ । **प्रतिफल १.२:** खेतीयोग्य भूमीमा भरपर्दो सिंचाई सुविधा पुगेको हुनेछ । **प्रतिफल १.३:** पशुपालन व्यवसायिक एवं आधुनिक भई पशुजन्य उत्पादनबाट आयमा बृद्धि भएको हुनेछ । **प्रतिफल १.४:** कृषिमा आधारित उद्योगको स्थापना एवं प्रवद्र्धन भई रोजगारीमा वृद्धि भएको हुनेछ । **प्रतिफल १.५:** बैंक तथा वित्तीय सेवामा कृषकको पहुँच कायम भएको हुनेछ । **उद्देस्य २ : शिक्षा,स्वास्थ्य, लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणमा गुणात्मक सुधार गर्दै समृद्ध समाजको आधार निर्माण गर्नु ।** **प्रतिफल २.१:** प्राविधिक शिक्षामा पहुँच तथा विद्यालय शिक्षाको गुणस्तरमा बृद्धि भएको हुनेछ । **प्रतिफल २.२:** आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा वृद्धि भएको हुनेछ । **प्रतिफल २.३:** सुरक्षित खानेपानी सुविधामा बृद्धि भई सरसफाइजन्य व्यवहारमा सुधार भएको हुनेछ । **प्रतिफल २.४:** लक्षित वर्गको निर्णय प्रकृयामा सहभागिता, सामाजिक मर्यादा र आत्मनिर्भरतामा बृद्धि भएको हुनेछ । **प्रतिफल २.५:** युवा लक्षित व्यवसायिक अवसर सृजना भइ युवाहरु आत्मनिर्भर हुनेछन् । **उद्देस्य ३ : टिकाउ यातायात संजाल को सुनिश्चितता गर्नु ।**

प्रतिफल ३.१: सबै वडा केन्द्र सर्वयाम सडकले जोडिएको हुनेछ ।
प्रतिफल ३.२: आधा घण्टाको दुरीमा सर्वयाम सडकसम्मको पहुँच पुगेको हुनेछ ।
प्रतिफल ३.३: कालोपत्रे सडक, सर्वयाम सडक, झोलुङ्गे पुलको संख्या, पक्की पुल संख्यामा वृद्धि भएको हुनेछ ।
प्रतिफल ३.४: यातायातका साधनहरुको नियमितताले आवागमन सहज भएको हुनेछ ।
प्रतिफल ३.५: आवास र वस्ती विकास व्यवस्थित र सुरक्षित भएको हुनेछ ।

उद्देस्य ४ : सुरक्षित आवास को सुनिश्चितता गर्नु ।

प्रतिफल ४.१: आवास र वस्ती विकास व्यवस्थित र सुरक्षित भएको हुनेछ ।
प्रतिफल ४.२: भू–उपयोग योजना तयार भएको हुनेछ ।
प्रतिफल ४.३: भवन मापदण्ड तयार भई कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।
प्रतिफल ४.४: जोखिम नक्साङ्कन भएको हुनेछ ।
प्रतिफल ४.५: एक नमूना वस्तीको निर्माण भएको हुनेछ ।

योजनाका लागि आवश्यक श्रोत अनुमान

क्षेत्र	अनुमानित श्रोत (लाखमा)	प्रतिशत
आर्थिक विकास	५,३२१	९%
सामाजिक विकास	२२,५९१	४०%
पूर्वाधार विकास	१७,०८१	३०%
सुशासन तथा अन्तरसम्बन्धित	१,५१८	३%
कार्यालय संचालन तथा प्रशासनिक	९,५०१	१७%
कुल	५६,०१२	१००%

योजनाको श्रोत प्रक्षेपण

बार्षिक प्रक्षेपण(लाखमा)					
२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	कूल
४९१०	५४०१	५९४२	६५३७	७१९०	२९९८०

बिषय सूची

१ परिच्छेद १: परिचय १

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ स्थानीय तहको बस्तुस्थिति विवरण १

१.२.१ भौगोलिक अवस्थिति र राजनीतिक विभाजन १

१.२.२ ऐतिहासिक धार्मिक तथा सांस्कृतिक पक्ष २

१.२.३ भू-उपयोग ३

१.२.४ जनसंख्या ३

१.२.५ प्राकृतिक श्रोत तथा जैविक बिबिधता ४

१.२.६ जातजाति र भाषा ४

१.२.७ आर्थिक क्रियाकलाप ४

१.२.८ खानेपानी तथा सरसफाई ५

१.२.९ आवासको स्थिति ५

१.२.१० संचार ५

१.२.११ शिक्षा ५

१.२.१२ मानव विकास ६

१.३ योजना तर्जुमाका आधारहरु ६

१.४ योजना तर्जुमा बिधि ६

१.५ योजना तर्जुमाका सीमाहरू ७

२ परिच्छेद २: समष्टिगत योजना र श्रोत बेबस्था ८

२.१ पृष्ठभूमि ८

२.२ चुनौती तथा अवसर ८

२.३ योजना खाका ९

२.३.१ सोच ९

२.३.२ लक्ष्य ९

२.३.३ उद्देश्य ९

२.३.४ परिमाणात्मक लक्ष्य १०

२.३.५ रणनीति र कार्यनीति १०

२.४ आय-व्यय प्रक्षेपण ११

२.५ सार्वजनिक खर्चको वर्गीकरण एवं क्षेत्रगत बाँडफाँड १२

२.६ लगानी र श्रोत व्यवस्था १२
२.६.१ लगानीको आवश्यकता र श्रोत १२
२.६.२ आन्तरिक श्रोत परिचालन १३
२.६.३ अन्तर सरकारी श्रोत परिचालन १३
२.६.४ जनसहभागिता परिचालन १३
२.६.५ निजि र सहकारी क्षेत्रको श्रोत परिचालन १३
२.६.६ संघ संस्था को श्रोत परिचालन १४
२.६.७ श्रोत साधनको बाँडफाँड तथा परिचालन १५
२.७ सार्वजनिक खर्च र राजश्व परिचालन १५
२.७.१ सार्वजनिक खर्च नीति १५
२.७.२ राजश्व नीति १६
२.८ निजि क्षेत्रको श्रोत परिचालन नीति १६
२.९ सहकारी क्षेत्रको श्रोत परिचालन नीति १६
२.१० जनसहभागिता परिचालन नीति १६
२.११ संघ संस्थाको श्रोत परिचालन नीति १६
३ परिच्छेद ३: आर्थिक क्षेत्र १८
३.१ कृषि तथा प्राकृतिक श्रोत बेबस्थापन १८
३.१.१ कृषि विकास पशुपंक्षी विकास १८
३.१.२ खाद्य सुरक्षा २३
३.१.३ सिंचाई २५
३.१.४ बन तथा बनस्पति सम्पदा २७
३.२ उद्योग, बाणिज्य, आपूर्ति र पर्यटन ३०
३.२.१ उद्योग, बाणिज्य र आपूर्ति ३०
३.२.२ पर्यटन ३३
३.२.३ सहकारी, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरु ३५
४ परिच्छेद ४: सामाजिक क्षेत्र ३९
४.१ जनसंख्या तथा बसाइँसराइ ३९
४.२ शिक्षा ४०
४.३ स्वास्थ्य तथा पोषण ४६
४.४ खानेपानी तथा सरसफाई ५२

४.५ युवा तथा खेलकुद ५४
४.६ महिला ५७
४.७ बालबालिका तथा किशोरकिशोरी ६०
४.८ ज्येस्ठ नागरिक ६३
४.९ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु ६४
४.१० सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण ६७
४.११ दलित, आदिबासी, लोपोन्मुख, अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समुदाय ६८
५ परिच्छेद ५: पूर्वाधार क्षेत्र ७२
५.१ भू-उपयोग ७२
५.२ उर्जा ७३
५.३ यातायात पूर्वाधार ७५
५.४ संचार तथा सूचना प्रबिधि पूर्वाधार ७९
५.५ आवास तथा बस्ती विकास ८०
६ परिच्छेद ६: लोकतन्त र सुशासन ८३
६.१ शान्ति र सुव्यवस्था ८३
६.२ न्याय प्रणाली ८४
६.३ सेवा प्रवाह ८६
६.४ वित्तीय सुशासन ८८
६.५ भ्रस्टाचार निवारण ९०
७ परिच्छेद ७: अन्तरसम्बन्धित बिषय ९२
७.१ सन्तुलित विकास ९२
७.२ तथ्यांक बेबस्थापन ९३
७.३ गरिबी निवारण ९५
७.४ श्रम तथा रोजगारी ९७
७.५ विपद बेबस्थापन ९९
७.६ वातावरण १०२
८ परिच्छेद ८: योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मुल्यांकन १०६
८.१ योजना तर्जुमा १०६
८.२ आयोजना बैंक १०७
८.३ संस्थागत तथा कार्यन्वयन ब्यबस्था १२३

८.४ जोखिम ब्यबस्थापन १२३
८.५ अनुगमन तथा मुल्यांकन १२३
८.६ बार्षिक समीक्षा १२५
९ नतिजा खाका १२६
१० अनुसूची १३९

तालिका सुची

तालिका १: लिखु गाँउपालिकाको भू-उपयोगको स्थिति ३
तालिका २: परिमाणात्मक लक्ष्य १०
तालिका ३: आय प्रक्षेपण ११
तालिका ४: व्यय प्रवृति र प्रक्षेपण ११
तालिका ५: सार्वजनिक खर्चको क्षेत्रगत विवरण १२
तालिका ६: गाउँपालिका संरचना र जनसंख्या १३९
तालिका ७: आय प्रवृति र प्रक्षेपण १४३
तालिका ८: व्यय प्रवृति र प्रक्षेपण १४५
तालिका ९: सार्वजनिक खर्चको क्षेत्रगत विवरण १४६
तालिका १०: स्वास्थ्य चौकी र उपलब्ध सेवाहरु १४७
तालिका ११: खोपको अवस्था १४७
तालिका १२: सुरक्षित मातृत्व र परिवार नियोजन १४८
तालिका १३: पोषणको अवस्था १४८

चित्र सुची

चित्र १: लिखु गाउँपालिका तहगत विद्यार्थीहरुको संख्यात्मक विवरण ४१
चित्र २: लिखु गाउँपालिका अवस्थिति नक्सा १३९
चित्र ३: लिखु गाउँपालिका भू-उपयोग नक्सा १४०
चित्र ४: जात/जाति अनुसार जनसंख्या १४०
चित्र ५: मातृभाषा अनुसार जनसंख्या १४१
चित्र ६: पालिकाको आर्थिक गतिविधिमा अनुसार रोजगारीको अनुपात १४२
चित्र ७: लिखु गाउँपालिकाको आर्थिक प्रतिष्ठानहरुको स्थिति १४२
चित्र ८: प्रतिष्ठान र रोजगारको अनुपात १४२
चित्र ९: सडक संजाल १४९
चित्र १०: नदि १४९
चित्र ११: स्लोप नक्सा १५०
चित्र १२: उचाई नक्सा १५०
चित्र १३: बाढी प्रकोप नक्सा १५१
चित्र १४: एसपेक्ट नक्सा १५१

१ परिच्छेद १: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

अधिकांश भूभाग समथर तथा उर्बर कृषियोग्य जमिन भएकोले लिखु गाउँपालिका कृषिजन्य उत्पादन प्रसोधन र बिक्री वितरणमा नुवाकोट जिल्लामै अग्रणी स्थानमा रहेको छ । काठमाडौं सँगको निकटता, मध्य पहाडी राजमार्गको उपस्थिति र टोखा छहरे जस्ता परियोजनाले गर्दा विकासका अनेकन सम्भावनाहरू पनि यस गाउँपालिकासँग जोडिएका छन् । सम्भावनाहरू सँगै अव्यवस्थित सहरीकरण, कृषियोग्य जमिनको खण्डिकरण, जमिनको अन्य प्रयोजनका लागि रूपान्तरण जस्ता चुनौती पनि देखा परिरहेका छन् ।

मध्य पहाडी राजमार्ग सँगसँगैका बजार उन्मुख बस्तीहरू जनसंख्या वृद्धि, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायातको विकासले गर्दा द्रुत गतिमा शहरी केन्द्रको रुपमा विकसित भैरहेका छन् । उपलब्ध सीमित आर्थिक तथा सामाजिक श्रोत र साधनहरूलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट प्रयोग गरी व्यवस्थित विकासका लागि योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने विगतका प्रयासहरू विभिन्न कारणहरूले गर्दा सफलता प्राप्त गर्न सकेको देखिन्न ।कार्यान्वयन भइरहेको विद्यमान योजनाहरू दोहोरिने, छुट्टिने तथा एउटै प्रकृतिको कार्यका लागि एकै ठाँउमा एकभन्दा बढी संस्था संलग्न भएका उदाहरण पाइन्छ । जसले गर्दा लिखु गाउँपालिका योजनाबद्ध विकास गर्ने लक्ष्यको दृष्टिकोणले कुन दिशातर्फ जाँदैछ भन्ने यकिन हुन नसक्ने र योजना तथा कार्यक्रमहरू आफैमा अल्मलिएर पालिकाको विकासले आशातीत गतिलिन नसकेको देखिन्छ। पालिकाको विकासको लागि आफ्नै योजना नभएको र विकास लक्ष्य तथा उद्देश्य निर्धारण हुन नसक्नुको साथै पालिकालाई आवश्यक बजेटको पुग्दो व्यवस्था समेत हुन नसक्दा योजना र कार्यान्वयन बीच ठूलो खाडल रहेको विद्यमान स्थिति छ। पालिकाको दीर्घकालीन विकासको सोच राखेर माथि उल्लेखित कमीकमजोरीलाई क्रमशः हटाउँदै जान नेपालको संविधान र कानुनमा व्यवस्था भए बमोजिम स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्र रहेको विषय क्षेत्रलाई समेट्ने गरि स्थानीय तहको आर्थिक सामाजिक विकासको लागि आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्दछ । जसअनुसार पालिकाले दीर्घकालीन सोचको आधारमा लक्ष्य, उद्देश्य, नीति, सिद्धान्त, रणनीति तथा प्राथमिकता निर्धारण गरी विकासको लागि समग्रमा आधारित आवधिक र वार्षिक योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ यस्तो योजना तयार गर्दा नेपाल सरकारको राष्ट्रिय योजना र आ–आफ्नो प्रदेश सरकारको आवधिक योजनासँग तादात्म्य कायम गर्नुपर्दछ ।

यसरी तयार पारेको आवधिक योजनाले निर्धारित गरेको योजना कार्यान्वयन गर्न सहयोग पुग्ने किसिमले राष्ट्रिय योजना आयोग र सम्बन्धीत मन्त्रालयहरूले अनुदान, आवश्यक नीति र मार्गदर्शन उपलब्ध गराउनु पर्ने हुन्छ । यसै सन्दर्भमा सम्पूर्ण पालिकाहरूको आवधिक योजना सम्पन्न गर्ने नेपाल सरकारको नीति अनुरुप स्थानीय विकास मन्त्रालय, सहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग जस्ता निकायहरुबाट छुट्टाछुट्टै आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग भैरहेको छ । लिखु गाउँपालिकाको आवधिक योजनाभने प्रदेश सरकारको सहयोगमा सम्पन्न हुन लागेको हो ।

१.२ स्थानीय तहको बस्तुस्थिति विवरण

१.२.१ भौगोलिक अवस्थिति र राजनीतिक विभाजन

४७.८८ वर्गकिमि. क्षेत्रफलमा फैलिएको यस लिखु गाउँपालिकाको पूर्वमा शिवपुरी गाउँपालिका, विदुर नगरपालिका, उत्तरमा सूर्यगढी गाउँपालिका र दक्षिणमा बेलकोटगढी गाउँपालिका र ककनी गाउँपालिका रहेका छन्। यो नगरपालिका समुद्र सतहबाट ५२० मिटरदेखि १२०० मिटरसम्मको उचाइमा अवस्थित रहेको छ। पहाडी क्षेत्र देखि समथर भूभागमा

फैलिएको यस गाउँपालिका, व्यापारिक र प्रशासनिक बाहेक प्राकृतिक धार्मिक महत्वको साथै नदीनाला र वनजंगल जस्ता प्राकृतिक श्रोत साधनमा धनी पालिका हो ।

पालिकाको स्थापना नेपाल सरकारद्वारा गठित मन्त्रिपरिषद्को निर्णय अनुसार मिति २०७१ साल पुस २८ गते देहाय बमोजिमका साविकका गा.वि.सहरु समेटेर ६ वडाहरू सहितको लिखु गाउँपालिका घोषणा भएको थियो । जसको संरचना देहाय बमोजिम रहेको छ ।लिखु गाउँपालिका नेपालको प्रदेश नं ३, नुवाकोट जिल्ला भित्रको सबैभन्दा सानो गाउँपालिका हो । नेपालको संविधान अनुसार राज्य पुनसंरचना पछि साबिकको खानीगाँउ गाविसको सबै वडा, सूर्यमति गाविसको सबै वडा, चौघडा गाविसको १,२,५,६,७,८ वडाहरु, थानसिंङ गाविसको १,२,३,४,५,६,७ वडाहरु र थानापति गाविसको वडा नं ५ समेटेर जम्मा ६ वडा बनाई लिखु गाउँपालिका घोषण गरिएको हो । यस गाउँपालिकाको क्षेत्रफल ४७.८८ वर्ग कि.मि रहेको छ । यस गाउँपालिकाको केन्द्र साबिकको सूर्यमति गाविस वडा नं १ डुँडेमा रहेको छ । लिखु गाउँपालिकाको अवस्थिति नक्सा र जनसंख्या सम्बन्धि तथ्यांक अनुसूची 10.1 मा समावेस गरिएको छ ।

१.२.२ ऐतिहासिक धार्मिक तथा सांस्कृतिक पक्ष

लिखु गाउँपालिका धार्मिक ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक पक्षमा सम्पन्न छ । यस गाउँपालिका अन्तर्गत रहेको मालाकोट, नागीगढी, जलापदेवी, निरंजना भगवती, मन्दिरा देवी, गुप्तेश्वर महादेव गुफा, पितृदेवस्थलको सम्बन्ध पौराणिक धार्मिक तथा ऐतिहासिक रुपमा जोडिएको छ । नुवाकोट जिल्लाको नौवटा कोटहरू मध्ये एक कोट मालकोटको ऐतिहासिक पक्ष धेरै पुरानो रहेको छ । नुवाकोट, रसुवा, धादिङ, गोर्खा, लमजुङ र तनहुँ जिल्ला बाट काठमाडौँ उपत्यका आवतजावत गर्दा विश्राम स्थलको रुपमा प्रख्यात मालाकोट पुरातन जीवनशैली र मल्लकालीन भौतिक संरचनाको जीवन्त उदाहरण हो । तादी नदीको किनारमा अवस्थित मालाकोटमा बनेको विश्राम पाटी र गणेश मन्दिरले मालाकोटको इतिहासलाई संरक्षित गरेको छ । लिखु गाउँपालिका वडा नम्बर ३ मा रहेको जालपादेवी स्थानको स्थापना बि. सं. १९६९ मा भएको हो । पुरातत्व विभागमा समेत सूचिकृत यस जालपादेवी स्थानमा माघे संक्रान्ति, हरितालिका तीज, दशैँको नवरात्री, अष्टमी, पूर्णिमा र शनिबार विशेष पुजा अर्चना गरिन्छ । यस मन्दिरमा भाकल गर्ने र पञ्च बलि दिने चलन रहिआएको छ । तात्कालिक गोर्खा राज्यका राजा पृथ्वी नारायण शाहले नेपाल एकीकरणको क्रममा नुवाकोट विजय गर्नको लागि नागीगढीको प्रयोग गरेको इतिहास छ । बेलासपुर, मालाकोट र पट्टाबारीको शिरमा रहेको नागीगढी र नुवाकोटको साततले दरबार क्षेत्र समान उचाइमा रहेको छ । नागीगढीमा आहिले पनि त्यसबेलाको युद्धकालीन संरचनाको भग्नावशेष रहेको छ ।

२०५८ सालमा पत्तालागेको गुप्तेश्वोर महादेव गुफा नुवाकोट जिल्लामा रहेका ठूला गुफाहरू मध्ये एक हो । थुप्रै किसिमका आकृतिहरू देखिने यस गुफामा महादेवको उत्पत्ति भएको जनविश्वास रहिआएको छ । जालपादेवीस्थान बाट नजिकैको दूरीमा रहेको गुप्तेश्वोर महादेवको गुफा आसपासमा रमणीय हरिया वनजंगल रहेका छन् । यस स्थानबाट नुवाकोट जिल्लाको समथर भूभागहरूको दृश्यावलोकन गर्न सकिन्छ । विशाल पहरामा विभिन्न देवीदेवताको आकृति ऋषिमुनिहरूको प्रतिविम्ब, गाई हात्तीको टाउको तथा ऋद्धि सिद्धि को आकृति समेत देख्न सकिने गणेशगौडामा पनि आन्तरिक पर्यटनको आकर्षण रहेको छ । भडार देवीको रुपमा पुजिँदै आएको गणेशगौडामा स्थानीय तथा छिमेकी गाउँपालिकाभरि बाट समेत पुजा अर्चना गर्न आउने चलन रहेको छ । २०७१ सालमा स्थापना गरिएको पितृनारायणको मन्दिर क्षेत्रलाई उत्तरगयाको अर्को रुप मानिदै आएको छ । पितृ मोक्षकोलागि उत्तरगया, बेत्रावतीमा गरिने श्राद्ध लगायतका कार्य यस पितृनारायणको मन्दिर र लिखु नदीको किनारमा पनि गर्ने गरिएको छ । लिखु, पन्चकन्या, शिवपुरी, तादी, सुर्यगढ़ी लगायतका स्थानका श्रद्धालु भक्तजनहरुले दोस्रो उत्तरगयाको रुपमा यस क्षेत्रलाई पुजदै आएका छन् ।

मगर समुदायले मनाउने मंगसिर पूर्णिमा अर्थात् संशारी पुजाकालागि मन्दिरा देवी मन्दिर प्रख्यात रहेको छ । यहाँ मंगसिर पुर्णिमाकै अवसरमा दिनभर पुजा अर्चना गर्ने र खसी बोकाको बलि दिने अनि बेलुका नारायण पुजा लगाउने चलन रहेको छ । लिखु गाउँपालिका वडा नम्बर २ मा अवस्थित मन्दिरा देवी मन्दिरलाई विशेष धार्मिक धरोहरको रुपमा चिनिन्छ । नुवाकोट जिल्लामा रहेका विभिन्न शक्तिपिठहरु मध्य निरञ्जना भगवती पनि एक प्रसिद्ध शक्तिपिठ हो । विशेष धार्मिक महत्वका साथ पुजदै आएको निरञ्जना भगवतीको ऐतिहासिक सम्बन्ध नेपाल एकीकरणको समयदेखिनै रहेको किम्बदन्ती रहेको छ । प्रतेक वर्षा फागुपूर्णिमाको दिन नवाह लगाउने चलन रहेको यस शक्ति पीठमा समय अनुकुल विशेष दिनहरुमा पुजा अर्चना हुदै आएको छ । लिखु गाउँपालिकामा रहेका विभिन्न मठमन्दिरहरुको आफ्नै धार्मिक र ऐतिहासिक महत्व रहेको छ । यस्ता सबै धरोहरहरुलाई गाउँपालिकाले वडा र स्थानीय समुदायसंग समन्वय गरि आवश्यक पूर्वाधार विकास, प्रचार प्रशार, मर्मत सम्भार, मेला पुजा बेबस्थापनको लागि आर्थिक तथा भौतिक सहयोग प्रदान गर्दै आएको छ । आन्तरिक पर्यटन प्रवर्धनको लागि पालिकाले पर्यटकीय स्थानहरुको पहिचान गर्ने, पद मार्गको विकास गर्नुको साथै होमस्टेको अवधारणा अनुरुप समुदायहरुसंग समन्वयगरि विभिन्न कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै आएको छ ।

१.२.३ भू-उपयोग

लिखु गाउँपालिकाको धरातल, उचाई, हावापानी, माटो, प्राकृतिक वनस्पती आदि भौतिक र आर्थिक, सामाजिक एबम् सांस्कृतिक पक्षहरुमा भिन्नता पाइन्छ । यसले गर्दा यहाँको भू–उपयोगमा समेत गहिरो प्रभाव पारेको छ । गापाको अहिले भू-उपयोगको अवस्था तालिका 1: लिखु गाँउपालिकाको भू–उपयोगको स्थिति मा उल्लेख गरिएको छ । लिखु गाउँपालिकाको भू-उपयोग सम्बन्धी नक्सा अनुसूची 10.2 मा समावेस गरिएको छ ।

तालिका 1: लिखु गाँउपालिकाको भू-उपयोगको स्थिति

क्र.सं.	भूउपयोगको किसिम	क्षेत्रफल (ब.किमि.)	प्रतिशत
१.	कृषि भूमि	२७.२५	५६.८६
२.	बस्ती	०.५९	१.२३
३.	बन जङ्गल	१६.४३	३४.२७
४.	पानीको भाग	३.६१	७.५३
५.	भीर पहरा	०.०५	०.११

१.२.४ जनसंख्या

पुरूषको हकमा कुल पुरूष जनसङ्ख्याको सबैभन्दा धेरै र महिलातर्फ पनि कुल महिलाको सबैभन्दा धेरै १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहकै व्यक्तिहरू रहेको देखिन्छ । उमेर समूह वढदै जाँदा जनसङ्ख्याको प्रतिशत पनि कम हुँदै गएको देखिन्छ । ७५ वर्ष भन्दा माथिल्लो उमेर समूहमा सबै भन्दा कम वडा नं ३ मा जनसंख्या रहेको देखिन्छ जसमा ८८ जना छन् राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार लिखु गाउँपालिकामा ३,६२९ घरपरिवार रहेका छन । हाल यस गाउँपालिकामा प्रति परिवार औसत ५.५७५ जना सदस्य रहेको देखिन्छ । नेपालका परिवारका औसत आकार ४.८८ रहेको छ । देशमा सबैभन्दा बढी परिवारका औसत आकार रौतहट जिल्लामा ६.४४ र सबैभन्दा कम कास्कीमा ३.९२ रहेको देखिन्छ । यस लिखु गाउँपालिकाकामा जम्मा ६ वटा वडा पर्दछन् । यी वडाहरूमा तुलनात्मक अध्ययन गर्दा सबैभन्दा धेरै

जनसंख्या भएको वडामा वडा न ३ रहेको छ जसमा जम्मा जनसंख्या ३६५४ (जसमा पुरुष १७१७ जना र महिला १९३७ जना) रहेका छन् । यस वडाको औसत परिवार आकार ५.२८ र घरधुरी संख्या ६९२ रहेको छ । त्यस्तै सबैभन्दा थोरै जनसंख्या भएको वडामा वडा नं. ५ रहेको छ जसको जनसंख्या १८१५ (जसमा पुरुष ८४१ जना र महिला ९७४ जना) रहेका छन् भने घरधुरी संख्या ३९३ र औसत परिवार संख्या ४.६२ रहेको छ ।

१.२.५ प्राकृतिक श्रोत तथा जैविक बिबिधता

५०० मिटर देखि १२०० मिटर उचाइ सम्म फैलिएको जैविक विविधता, धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्वका अनगिन्ती स्थानको संगमस्थल यस गाउँपालिकाको वातावरणीय विविधता पनि प्रचुर मात्रामा छ। लिखु गाउँपालिकाको ४७७४ हेक्टर भूभाग मध्ये १६८० हेक्टर वनजंगल क्षेत्रले ओगटेको छ जुन कूल भूभागको ३५.२% हो। यस पालिकामा साल, चिलाउने, कटुस, सल्ला, चाप, ओखर, उत्तिस, जामुन, क्यामुन जस्ता मुख्य वनस्पतिहरू रहेका छन । त्यसैगरी चिराइतो, मजिठो, अमला, कुरिलो, पदमचाल आदि जडिबुटीहरू पनि यस झापामा छन्। त्रिशुली, तादी र लिखु जस्ता मुख्य नदीहरू गाउँपालिका भएर बग्दछन्।

१.२.६ जातजाति र भाषा

यस गाउँपालिकामा विभिन्न जातजातिको बसोवास रहेको छ। राई जातिको बाहुल्यता रहेको छ भने ब्राम्हण, क्षेत्री, मगर, नेवार, तामाङ्, ठकुरी, कामी, दमाई, सार्कीको समेत बसोबास रहेको छ। मातृभाषाको आधारमा करिब ९०.९ प्रतिशतले नेपाली भाषा प्रयोग गरेको देखिन्छ भने ३.८८ प्रतिशतले राई, ३.५५ प्रतिशतले तामाङ, १.२४ प्रतिशतले नेवारी भाषा प्रयोग गरेको देखिन्छ। लिखु गाउँपालिकाको जातजाति र भाषा सम्बन्धि बार चार्ट अनुसूची 10.3 मा समावेस गरिएको छ।

१.२.७ आर्थिक क्रियाकलाप

प्रदेश नम्बर ३ मा रहेका २,८२,९२० व्यवसायिक प्रतिष्ठानहरूमा लिखु गाउँपालिका भित्र ५९४ वटा व्यवसायिक प्रतिष्ठानहरू छन्। लिखु गाउँपालिका भित्र रहेका व्यवसायिक प्रतिष्ठानहरूमा; १ देखा ४ जना संलग्न भएका ५१३ वटा, ५ देखि ९ जना संलग्न भएका ५८ वटा, १० देखि ४९ जना संलग्न भएका २२ वटा, ५० देखि ९९ जना संलग्न भएका १ वटा र १०० जना भन्दा माथि संलग्न भएका कुनै पनि व्यवसायिक प्रतिष्ठानहरू छैनन्। ९१ वटा यस्ता स्थापनामा दैनिक ७ घण्टा भन्दा कम काम हुनेगरेको छ , ५१ वटामा दैनिक ७ देखि ९ घण्टा, २७० वटामा दैनिक १० देखि १२ घण्टा, १८० वटामा दैनिक १३ घण्टा भन्दा बढी काम हुने गरेको छ । लिखु गाउँपालिकाको आर्थिक गतिविधिमा अनुसार रोजगारीको अनुपात चित्र 6: पालिकाको आर्थिक गतिविधिमा अनुसार रोजगारीको अनुपातमा अनुसूची 10.4 मा समावेश गरिएको छ ।

लिखु गाउँपालिकामा ५९४ वटा व्यवसायिक प्रतिष्ठानहरू मध्य ३३६ वटा प्रतिष्ठान दर्ता भएका छन् र २५८ वटा दर्ता भएका छैनन्। त्यसैगरी दर्ता नभएका प्रतिष्ठानहरूमा ५१० जना संलग्न रहेका छन् भने दर्ता भएकामा १३२३ जना व्यक्ति संलग्न छन्। ५९४ वटा प्रतिष्ठानहरू मध्य ३३६ वटा व्यवसायिक प्रतिष्ठानहरू ७० साल र ७५ सालको बिचमा स्थापना भएका र अन्य त्यो भन्दा अगाडि स्थापना भएका थिए। कुल व्यवसायिक स्थापनाहरु मध्ये ३२४ वटा घरेलु व्यापार सँग सम्बन्धित छन्। व्यवसायिक स्थापनाहरु मध्ये २०४ वटाले लेखा सम्बन्धी रेकर्ड राख्ने गरेको र ३७३ वटा ले कुनै पनि रेकर्ड नराखेको पाइएको छ । लिखु गाउँपालिकाको आर्थिक प्रतिष्ठानहरुको स्थिति चित्र 7: लिखु गाउँपालिकाको आर्थिक प्रतिष्ठानहरुको स्थिति, अनुसूची 10.4 भित्र समावेश गरिएको छ ।

आर्थिक सर्वेक्षण २०१८ अनुसार, लिखु गाउँपालिकामा विभिन्न औद्योगिक तथा व्यापार व्यवसायमा संलग्न प्रतिष्ठानहरू मध्य कृषि वन र माछा पालनमा ५७ वटा, उत्पादनमा ८६ वटा, निर्माण र उत्खननमा १० वटा, थोक तथा खुद्रा व्यापारमा २८० वटा, निर्माणमा २२ वटा, परिवहन, भण्डारण , सूचना र प्रविधिमा ३ वटा, शिक्षामा २६ वटा, वित्तीय र बिमामा १५ वटा, होटेल व्यवसायमा ६५ वटा, घर जग्गा, कला, मनोरञ्जन र अन्यमा ४२ वटा व्यवसाय संलग्न रहेका छन् ।लिखु गाउँपालिकाको प्रतिष्ठान र रोजगारको अनुपात चित्र 8: प्रतिष्ठान र रोजगारको अनुपात, अनुसूची 10.4 भित्र समावेश गरिएको छ ।

१.२.८ खानेपानी तथा सरसफाई

२०६८ को जनगणना अनुसार यस गाउँपालिकामा कुल ३६२९ परिवार मध्ये करिब ७९ प्रतिशत परिवारले पाइप मार्फत र २६४ ले खुला इनार / कुवाबाट पिउने पानी मुख्यरूपमा आपुर्ति गरेको पाइएको छ । ढाकेको कुवा वा इनारबाट ७५, मूल धाराबाट ३८०, खोला वा नदि बाट ३७ जनाले खानेपानी आपूर्ति गरेको पाइएको छ। २०६८ अनुसार सरसफाइकोहकमा करिब ७४.५ प्रतिशत घरमा चर्पी रहेको छ, जसमध्ये १७९० फ्लस चर्पी र ९१५ वटा खाल्डे चर्पी रहेका छन्। अहिले गाउँपालिका खुला दिशामुक्त घोषणा भइसकेको छ।

१.२.९ आवासको स्थिति

जनगणना २०६८ अनुसार, यस गाउँपालिकामा जम्मा ३६२९ घर धुरी रहेकोमा ३ प्रतिशत घरहरू सिमेन्ट, ०.१९ प्रतिशत फ्रेम वा खम्वा र १ घर अन्य (जस्तै काठ, ढुंगा आदि) प्रयोग भएको देखिन्छ भने ९५ प्रतिशत घर माटोको जग भएका छन्। छानाको आधारमा ८५ % को (संख्या ३०८३) जस्ता पाताको छाना, ३% प्रतिशतको आरसीसी (९७) छाना, टायल ढुङ्गाको छाना ९ % (३३५), फुसको छाना २ %, फुस तथा अन्य ०.०६ % रहेको छ।

१.२.१० संचार

२०६८ को जनगणना अनुसार यस गाउँपालिकामा २२१६ जना (६१% प्रतिशतले रेडियो), १७८९ (४९% प्रतिशतले टेलीभिजन, ३१२ (९ प्रतिशत)ले केबल टिभी र ८० (२ प्रतिशत)ले कम्प्युटर २२ जनताले इन्टरनेट र २३२२ (६४%) ले मोबाइल फोनको प्रयोग गर्छन। हालको अवस्थामा सबै स्थानीय तहसम्म मोबाइल फोन र इन्टरनेट सेवा पुगिसकेको छ।

१.२.११ शिक्षा

जनगणना २०६८ अनुसार, यस गाउँपालिकामा साक्षरता ५४.६८ % रहेको छ, जसमा महिला साक्षरता ७०.२% र पूरुष साक्षरता ७३.६९% रहेको छ। हाल गाउँपालिका भित्र सञ्चालित १७ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू छन्। ११ वटा विद्यालय प्रा. वि. तहका, २ वटा विद्यालय आ. वि. तहका र ४ वटा विद्यालय मावि तहका छन्। महेन्द्रमहेश देव मावि मा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा सञ्चालन भएको छ , त्यसैगरी क्षेत्रपाल माविमा क्याम्पस सञ्चालन भएको छ। ४ वटा मावि र एउटा आविमा सेनीटरी प्याड सहितको सुविधा रहेको छ, त्यसैगरी तीनवटा माविमा विज्ञान र कम्प्युटर सुविधा सम्पन्न छन। अहिले यो पालिका पूर्ण साक्षर पालिका घोषणा भएको छ।

१.२.१२मानव विकास

प्रदेश ३ को स्थानीय मानव विकास प्रतिवेदन अनुसार लिखु गाउँपालिकाको मानव विकास सूचकांक ०.५१५ रहेको छ । मानव विकास सूचकांक अनुसार प्रदेश ३ का शीर्ष १० गाउँपालिकाहरु मध्ये लिखु चौथो स्थानमा रहेको छ। जसमध्ये सबै भन्दा उच्च मानव विकास सूचकांक बागमती गाउँपालिकाको (०.५३२) र सबै भन्दा कम रुवीभ्याली गाउँपालिकाको (०.४९९) रहेको छ । त्यसैगरी प्रदेश ३ मा रुवीभ्याली गाउँपालिकाको मानव विकास सूचकांक सबैभन्दा कम ०.३९८ रहेको छ । ११९ वटा पालिकाहरु मध्ये लिखु ३५ औ स्थानमा रहेको छ। लिखु गाउँपालिका आय सूचकाङ्कमा (०.४२) ५२ स्थानमा रहेको छ। शिक्षा सूचकाङ्कमा (०.३८७) ४३ स्थानमा छ। त्यसैगरी औसत आयुको सूचकाङ्कमा (०.८४) ५ औ स्थानमा रहेको छ।

१.३ योजना तर्जुमाका आधारहरु

लिखु गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा नेपालको संविधानको मौलिक हक, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीति तथा अन्य विभिन्न आधारहरू अपनाइएका छन् । यस्ता आधारहरूलाई निम्न बमोजिम उल्लेख गरिएको छः संविधानका निर्देशक सिद्धान्त र नीतिहरू, संघीय मन्त्रिपरिषदबाट स्वीकृत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल तथा साझा अधिकार सूचीको कार्य विस्तृतीकरण, "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को लागि तय भएको दीर्घकालीन सोंच, दिगो विकास लक्ष र यी सबैमा अन्तरनिहित समावेशीकरण, लैंगिक समता, सामाजिक विभेदको अन्त्य, वातावरणीय सन्तुलन, हरित विकास, विकासमा सन्तुलन, दिगो र सहभागितात्मक विकास, सुशासन आदि पक्षहरूलाई यो आवधिक योजनाको तर्जुमाका आधारका रुपमा अंगीकार गरिएको छ । साथै स्थानीय सरकारका विगतका नीति तथा कार्यक्रम, जारी भएको ऐन, कानुन, नियम र निर्देशिकालाई पनि आधार मानिएको छ ।

१.४ योजना तर्जुमा बिधि

तथ्याङ्क तथा सूचनाको आधार तथा योजना तर्जुमाको सबै पक्षमा सबै सरोकार दल, वर्ग, समुदायका प्रतिनिधिहरूको सक्रिय र अर्थपूर्ण सहभागिता तथा संलग्नतामा सहभागितमूलक विधि अवलम्बन गरी यस पालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा गरिएको छ। योजना तर्जुमामा निर्देशन, सुझाव तथा नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्न निदर्शक समिति, विषयगत योजनाहरू तर्जुमाका विषयगत समिति गठन भई समितिका पदाधिकारी तथा सम्बन्धित अन्य सरोकारवाला विज्ञहरूको सक्रिय सहभागिता तथा पालिकाको व्यवस्थापनमा यस गाउँपालिकाको अग्रणी क्षेत्र सहितको दीर्घकालीन सोच तथा क्षेत्रगत विकासका कार्यक्रम तथा योजनाहरू तर्जुमा गरिएको छ ।

गाउँपालिकाको विद्यमान अवस्था पहिचान गर्न प्रथम तथा दुतीय दुवै तहका तथ्याङ्क तथा सूचना सङ्कलन प्रकृया अपनाइएका छन् । जस अनुसार सबै खालको प्रकाशित तथा अप्रकाशित तथ्याङ्क, सूचना, नक्सा तथा भूउपग्रहबाट खिचिएका तस्वीरहरूको समेत प्रयोग गरिएका छन् । आधार नक्सा तयार गरी स्थलगत सर्वेक्षणको माध्यमबाट विषयगत श्रोत नक्साहरू, भूउपयोग नक्सा तयार गरिएका छन् भने सम्बन्धित स्थान विशेषमा गई अन्तर्वार्ता, प्रश्नावली मार्फत प्रथम तहका तथ्याङ्क विशेष गरी भौतिक पूर्वाधारहरूको स्थिति, शिक्षण तथा स्वास्थ्य संस्था, उद्योग कलकारखाना, व्यापार व्यवसाय, वातावरण, पालिका कार्यालयको वित्तीय तथा संस्थागत पक्ष आदिका सूचना सङ्कलन गरिएका छन् । यसका अलावा वडागत तहका समस्याहरू सम्बोधन गर्न वडा तहमा वडा भेला र लक्षित वर्ग तथा समुदायका समस्या सम्बोधन गर्न त्यस्ता वर्ग, समुदायसँग भिन्दै अन्तरक्रिया गरी तत् सम्बन्धी समस्या

आवश्यकता पहिचान तथा प्राथमिकता निर्धारण गराई जनसहभागितामूलक योजनाहरू तर्जुमा विधि अपनाइएको छ । यस योजना तर्जुमामा परामर्शदाता द्वारा स्थानीय तहमा स्थापित संरचनाकै निर्देशन, राय तथा सुझावमा विषयगत तथ्याङ्क तथा सूचना संकलन, विश्लेषण, वडा तथा पालिका स्तरीय भेला, अग्रणी क्षेत्र, दीर्घकालीन सोच निर्धारण तथा विषयगत समस्या तथा योजना पहिचान जस्ता कार्यको लागि कार्यशालामा सहजीकरण गर्ने कार्यको साथै विषयगत विज्ञहरूको रायलाई आवधिक योजनाको दस्तावेज लेखन गर्ने कार्यविधि अपनाइएको छ ।

१.५ योजना तर्जुमाका सीमाहरू

आवधिक योजना तर्जुमामा कोभिड १९ को समयमा भएकोले सामुहिकभेला गर्न र तर्जुमा बिधि अनुशरणगर्न व्यवहारिक सीमाहरू रहेका थिए । PRA का FGD र KII जस्ता बिधिहरु अपनाएर वडाभेला गरी तथ्यांक संकलन गरिएको थियो । साथै संकलन गरिएका तथ्यांकहरुलाई बिज्ञहरु सहितको बिषयगत समितिमा राखी प्रमाणीकरण गरिएको थियो । उपलव्ध स्थानीय, राष्ट्रिय, जिल्ला तह तथा बिभिन्न संघसंस्थाहरुका तथ्याङ्क नै अहिले सूचनाका मुख्य आधार हुन्। तर अधिकांश तथ्याङ्क अध्यावधिक छैनन्। राष्ट्रियस्तरका धेरै तथ्याङ्कहरू पुरानो विकास क्षेत्रको अवधारणामा सङ्कलित छन्। हालसम्म स्थानीय तह र प्रदेश तहमा विकास योजना तर्जुमा गर्न आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन, संग्रह, विश्लेषण र व्यवस्थापनको व्यवस्थित प्रणालीको विकास भई सकेको छैन। माथि उल्लेखित कारणहरूले गर्दा आवधिक योजना तर्जुमामा धेरै तथ्याङ्कीय र व्यवहारिक सीमाहरू रहेका छन्। यो आवधिक योजनाले गाउँपालिकाको समृद्धि र विकासको दीर्घकालीन सोच, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति र प्राथमिकताको मार्गचित्र प्रस्तुत गर्दछ। यो आवधिक योजना पाँच वर्षका लागि निर्माण गरिएको भए पनि यसको दीर्घकालीन सोच "समृद्ध लिखुको आधार कृषि, शिक्षा र पूर्वाधार " को दीर्घकालीन सोचसँग तादात्म्य कायम हुनेगरी तयार गरिएको छ। योजनाको समष्ट्रिगत सोचको परिकल्पना पाँच वर्षभन्दा बढी अवधिको रहेको छ। यही परिकल्पनाको आधारमा लक्ष्य र उद्देश्यको तय गरिएको छ। यस आवधिक योजनामा उल्लेखित समष्टि र क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य स्थलगत कार्यशालाहरूमा गरिएको सामूहिक छलफलको निचोड हो। रणनीतिको तर्जुमा ५ वर्षभन्दा बढीको समयावधिलाई ध्यानमा राखेर गरिएको भएतापनि कार्यान्वयन गर्ने नीतिहरू भने ५ वर्षको अवधिका लागि मात्र हुन्।

२ परिच्छेद २: समष्टिगत योजना र श्रोत बेबस्था

२.१ पृष्ठभूमि

जनसंख्या वृद्धि, आर्थिक तथा सामाजिक गतिविधिको बढोत्तरीसंगै यस क्षेत्रको उपलब्ध सीमित आर्थिक तथा सामाजिक श्रोत र साधनहरूलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट प्रयोग गरी व्यवस्थित विकासका लागि योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने विगतका प्रयासहरूका विभिन्न कारणहरूले गर्दा आशातीत सफलता प्राप्त गर्न सकेको देखिन्न। पालिकाभित्र कार्यरत नेपाल सरकारका केन्द्रीय, स्थानीय, निजी तथा सामुदायिक क्षेत्रहरूबाट आ–आफ्नो क्षेत्रको बेग्लाबेग्लै रुपमा छरिएर योजना तथा कार्यक्रम तय गर्दै कार्यान्वयन भइरहेको विद्यमान स्थितिले योजनाहरू दोहोरिने, छुट्ने तथा एउटै प्रकृतिको कायर्का लागि एकै ठाँउमा एकभन्दा बढी संस्था संलग्न भएका उदाहरण पाइन्छ। जसलेगर्दा पालिकालाई योजनाबद्ध विकास गर्ने लक्ष्यको दृष्टिकोणले कुन दिशातर्फ जादैछ भन्ने यकिन हुन नसक्ने र योजना तथा कार्यक्रमहरू आफैमा अल्मलिएर पालिकाको समग्र विकासले आशातीत गति लिन नसकेको देखिन्छ। विकासको लागि आफ्नै योजना नभएको र राष्ट्रिय विकास लक्ष्य तथा उद्देश्य निर्धारण हुन नसक्नुको साथै पालिकालाई आवश्यक वजेटको पुग्दो व्यवस्था समेत हुन नसक्दा योजना र कार्यान्वयन बीच ठूलो खाडल रहेको विद्यमान स्थिति छ। पालिकाको दीर्घकालीन विकासको सोच राखेर माथि उल्लेखित कमी कमजोरीलाई क्रमशः हटाउदै जान स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनले व्यवस्थित विकासको लागि आवधिक विकास योजना तर्जुमा गरी तदअनुरुप कार्यान्वयनमा जान निर्दीष्ट गरेको छ। जसअनुसार पालिकाले दीर्घकालीन सोचको आधारमा लक्ष्य, उद्देश्य, नीति, सिद्धान्त, रणनीति तथा प्राथमिकता निर्धारण गरी स्थानीय तहको विकासको लागि समग्रमा आधारित आवधिक योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ र यसरी तयार पारेको आवधिक योजनाले निर्धारित गरेको योजना कार्यान्वयन गर्न सहयोग पुग्ने किसिमले राष्ट्रिय योजना आयोग र सम्बन्धीत मन्त्रालयहरूले अनुदान, आवश्यक नीति र मार्गदर्शन उपलब्ध गराउनु पर्ने हुन्छ। यसै सन्दर्भमा सम्पूर्ण पालिकाहरूको आवधिक योजना सम्पन्न गर्ने नेपाल सरकारको नीति अनुरुप स्थानीय विकास मन्त्रालय, सहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग बाट छुट्टाछुट्टै आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग भैरहेको छ। लिखु गाउँपालिकाको आवधिक योजना भने प्रदेश नीति तथा योजना आयोगको आर्थिक सहयोगमा सम्पन्न हुन लागेको हो।

२.२ चुनौती तथा अवसर

अवसर

- गाउँपालिका हुँदै जाने मध्ये पहाडी लोकमार्गका कारण कृषि, उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको व्यवसायिकरण हुने सम्भावना प्रबल रहेको छ।
- प्रस्तावित टोखा छहरे सुरुङमार्गलाई गाउँपालिकाको रणनीतिक विकास संग जोड्ने प्रबल सम्भावना रहेको छ।
- कृषि क्षेत्रको विकासमा विभिन्न संघसंस्था एवम् स्थानीय निकायहरूको जोड एवं लगानीमा वृद्धि हुनगैरहेको छ।
- गाउँपालिकाका विशिष्ट र सम्भाव्य कृषि उत्पादनहरू आलु, धान, मकै आदिको व्यवसायिक पहिचान स्थापित गरी निर्यातमा वृद्धि गर्ने।
- शिक्षित र ऊर्जाशील युवाशक्तिलाई शिप र साधनहरूले सुसज्जित गरी उत्पादनशील रोजगारीमा अवसरहरू उपलब्ध गराई स्थानीय तहका विकासमा सहभागी बनाउने।
- नेपाल सरकार तथा स्थानीय सरकारले प्रत्येक वष कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रमा लगानी वृद्धि हुँदै जानुले कृषि विकासमा सम्भावना रहेको छ।

- गाउँपालिका क्षेत्रमा विद्यमान प्राकृतिक श्रोतहरू जल, जङ्गल, जडीबुटी, खनिज र प्राकृतिक सौन्दर्यको सदुपयोग गरी विकास कार्यलाई तिव्रता दिने ।
- गाउँपालिकाका ऐतिहासिक स्थलहरू, रमणीय क्षेत्रहरू, प्राकृतिक वातावरण, सांस्कृतिक विविधता र पहिचानको उपयोग गरी बहुआयामिक पर्यटनको विकास गर्ने ।
- गाउँपालिकामा प्रचुर मात्रामा रहेका वनपैदावारको व्यवसायिक उत्पादन गर्ने उद्योगहरूको विकास गरी निर्यात प्रर्वद्धन गर्ने ।
- वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त रेमिटेन्सलाई स्थानीय स्तरका उद्योग, कृषि व्यवसाय, पर्यटन विकासमा लगानी गर्ने सम्भावनाको अधिकतम उपयोग गर्ने ।
- निर्माण उद्योगको लागि ढुंगा र गिट्टीका उद्योगहरूको विकासबाट आर्थिक उन्नतिको सम्भावना देखिएको ।
- आवधिक योजनाले पालिकाको प्राथमिकता क्षेत्रमा लगानी आकर्षित गर्ने अवसर रहनु ।

चुनौती

- शिक्षा क्षेत्रको गुणस्तर सुधार गरी सरकारी विद्यालय प्रति आकर्षण बढाउने ।
- स्वास्थ्य सेवा, पोषण र सरसफाइको अवस्थामा सुधार गरी आम जनताको स्वास्थ्य स्थिति प्रर्वद्धन गर्ने ।
- गाउँपालिकामा बाह्रै महिना यातायात चल्ने सडक सञ्जालको विकास गरी कृषि, उद्योग, पर्यटन र उर्जाको विकास गर्ने ।
- परम्परागत कृषि र पशुपालनलाई आधुनिकीकरण गरी जनताको दिगो जिविकाको सुनिश्चित गर्ने ।
- गाउपालिका भित्र गुणस्तरीय शिक्षा, सुलभ र आधुनिक स्वास्थ्य सेवा र सुविधा, साथै रोजगारीका अवसरहरू वृद्धि गरी बाह्य बसाईँसराई निरुत्साहित गर्ने ।
- स्वास्थ्य बीमालाई सबै नागरिकको दायरामा ल्याउनु।
- रोजगारीउन्मुख सीपमूलक शिक्षाको विकास गर्नु ।
- दक्ष जनशक्ति उत्पादन र नेतृत्व विकास स्थानीय स्तरको विकासमा संलग्न हुने वातावरण तयार गर्ने ।
- गाउँपालिकाबाट हुने विकास निर्माणका कार्यहरू तथा सेवा प्रवाहमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता कायम गर्ने परिपाटिको विकास गरी असल शासनको प्रत्याभूति दिने ।
- सहकारीको लगानीलाई उत्पादनमूलक र गरिबी निवारण उन्मुख कार्यक्रममा उपयोग गर्नु, वातावरण मैत्री पूर्वाधारको विकास गर्नु।

२.३ योजना खाका

२.३.१ सोच

"समृद्ध लिखुको आधार कृषि, शिक्षा र पूर्वाधार "

२.३.२ लक्ष्य

लक्ष्य: आर्थिक तथा सामाजिक विकास र पूर्वाधार मार्फत समाबेशी र समृद्ध समाज निर्माण गर्ने ।

२.३.३ उद्देश्य

(क) कृषि क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गरि आय र रोजगारीको अवसरमा वृद्धि गर्नु ।

(ख) शिक्षा,स्वास्थ्य, लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणमा गुणात्मक सुधार गर्दै समृद्ध समाजको आधार निर्माण गर्नु ।

(ग) सुरक्षित आवास को सुनिश्चितता गर्नु ।

(घ) टिकाउ यातायात संजालको विकास गर्नु ।

२.३.४ परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका 2: परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	सूचक	एकाई	आ.वा ७७/७८ सम्मको अवस्था	योजना अवधिको औसत लक्ष्य
१.	मानव विकास सूचकाङ्क	सूचकांक	०.५१५	०.६
२.	रोजगारीको दर	प्रतिशत	१८ %	३० %
३.	प्रतिव्यक्ति वार्षिक आय **	रूपैया	६७,६७४	१००,०००
४.	आफ्नो उत्पादनबाट वर्षभरी खान पुग्न परिवार	प्रतिशत	६८ %	८८%
५.	कृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या (कृषि र पशुपन्छी पालन)	प्रतिशत	७०%	४०%
६.	कृषि उपज बेचविखन गर्ने घर परिवार	प्रतिशत	१५%	२५%
७.	मापदण्डअनुसार बनेका आवास घर	प्रतिशत	५९ %	७४ %
८.	बाह महिना संचालन हने सडक	कि.मी.	१६	७०

*राष्ट्रिय आंकडा ।

**प्रदेशको आर्थिक वृद्धिलाई आधार मानिएको ।

२.३.५ रणनीति र कार्यनीति

(क) कृषि उत्पादनको व्यवसायीकरण, विविधिकरण र औद्योगीकरण गरि रोजगारी सिर्जना गर्ने ।

(ख) ब्यबसायिक शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाईको सुनिश्चतता गर्ने ।

(ग) टिकाउ यातायात पूर्वाधार र सुरक्षित आवासको विकास गरी आर्थिक सामाजिक विकासको आधारशीला तयार गर्ने ।

(घ) उपलब्ध श्रोत साधनमा सम्पूर्ण जनताको पहुँच अभिबृद्धि गरी सहभागितामूलक र समावेशी समाज विकास गर्ने ।

२.४ आय-व्यय प्रक्षेपण

आय तर्फ गाउँपालिकाले आवधिक योजनाको अवधिमा कुल ३,८५७ लाख आन्तरिक राजश्व संकलन हुने प्रक्षेपण गरिएको छ। त्यसैगरी राजश्व बाँडफाँड, संघीय अनुदान, प्रादेशिक अनुदानमा क्रमशः ६,०५९ लाख, १६१५७ लाख र ३,९१७ लाख संकलन हुने प्रक्षेपण गरिएको छ। गाउँपालिकाको आवधिक योजना अन्तर्गत वित्तीय प्रक्षेपण का आधारहरू र विस्तृत तालिका अनुसूची 10.5 मा समावेश गरिएको छ।

आय प्रक्षेपण

तालिका 3: आय प्रक्षेपण

आय विवरण	आधार वर्ष	प्रक्षेपित (रकम लाखमा)					आवधिक योजना अवधिको कुल	
	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	रकम	%
आन्तरिक राजश्व	५७४.००	६३१.००	६९४.००	७६४.००	८४०.००	९२४.००	३,८५७.००	१३%
राजश्व बाँडफाँड	९०२.००	९९२.००	१,०९१.००	१,२००.००	१,३२१.००	१,४५३.००	६,०५९.००	२०%
संघीय अनुदान	२,४०६.००	२,६४६.००	२,९११.००	३,२०२.००	३,५२२.००	३,८७४.००	१६,१५७.००	५४%
प्रादेशिक अनुदान	५८३.००	६४१.००	७०५.००	७७६.००	८५४.००	९३९.००	३,९१७.००	१३%

व्यय प्रक्षेपण

व्ययतर्फ गाउँपालिकाले आवधिक योजनाको अवधिमा कुल ३४,३७४ लाख खर्च हुने प्रक्षेपण गरिएको छ। त्यसैगरी चालु खर्च र पुँजीगत खर्चमा क्रमशः १०,९०१ लाख, २३,४७३ लाख खर्च हुने प्रक्षेपण गरिएको छ। गाउँपालिकाको आवधिक योजना अन्तर्गत वित्तीय प्रक्षेपण का आधारहरू र विस्तृत तालिका अनुसूची **Error! Reference source not found.**मा समावेश गरिएको छ।

तालिका 4: व्यय प्रवृति र प्रक्षेपण

व्यय विवरण	आधार वर्ष	प्रक्षेपित (रकम लाखमा)					आवधिक योजना अवधिको कुल	
	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	रकम (लाखमा)	%
चालु खर्च	१,६४३.००	१,७०९.००	१,७७७.००	१,८४८.००	1,922.00	१,९९९.००	१०,९०१.००	३२%
पूँजीगत खर्च	२,३६३.००	२,८३६.००	३,४०३.००	४,०८४.००	४,९०१.००	५,८८२.००	२३,४७३.००	६८%
जम्मा	४,००७.००	४,५४५.००	५,१८१.००	५,९३३.००	6,824.00	७,८८१.००	३४,३७४.००	

२.५ सार्वजनिक खर्चको वर्गीकरण एवं क्षेत्रगत बाँडफाँड

आवधिक योजनामा गाउँपालिकाको संचित कोषवाट प्रक्षेपित कूल खर्चलाई क्षेत्रगत बाँडफाँड गर्दा आर्थिक क्षेत्रमा ९.५ प्रतिशत, सामाजिक क्षेत्रमा ४०.३३ प्रतिशत, पूर्वाधार क्षेत्रमा ३०.५५ प्रतिशत, सुशासन तथा अन्तरसम्बन्धित क्षेत्रमा २.७१%, कार्यालय संचालन तथा प्रशासनिक क्षेत्रमा १६.९६ प्रतिशत रकम खर्चहुने प्रक्षेपण गरिएको छ । गाउँपालिकाको आवधिक योजना अन्तर्ग सार्वजनिक खर्चको बर्गिकरण तथा क्षेत्रगत बाँडफाँड र प्रक्षेपण का आधारहरु र बिस्तृत तालिका अनुसूची 10.6 मा समावेश गरिएको छ ।

तालिका 5: सार्वजनिक खर्चको क्षेत्रगत विवरण

क्षेत्रगत आय विवरण	आधार वर्षा (२०७७/७८)	प्रक्षेपण (रकम लाखमा)						आवधिक योजना अबधिको कुल
		२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८२/८३	रकम
आर्थिक विकास	४१२	४९४	५९३	७१२	८५४	१,०२५	१,२३०	५,३२१
सामाजिक विकास	१,७४९	२,०९९	२,५१९	३,०२२	३,६२७	४,३५२	५,२२३	२२,५९१
पूर्वाधार विकास	१,३२२	१,५८७	१,९०४	२,२८५	२,७४२	३,२९१	३,९४९	१७,०८१
सुशासन तथा अन्तरसम्बन्धित	११८	१४१	१६९	२०३	२४४	२९२	३५१	१,५१८
कार्यालय संचालन तथा प्रशासनिक	७३६	८८३	१,०५९	१,२७१	१,५२५	१,८३०	२,१९६	९,५०१
कुल	४,३३७	५,२०४	६,२४५	७,४९४	८,९९३	१०,७९१	१२,९४९	५६,०१२

२.६ लगानी र श्रोत व्यवस्था

पालिकाको आवधिक योजनाको दीर्घकालीन सोच अनुसारका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू प्राप्तिका लागि पहिचान गरिएका कार्यक्रमहरूको प्राथमिकिकरण गरी सोको लागि आवश्यक श्रोतहरूको व्यवस्थापन गर्न सम्भाव्य श्रोतहरूको आकलन र नयाँ श्रोतहरूका पहिचान गरी परिचालन तथा उपयोग गरिनेछ ।

२.६.१ लगानीको आवश्यकता र श्रोत

यस गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक तथा सामाजिक विकासका निम्ति आवधिक योजना अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू सञ्चालनका लागि सह—वित्तीयकरण एवं सहकार्यको रणनीतिलाई अवलम्बन गर्दै सार्वजनिक, सहकारी निजी क्षेत्र र गैर सरकारी / अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरू लगायतबाट पूरक श्रोतहरू परिचालन गरिनेछन् । आवधिक योजनाले परिलक्षित गरेका आर्थिक तथा सामाजिक विकासका कार्यक्रमहरूका लागि सबै क्षेत्रहरूबाट सम्भाव्य श्रोतहरूको परिचालन गरिनेछ । सार्वजनिक क्षेत्र, सहकारी क्षेत्र, निजी क्षेत्र तथा र गैर सरकारी / अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरूबाट गरी आवधिक योजनामा लिखु गाउँपालिकामा कूल रु. ३४३.७५ करोड श्रोतहरूको परिचालन गरिने अनुमान गरिएको छ (तालिका 3: आय प्रक्षेपण) ।

२.६.२ आन्तरिक श्रोत परिचालन

यस गाउँपालिकाको आन्तरिक श्रोत परिचालनबाट के कति रकम प्राप्त हुन्छ भन्ने विषयमा गाउँपालिकाले विगत देखि असुल गर्दै आएको आन्तरिक श्रोतको आधारलाई लिइएको छ (तालिका 3: आय प्रक्षेपण)। उक्त कार्य योजनाले देहाय बमोजिम आन्तरिक आय परिचालन हुने अनुमान गरेको छ । आर्थिक वर्ष २०७४/७५मा लिखु गाउँपालिकाले १५.६५ लाख आन्तरिक राजश्व संकलन गर्न सकेको थियो । आ.ब २०७५/७६ मा आन्तरिक राजश्व संकलनको वृद्धि भएर ३०.१५ लाख पुगेको थियो, त्यसैगरी आ. ब. २०६७/७७ मा आन्तरिक राजश्व संकलन थोरै कम २८.६५ लाख पुगेको थियो । गापाको आ.व. २०७७/७८ को आन्तरिक राजश्व ५७.४३ लाख संकलन हुने अनुमान गरिएको छ । । माथि (तालिका 3: आय प्रक्षेपण) मा उल्लेख भए अनुसार आवधिक योजनाको अवधिमा गाउँपालिकाको आन्तरिक श्रोत परिचालन मार्फत कूल रु ३८.५७ करोड परिचालन हुने प्रक्षेपण गरिएको छ ।

२.६.३ अन्तर सरकारी श्रोत परिचालन

गाउँपालिकालाई संघ र प्रदेशहरूबाट विभिन्न वित्तीय श्रोतहरू विभिन्न सर्तमा हस्तान्तरण हुने गरेका छन् । माथि (तालिका 3: आय प्रक्षेपण) मा उल्लेख भए अनुसार, आवधिक योजनाको अवधिमा संघीय सरकारबाट समानीकरण अनुदान र ससर्त अनुदान गरेर जम्मा १६१.५७ करोड परिचालन हुने प्रक्षेपण गरिएको छ, त्यसैगरी राजश्व बाँडफाँड तर्फ जम्मा ६०.५९४ करोड परिचालन हुने प्रक्षेपण गरिएको छ । त्यसैगरी प्रदेश सरकारबाट समानीकरण अनुदान तर्फ १३.१६ करोड र ससर्त अनुदान तर्फ १७.१६७ करोड र समपूरक तर्फ ८.८९ करोड परिचालन हुने प्रक्षेपण गरिएको छ । संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट प्रत्यायोजित अधिकार अन्तर्गत यस गाउँपालिकालाई प्राप्त हुने कार्यक्रम बजेटमा प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम, सामाजिक सुरक्षा रकम आदि पनि पर्दछन्।

२.६.४ जनसहभागिता परिचालन

विभिन्न उपभोक्ता समिति गठन, उपभोक्ताहरूको तर्फबाट हुने श्रमदान तथा आर्थिक सहयोग, उपभोक्ता समितिमार्फत आयोजनाको कार्यान्वयन लिखु गाउँपालिकामा जनसहभागिता परिचालनका मुख्य आधारहरू हुन् । त्यसैगरी विकास कृयाकलापहरू निगरानी गर्ने, अनियमितता विरुद्धमा आवाज उठाउने, विकासलाई अपनत्व कायम गराउन जनसहभागिता परिचालन गर्नु लिखु गापामा महत्वपूर्ण छ । फलस्वरूप, विकास निर्माणका कार्यहरूमा हुने अनियमितता, ढिलासुस्ती जस्ता कार्यहरूबाट मुक्ति प्राप्ति गर्दै जनचाहना अनुरूप भरपर्दो विकासको बाटोमा अगाडि बढ्न जनसहभागिता परिचालनले सघाएको छ । लिखु गाउँपालिकाको सामुदायिक वन र जनसहभागिताबाट वित्तीय श्रोतहरूको परिचालन हुने सम्भावनाहरू विद्यमान रहेका छन् । यसैगरी यस गाउँपालिकामा सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरू रहेका र गाउँपालिकाका धेरै परिवार यसबाट लाभान्वित हुँदै आएको अभिलेखबाट देखिन्छ ।

२.६.५ निजि र सहकारी क्षेत्रको श्रोत परिचालन

<u>सहकारी क्षेत्र</u>

नेपालको अर्थतन्त्रमा बचत परिचालन, ऋण प्रवाह र आर्थिक एवं सामाजिक क्रियाकलापहरूको विस्तारमा सहकारी क्षेत्रको महत्वपूर्ण योगदान रहिआएको छ । गाउँपालिकाको आर्थिक सामाजिक समृद्धिका लागि पनि सहकारी क्षेत्रबाट महत्वपूर्ण योगदान पुग्न सक्ने सम्भावना रहेको छ । यस गाउँपालिकामा आ.व. २०७२/७३ सम्म दर्ता भएका जम्मा सहकारी संस्थाहरू ३४ वटा रहेका थिए । उक्त तथ्याङ्कमध्ये कृषि सहकारी संस्थाहरूको संख्या सबैभन्दा बढी रहेको

थिए । सहकारी क्षेत्रबाट वार्षिक करिब ५ करोडको लगानी तथा मूल्य अभिवृद्धिमा सहयोग पुगेको देखिन्छ । यसैले सहकारीबाट गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा हाल पुगेको योगदानको कदर गर्दै थप वातावरण निर्माण जस्तै वडा केन्द्र देखी गाउँपालिकाको केन्द्रसम्म पक्की सडकको विस्तार गरी आधुनिक खेतीपाती तथा पशुपालन, मौसमी एवं बेमौसमी तरकारी तथा फलफूल खेती, लघु तथा घरेलु उद्योगको विस्तार लगायतका क्रियाकलापहरूमा सहकारी क्षेत्रबाट उल्लेख्य सघाउ पुग्नसक्ने सम्भावनाहरू विद्यमान रहेको देखिन्छ । आगामी दिनहरूमा आवधिक योजनाले परिलक्षित गरेका कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा सहकारी क्षेत्रबाट आवश्यक वित्तीय श्रोतहरूको परिचालनमा पूरक सघाउ पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । सहकारी संस्थाहरूको नियमन गाउँपालिकाको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने हुँदा आवधिक योजनाका लक्ष्यहरू प्राप्तितर्फको सहकारी संस्थाहरूलाई उन्मुख तुल्याउनुतर्फ गाउँपालिका क्रियाशील रहनेछ । गाउँपालिकामा आर्थिक क्रियाकलापका सहकारी क्षेत्रको योगदान तत्कालका लागि कम भए तापनि आगामी वर्षहरूमा सहकारी क्षेत्रको योगदान बढ्न सक्ने सम्भावनाहरू विद्यमान रहेका छन् । गाउँपालिकामा उपभोग्य वस्तुहरूको आपूर्तिलाई सहज तुल्याउन एवं स्थानीय उत्पादनको बजारीकरणमा सघाउन सहकारी क्षेत्रको पूरक लगानीमा वृद्धि हुनेछ । सहकारी क्षेत्रको मौजुदा न्यून स्थिति र आगामी दिनहरूमा विस्तारका सम्भावनालाई विचार गर्दा आवधिक योजनामा सहकारी क्षेत्रबाट विशेष गरेर आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रहरूमा गरि करिव रु.२५ करोडको लगानी हुने अनुमान गरिएको छ ।

<u>निजि क्षेत्र</u>

समग्रतामा मुलुकको आर्थिक क्षेत्र विकासमा निजी क्षेत्रको अग्रणी भूमिका रहिआएको सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको आर्थिक क्षेत्रमा पनि निजी क्षेत्रको योगदान बढाउन सकिने ठूलो सम्भाव्यता रहेको छ । विशेष गरेर सडक पूर्वाधारको क्रमिक विस्तार भइरहेको सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको सम्भाव्य उद्योग व्यवसायका अवसरहरुलाई विचार गर्दा पर्यटन, कृषि तथा पशुपालन, खानीजन्य, जडिबुटी तथा वनजन्य उद्योग र जलविद्युत लगायतका आर्थिक क्षेत्रहरुमा निजी क्षेत्रबाट लगानी बढाउन सकिने सम्भावनाहरु विद्यमान रहेका छन् । तर हाल यस गाउँपालिकामा उत्पादनशील उद्योगहरु खानी तथा क्रसर बाहेक नगन्य मात्रामा रहेका र ती मध्ये अधिकांश लघु तथा घरेलु स्तरका रहेका छन् । आवधिक योजनामा स्थानीय कच्चा पदार्थहरुमा आधारित बढी मूल्य अभिवृद्धि हुने उत्पादनशील उद्योगहरुको विस्तार गरिनेछन् । यसका लागि आवश्यक सीप तथा उद्यमशीलताको विकास गर्नमा जोड दिइनेछ । साथै निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गर्न गाउँपालिकालाद्वारा निजी क्षेत्र मैत्री कर नीति अँगाल्नुका साथै आवश्यक सुविधाहरु प्रदान गरिनेछन् । पर्यटनलाई उद्योग व्यवसायको रुपमा निजी क्षेत्रको लगानी तथा अगुवाईमा विस्तार तथा विकास गरिनेछ । यसैगरी गाउँपालिकामा उपभोग्य वस्तुहरुको आपूर्तिलाई सहज तुल्याउन एवं स्थानीय उत्पादनको बजारीकरणमा सघाउन निजी क्षेत्रको लगानीमा वृद्धि हुनेछ । गाउँपालिका क्षेत्रमा पर्यटन लगायत उद्योग व्यवसाय प्रवद्र्धनका लागि गाउँपालिकाको प्रवद्र्धनात्मक नीति तथा प्रयासले आगामी वर्षहरुमा निजी क्षेत्र फष्टाउने सम्भावना रहेको छ । यस गाउँपालिकामा पर्यटन लगायत उद्योग व्यवसाय प्रवद्र्धनका सम्भावनाहरुलाई विचार गर्दा निजी क्षेत्रवाट आवधिक योजनाको अवधिमा करिव रु.३६.२० करोडको लगानी योगदान हुने अनुमान गरिएको छ ।

२.६.६ संघ संस्था को श्रोत परिचालन

लिखु गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा सरकारका अलावा विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरुको परिचालन हुने सम्भावनाहरु विद्यमान रहेका छन् । यस गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासका सम्भावनाहरुको उपयोग र पुनर्निर्माणको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने गरी हाल विभिन्न गैर सरकारी/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरु यस गाउँपालिकामा क्रियाशील रही आएका छन् । आगामी वषर्हरुमा पनि गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा विभिन्न गैर सरकारी तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरु, सामुदायिक वन तथा जनसहभागिताबाट हुने लगानीमा क्रमिक विस्तार हुने देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको समग्र

विकासमा विभिन्न गैर सरकारी तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरुवाट हुने लगानीका सम्भाव्य अवसरहरुलाई विचार गर्दा आवधिक योजनाको अवधिमा यस गाउँपालिकामा यस क्षेत्रबाट करिब रु. १७.१८ करोडको लगानी हुने अनुमान गरिएको छ ।

२.६.७ श्रोत साधनको बाँडफाँड तथा परिचालन

स्थानीय तहले स्थानीय कर (सम्पत्ति कर, घर बहाल कर, घर जग्गा रजिष्ट्रेसन शुल्क, सवारी साधन कर), सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क, विज्ञापन कर, व्यवसाय कर, भूमि कर (मालपोत), दण्ड जरिवाना, मनोरञ्जन कर, मालपोत सङ्कलन आदि कर लगाउन सक्ने व्यवस्था रहेको छ। स्थानीय तहलाई सम्पत्ति कर, घर बहाल कर, घर जग्गा रजिष्ट्रेसन शुल्क, सवारी साधन कर, भूमि कर (मालपोत), मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर र व्यवसाय कर जस्ता कर राजश्व तथा सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क, दण्ड जरिवाना जस्ता गैर कर राजश्व लगाउने र उठाउने अधिकार दिएको छ ।

त्यसैगरी सवारी साधन करका दर प्रदेशले लगाउने र उठाउने तर टाँगा, रिक्सा, अटो रिक्सा र ई-रिक्सामा सवारी साधनको करको दर स्थानीय तहले लगाउने र उठाउने व्यवस्था रहेको छ । घर जग्गा रजिष्ट्रेसन शुल्कको दर प्रदेशले लगाउने र स्थानीय तहले उठाउने, विज्ञापन करको दर स्थानीय तहले लगाउने र उठाउने व्यवस्था छ । यसरी उठेको कर रकम उठाउने तहलाई ६० प्रतिशत र लगाउने तहलाई ४० प्रतिशत हुने गरी बाँडफाँट हुने व्यवस्था रहेको छ । प्राकृतिक श्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँटको व्यवस्था समेत गरेको छ ।

खर्चको आवश्यकता र राजश्वको क्षमताको आधारमा राष्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसमा सङ्घ र प्रदेशबाट स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान प्राप्त हुने, कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न आयोगले तोकेको आधारमा सङ्घ र प्रदेशबाट स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्राप्त हुने, पूर्वाधार विकास सम्बन्धी कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न योजनाको कुल लागतको अनुपातका आधारमा सङ्घ र प्रदेशबाट स्थानीय तहलाई समपूरक अनुदान प्राप्त हुने र कुनै खास उद्देश्य राखी स्थानीय तहबाट सञ्चालन गरिने योजनाको लागि सङ्घ र प्रदेशबाट स्थानीय तहलाई विशेष अनुदान प्राप्त हुने व्यवस्था रहेको छ । २०७७/७८को कुल बजेटमध्य संघबाट ४६% , प्रदेशबाट ११.९२% र आन्तरिक राजश्व बाट ११% रकम प्राप्त हुने अनुमानगरिएको छ । येसैगरी संघ, प्रदेश र स्थानीयतहबिचका करका दायित्वलाई अधिकतम उपायो र परिचालन गर्दै, राज्स्व बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने श्रोतलाई विकासमा परिचालन गरिनेछ ।

२.७ सार्वजनिक खर्च र राजश्व परिचालन

२.७.१ सार्वजनिक खर्च नीति

- वित्तीय शुशासन तथा बजेट अनुशासन सम्बन्धि नीति तथा कानुनको निर्माण गरिनेछ ।
- बिनियोजन दक्षता एबम कार्यन्वयन प्रभावकारीता मार्फत श्रोतको अधिकतम उपयोग गरि पुँजीगत खर्च गर्ने क्षमतामा वृद्धि गरिनेछ ।
- मध्यकालीन खर्च संरचना तयार गरि आवधिक योजनाको प्राथमिकता अनुसारको श्रोत साधनको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
- पालिकाको वित्तीय तथ्यांक, बजेटिंग, लेखांकन र खर्च बेबस्थापन प्रणालीलाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार बनाइ विधुतीय प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ ।
- आर्थिक प्रतिफल बढी भएका आयोजना प्राथमिकताका साथ संचालन गरिनेछ ।
- गरिबी न्यूनीकरण उन्मुख लक्षित कार्यक्रममा बजेटको अंश बढाउदै लगिनेछ ।

२.७.२ राजश्व नीति

- कानुनी तथा संस्थागत सुधार द्वारा राजश्व प्रशासनलाई प्रभाबकारी र राजश्वको दायरा फराकिलो पारिनेछ ।
- एकिकृत सम्पति कर लागु गरि राजश्वको दयारा फराकिलो पारिनेछ ।
- सक्षम, प्रभाबकरी, ब्यबसायिक, सेवाग्राही र प्रबिधिमैत्री एवं पारदर्शी कर प्रणालीको माध्यमबाट कर र गैरकर राजश्व संकलनमा वृद्धि गरिनेछ ।
- विधुतीय कर प्रणाली स्थापना गरि एकिकृत सूचना प्रणाली संचालन गरिनेछ ।

२.८ निजि क्षेत्रको श्रोत परिचालन नीति

- लगानी आकर्षित गर्न तथा गापाको आर्थिक समृद्धिमा योगदान पुर्याउन सक्ने निजि श्रोतको पहिचान गरि प्रोत्साहनको गर्न सुविधाहरु, उपलब्ध गराउने ।
- निजि क्षेत्रलाई ब्यबसाय संचालनमा पारदर्शिता अपनाउन ब्यबसायिक शुसासन र सामाजिक उत्तरदायित्व बहन गर्न प्रेरित गरिनेछ ।
- गाउँपालिकाले संचालन गर्ने विकास निर्माण लगायत सेवा खरिद र सेवा प्रवाहका कार्य सार्वजनिक निजिसाझेदारी अन्तर्गत गराउने वातावरण मिलाईनेछ ।

२.९ सहकारी क्षेत्रको श्रोत परिचालन नीति

- सहकारी संस्थामार्फत श्रोत परिचालन गर्दा गाउँपालिकाको आवस्यकता र प्राथमिकताको क्षेत्रमा गरिनेछ ।
- सहकारी क्षेत्रले कुनै आयोजनामा श्रोत परिचालन गर्दा गापाको सम्बन्धित बिषयगत साखमा समन्वय गर्नु पर्नेछ ।
- सहकारी पद्धतिबाट उद्योग व्यवसाय स्थापना र सञ्चालन गर्न कुनै अवरोध नहुने गरी सम्बन्धित विषयहरूको क्षेत्रगत नीति तथा कानूनहरूमा परिमार्जन गरिने छ ।
- कृषि उत्पादन, भण्डारण, प्रशोधन तथा बजारीकरण र कृषि सामग्रीको आपूर्ति व्यवस्थापनमा कृषि सहकारी संघ संस्थाहरूको संलग्नतालाई प्रोत्साहन गरिने छ ।
- सार्वजनिक क्षेत्रका कलकारखाना, कृषि फर्म तथा बजार केन्द्रहरूको व्यवस्थापनमा सहकारी संघ संस्थाहरूको संलग्नता र सहभागितालाई प्राथमिकता दिइने छ ।

२.१० जनसहभागिता परिचालन नीति

- योजनाको छनोट, कार्यान्वयन, मर्मतसम्भार लगायतका हरेक चरणमा जनसहभागिता सुनिश्चित गरिने छ ।
- सार्वजनिक परीक्षण कार्यविधिले तोकेको विधि र प्रक्रियाअनुसार भेला आयोजना गरी सरोकारवालाबीचमा व्यापक छलफल सुनिश्चित गरिने छ ।
- उपभोक्ता समितिका सहस्यहरूको जिम्मेवारी विभाजन गरी अनुगमन समितिको भूमिकालाई समेत थप क्रियाशील गरिने छ ।
- हतार हतारमा गरिने योजना छनोटले जनसहभागिता सुनिश्चित नगर्ने र स्थानीय सरकारप्रतिको जनविश्वास कमजोर हुने भएकाले ढिलै भए पनि योजना तर्जुमा प्रक्रियाका हरेक चरणलाई पूरा गर्नुपर्छ । जनसहभागितामा आधारित विकासको मोडल बटम अप एप्रोचलाई पालना गरिनेछ ।

२.११ संघ संस्थाको श्रोत परिचालन नीति

- संघ संस्थामार्फत श्रोत परिचालन गर्दा गाउँपालिकाको आवस्यकता र प्राथमिकताको क्षेत्रमा गरिनेछ ।

- संघ संस्थाले कुनै आयोजनामा श्रोत परिचालन गर्दा गापाको सम्बन्धित बिषयगत साखमा समन्वय गर्नु पर्नेछ ।
- संघ संस्थाबाट प्राप्तहुने श्रोतलाई विपद बेबस्थापन, राहत बेबस्थापन, मानवीय सहायता, राहत तथा उद्धार औषधिजन्य सामाग्रीहरु उपलब्ध गराउने काममा परिचालन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- शिक्षा, स्वास्थ्य, जलवायु परिवर्तन, विपद ब्यबस्थापन जस्ता क्षेत्रहरुमा सहयोगको लागि संघ संस्था परिचालन गरिनेछ ।

३ परिच्छेद ३: आर्थिक क्षेत्र

३.१ कृषि तथा प्राकृतिक श्रोत बेबस्थापन

३.१.१ कृषि विकास पशुपंक्षी विकास

पृष्ठभूमि

लिखु गाउँपालिकाको प्रमुख व्यवसायको रूपमा कृषि रहेको छ। यस गाउँपालिकामा कूल कृषियोग्य जमिन २७.८६ (५७ प्रतिशत) ब.कि.मि रहेको छ । यहाँ धान, आलु, मकै, गहुँ आदि प्रमुख बालीहरू रहेका छन् । मास र सिमी मुख्य दलहन बाली हुन् । तोरी र भटमास मुख्य तेलहन बाली हुन्। मुख्य मौसमी तरकारी बालीहरु गोलभेडा , आलु, काउली र बन्दा हुन् । त्यसैगरी मुख्य बेमौसमी तरकारी बालीहरु गोलभेडा, काक्रो, रायो र करेला हुन् । वडा भेलाबाट प्राप्त तथ्यांक अनुसार पालिकामा वार्षिक धान १८१२९ मे.ट., आलु १७७८० मे.ट, मकै ७२६० मे.ट उत्पादन हुने गरेको छ । दलहन बालीमा मास २०.९ मे.ट , सिमि १०.३२ मे. ट र तेलहन बालीमा तोरी ५९.५९ मे.ट, भटमास ४५.२ मे.ट. उत्पादन हुने गरेको छ । त्यसैगरि पालिकामा गत बर्ष आँप ५६.४ मे.ट., केरा ४४.४ मे.ट. र लिची २२.२ मे.ट. उत्पादन भएको थियो । मौसमी तरकारीहरूमा गोलभेडा ६१८ मे.ट., काउली/बन्दा ३२६ मे.ट. वार्षिक उत्पादन हुने गरेको छ । बेमौसमी तरकारीहरूमा गोलभेडा २०४ मे.ट., काक्रो १३७ मे.ट. वार्षिक उत्पादन हुने गरेको छ । पशुपालनमा, दुग्ध उत्पादन तर्फ गाई र भैँसी तथा मासुजन्य उत्पादनतर्फ बाख्रा, सुँगुर, कुखुरा र माछा मुख्य रुपमा रहेका छन् । पालिकामा १५५००० लिटर दूध, २०७ मे.ट. हाँस / कुखुराको मासु, ८० मे.ट. अन्डा उत्पादन हुने गरेको छ ।पालिका भित्र वडा १ मा बाहेक सबैमा तरकारी, फलफूलको सङ्कलन केन्द्रहरू छन् । त्यसैगरी वडा १,२,५ र ६ मा कृषि उपजको थोक तथा खुद्रा विक्री स्थल छन् । पालिकामा फलफूल तरकारीको नर्सरी एउटा मात्र (१ नम्बर वडा) रहेको छ । पालिकामा सम्पन्न आर्थिक विषयगत समिति अन्तरक्रिया अनुसार पालिकामा बहुसंख्यक परिवार कृषि तथा पशुपालनमा आवद्ध भए पनि जम्मा १५ प्रतिशत घरधुरीले मात्र कृषि उपज बिक्री गर्ने गरेकाछन् । कृषिमा केही व्यावसायिकता देखिए पनि व्यवसायिक कृषिको आकार र आम्दानी भने न्यून रहेको छ । पालिकाको भेला अनुसार करिव ७० प्रतिशत घरपरिवारहरू कुनै न कुनै रुपमा कृषि उत्पादनमा संलग्न रहेपनि कृषि पेशा निर्वाहमुखी रहेको छ ।

प्रमुख समस्या

जमिनको खण्डिकरण एवम् घडेरीकरण हुनु, पर्याप्तमात्रामा कृषिको व्यावासाहीकरण हुन नसक्नु, कृषिमा आधुनिक प्रविधि र उपकरण तथा उत्पादन सामाग्री सम्बन्धि ज्ञानको अभाब, सिंचाई सुविधाको कमी र विद्यमान सिंचाई आयोजना पूर्ण क्षमतामा संचालन हुननसक्नु, कृषि उपजको राम्रो बजारीकरण हुन नसक्नु, दक्ष जनशक्तिको अभाव रहनु, कृषि सहकारीको विकास राम्रोसँग हुन नसक्नु, मूल्य सूचनाबारे जानकारी नहुनु, पशुपंक्षी पालनकोनिम्ति आवश्यक उन्नत नस्ल, रोग र महामारीको रोकथाम एवंम् पशु बेबस्थापन सम्बन्धि उचित ज्ञानको अभाब, कृषि कर्जा, बीमा लगायतका वित्तीय सेवामा कृषकको सहज पहुँच नहुनु, पढेका मानिसले कृषि कार्यमा लाग्न नहुने सामाजिक दृष्टिकोणले गर्दा सम्मानजनक हुन नसक्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू हुन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

कृषिमा युवा जनशक्ति आकर्षित गर्नु, कृषियोग्य समथर जमिनको बढ्दो अन्यथा प्रयोगलाई रोक्नु, काम गर्ने उमेर समूहका मानिसको बढ्दो पलायनलाई रोक्नु, बाली विविधिकरण गर्नु, पर्याप्त सिँचाइको व्यवस्था गर्नु, जैविक खेतीको विस्तार गर्नु, कृषिलाई व्यवसायिकरण गर्नु, उन्नत नश्ल र व्यवसायिक पशुपालन गर्नु, विभिन्न सरुवा रोग तथा प्रकोपहरूको प्रभावबाट बच्ने उपाय विकास गर्नु, कृषि तथा पशु बिमालाई विस्तार गर्नु, जलवायु परिवर्तनका असर अनुरूप अनुकूलनका बाली विकास गर्नु, खसीबोका, कुखुरा तथा अन्य पशुपन्छीको मासुको व्यवसायिक उत्पादन गर्नु, कृषि पेशालाई सम्मानित पेशाको रूपमा स्थापित गर्नु, कृषि तथा पशु बीमा प्रणालीलाई कार्यान्वयनमा ल्याउनु, कृषिमा वित्तीय पहुँच पुर्याउनु, वन्यजन्तुबाट खेती सुरक्षित गर्नु, कृषि प्राविधिकको सुनिश्चितता गर्नु, परम्परागत कृषि ज्ञानको खोजीगरी आधुनिकीकरण गर्नु, हानिकारक कीटनाशक विषादी र रासायनिक मल नियन्त्रण गर्नु, जग्गाको चक्लाबन्दी गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती रहेका छन् ।

अवसर

खाध सम्बन्धी हक संवैधानिक रुपमा स्थापित हुनु, दिगो विकासको लक्ष्यमा खाद्य तथा पोषणको विषय समाविष्ट हुनु, कृषि प्रसार स्थानीय सरकारको एकल अधिकार क्षेत्रमा पर्नु, अधिकांशको जीविकोपार्जनको पेशा कृषि भएकाले स्थानीय सरकारको सरोकारको विषय हुनु, पर्याप्त कृषि भूमि हुनु, सिँचाइका श्रोतहरू उपलब्ध हुनु, कृषिमा व्यावसायिकता बढ्दै जानु, राजधानीको नजिक भएकोले बजारको उपलब्धता हुनु, मध्य पहाडी राजमार्गको कारणले स्थानीय तथा बाह्य बजारसँगको पहुँच सहज हुनु, उच्च मुख्यबाली (च्याउ, जडिबुटी खेती, फलफूल जस्ता उच्च मूल्य कृषि उत्पादन) को सम्भावना र आकषर्ण बढ्दै जानु, जैविक खेती प्रतिको बढ्दो आकर्षण, उन्नत प्रविधि र मलबीउ उपलब्ध हुनु, उन्नत जातका पशुपालनको सम्भावना रहनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू रहेका छन् ।

सोंच

कृषि, पशुपन्छीको विकास मार्फत गाउँपालिकामा रोजगारी सिर्जना गर्दै आर्थिक बृद्धि मार्फत सम्बृद्ध गाउँपालिकाको निर्माण गर्ने ।

लक्ष्य

कृषिको व्यावसायिकरण र पशुपंक्षिजन्य उत्पादनमा बृद्धिका माध्यमबाट यस गाउँपालिकाका जनताको खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गरी आत्मनिर्भर र निर्यात उन्मुख बनाउने ।

उद्देश्य

- कृषि र पशुपालन क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी कृषकको जीवनस्तरमा सुधार गर्नु ।
- कृषि र पशुपालन क्षेत्रको विशिष्टिकरण, व्यवसायिकरण, बजारीकरण गर्नु ।
- कृषि तथा पशुसेवा प्रसारको पहुँचमा वृद्धि गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
भू -उपयोग नीति अनुरुप कृषि जमिन संरक्षण र उपयोग गर्ने ।	• खेतीयोग्य जमिनमा बस्ती विकासलाई निरुत्साहित गरिनेछ । • सहकारी खेति एबम् जग्गाको चक्लाबन्दीलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । • माटो र मौसम अनुकूल बाली प्रणालीको विकास गरिनेछ । • संघिय र प्रदेश सरकारसंग समन्वय गरेर भूमि बैंक मार्फत जग्गाधनीलाई न्युनतम उत्पादन मुल्य तोकी आधुनिक कृषिको विकासकालागि भूमिको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।
कृषिमा विशिष्टीकरण, व्यवसायीकरण र बजारीकरण गर्ने ।	• हावापानी र माटोको अनुकुलता अनुसार बेमौसमी तरकारी तथा फलफुल उत्पादन गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । • प्रत्येक वडामा कृषि उपज सकंलन को व्यवस्था गरिनेछ । • कृषि उत्पादलाई मूल्य श्रृङ्खलामा आवद्ध गरी विकास गरिनेछ । • कृषि उत्पादनको आन्तरिक र बाह्य वजारमा पहुँच भएको हुनेछ । • कृषि सहकारीहरूको विकास गरी कृषि सामग्रीको आपूर्ति एवं उत्पादित बस्तुको संकलन, प्रशोधन,गुणस्तर व्यवस्थापन र बजारीकरणगर्न परिचालन गरिनेछ । • स्थानीय पहिचानका विशिष्टीकृत उत्पादनको ब्राण्डिङ गरी राजधानीमा आउटलेटको व्यवस्था लगायत विभिन्न तरिका अपनाई प्रवद्र्धन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । • बेमौसमी अर्गानिक तरकारी खेती प्रवद्र्धन गरी विकास गरिनेछ । • कृषि, पशुपंक्षी क्षेत्रको विकास र ब्यबसाहिकरणमा निजिक्षेत्र, सहकारी अन्तरसरकार समन्वय सहयोग र सहकार्य गरिनेछ । • कृषि ब्यबसाहिकरणमा र बजार पहुँचमा सुधार गर्न सूचना प्रविधिको विकास, विस्तार र उपयोग गरिनेछ । • निजि क्षेत्रसंगको सहकार्यमा कृषकलाई स्तरीय कृषि सेवा उपलब्ध गराउने, कृषि यान्त्रिकिकरणलाई बढावा दिईनेछ ।
स्थानीय जातका बीउ बिजन र उत्पादनको प्रबर्धन र सम्बर्धन गर्ने ।	• रैथाने बीउ विजनहरूको स्थानीय स्तरमा संग्रह गर्न सहकारीलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । • स्थानीय विशिष्टता झल्कने बालीको बीउको व्यवसायिक उत्पादन र बजारीकरणमा सहजीकरण गरिनेछ । • प्रांगारिक खेतीलाई प्रोत्साहित गरि प्रांगारिक उत्पादनको ब्राण्डिङ गरिनेछ ।
उन्नत कृषि सामग्री, बीउ विजन, औजार, वित्तीय सेवा तथा जैविक प्रविधिको उपयोग गर्ने।	• उन्नत बिउ, मल, प्रविधि लगायत कृषि सामग्री आपूर्ति सहज र सुलभ बनाइनेछ । • कृषि उपज तथा पशुपालन क्षेत्रमा वित्तीय र बीमा सेवाको पहुँच अभिवृद्धि गर्ने । • सिंचाइको सुविधा विस्तार गरिनेछ । • जैविक कृषि क्षेत्रको विकास गरी प्रवद्र्धन गरिनेछ ।

	• जैविक मल र किटनाशक औषधि उत्पादन तथा उपयोग गर्न कृषकलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। • कृषि सहकारी एवं वित्तीय संस्थाहरूसंग कृषकहरूको पहुँच बढाइनेछ । • कृषि क्षेत्रमा संघ, प्रदेश एवं गाउँपालिकाको अनुदान तथा सुविधाहरूको बारेमा कृषहरूलाई सुसूचित गराइनेछ । • व्यवसायिक रूपमा कृषि तथा पशुपालन गर्ने कृषकहरूलाई विषयगत उत्पादन सहकारीमा आवद्ध गरी बजार र सेवा सुविधामा पहुँच सुनिश्चित गर्न सहयोग पुर्याइनेछ ।
कृषि अनुसन्धान, र प्रविधिमा कृषकको पहुँच अभिवृद्धि गर्ने।	• संघ, प्रदेशको र स्थानीय तहको सहकार्यमा कृषि सेवा प्रदायक संस्थाको सुदृढीकरण गरी कृषकको घर आँगनसम्म सेवा र टेवा पुर्याइनेछ । • कृषि क्षेत्रमा दक्ष जनशक्ति उत्पादनमा समावेशीताको सिद्धान्तको अवलम्बन गरिनेछ । • वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएर आएका युवाहरूलाई उनीहरूले सिकेको सीपमा आधारित कृषि प्रवद्र्धनमा उपयोग र परिचालन गरिनेछ । • लक्षित वगर्हरूमा आधारित विभिन्न कृषि उपज सीप र उद्यमशीलताको तालिम दिइनेछ ।
पशुपन्छीको उत्पादन बृद्धि गरी कृषकको आयमा वृद्धि गर्ने ।	• उच्च नस्लका बाख्रा, गाई र भैंसी लगायतका पशुपालन प्रति कृषकहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । • पशुपालनमा गोठ सुधार र नस्ल सुधार सहित व्यवसायिक पशुपालनमा प्रोत्साहन सहित जोड दिइनेछ । • पशुस्वास्थ्य सुधारका लागि दक्ष प्राविधिक, औषधि उपचारको व्यवस्था र पशुस्वास्थ्य शिवीर सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । • सहकारितामा आधारित दुग्ध संकलन विस्तार तथा चिस्यान केन्द्रको स्थापना गरिनेछ । • कुखुरा, माछा, हाँस तथा ठूला जनावरको मासुको गुणस्तरीय उत्पादन बढाउँदै बजारको पहुँच विस्तार गरिनेछ । • पशु बीमा कार्यक्रमलाई विस्तार गरी प्रत्येक किसानको पहुँचमा पुर्याइनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

धान, आलु, मकैको उत्पादनमा संलग्न कृषको संख्या २० प्रतिशत वृद्धि हुनेछ, मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी खेतीमा लागेका कृषकहरुको हालको आम्दानीमा २० देखि ३० प्रतिशत सम्म वृद्धि गरी जीवन स्तरमा सुधार भएको हुनेछ , तरकारी र फलफूल खेतीमा संलग्न कृषक २० प्रतिशत पुगेको हुने, ५० प्रतिशत गोठहरू सुधार भएको हुने, उन्नत नश्लका पशुपालन २५ प्रतिशत पुगेको हुने, ४० प्रतिशत किसान व्यवसायिक कुखुरा तथा पशुपालनमा संलग्न भएको हुने, जैविक

खेती गाउँपालिका घोषित भएको हुने, कृषि उपज बीउ बैंकको स्थापना भएको हुनेछ, ३ वटा दुग्ध चिस्यान केन्द्रको स्थापना भएको हुनेछ ।

<u>कार्यक्रमहरु</u>

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
कृषि	१	३०० जना कृषकलाई उन्नत जातको धान, गहुँ र मकै बिउ वितरण गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	२	३०० जना कृषकलाई मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी खेति तालिम तथा ब्यबसाय संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	३	१५० जनालाई च्याउ उत्पादन तालिम तथा ब्यबसाय संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	४	जैविक बिषादी निर्माण तालिम बर्षको २ पटक संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	५	कृषि यन्त्र किन्न चाहने किसानलाई ५० प्रतिशत अनुदान दिने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	६	२०० जना कृषकलाई जैविक खेति सम्बन्धि तालिम र जनाचेतना कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	७	निर्बाहमुखी तरकारीको बिउ वितरण कार्यक्रम संचालन गर्ने - प्रतेक वडा ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	८	कृषक प्राविधिकको क्षमता विकास (६ जना) कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	९	कृषक तालिम तथा भ्रमण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	१०	रैथाने खाद्दना बलि उत्पादनमा प्रोत्सहन कार्यक्रम संचालन गर्ने गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	११	चक्लाबन्दी खेतीको लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,४ ,५ ,६
	१२	गाउँपालिकामा नमुना कृषि फर्म स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	१३	माटो तथा प्लान्ट क्लिनिक स्थापन गर्ने ।	पालिका स्तरीय
पशुपंक्षी विकास	१४	पशुपंक्षी घुम्ति शिबिर कार्यक्रम प्रतेक वडामा (बर्षमा २ पटक) संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	१५	पशु स्वास्थ्य शिविर संचालन गर्ने (प्रतेक वडामा बर्षमा १ पटक) ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	१६	पशु आहार (घाँस खेति) सम्बन्धि तालिम (बर्षमा २ पटक) संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	१७	दुध डेरी सुधार कार्यक्रम सबै वडामा संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	१८	उन्नत जातका पशुपंक्षी पालन; बाख्रा, गाई, भैंसी र कुखुरा (५०० घरधुरी) पालनमा आर्थिक सहयोग गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	१९	गोठेमल तथा कम्पोष्टमल ब्यबस्थ्पन सम्बन्धि तालिम (५०० जना) संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	२०	सहकारी मार्फत पशु तथा बालि बिमा कार्यक्रम (प्रतेक वर्ष) संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	२१	प्रतेक वर्ष पशुनश्ल सुधार तथा कृत्रिम गर्भधारण सम्बन्धि तालिम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	२२	पालिकामा नमुना पशुपालन फर्म स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय

माछापालन	२३	५० जना कृषकलाई माछापालन सम्बन्धि तालिम दिने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
फलफुल	२४	फलफुल तथा बगैचा बेबस्थापन तालिम (५० जना) दिने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
कृषि बजार प्रबर्द्धन	२५	फलफुल तथा तरकारीको नर्सरी स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	२६	तरकारी तथा फलफुल संकलन केन्द्र (वडा १) निर्माण र संचालन गर्ने ।	१
	२७	वडा ४ र ५ मा कृषि उपजको थोक तथा खुद्र बिक्रि स्थल स्थापन गर्ने ।	४,५
	२८	पालिका भित्र कृषि उपजको बिउ बैंक स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	२९	पालिकामा चिस्यान घर निर्माण गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	३०	मासुपसल सुधार कार्यक्रम संचालन गर्ने -बजार केन्द्रित स्थानहरु ।	१,२,६

३.१.२ खाद्य सुरक्षा

पृष्ठभूमि

खाद्य सुरक्षा पालिकाको बार्षिकउत्पादन, पहुँच, उपभोग्य उत्पादनको प्रयोगसंग जोडिएको छ । वडा भेलाको तथ्यांकअनुसार, पालिकाको वडा नम्बर एकमा तिन महिनामात्र खानपुग्ने खाधान्न उत्पादन गर्ने परिवार संख्या जम्मा ५० वटा, ६ महिना खानपुग्ने खाद्यान्न उत्पादन गर्ने परिवार सङ्ख्या ५० वटा र वर्षभरी खानपुग्ने खाद्यान्न उत्पादन गर्ने परिवार सङ्ख्या ५०० वटा रहेका छन् । त्यसैगरी ज्यालादारी मा १५५ वटा परिवार संलग्न छन् । वडा नम्बर दुईमा, २ महिनामात्र खानपुग्ने खाधान्न उत्पादन गर्ने परिवार संख्या जम्मा ७० वटा रहेको छ , ६ महिना खानपुग्ने खाद्यान्न उत्पादन गर्ने परिवार ५० वटा र वर्षभरी खानपुग्ने खाद्यान्न उत्पादन गर्ने परिवार सङ्ख्या ४५० वटा रहेका छन् । त्यसैगरी खाननपुग्ने श्रमजीवि परिवार संख्या १३० वटा रहेका छन्। वडा नम्बर तिनमा, ३ महिनामात्र खानपुग्ने खाधान्न उत्पादन गर्ने परिवार संख्या जम्मा ३०% , ६ महिना खानपुग्ने खाद्यान्न उत्पादन गर्ने परिवार सङ्ख्या ५०% रहेका छन् । त्यसैगरी खाननपुग्ने श्रमजीवि परिवार संख्या ५ % रहेका छन्। लिखु गाउँपालिकाको वडा नम्बर चारमा ३ महिनामात्र खानपुग्ने खाधान्न उत्पादन गर्ने परिवार संख्या जम्मा २०० , ६ महिना खानपुग्ने खाद्यान्न उत्पादन गर्ने परिवार सङ्ख्या ४०० र वर्षभरी खानपुग्ने खाद्यान्न उत्पादन गर्ने परिवार सङ्ख्या ४०० वटा रहेका छन् । त्यसैगरी ज्यालादारी मा २०० परिवार संलग्न छन् ।लिखु गाउँपालिकाको वडा नम्बर पाँचमा ६ महिना खानपुग्ने खाद्यान्न उत्पादन गर्ने घरधुरी सङ्ख्या १०० र वर्षभरी खानपुग्ने खाद्यान्न उत्पादन गर्ने परिवार सङ्ख्या ३५० वटा रहेका छन् । त्यसैगरी ज्यालादारीमा २५ घरधुरी संलग्न छन् । गाउँपालिका भित्र बर्षभरी खाननपुग्ने जनसंख्या सबै वडामा धेरै संख्यामा रहेको माथिको तथ्यांकले देखाउछ ।

प्रमुख समस्या

खाधान्नमा गरिब जनताको न्युन पहुँच हुनु, खाद्य वितरण प्रभावकारी नहुनु, खाधान्नमा मिसावट एबम् बिषादीको अत्यधिकम प्रयोग हुनु, प्रयाप्त ज्ञान बिना परम्परागत खाद्य अभ्यासमा आएको परिवर्तनले स्वास्थ्य समस्या देखा पर्नु, खाद्य तथा पोषण सम्बन्धि चेतनाको कमि जस्तो बिषय प्रमुख समस्या हुन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

पर्याप्त मात्रामा खाद्य बस्तुको उत्पादन र सन्तुलित वितरण गर्नु, मिसावट एबम् बिषादी रहित खाधान्न प्राप्तिको सुनिसचित गर्नु, पोषणयुक्त आहारबिहार सम्बन्धि जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु, गरिब एबम सिमान्तकृत समूहमा पोषणयुक्त आहारको पहुँच सुनिश्चित गर्नु, परम्परागत आहारबिहारको पुनर्स्थापना गर्नु आदि प्रमुख चुनौती हुन् ।

अवसर

खाद्य सम्बन्धि हक संबैधानिक रुपमा स्थापित हुनु, दिगो विकास लक्ष्यमा खाद्य तथा पोषणको बिषय समाविष्ट हुनु, राष्ट्रिय आवधिक योजनामा खाद्य तथा पोषणलाई प्राथमिकता दिइनु, पोषण नीति तथा रणनीति को विकास हुनु, बहुक्षेत्रीय पोषण योजना कार्यान्वयनमा रहुनु र पोषण सम्बन्धि सेवाकोको विस्तार तथा बनिव्योहोरालाई अभियानको माध्यमबाट सुधार्ने विभिन्न प्रयासहरु हुनु आदि प्रमुख अवसर हुन् ।

सोंच

कृषिको विकास मार्फत खाद्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधारगर्दै गाउँपालिकाको जनताको पोषणयुक्त आहारको सुनिश्चितता गरी पोषणयुक्त गाउँपालिकाको निर्माण गर्ने ।

लक्ष्य

कृषि उत्पादनको बृद्धिका माध्यमबाट यस गाउँपालिकाका जनताको खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने ।

उद्देश्य

- खाद्य सुरक्ष्य सुनिश्चित गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
उत्पादनको उचित भण्डारण साथै वितरण प्रणालीलाई ब्यबस्थित गर्ने ।	• स्थानीय जातका उत्पादित बलिको भण्डारण एवम् बजारीकरणलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । • खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको हिसाबले जोखिममा रहेका समुदाय र खाद्य संकट स्थानमा खाद्यबस्तु वितरणलाई सरल एबम् पहुँच योग्य बनाइनेछ । • कृषि उपज भण्डारण एबम् वितरण प्रणालीमा नया प्रविधिको अनुसरण तथा अबलम्बन गरिनेछ ।
स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने खाद्यपदार्थको प्रयोगलाई जोड दिने ।	• स्थान बिशेषमा उत्पादन हुने खाधान्न, तरकारी तथा फलफुल लगायत कृषि तथा पशुपंक्षी उत्पादनको अभिवृद्धिका लागि कार्यक्रमहरु संचालन गरिनेछ । • स्थानीय रैथाने जातका खाद्य बाली उत्पादनमा पकेट क्षेत्र निर्धारण गरि प्रोत्साहन गरिनेछ ।
खाद्य तथा पोषण सिक्षा कार्यक्रमलाई व्यापक बनाउनको लागि सरोकारवालासंग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।	• खाद्य ब्यबहारमा सुधारका लागि सचेतनामुलक कार्यक्रम, प्रचार प्रसार तथा अभियान संचालन गरिनेछ । • खाद्य बस्तुको गुणस्तर नियमन गरिनेछ ।

जैविक तथा प्रांगारिक खेति प्रणाली मार्फत गुणस्तरीय खाधान्न उत्पादनमा वृद्धि गर्ने ।	• जैविक तथा प्रांगारिक खेति प्रणालीमा प्रबर्धन गरि स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने जातका बालीको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । • जैविक खेति प्रणाली प्रबर्धन गर्ने चेतनामुलक कार्यक्रमहरु गर्ने ।

अपेक्षित उपलब्धि

स्वस्थकर खाद्दनको उपलब्धतामा सुधार भएको हुने, रैथाने जातको कृषि तथा पशुपंक्षी उत्पादन वृद्धि भएको हुने, असहाय, गरिब र सिमान्तकृत समुदायमा खाद्य तथा पोषणको पहुँच पुगेको हुने ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
खाद्य सुरक्षा तथा पोषण	१	उत्पादित बस्तुको बेबस्थित भण्डारण तथा वितरण गर्ने ।	
	२	प्रतेक वडामा बर्षको एक पटक बाल पोषण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	३	प्रतेक वडामा बर्षको एक पटकबहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	४	खाद्य व्यवहार सुधार गर्ने चेतना मुलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६

३.१.३ सिंचाई

पृष्ठभूमि

कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिमा सिँचाइर् महत्वपूर्ण माध्यम हो । यस गाउँपालिकामा रहेका कूल कृषियोग्य जमीन २७८६ हेक्टर मध्ये करिब २००० हेक्टर जमिन सिंचित छ । लिखु गाउँपालिकामा रहेको गडखर सिंचाई, लब्दु ढिकुरे सिंचाई, सिमरा सिंचाई, थानसिंह फाँट सिंचाई कृषि उत्पादनको लागि कोसेढुंगा साबित भएका छन् । त्यस बाहेक अन्य साना कुलाहरूबाट पनि सिंचाई सुविधा उपलव्ध भएको छ । सिंचाई सुविधाका दृष्टिले लिखु नदि, तादी नदि र र यसका सहायक प्रमुख श्रोतको रूपमा रहेकाछन् ।

प्रमुख समस्या

कृषि योग्य जमिनमा पर्याप्त मात्रामा सिंचाई सुबिधा नहुनु, सिंचाई विकासमा आधुनिक प्रविधि (थोपा सिंचाई, प्लाष्टिक पोखरी, लिफ्टिङ) को प्रयोगमा कमी हुनु, सिंचाई कुलो र पोखरी गुणस्तरीय तथा पक्की नहुनु, भएका सिंचाई आयोजनाहरू पनि पूर्ण क्षमतामा प्रयोगमा आउन नसक्नु, मर्मत सम्भारको कमी हुनु, सिंचाई श्रोत मुहान सुक्दै जानु, जल उत्पन्न प्रकोपले सिंचाई आयोजनामा क्षति पुग्नु, कृषि प्रणाली र सिंचाई बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न नसकिनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू रहेका छन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

कृषियोग्य जमिनमा सर्वयाम सिंचाई सुविधा उपलव्ध गराउनु, कृषि र सिंचाई बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापना गर्नु, सिंचाई आयोजनाहरू पूर्ण क्षमतामा उपयोग गर्नु, स्थानीय समुदायहरूद्वारा संचालन हुँदैआएका परम्परागत सिंचाई प्रणालीका कुलाहरूको संरक्षण गर्नु, सिंचाई कुलाहरुको मर्मत सम्भारमा लाभग्राही उपभोक्ता समितिहरूलाई जिम्मेवार बनाउनु,

सिंचाई विकासका लागि अन्तरसरकार र साझेदारहरूबीच प्रभावकारी समन्वय स्थापित गर्नु, बैकल्पिक सिंचाई प्रविधिहरूको प्रयोग बढाउनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

अवसर

सिँचाइर्का लागि श्रोतहरूको उपलब्धता, आकाशे पानी संकलन र प्लाष्टिक पोखरीको अभ्यास सुरु हुनु, साना सिंचाई निर्माणका क्षेत्रमा संघसंस्थाहरू क्रियाशील रहनु, साना सिंचाई गाउँपालिकाको अधिकार क्षेत्रमापर्नु, गाउँपालिकाको प्राथमिकतामा सिंचाई क्षेत्र समावेश हुनु, सिंचाईका लागि उपयुक्त फाँटहरूको उपलब्धता आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन् ।

सोंच

कृषि योग्य जमिनको सिंचाई सुबिधा सुनिश्चित गरि गाउँपालिकामा कृषिको विस्तार मार्फत सम्बृद्ध गाउँपालिकाको निर्माण गर्ने ।

लक्ष्य

कृषि योग्य जमिनमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराएर कृषिको उत्पादन बृद्धिका माध्यमबाट यस गाउँपालिकाका जनतालाई कृषिमा आत्मनिर्भर र निर्यात उन्मुख बनाउने ।

उद्देश्य

कृषि योग्य जमिनमा सिंचाई सुविधाको विकास र विस्तार गर्ने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
सिंचाई योजनाको विकास र विस्तार गर्ने	• जल उपयोग गुरुयोजना तयार गरी संभाव्य सिंचाई आयोजनाहरूको पहिचान गरिनेछ । • सतह सिंचाई संभावनाकम रहेका टारहरूमा नयाँ प्रविधिमा आधारित बैंकल्पिक सिंचाई प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ । • कृषि उपजका पकेट क्षेत्रको संभावनाका आधारमा सिंचाई आयोजनाको विकास गरिनेछ । • सम्वन्धित निकायसँग समन्वय गरी योजना संचालन गरिनेछ । • सरकारी तथा गैर सरकारी संघसंस्थासँग समन्वय गरी सिंचाईका आधुनिक संरचनाहरूको निर्माण गरिनेछ ।
विद्यमान सिंचाई प्रणालीको संरक्षण, सम्भार र स्तरोन्नती गरी पूर्ण रूपमा उपयोग गर्ने	• मूल तथा श्रोतको संरक्षण गरी सिंचाई प्रणालीको दीगो उपयोग गरिनेछ । • सिंचाई योजना बनाउदा अनिवार्य रूपमा मर्मत सम्भार कोषको व्यवस्था गर्नका साथै उपभोगको आधारमा शुल्क संकलन गरिनेछ । • सिंचाई उपभोक्ता समितिको क्षमता विकास गरीनेछ । • सिंचाई प्रणालीको दिगो व्यवस्थापनका लागि उपभोक्ता समितिलाई जिम्मेवार बनाइनेछ ।

	• कृषक व्यवस्थित सिंचाई आयोजनाहरूको नियमित मर्मत सम्भार गरिनेछ।
जलउत्पन्न प्रकोपको क्षति नियन्त्रण गर्ने	• जल उत्पन्न जोखिमको क्षेत्र पहिचान गरी न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ। • नदीजन्य प्रकोपका दिगो नियन्त्रणमा स्थानीय प्रविधि र रैथाने ज्ञानको उपयोग गरिनेछ। • खोलाखोल्सीको नियन्त्रणमा बायो-इन्जिनियरिङ प्रविधिको उपयोग गरिनेछ। • नदी किनाराका वनको संरक्षणमा विशेष ध्यान दिइनेछ। • नदी किनारका जोखिमयुक्त स्थानमा बस्ती विस्तार तथा नदी खोला अतिक्रमण र अव्यवस्थित दोहनको नियन्त्रण गरिनेछ।

अपेक्षित उपलब्धि

सम्भाव्य सिंचाई योग्य कृषि जमिनको ४० प्रतिशत क्षेत्रमा सिंचाई सुविधा पुगेको हुने, साना कुला नालाबाट सिंचित जमिन ६०० हेक्टर पुगेको हुने, नया प्रविधिको सिंचाई सुविधा ५० हेक्टरमा पुगेको हुने, सिंचाई र उपभोक्ता समितिका कम्तिमा ५० जनाले क्षमता विकास तालिम हासिल गरेको हुने, हरेक उपभोक्ता समितिमा सिंचाई मरमत सम्भार कोष रहेको हुने, विद्यमान सिंचाई प्रणालीको पूर्ण उपयोग भएको हुने, जलउत्पन्न प्रकोपको नक्साङ्कन भएको हुनेछ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
सिंचाई	१	सबै वडामा कृषि उत्पादन वृद्धि गर्न साना सिंचाई कार्यक्रम संचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	२	मरन पाटी मुलौलो सिंचाई लिखु ५/६।	५,६
	३	सत्तरी थानसिंह सिंचाई (वडा ६ नमुना परियोजना)।	६
	४	ककनी खोरंगको वन हुदै वडा नं ६।	६
	५	(प्रदेश सरकार बाट survey भएको) (वडा ६ नमुना परियोजना)।	६
	६	नियमित मर्मत सम्भार गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	७	आवस्यकता अनुसार उपभोक्ता समिति शसक्तिकरण , क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६

३.१.४ बन तथा बनस्पति सम्पदा

पृष्ठभूमि

देशको आर्थिक तथा वातावरणीय विकासमा वन, जलाधार तथा जैविक विविधताको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। काठ, दाउरा, घाँसपातका साथै पशु चरन, कृषि, पर्यटन जस्ता आर्थिक गतिविधिको प्रवद्र्धनमा वन तथा जैविक विविधताले ठुलो मद्दत पुर्याएको हुन्छ। हाल देखिएको वातावरण प्रदुषण न्यूनीकरण गर्नमा पनि वन तथा जैविक विविधताले सहयोग गर्दछ। यस गाउँपालिकामा करिब ६४.८ प्रतिशत भूमि वन तथा घाँसे मैदानले ढाकेको पाइन्छ जसमा १६.४३ ब.कि.मि. (३४.२७ प्रतिशत) वन क्षेत्र रहेको छ। लिखु गाउँपालिका जैविक विविधताले भरिपूर्ण छ। वडा भेला अनुसार वनक्षेत्रमा कुटमेरो, काब्रो, खनियो, साल, पाखे घाँस, इपिल, चिलाउने अमला, सल्ला, जामुनो क्यमुना,कटुस, कुरिलो,

तितोपति, बनमारा, असुरो, आमाला, रिठा, भलायो, उत्तिस, असुरो, हर्रो, बर्रो, गुर्जो आदि जस्ता वन पैदावार पाइन्छन् । यस गाँउपालिकामा २० वटा सामुदायिक वन, गरी जम्मा १४१७.७३ हेक्टरमा वन संरक्षण गरी क्रमशः २४८३ घरधुरीले सेवा पाईरहेका छन ।

प्रमुख समस्या

प्राकृतिक सम्पदाको बढ्दो क्षयीकरण, आगलागीका कारण वन एवं वातावरणमा प्रतिकुल असर पर्नु, जनचेतनाको कमीले वन सम्पादाको उचित व्यवस्थापन हुन नसक्नु, कार्वन उत्सर्जनको प्रभाव बढ्दै जानु, पूर्वाधार विकास तथा ईन्धनको निर्भरताले वन विनाश बढ्दै जानु, जैविक विविधतामा कमी हुँदै जानु आदि प्रमुख समस्या हुन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

वनको अनाधिकृत अतिक्रमण रोक्नु, विकास र वातावरण बीच सन्तुलन कायम गर्नु, जैविक विविधताको संरक्षण गर्नु, रहेको इन्धन निर्भर्रता घटाउनु, वन र वातावरणलाई आय आर्जन र रोजगारीमा आवद्ध गर्नु, वन तथा वातावरण सम्वन्धी काम गर्ने संघसस्थाहरूमा समन्वय कायम गर्नु, घरमा इन्धनको श्रोतको रूपमा प्रयोग हुंदै आएको दाउरालाई प्रतिस्थापन गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमूख चुनौती हुन् ।

अवसर

गाउँपालिकाको ३४.२७% भूभाग वन, घाँसे मैदान तथा हरियालीले ढाकेको हुनु, वन तथा वातावरण संरक्षण गाउँपालिकाको प्राथमिकतामा पर्नु, वन तथा वातावरण र विपद व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य दिगो विकासको लक्ष्यमा समाविष्ट हुनु, सामुदायिक वनहरूको विकास समुदायको संलग्ता बढ्दै जानु, जैविक विविधताका कारण प्राकृतिक पर्यटनको उच्च सम्भावना रहनु, काठ तथा जडिबुटीजन्य बहुमूल्य वन पैदावारको उपयोग र निकासीबाट आय आर्जनको सम्भावना हुनु आदि अवसरका रूपमा रहेका छन् ।

सोंच

प्राकृतिक श्रोतको व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि कायम गर्नु ।

लक्ष्य

प्राकृति श्रोतको प्रयोगमार्फत जनताको जीवनस्तर माथि उठाउने ।

उद्देश्य

प्राकृतिक श्रोतको दिगो उपयोग गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
वन लगायत प्राकृतिक श्रोतको विकास र वैज्ञानिक उपयोग गर्ने ।	• वन क्षेत्रको संरक्षण गर्दै खाली जमिनमा वृक्षारोपण गरीनेछ । • एक घर एक रुख हरियाली लिखु अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।

	• जल, जमिन, जलाधार, जैविक विविधता जडिवुटीको संरक्षण र विकास गरिनेछ । • जडिवुटी खेतीलाई प्रोत्साहन गर्दै आय र रोजगारीसँग आवद्ध गरिनेछ । • इन्धनको लागि वन जंगलमा भएको अत्यधिक निर्भरता हटाउन बैंकल्पिक इन्धनको विकास गरी वनक्षेत्रको ह्रासलाई न्यूनीकरण गरिनेछ । • वातावरणलाइर् सहयोगी जंगली जनावर, पशुपंक्षी, किरा, पुतली तथा जलचर आदिको पहिचान र संरक्षण गरिनेछ । • वन्यजन्तुबाट कृषि बाली नोक्सानी घटाउने उपायहरूको खोजी, विकास र अवलम्बनमा प्रोत्साहित गरिनेछ ।
प्राकृतिक श्रोतको उपयोगलाई आय र रोजगारीसँग आवद्ध गर्ने।	• सामुदायिक वनमा महिला तथा स्थानीय समुदायको सहभागिता वृद्धि गरी आय आर्जनसँग आवद्ध गराइनेछ । • सामुदायिक बनमा जडिबुटी कुरिलो जस्ता उच्च आय खेती प्रवद्र्धन गरी आय तथा रोजगारका अवसर बिस्तार गरिनेछ । • निजी जग्गामा फलफूल, डालेघाँस लगायत काष्ठ तथा गैर काष्ठजन्य आयमूलक रुख विरुवाहरू लगाउन प्रोत्साहन गरिनेछ । • स्थानीयस्तरमा काष्ठजन्य उद्योगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । • वनजन्य उत्पादनलाई सहकारी मार्फत वजारीकरण गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । • वन र वातावरण सम्बन्धमा काम गर्ने संघ संस्था बीच प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गरिनेछ । • वन, वातावरण र जैविक विविधतालाई पर्यटनसंग आवद्ध गरी स्थानीय आय र रोजगारीमा वृद्धि गरिनेछ ।

<u>अपेक्षित उपलब्धि</u>

४५ प्रतिशत वन क्षेत्र कायम भएको हुने, २५ वटा सामुदायिक बन, २० हे. निजी बन भएको हुने, कम्तिमा १५ वटा वन पैदावारमा आधारित लघुउद्यम विकास भएको हुने, इन्धनको रुपमा दाउराको प्रयोग ५ प्रतिशतमा झरेको हुने, विकास आयोजना निर्माण र व्यवस्थापनमा वायो इन्जिनियरिङ प्रविधिको अनुसरण भएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
वन तथा बनस्पति	१	जडिबुटी विकास कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	२	बन डढेलो नियन्त्रण तथा बेबस्थापन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	३	जडिबुटी अनुसन्धान तथा प्रसोधन केन्द्र स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	४	३ वटा नर्सरी स्थापना गरी गापाका विभिन्न स्थानमा वृक्षारोपणका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने ।	१,३,५
	५	वन पैदावारमा आधारित लघु उधम तथा उद्योग को प्रबर्धन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६

	६	सामुदायिक वन समितिका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी क्रियाकलापहरु संचालन गर्ने ।	२,५,६
	७	वर्षमा २ पटक वातावरण संरक्षण तथा जलबायु परिवर्तन सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम तथा अभियानहरु संचालन गर्ने ।	२,५,६

३.२ उद्योग, बाणिज्य, आपूर्ति र पर्यटन

३.२.१ उद्योग, बाणिज्य र आपूर्ति

पृष्ठभूमि

उद्योग, व्यापार र व्यवसाय आर्थिक क्रियाकलाप, रोजगारी र मूल्य अभिवृद्धि श्रृङ्खलाका प्रमुख आधार हुन् । यी क्षेत्रले पालिकाको आर्थिक विकासलाई गतिवान बनाउन सहयोग पुर्याउछ । आर्थिक सर्वेक्षण २०१८ अनुसार, लिखु गाउँपालिकामा विभिन्न औद्योगिक तथा व्यापार व्यवसायहरुमा संलग्न प्रतिष्ठानहरु मध्य कृषि वन र माछा पालनमा ५७ वटा, उत्पादनमा ८६ वटा, निर्माण र उत्खननमा १० वटा, थोक तथा खुद्र व्यापारमा २८० वटा, निर्माणमा २२ वटा, परिवहन, भण्डारण , सूचना र प्रबिधिमा ३ वटा, शिक्षामा २६ वटा, वित्तीय र बिमामा १५ वटा, होटेल ब्यबसायमा ६५ वटा, घर जग्गा, कला, मनोरन्जन र अन्यमा ४२ वटा ब्यबसाय संलग्न रहेका छन् । देशको राजधानी काठमाण्डौ उपत्यकाको लागि ढुंगा, गिट्टी, बालुवा जस्ता खानीजन्य निर्माण सामाग्री आपूर्तिमा यस पालिकाको योगदान रहेको छ । पालिकामा रहेका उद्योगमध्य अधिकांस लघु तथा घरेलु स्तरका छन् । यसपालिकामा रहेका प्रमुख बजार केन्द्रहरूमा चौउगढ़ा, ढिकुरे, थानसिंग, डुडे, बगर बजार आदि रहेका छन् ।

प्रमुख समस्या

उद्यमशीलता तथा सीपको कमी हुनु, उद्योग तथा औद्योगिक ग्रामको स्थापना हुन नसक्नु, जडिवुटी जन्य वस्तु प्रशोधन गर्ने उद्योगको अभाव हुनु, उत्पादित वा आयातित वस्तुको उत्पादन लागत उच्च हुनु, प्राविधिक जनशक्ति को कमी हुनु लगानीको लागि वित्तीय पहुँच कमजोर हुनु, सहकारीको लगानी उद्यम विकासतर्फ परिचालित हुन नसक्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

निजी क्षेत्र (लगानी) आकषिर्त गर्नु, वित्तीय क्षेत्रमा पहुँच पुग्नु, स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गर्नु, औद्योगिक क्षेत्रका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्तिको उत्पादन गर्नु, औद्योगिक उत्पादनको बजार सम्म पहुँच हुनु, युवा पलायन रोक्नु, औद्योगिक ग्राम र औद्योगिक पूर्वाधारको विकास गर्नु, उद्यमशीलताको विकास गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

अवसर

मध्य पहाडी राजमार्गको खण्ड यस पालिका भएर जानु, यातायात पूर्वाधारबाट गाउँपालिकाका सबै वडाकेन्द्र जोडिनु, केन्द्रीय विद्युत ग्रिड तथा सञ्जालबाट विद्युत आपूर्ति हुनु, गाउँपालिका औद्योगिक लगानीमैत्री हुनु, विभिन्न लघु उद्योगहरू विद्यमान हुनु र तिनका प्रवद्र्धनका सम्भावना रहनु, एक गाउँपालिका एक औद्योगिक ग्राम स्थापना गर्ने

केन्द्रीय नीति रहनु, विभिन्न जडिवुटी जस्तै असुरो, हर्रो, बर्रो, बन तुलसी, गुर्जो, रिठो, हर्रो, बर्रो आदि उपलव्ध हुनु, कृषि र जडिबुटी सम्बन्धी प्रशोधनउद्योगको सम्भावना रहनु, लघु तथा घरेलु उद्योगका लागी आवश्यक कच्चा पदाथर्हरू स्थानीय रूपमा उपलव्ध हुनु, क्षमता तथा उद्यम विकासमा कार्य गर्ने गैससको उपस्थिति रहनु, आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसर हुन् ।

सोंच

उद्योग र व्यापारको प्रवर्धन गरी लिखुको आर्थिक समृध्दी हासिल गर्नु ।

लक्ष्य

उद्योग र व्यापारको पूर्वाधार तयारगरी लिखुलाई समृद्ध बनाउने ।

उद्देश्य

१. उद्यमशीलताको विकास गर्नु ।
२. उद्योग व्यवसाय क्षेत्रमा लगानी आकर्षित गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
प्राविधिक ज्ञान र उद्यमशीलताको विकासगर्दै युवा समूहलाई उद्योग क्षेत्रमा आकर्षित गर्नु ।	• स्थानीय स्तरमा लघु र घरेलु उद्योग व्यवासय स्थापनालाई प्रोत्साहन गरिनेछ । • वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएका युवाहरूलाई उनीहरूले सिकेको सीप अनुरूप उद्योग व्यवसाय क्षेत्रमा लगानी गर्न आकर्षित गरिनेछ । • स्थानीय उत्पादनमा आधारित उद्योग स्थापनाका लागि सीप विकास तथा तालिम कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ । • नयाँ स्थापना हुने रोजगारमूलक उद्योगमा स्किम, धितोका आधारमा सहुलियत ऋण उपलव्ध गराउन सहजीकरण गरिनेछ । • स्थानीय उत्पादनलाई प्रस्रय दिने खालका प्रवद्र्धनात्मक कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ । • परम्परागत प्रविधिमा आधारित उद्योगहरूलाई नयाँ प्रविधिसँग जोडी आयस्तर वृद्धि गर्न सहयोग पुर्याइनेछ । • पछाडि परेका वर्ग पराम्परागत शीप भएका समूह पहिचान गरी नयाँ प्रविधिसँग आवद्ध गर्दै व्यवसायीकरण गर्न सहुलियत प्रदान गरिनेछ । • महिला उद्यमशीलता तालिम संचालन गरी महिलाद्वारा संचालित उद्यमहरूलाई विशेष सहुलियत प्रदान गरिनेछ । • लिखु मूलथलो भई बाहिर बस्नेहरूलाई लगानी गर्न आकर्षित गरिने तथा तिनका बीच आर्थिक सञ्जालीकरण गरिनेछ ।
प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता भएका स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गर्ने।	• स्थानीय जडिबुटी, जैविक कृषि उपज, फलफूल तथा तरकारी प्रशोधन सम्बन्धी उद्योगहरूको स्थापना र विकासमा प्रोत्साहन गरिने छ । • स्थानीय उत्पादनको व्राण्डिङ्ग गरी प्रवद्र्धन गरिनेछ ।

	• स्थानीय उत्पादनको बजारीकरणका लागि सहकारी र निजी क्षेत्रसँग सञ्जालीकरण र सहकार्य गरिनेछ।
निजी लगानीलाई आकर्षित गर्दै औद्योगिक उत्पादन तथा व्यापार व्यवसायमा वृद्धि गर्ने।	• एउटा औद्योगिक ग्राम स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ। • स्थानीय उत्पादन विक्रीका लागि कोशेली घरको स्थापना गरिनेछ। • विदेश तथा स्वदेशमा नै यस गाउँपालिका बाहिर रहेका स्थानीय बासीलाई गाउँपालिका क्षेत्रमा उद्यम व्यवसाय संचालनमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ। • मूल्यलाई व्यवस्थित गर्न मूल्य सूची राख्ने र नियमित अनुगमन र नियमन गरिनेछ। • अत्यावश्यक बस्तुको निर्वाध आपूर्तिको सुनिश्चित्ता गर्दै कृतिम अभाव, कालोबजारी जस्ता अनियमितता नियन्त्रण गरिनेछ। • विषयगत उत्पादन संस्था र उद्योग वाणिज्य संघसंगको सहकार्यमा सबै किसिमका व्यापार व्यवसायलाई दर्ता गरी अभिलेखीकरण गरिनेछ।
स्थानीय बैङ्क तथा सहकारी लगायतका वित्तीय संस्थाहरूबाट बचत परिचालन गरी उद्यम व्यवसायमा लगानीका लागि पूजि निर्माण गर्ने।	• वित्तीय संस्थाहरूबाट बचतका स्किमहरू विकास गरी ससाना बचतहरूलाई उद्यम व्यवसायतर्फ परिचालन गरिनेछ। • बिभिन्न समूह र सामुदायिक संस्थामा छरिएर रहेको बचतलाई उद्यम व्यवसाय संचालनमा लगानी गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ।

<u>अपेक्षित उपलब्धि</u>

औद्योगिक ग्रामको स्थापनाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन भएको हुने, गाउँपालिका क्षेत्रमा लघु तथा घरेलु उद्योगहरूको संख्या १०० र उत्पादनशील उद्योग २० वटा पुगेको हुने, कुल गाहस्थ्र्य उत्पादनमा वृद्धि भएको हुने, घरेलु तथा साना उद्योग तथा व्यवसाय संचालन सम्बन्धी विषयमा २०० जनाले सीप विकास तथा उद्यमशीलता विकास सम्बन्धी तालिम प्राप्त गरेको हुने, बजारमा अत्यावश्यक उपभोग्य बस्तुको नियमित आपूर्ति भएको हुनेछ।

<u>कार्यक्रमहरु</u>

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
उद्योग, बाणिज्य र आपूर्ति	१	पालिकामा औधोगिक ग्राम स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने।	पालिका स्तरीय
	२	औधोगिक प्रदर्शनी स्थल निर्माण गर्ने।	पालिका स्तरीय
	३	कोशेलीघर संचालन गर्ने- २ वटा।	१, ५
	४	सिप तथा आयमुलक तालिम दीने -५०० जना लाई।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	५	स्थानीय मौलिक उत्पादनको branding गरि बिक्रि गर्न सहयोग गर्ने।	१,६
	६	अचार उद्योग स्थापन गर्ने - ३ वटा।	१,५ ,६
	७	पालिकामा औधोगिक मेला संचालन गर्ने।	पालिका स्तरीय

३.२.२ पर्यटन

पृष्ठभूमि

पर्यटन प्रवद्र्धनको दृष्टिबाट गाउँपालिकाले प्रचूर सम्भावना बोकेको छ । यहाँका प्राकृतिक श्रोत (वन जंगल) तथा मनोरम दृश्य, मगर समुदायले मनाउने मंगसिर पुर्णिमा,घाटु नाच, लाखे नाच लगायत संस्कृतिहरु, गोरु जुधाउने प्रतियोगिता, एतिहासिक महत्वबोकेका मठ मन्दिरहरु, गढी तथा जैविक विविधता आदि आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकको आकषर्णका दृष्टिले महत्वपूर्ण छन् । यहाँ स्थित जलापदेवी-नागिगढ़ी-निरंजना सम्मको पैदल यात्रा मार्ग पर्यटकहरूका लागि थप आकर्षणको विषय बन्न सक्दछ । यहाँका राई, मगर समुदायको मौलिक संस्कृति, जात्रा तथा परम्परा यस क्षेत्रकै चिनारीको रूपमा रहनुका साथै पर्यटक आकषर्णको समेत महत्वपूर्ण माध्यम हुन सक्दछ । यस गाउँपालिकामा रहेका प्रमुख पर्यटकीय स्थलमा मालाकोट, नागीगढी, जलापदेवी, निरंजना भगवती, मन्दिरा देवी, गुप्तेश्वोर महादेव गुफा, पितृदेवस्थल रहेका छन् । यसैगरी ऐतिहासिक स्थलहरूमा नागिगढ़ी, जालपादेवी आदि प्रमुख रहेका छन् । गाउँपालिकाले पर्यटन प्रवद्र्धन गर्ने उद्देश्यले पर्यटन गुरुयोजना निमार्ण गर्ने सोच राखेको छ । यस गाउँपालिकामा रहेका धार्मिक स्थलहरु ऐतिहासिक स्थलहरु भ्रमण गर्न उल्लेखीयमात्रामा आन्तरिक पर्यटक आउने गरेको छन् । तथ्यांक अभिलेखीकरण नगरिएपनि, आर्थिक विकास समितिको अन्तरक्रिया अनुसार यस गाउँपालिकामा पर्यटनबाट राम्रो आय प्राप्त हुनका साथै धेरैले जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी प्राप्त गरेको अनुमान छ । यस गाउँपालिकामा हाल होटलहरु संचालनमा रहेका छन् र हामस्टेहरु संचालन गर्ने योजनापनि रहेको छ ।

प्रमुख समस्या

पर्यटकीय उद्यान तथा स्तरीय पदमार्गको विकास हुन नसक्नु, पर्यटकीय पूर्वाधारको अभाव, आतिथ्य सेवा सम्बन्धी तालिमको अभाव,पर्यटक सुरक्षाको प्रवन्धमा कमी हुनु, पर्यटकीय होटल, होमस्टे आदिको अवस्था कमजोर हुनु, प्रचार प्रसारको कमी हुनु, तालिम प्राप्त पर्यटकीय जनशक्ति (जस्तै भरिया, कुक, गाइड) को कमी हुनु, मौलिक संस्कृतिकोक्षय हुँदै जानु, स्थानीय खानपिन भेषभूषा लोप हुँदै जानु, भूकम्पबाट सम्पदाहरूमा क्षति पुग्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

पर्यटकीय पूर्वाधारको विकास गर्नु, आतिथ्य सेवा सम्बन्धी गुणस्तरीय होटल तथा होमस्टे तथ पदमागर्हरूको विकास गर्नु, राजधानीको नजिकमा रहेको क्षेत्रको पर्यटकीय अवसरलाई बाह्य बजारसमक्ष उजागर गर्नु, गुणस्तरीय सञ्चार सुविधाको सञ्जालीकरण गर्नु, पर्यटकीय उपजहरूको विकास, विविधिकरण र प्रचार प्रसार गर्नु, जनशक्तिको विकास गर्नु, स्थानीय कला र संस्कृतिको संरक्षण र संवद्र्धन गर्दै पर्यटनसँग जोड्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

अवसर

मध्यपहाडी राजमार्ग तथा अन्य सर्वयाम सडक सञ्जाल पर्यटकीय स्थलसंग जोडिनु, मनोरम दृश्यहरु अबोलाकन गर्ने सकिने, पिकनिक स्पट र पर्यटकीय स्थलहरु प्रशस्त हुनु, पर्यटन गुरु योजना निर्माण गर्ने सोच रहनु, विभिन्न स्थानमा होमस्टेको सञ्चालन गर्ने सोंच र सम्भावना हुनु, संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको प्राथमिकतामा पर्नु, स्थानीय संस्कृति र कलाको पर्चुरता, सर्वसाधारणमा स्थानीय संस्कृति र उत्पादनहरू जगेर्ना गर्ने भावना वृद्धि हुनु, पर्यटन क्षेत्रप्रति निजी

क्षेत्र आकर्षण बढ्दै जानु यस गाउँपालिकामा विभिन्न जातजाती, संस्कृति र भाषा भाषीको उपस्थिति रहनु आदि यस क्षेत्रका अवसर हुन् ।

सोंच

पर्यटनको प्रवर्धन गरी लिखुको आर्थिक समृध्दी हासिल गर्ने ।

लक्ष्य

पर्यटनको पुर्वाधारहरु विकास गरेर लिखुमा पर्यटन विकास गर्ने ।

उद्देश्य

पर्यटन क्षेत्रको विकास गरी आय र रोजगारीमा वृद्धि गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
गाउँपालिका तथा वरिपरि क्षेत्रमा रहेका पर्यटकीय स्थलको पहिचान गर्दै पर्यटन पूर्वाधार विकास गर्ने।	• गाउँपालिकाको पर्यटन प्रवद्र्धन रणनीतिक योजना तयार पारिनेछ । • उच्च स्थानमा अवस्थित गढी, ऐतिहासिक मठ मन्दिरहरुलाई जोड्ने पर्यटकीय पैदल मार्ग विकास गरिनेछ । • पर्यटकीय स्थल र सम्पदाको संरक्षण गरिनेछ । • धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक प्रवद्धर्न र संरक्षण कायर्क्रम संचालन गरिनुका साथै स्थानीय पहिचान दर्साउने कला र संस्कृतिको संरक्षण र प्रवद्र्धन गरिनेछ । • पर्यटकलाई आकर्षित गर्ने काला, संस्कृति झल्काउने जस्ता मौलिक कार्यक्रमहरूको सञ्चालन गरिनेछ । • पर्यटन क्षेत्रमा महिला सहभागिता बढाउन महिला गाइडहरू प्रशिक्षित गरिनेछ ।
पर्यटकको आगमन संख्या र बसाईमा वृद्धि गर्ने ।	• पर्यटन व्यवसायीहरूसँगको साझेदारीमा पर्यटन सूचना केन्द्र र संग्रहालयको स्थापना गरिनेछ । • मगर, राई तथा अन्य संस्कृतिको प्रचार प्रसार र होमस्टे लगायत पर्यटकीय सम्भावनाको विकास विस्तार र प्रचार प्रसार गरिनेछ । • पर्यटकीय व्यवसायका लागि पर्यटक गाइड, कुक, वेटर आदि तालिम कायर्क्रम संचालन गरिनेछ । • स्थानीय उत्पादन बिक्री केन्द्र, कोशेली घरको स्थापना गरिनेछ । • पर्यटकीय उपजको विविधिकरण गरिनुका साथै पर्यटन विकासमा निजी क्षेत्रसँग साझेदारी गरिनेछ । • पर्यटकको सुरक्षाको प्रत्याभूति गरिनेछ । • पर्यटकीय सेवा प्रदायकहरूलाई स्थानीय उत्पादनको प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

पर्यटन गुरुयोजना निर्माण भई कार्यान्वयनमा आएको हुने, पर्यटनबाट बार्षिक १ करोडको आय हुने, ७० जनाललाई रोजगारी प्राप्त भएको हुने, पर्यटकको औसत बसाइमा वृद्धि भएको हुने, पर्यटक संख्यामा ३० प्रतिशतले वृद्धि भएको हुने, १० वटा होमस्टे सुचारु भएको हुने, प्रत्येक वडामा एक एकका दरले १२ वटा पिकनिक स्थल/सार्वजनिक उद्यानको निर्माण भएको हुने, पदयात्रा मार्गको निर्माण भएको हुने, पर्यटन व्यवसाय सम्बन्धित २० जना दक्ष जनशक्ति तयार भएको हुने, एकवटा पर्यटन सूचना केन्द्र, संग्रहालय र दुई वटा कोशेली घर स्थापना भएका हुने, पर्यटन क्षेत्रसंग सम्बन्धित स्थनीय संघसंस्थाहरू को संस्थागत क्षमता विकास भएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
पर्यटन	१	जलापदेवी, निरंजना भगवती, मन्दिरा देवी, गुप्तेश्वोर महादेव गुफा लगायत अन्य पर्यटकीय स्थलहरु समेटर धार्मिक पर्यटन circuit निर्माण गर्ने ।	३,५,६
	२	जलापदेवी-नागिगढ़ी जाने पदमार्ग निर्माण गर्ने ।	३.५.६
	३	होमस्टे कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	३
	४	कोशेली घर स्थापना गर्ने -३ वटा ।	१,५,६
	५	पालिकामा पर्यटन सूचना केन्द्र संचालन गर्ने ।	३

३.२.३ सहकारी, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरु

पृष्ठभूमि

सहकारी क्षेत्रले गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । संविधानले सहकारी क्षेत्रलाई स्थानीय तहको अधिकारमा राखेको छ भने स्थानीय सरकार संचालन ऐनले सहकारी संस्था सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्डको निमार्ण, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने लगायतका बिभिन्न अधिकार स्थानीय तहलाई सुम्पेको छ । यस गाँउपालिकामा आ.व. २०७२/७३ सम्म दर्ता भएका जम्मा सहकारी संस्थाहरू ३४ वटा रहेका थिए । उक्त तथ्याङ्कमध्ये कृषि सहकारी संस्थाहरूको संख्या सबैभन्दा बढी रहेको थिए । यस गाउँपालिकामा हाल कृषि विकास बैंक , स्वोदेशी लघुवित्त , समित लघुवित्त, एनयमबि,आइमई जस्ता वित्तीय संस्थाहरु कार्यरत रहेका छन् ।

प्रमुख समस्या

सहकारी साक्षरताको कमी, उद्यमशीलताको कमी, ऋण तथा बचत सहकारीको बाहुल्यता हुनु, सहकारी संस्थाहरूले स्थानीय कृषि, पर्यटन, उद्योगका सम्भावनालाई उपयोग गर्न नसक्नु, सहकारीमा आधारित उद्यम व्यवसायको अभ्यास नहुनु, अपेक्षित रूपमा ससाना वचत परिचालन गर्न नसक्नु, बढी उत्पादनशील र पुँजी निर्माणको क्षेत्रमा न्यून लगानी हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

सहकारी साक्षरता विस्तार गर्नु, सहकारीको लगानीलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा परिचालन गर्नु, स–साना ऋण र बचत परिचालन गर्नु, निजी क्षेत्र र सहकारी बीच सहकार्य बढाउनु, सहकारीमा आधारित उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गर्नु, स्थानीय सीप तथा प्रविधिको उपयोग गर्नु, सेवा क्षेत्र अन्तर्गत विशेष गरेर शिक्षा, स्वास्थ्य तथा संचार क्षेत्रमा सहकारी संस्थाहरूको क्रियाशीलता बढाउनु, सहकारी संस्थाहरूद्वारा उत्पादित वस्तुहरू बजारश्रृङ्खलामा आवद्ध गर्नु, बचत तथा ऋण बीचको व्याजदरलाई सन्तुलित तुल्याउनु, बचत तथा ऋणको सुरक्षण सुनिश्चित गर्नु आदि यस क्षेत्रमा देखिएका प्रमुख चुनौतीहरू हुन् ।

अवसर

३४वटा भन्दा बढी सहकारी संस्था सञ्चालनमा रहनु, सहकारी क्षेत्र गाउँपालिकाको अधिकारको दायरामा रहनु, कृषक उत्पादन समूहलाई संगठित गरी सहकारीमा आवद्ध गर्नु, सहकारी मार्फत व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन र जडिबुटी क्षेत्रमा लगानीको सम्भावना हुनु, संघीय सरकारबाट गाउँपालिकामा सहकारी खेती तथा सिंचाइका लागि सशर्त अनुदान उपलव्ध हुनु, उपभोग्य वस्तुहरूको सहज आपूर्तिका लागि सहकारी संस्थाहरूको भूमिका प्रभावकारी मानिनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन् ।

सोंच

सहकारी, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुलाई कृषि क्षेत्रको विकासमा साझेदार बनाउदै लिखुको आर्थिक समृध्दी हासिल गर्ने ।

लक्ष्य

सहकारी, बैंक तथा वित्तीय पुर्वाधारहरु विकास गरेर लिखुमा कृषिको विकास गर्ने ।

उद्देश्य

सहकारिताका माध्यमबाट स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
गाउँ बस्ती तहमा वित्तीय सेवाको पहुँच अभिवृद्धि गर्ने ।	• ससाना बचत परिचालन गरी पुँजी निर्माण गरिनेछ । • एक घर एक खाताको अभियानमा सहयोग र सहजीकरण गरिनेछ । • बैंकबाट प्रदान हुने सहुलियत ऋण तथा अनुदानको उपयोगका सम्बन्धमा सूचना प्रवाह गरी जानकारी गराईनेछ । • विप्रेषण आयलाई बैंकिंग सेवाबाट प्रवाह गर्न प्रेत्साहित गरिनेछ, वित्तीय साक्षरता कार्यक्रममा सहयोग पुर्याइनेछ ।

	• वित्तीय संस्थाहरूलाई उद्यम व्यवसायका क्षेत्रमा लगानी प्रवाह गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । • ससाना बचत परिचालन गर्न सहकारी क्षेत्रको उपयोग गरिनेछ । • सहकारीबाट कृषि तथा गैर कृषिजन्य उत्पादनूलक उद्योग व्यवसायका लागि सहुलियतपूर्ण ऋण प्रवाह गराउन प्रोत्साहित गरिनेछ । • सहकारी एवं वित्तीय संस्थाहरूद्वारा संकलित बचत तथा प्रवाह गरिएको ऋणको सुरक्षणका लागि अनुगमन र नियमन प्रभावकारी बनाइनेछ ।
सहकारी क्षेत्रको लगानी उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग गर्ने ।	• सहकारी संस्थाहरूलाई स्थानीय श्रोत र साधनमा आधारित आर्थिक क्रियाकलापमा लगानी गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । • सहकारी सदस्यहरूमा सीप, प्रविधि तथा उद्यमशीलताको विकास गर्न क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । • सहकारी मार्फत कृषि, वन तथा गैर कृषि उत्पादनलाई मूल्य श्रङ्खलामा आवद्ध गरी बजारीकरण गरिनेछ ।
विषयगत उत्पादन समूहलाई सहकारीमा आवद्ध गराउने ।	• कृषि, पशुपालन, वनजन्य उद्योग र पर्यटन लगायतका क्षेत्रसम्बद्ध उत्पादन समूहहरूलाई पहिचान गरी सहकारी संस्थामा आवद्ध गराइनेछ । • सहकारी सदस्यहरूलाई व्यवसायिक पशुपालनमा क्रियाशील तुल्याउन प्रवद्र्धन र प्रोत्साहित गरिनेछ । • सहकारी संस्थाहरूलाई कृषिजन्य उत्पादन (अन्नबाली, फलफूल, मौसमी/बेमौसमी तरकारी) लाई विषादीमूक्त गर्न जैवीक प्रविधिको उपयोगमा परिचालन गरिनेछ । • सहकारी सुपथ मूल्य पसलको स्थापना गरी अत्यावश्यक उपभोग्य सामग्रीको आपूर्तिको सुनिश्चित गरिनेछ । • स्थानीय सहकारीबाट कृषि सामाग्री तथा स्थानीय उत्पादनको खरिद विक्रीको व्यवस्थालाई सहज बनाइनेछ ।
सहकारी संस्थाहरूमा सुशासन कायम गर्ने ।	• सहकारी सदस्यहरूलाई सहकारीको आधारभूत सिद्धान्त, मूल्य, आचार संहिता र कार्यविधिबारे अभिमूखीकरण गरिनेछ । • सहकारी संस्थाहरूको प्रगती तथा वित्तीय स्थिति सम्वन्धमा जानकारी पुस्तिकाहरूको प्रकाशन, प्रतिवेदनहरूको सार्वजनीकिकरण गरी नियमितता, पारदर्शीता र जवाफदेहिता सुनिश्चित गरिनेछ । • सहकारी संस्थाहरूको करोवारको नियमित लेखा परीक्षण गराई सोको प्रतिवेदन वार्षिक साधारण सभामा पेश हुने प्रभावकारी व्यवस्था मिलाइने छ । • सहकारी संस्थाहरूको व्यवस्थित र अद्यावधिक अभिलेख राखिनेछ । • सहकारी संस्थाहरूको नियमित अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ । • स्थानीय स्तरमा सहकारीता प्रवद्र्धनका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारका बीचमा सहकार्य र समन्वय गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिकाको सहकारी नीति र कानून कार्यान्वयन भएको हुने, ३०० जनालाई सहकारी साक्षरता प्रदान भएको हुने, सबै सहकारीको बार्षिक अनुगमन भएको हुने, अधिकांश घर परिवार सहकारी संस्थामा आवद्ध भएको हुने, सहकारी संस्थाको अभिलेख व्यवस्थापन भएको हुने, वित्तीय साक्षरता अभियान ७५ प्रतिशत घर परिवारमा पुगेको हुने, सुपथ सहकारी पसल खुलेको हुने, सहकारी संस्था तथा वित्तीय संस्थाहरूद्वारा संकलित बचत तथा प्रवाह गरिएको ऋणको सुरक्षण व्यवस्था भएको हुनेछ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
सहकारी, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरु	१	सहकारी साक्षरता तथा जागरण कार्यक्रम संचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	२	सहकारी संस्थाहरुको क्षमता विकास गर्ने कार्यक्रम (बर्षको एउटा) संचालन गर्ने।	पालिका स्तरीय
	३	सहकारी सूचना प्रणाली स्थापना गर्ने।	पालिका स्तरीय

४ परिच्छेद ४: सामाजिक क्षेत्र

४.१ जनसंख्या तथा बसाइँसराइ

पृष्ठभूमि

राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार लिखु गाउँपालिकाका जनसंख्या १६,८५२ रहेको छ जस मध्य पुरुष ४६.३३ प्रतिशत (७,८०७ जना) र महिला ५३.६७ प्रतिशत (९,०४५जना) रहेका छन् । पालिकामा कामगर्ने उमेर समूहको (१५-५९) कुल जनसंख्या १०,१०५ रहेको छ । आश्रित जजनसंख्या ०-१५ उमेर समूहमका ४,८८० छन् र ६०+ उमेर समुहमा १८६७ छन् । पालिकामा २०७६ साल बैशाख देखि चैत्र महिना सम्म दर्ता हुन आएका व्यक्तिगत घटना दर्ताको बार्षिक प्रतिबेदनअनुसार बसाईसराइ दर्ता संख्या २२ रहेको छ। कुल दर्ता संख्या मध्य गएको संख्या १८ र आएको संख्या ४ रहेको छ । बसाईसराइको यथार्थ संख्या अझै धेरै हुने अनुमान गरिएको छ। बसाईसराइको दर्ता जनसंख्या अनुसार गएको संख्या ८२ प्रतिशत र आएको संख्या मात्र १८ प्रतिशत रहेको छ ।

प्रमुख समस्या

क्रियाशील जनशक्ति बिदेशीदा उत्पादनशील क्षेत्रमा जनशक्ति कमि हुनु, आश्रित जनसंख्याको उपस्थिति बढी हुनु, बसाईसराइले जनसंख्या वितरणमा असन्तुलित हुनु, जनसंख्याको वृद्धिको तुलनामा रोजगारी सिर्जना नहुनु आदि प्रमुख समस्या हुन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

गाउँपालिकाको नीति तर्जुमा गर्दा जनसांख्यिक सूचक जनसांख्यिक गतिशीलता एवम् आर्थिक तथा भौतिक विकासका सूचक एवम् बसाईसराई बीच सन्तुलन कायम गर्नु, उत्पादनशील जनशक्ति स्वोदेशमै उपयोग गर्न प्रभाबकारी ब्यबस्थापन गर्नु, आन्तरिक बसाई सराई तथा शहरीकरणलाई ब्यबस्थित गर्नु, बदलिएको उमेर संरचना र लैंगिक अनुपातले पर्ने नकारात्मक असरको न्यूनीकरण गर्नु जनसंख्या वृद्धिको अनुपातमा आर्थिक तथा सामाजिक विकासका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक श्रोत बेबस्थापन गर्नु, बढ्दो जनसंख्या र रोजगारी बिचमा सन्तुलन कायम गर्नु आदि प्रमुख चुनाती हुन् ।

अवसर

जनसांख्यिक बनोटमा उच्चतम लाभ लिन सकिने अवस्था रहनु, जनसंख्या बेबस्था प्रति सरकार तथा गैरसरकारी क्षेत्रको चासो बढ्नु ।

सोंच

उधमसिल र आत्मनिर्भर नागरिक तयार गर्ने ।

लक्ष्य

जनसंख्याको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।

उद्देश्य

१. जनसंख्यिक संरचनाको आर्थिक सामाजिक विकासमा उच्चतम उपयोग गर्नु ।
२. जनसंख्या वृद्धि र रोजगारी बीच अन्तरसम्बन्ध कायम गरि आन्तरिक बसाईसराई ब्यबस्थित गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
उद्ध्मशीलता विकास गरी उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग गर्ने।	• बेरोजगार युवा समूहलाई उत्पादनशील रोजगारमूलक कार्यमा उपयोग गरी जनसांख्यिक लाभ लिइनेछ। • उत्पादकत्व वृद्धिका लागि बिकास कार्यक्रम सञ्चालन गरी सक्रिय जनसंख्यालाई उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग गरिनेछ। • ग्रामीण क्षेत्रका युवा शक्तिलाई उद्यमशीलता तालिम दिइ तालिमको उपयोग गराउने अवस्था सृजना गरिनेछ।
जनसंख्या ब्यबस्थापनमा अन्तरसरकार र अन्तर निकाय समन्वय गर्ने।	• जनसंख्या सम्बन्धी नीति, कानुन, योजना तर्जुमा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने। • जनसांख्यिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन र विश्लेषण गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाइनेछ। • जन्म, बिवाह, बसाइँसराइ तथा मृत्यु जस्ता व्यक्तिगत घटनाको दर्ता प्रणालीलाई सुदृढीकरण गरिनेछ। • सन्तुलित र आत्मनिर्भर जनसंख्या निर्माणको लागि प्रभावकारी सूचना, शिक्षा तथा व्यबहार परिवर्तन सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

अपेक्षित उपलब्धि

श्रम सहभागितामा वृद्धि भएको हुने, आन्तरिक बसाइँसराइका कारण जनसंख्याको आकार घट्नकम भएको हुने, रोजगारीमा अनौपचारिक क्षेत्रको हिस्सा वृद्धि भएको हुने, ५०० जनाले सीप बिकास तथा उधमशीलता तालिम प्राप्त गरेको हुने, ग्रामीण बसाइँसराइ दर शुन्यको अवस्थामा पुगेको हुने।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.	
जनसंख्या तथा बसाई सराई	१	सिप विकास तथा उधमशीलता तालिम दिने।
	२	पूर्वाधार विकास गरि गाउँ सहर अन्तर सम्बन्ध मजबुत गराउने।
	३	स्थानीय अवसर हरुको पहिचनगरि आयमुलक कार्यकम्र संचालन गर्ने।

४.२ शिक्षा

पृष्ठभूमि

शिक्षा मानव विकासको मूल आधार हो। संविधानले पनि आधारभुत शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ। दिगो विकासको लक्ष्यमा पनि शिक्षालाई महत्वका साथ स्थान दिइएको छ। पन्ध्रौं योजनाको आधारपत्रमा पनि शिक्षालाई समृद्धिको मूल आधारको रूपमा लिइएको छ। संविधानले आधारभूत र माध्यमिक शिक्षालाई स्थानीय तहको एकल अधिकारको रूपमा स्थापित गर्दै अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्था गरेको छ। जनगणना २०६८ अनुसार, यस गाउँपालिकामा साक्षरता ५४.६८ % रहेको छ,जसमा महिला साक्षरता ७०.२% र पूरुष साक्षरता ७३.६९% रहेको छ। लिखु गाँउपालिकामा आ. व. २०७३ मा तहगत विद्यार्थीहरुको संख्यात्मक विवरण हालका वडागत संरचनाका आधारमा प्रस्तुत गरिएका छ।

चित्र 1: लिखु गाउँपालिका तहगत विद्यार्थीहरुको संख्यात्मक विवरण

हालका वडा न	कक्षा १ देखि ५ जम्मा	कक्षा ६ देखि ८ जम्मा	कक्षा ९ र १० जम्मा	कक्षा ११ र १२ जम्मा	जम्मा
१	३४४	२३७	१३६	६८	७८५
२	५६	०	०	०	५६
३	३२५	७०	२८	०	४२३
४	३४२	२८०	२०६	०	८२८
५	१२६	०	०	०	१२६
६	५३१	३१४	१५८	८०	१०८३
जम्मा	१७२४	९०१	५२८	१४८	३३०१

विद्यालय संख्या

गाउँपालिकाको शिक्षा शाखाको तथ्यांक अनुसार हाल गाउँपालिकाभित्र सञ्चालित १७ वटा सामुदायिक विद्यालय छन् जसमध्ये ११ वटा विद्यालय प्रा. वि. तहका, २ वटा विद्यालय आ. वि. तहका र ४ वटा विद्यालय मावि. तहका छन् । महेन्द्रमहेश देव मावि मा प्राविधिक तथा ब्यबसायिक शिक्षा सञ्चालन भएको छ भने क्षेत्रपाल माविमा क्याम्पस सञ्चालन भएको छ । ४ वटा मावि र एउटा आ.वि. मा सेनीटरी प्याड सहितको सुविधा रहेको छ । त्यसैगरी तीनवटा माविमा विज्ञान र कम्प्युटर सहितको सुविधा रहेको छ। अहिले यो पालिका पूर्ण साक्षर पालिका घोषणा भएको छ ।

शैक्षिक उपलब्धि

फ्लाश रिपोर्ट २०७४ अनुसार, लिखु गाउँपालिकाको कुल शिक्षित जनसङ्ख्याको अत्यधिक ठूलो हिस्सा अर्थात ७८.३७ प्रतिशतले एसएलसी मुनिको शिक्षा हासिल गरेको देखिन्छ भने केवल ७.३१ प्रतिशतले एसएलसी, ४.७६ प्रतिशतले १०+२ र ७.११ प्रतिशतले अनौपचारिक शिक्षा हासिल गरेको देखिन्छ। कमजोर शैक्षिक उपलब्धिले गाउँपालिकामा नागरिकहरूमा उच्च आय आर्जन गर्ने सक्ने क्षमताको अभाव रहेको देखाउँछ। एसएलसी मुनिको शैक्षिक उपलब्धि हासिल गरेका मानिसको प्रतिशत सबैभन्दा बढी भएको स्थानीय तह कैलाश गापा (९१.६३ प्रतिशत) हो र सो प्रतिशत सबैभन्दा कम भएको स्थानी तह सुनकोशी गापा हो, लिखु गापा एसएलसी मुनिको शैक्षिक उपलब्धि हासिल गरेका मानिसको प्रतिशत अनुसार ६४ औं स्थानमा रहेको छ। लिखु गापामा उच्च शैक्षिक उपलब्धि कुल शिक्षित जनसङ्ख्याको अत्यधिक सानो हिस्सा अर्थात १.९१ प्रतिशतले स्नातक तहसम्मको शिक्षा हासिल गरेको देखिन्छ भने ०.०१ प्रतिशतले स्नातकोत्तर, ०.०२ प्रतिशतले पीएचडीको योग्यता हासिल गरेको देखिन्छ।

विद्यालय भर्ना दर (फ्लाश रिपोर्ट २०७४मा आधारित)

- आधारभूत तहको कुल भर्ना दर
  आधारभूत तहको कुल भर्ना दर भन्नाले कक्षा १ देखि ८ सम्ममा भर्ना भएका सबै विद्यार्थीको सङ्ख्या र सो तहमा पढ्ने औपचारिक उमेर समूहका कुल बालबालिका सङ्ख्याको अनुपात हो। यस अनुपातले आधारभूत तहमा भर्ना भएका विद्यार्थी र भर्ना हुनुपर्ने विद्यार्थी वीचको सम्बन्ध देखाउँछ। कूल भर्ना दर गाउँपालिकाको हकमा बालिका र बालक दुबै गरी बागमती प्रदेशमा सबैभन्दा बढी रोशी गाउँपालिकामा र सबैभन्दा कम भर्ना दर गोसाईकुण्ड गाउँपालिकामा देखिन्छ। त्यसैगरी लिखु गापा १०८ औं (११४.३६) स्थानमा रहेको छ । लिखु गापा मा भएका आधारभूत तहका बिद्यालयहरुमा छात्राहरुको कुल भर्ना दर १०८.२२ र छात्रहरुको कुल भर्ना दर १२०.४९ रहेको छ । बागमती प्रदेशका सबै स्थानीय तहमा कुल भर्ना दर १०० भन्दा माथि नै भएको देखिन्छ। यसले आधारभूत तहमा भर्ना भएका बालबालिकाहरूको उमेर सो तहमा अध्ययन गर्ने

औपचारिक उमेरभन्दा बढी रहेको देखाउँछ। आधारभूत तहमा बढी उमेरका बालबालिका भर्ना भएका कारण यस्तो हुन गएको हो।

- आधारभूत तहको खुद भर्ना

आधारभूत तहको खुद भर्ना दर भन्नाले कक्षा १ देखि ८ सम्ममा भर्ना भएका औपचारिक उमेर समूहको कुल बालबालिकाको सङ्ख्या र सो तहमा पढ्ने औपचारिक उमेर समूहका कुल बालबालिका सङ्ख्या (भर्ना भएका र नभएका दुबैको जोड)को अनुपात हो। यसले आधारभूत तहमा पढ्ने उमेरका कुल बालबालिकामध्ये कति बालबालिका विद्यालयमा भर्ना भएका छन् भन्ने कुरा देखाउँछ। बागमती प्रदेशमा गाउँपालिकाको हकमा बालिका र बालक दुबैको गरी खुद भर्ना दर सबैभन्दा बढी शिवपुरी गाउँपालिकामा र सबैभन्दा कम गोसाईकुण्ड गाउँपालिकामा देखिन्छ। त्यसैगरी लिखु गापा ९०औं (९२.२६) स्थानमा छ । लिखु गापा मा भएका आधारभूत तहका बिद्यालयहरुमा छात्राहरुको खुद भर्ना दर ८९.४२ र छात्रहरुको खुद भर्ना दर ९५.०९ रहेको छ । सबै स्थानीय तहमा खुद भर्ना दर १०० भन्दा मुनी नै देखिन्छ। यसले आधारभूत तहमा पढ्ने उमेर भएका सबै बालबालिका बिद्यालय भर्ना नभएको भन्ने देखाउँछ।

- माध्यमिक तहको कुल भर्ना दर

माध्यमिक तहको कुल भर्ना दर भन्नाले कक्षा ९ र १० मा भर्ना भएका सबै विद्यार्थीको सङ्ख्या र सो तहमा पढ्ने उमेर पुगेका कुल बालबालिकाको सङ्ख्याको अनुपात हो। यस अनुपातले माध्यमिक तहमा भर्ना भएका विद्यार्थी र भर्ना हुनुपर्ने उमेर पुगेका कुल बालबालिका वीचको सम्बन्ध देखाउँछ। गाउँपालिकाको हकमा बालिका र बालक दुबै गरी माध्यमिक तहको कुल भर्ना दर सबैभन्दा बढी ललितपुरको बागमती गाउँपालिकामा र सबैभन्दा कम ईन्द्रसरोवर गाउँपालिकामा रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी लिखु गापा ९९ औं (५७.६५) स्थानमा छ । लिखु गापा मा भएका माध्यमिक तहका बिद्यालयहरुमा छात्राहरुको कुल भर्ना दर ५९.७३ र छात्रहरुको खुद भर्ना दर ५५.५७ रहेको छ । सबै स्थानीय तहमा माध्यमिक तहको कुल भर्ना दर १०० भन्दा मुनी नै भएको देखिन्छ। यसका दुई कारण हुन सक्छन्। पहिलो कारण माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने उमेरका बावबालिकाहरू आधारभूत तहमा अध्ययनरत रहनु हो। यस कुरालाई पुष्टि आधारभूत तहको कूल भर्ना दर १०० भन्दा माथि हुनुले गर्दछ। दोश्रो कारण माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने उमेर पुगेका सबै बालबालिकाहरू विद्यायलय भर्ना नहुनु हुन सक्दछ।

- माध्यमिक तहको सबैभन्दा बढी खुद भर्ना दर

माध्यमिक तहको सबैभन्दा बढी खुद भर्ना दर ललितपुरको बागमती गाउँपालिकामा र सबैभन्दा कम ईन्द्रसरोवर गाउँपालिकामा छ। त्यसैगरी लिखु गापा ४१औं (४९.२९) स्थानमा छ । लिखु गापा मा भएका माध्यमिक तहका बिद्यालयहरुमा छात्राहरुको खुद भर्ना दर ४९.३८ र छात्रहरुको खुद भर्ना दर ४९.१९ रहेको छ । सबै स्थानीय तहको खुद भर्ना दर ७० प्रतिशत भन्दा कम देखिन्छ। यसले माध्यमिक तहमा पढ्ने उमेर भएका सबै बालबालिकाहरू सो तहमा भर्ना नभएको भन्ने देखाउँछ।

शिक्षक - बिद्यार्थी अनुपात

बागमती प्रदेशका गाउपालिकाहरुमा भएका बिद्यालयहरुमा शिक्षक - बिद्यार्थी अनुपात असमान रहेको छ । जसमा प्राथमिक र निम्न माध्यमिक तह मा सबैभन्दा बढी बिद्यार्थी - शिक्षक अनुपात क्रमशः (४०.१४) र (६७.८०) गरि मनहरी गाउँपालिकामा भएका बिद्यालयमा छ भने लिखु गाउपलिकाको प्राथमिक र निम्न माध्यमिक तहको बिद्यार्थी - शिक्षक अनुपात क्रमशः (१६.०८) र (२६.२२) रहेको छ।। बागमती प्रदेशका माध्यमिक तहमा सबभन्दा बढी शिक्षक बिधार्थी अनुपात महाभारत गापामा ७६.३३ छ। लिखु गापाको माध्यमिक तहमा शिक्षक बिधार्थी अनुपात धेरैकम १०.६४ छ।। त्यसैगरी बागमती प्रदेशका उच्च माध्यमिक तहमा शिक्षक बिधार्थी अनुपात सबभन्दा बढी त्रिपुरासुन्दरी गापामा १८४.६७ छ। लिखु गपाको उच्च माध्यमिक शिक्षक बिधार्थी अनुपात ५३.७८ छ ।

दलित - जनाजति बिद्यार्थी

लिखु गापामा कुल दलित बिधार्थी २७० जना छन् । १० जना छात्रहरु र १३ जना छात्राहरु गरि कक्षा ० सम्म २३ जना दलित बिधार्थी छन् । त्यसैगरी १४१ जना छात्रहरु र १२९ जना छात्राहरु गरि कक्षा १-१२ सम्म २७० जना दलित बिधार्थी छन् । गापामा ७५ जना छात्रहरु र ७१ जना छात्राहरु गरि कक्षा ० सम्म १४६ जना जनजाति बिधार्थी छन् । त्यसैगरी ९४६ जना छात्रहरु र ७४३ जना छात्राहरु गरि कक्षा १-१२ सम्म अध्ययन गर्ने १६८९ जना जनजाति बिधार्थी छन् (सामजिक विकाश, प्रदेश ३, २०७५)।

<u>प्रमुख समस्या</u>

सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या कम हुँदै जानु, व्यवसायिक शिक्षाको कमी, अतिरिक्त क्रियाकलापको कमी, बाल, महिला र अपाङ्गमैत्री विद्यालयको कमी, विषयगत तथा महिला शिक्षिकाको कमी, विशेष शिक्षामा सहज पहुँचको कमी, शैक्षिक सामग्रीको कमी र विद्यालयमा पुस्तकालयको अभाव आदि शिक्षा क्षेत्रका प्रमूख समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

<u>चुनौती र अवसर</u>

चुनौती

विद्यार्थीको संख्या अनुसार शिक्षकको व्यवस्था गर्नु, तालिम प्राप्त शिक्षक तथा प्रशासनिक जनशक्तिको व्यवस्था गर्नु, निजी र सामुदायिक विद्यालय वीच भएको शैक्षिक गुणस्तरमा समानता ल्याउनु, विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गर्नु, विद्यालय छाड्ने दर कम गर्नु, बाल, अपाङ्ग तथा महिला मैत्रीविद्यालय वनाउनु, विद्यालयमा खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्नु, पूर्व प्राथमिक शिक्षालाई समुदाय एवं विद्यालयस्तरमा संचालन गर्नु, प्राविधिक विद्यालय स्थापना र संचालन गर्नु, समय सापेक्ष विद्यालय पूर्वाधारको व्यवस्था गर्नु आदि प्रमुख चुनौती हुन् ।

अवसर

आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको अधिकारमा रहनु, माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क हुनु, एक स्थानीय तह एक प्राविधिक विद्यालयको नीति रहनु, विद्यालय नक्सांकन र समायोजनको अधिकार स्थानीय तहमा रहनु, योग्यता पुगेका र तालिम प्राप्त शिक्षकको उपलव्धता हुनु, शिक्षामा महिला शिक्षक र छात्राहरू को पहुँचमा वृद्धि हुनु, विपन्न, दलित, अपाङ्ग, छात्रा, सीमान्तकृत र जेहेन्दार विद्याथीर्हरूको लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था हुनु आदि प्रमुख अवसरहरू हुन् ।

<u>सोंच</u>

शिक्षालाई जीवन उपयोगी बनाई गुणस्तरीय बनाउने ।

<u>लक्ष्य</u>

व्यवसायिक व्यवहारीक र प्राविधिक शिक्षाको माध्यम द्धारा प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्ने ।

<u>उद्देश्य</u>

गुणस्तरीय तथा सीपमूलक शिक्षाको विकास गर्दै शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
बिधालय भर्ना दर बढाउने र टिकाउने नीति अवलम्वन गर्ने	• सबै विद्यालयमा उमेर समूहका बालबालिकालाई अनिवार्य विद्यालय भर्ना अभियान संचालन गरिनेछ । • सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याउन र टिकाउन आमा समूह, सामुदायिक संस्था, क्लव तथा स्थानीय गैससलाई परिचालन गरिनेछ । • अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षालाई कार्यान्वयनमा ल्याउन अभिभावक शैक्षिक चेतना विस्तार कार्यक्रम संचालन गरीनेछ । • विपन्न र पछाडि परेका वा पारिएका वर्ग, लिङ्ग र समूहलाई विद्यालय भित्र्याई टिकाउन छात्रवृत्ति, खाजा, पोशाक लगायत विशेष प्रोत्साहनजनक कार्यक्रम संचालन गरिनेछन् । • विद्यालयलाई महिला बाल एवं अपाङ्गमैत्री रूपमा विकास गरी विद्यालय शिक्षा पूरा गर्न आकर्षित गरिनेछ । • स्थानीय पहिचान दर्शाउने पाठ्य सामग्रीको विकास गरी लागू गरिनेछ । • बालिका शिक्षालाई प्रोत्साहित गर्न महिला मैत्री शौचालय, स्यानेटरी प्याडको उपलब्धता र व्यवस्थापनको समुचित व्यवस्था गरिनेछ । • माध्यमिक विद्यालयमा व्यवसायिक एवं जीवनोपयोगी सीपमूलक शिक्षाको विस्तार गरिनेछ । • गाउँपालिकाको संभाव्यता र आवश्यकताका आधारमा नजिकका स्थानीय तहसँग समेत समन्वय र सहकार्य गरी एक बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गरी संचालन गरिनेछ ।
शैक्षिक गुणस्तरमा सुधारमा सुधार गर्ने	• सामाजिक विकास समिति अन्तर्गत शिक्षा सम्बन्धी योजना र विकास सम्बन्धी कार्यक्षेत्र सहित सरोकारवाला समेतको सहभागिता रहने गरी शिक्षा विकास उपसमिति गठन गरिनेछ । • विद्यालय शैक्षिक विकासकालागि व्यवस्थापन समितिको क्षमता विकास गरी शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि गरिनेछ । • बाल विकास केन्द्रलाई औपचारिक शिक्षा प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ । • शैक्षिक नक्सांकन गरी सोही आधारमा विद्यालयको पुनः संरचना गरी विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षक समायोजन गरिनेछ । • प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा नपुग भएका विषय शिक्षकहरूको दरवन्दी व्यवस्था गरी पूर्ति गरिनेछ । • प्रत्येक विद्यालयमा शिक्षक विद्यार्थी र शिक्षक कक्षा कोठाको अनुपात मिलाई शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था मिलाइनेछ । • शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावक वीच नियमित रूपमा सम्वाद एवं अन्तरक्रिया गरिनेछ ।

	• विद्यालयमा विद्युतीय शिक्षा, इ–पुस्तकालय, खेलमैदान, सरसफाई एवं वातावरणीय शिक्षा, नैतिक एबं शारीरिक शिक्षा, प्रयोगशाला जस्ता आधारभूत सुविधा उपलब्ध गराइनेछ । • महिला शिक्षकाको अनुपात वृद्धि गर्दै लगिनेछ । • शिक्षकको क्षमता विकास र पुनतार्जगीको लागि समय समयमा तालिममा संलग्न गराइनेछ । • शिक्षकको कार्यसम्पादन सिकाइ उपलब्धिसँग आबद्ध गरिनेछ । • गाउँपालिकाको एउटा विद्यालयलाई नमूना विद्यालयको रूपमा संचालन गरिनेछ । • सामुदायिक विद्यालयमा अंग्रेजी माध्यममा शिक्षा दिन प्रोत्साहित गरिनेछ । • शैक्षिक नीति तथा योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
गुणस्तरीय, प्राविधिक एवं विशेष शिक्षाको विकास र विस्तार गर्ने	• एउटा बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गरी सञ्चालन गरिनेछ । • महिला, दलित, अपाङ्ग, विपन्न तथा पछाडि परेका बर्गको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्दै लगिनेछ । • भिन्न क्षमता भएका बालबालिकालाई सीपमूलक विशेष शिक्षा प्रदान गर्न अन्तर सरकार, अन्तरस्थानीय तह, गैसस र निजी क्षेत्र समेतसँग समन्वय गरी उपयुक्त विद्यालयमा छात्रवृत्ति सहित पठनपाठनको व्यवस्था गरिनेछ । • महिला, दलित, विपन्न तथा पछाडि परेका वा पारिएका वर्गलाई गुणस्तरीय र प्राविधिक शिक्षामा पहुँच वृद्धि गर्न छात्रवृत्ति लगायत अन्य प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ । • विद्यालय शिक्षा पुरा नगरेका किशोरकिशोरीहरूलाई विद्यालय केन्द्रित व्यवसायिक शिक्षाका कायर्क्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
अनौपचारिक शिक्षाको विस्तार गर्दै औपचारिक, व्यवसायिक एवं विद्युतीय शिक्षामा आबद्ध गर्ने	• आधारभूत शिक्षाबाट वञ्चित विद्यालय उमेर समूहभन्दा माथिका किशोरकिशोरीहरूलाई ऊनीहरूको अनुकुल अनौपचारिक सीपमूलक र डिजिटल साक्षरता कक्षा संचालन गरिनेछ । • विद्यालय केन्द्रित साक्षरता कर्यक्रमलाई अभियानको रूपमा संचालन गरिनेछ साक्षरता कार्यक्रम डिजिटल र जीवनोपयोगी शैक्षिक पाठयक्रमसँग आबद्ध गराइनेछ । • साक्षरता कार्यक्रममा गैरसरकारी संस्थाहरूको परिचालन र समन्वय गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

विद्यालय उमेरका सबै बालबालिका विद्यालयमा हुने, आधारभूत तहमा विद्यालय छाड्ने दर शुन्यमा झरेको हुने, एउटा बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना भएको हुने, गाउँपालिका स्तरीय खेलकुद मैदान निर्माण भएको हुने, सबै माध्यमिक

तहमा कम्प्युटर ल्याव र विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना भएको हुने, सबै दरबन्दीमा शिक्षक पदपूर्ति भएको हुने, विद्यालय बाल, अपाङ्ग र छात्रा मैत्री भएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
सिक्षा	१	नव प्रकाश मा.बि(३) मा बिज्ञान कम्पुटर ल्यान, बच्छला आ.वि (६) मा कम्पुटर ल्याब र गणेश सुर्य आ. वि. (३) मा कम्पुटर ल्याब / सेनिटरी प्याड सुबिधा संचालन गर्ने ।	३,६
	२	सब विद्यालयहरुमा शैक्षिक क्यालेण्डर निर्माण, बालमैत्री शिक्षा संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	३	अपाङ्गता भएका छात्रछात्राहरुका लागि सबै मा.वि मा बिशेस व्यवस्था गर्ने ।	१,३,४,६
	४	बिपन्न बर्गका बिद्यार्थी लाई ११/१२ मा कम्तिमा हप्ताको २ पटक लोकसेवा तयारी कक्षा संचालन गर्ने ।	१,३,४,६
	५	बिद्यालय मर्जको लागि अध्ययन गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	६	वर्षमा १ पटक विद्यालय भर्ना अभियान संचालन तथा विद्यालय छाडनेदर न्युनीकरणसम्बन्धी विभिन्न चेतनामलक कार्यक्रमहरु गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	७	शिक्षकको क्षमतावृद्धि गर्ने प्रतेक वर्षा तालिम गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६

४.३ स्वास्थ्य तथा पोषण

पृष्ठभूमि

स्वस्थ जीवन मानव विकास सूचकाङ्कको महत्वपूर्ण आधार हो । स्वच्छ खानेपानी, औषधि तथा उपचारको राम्रो व्यवस्था, स्वास्थ्य संस्थाको उपस्थिति अनुसार यहाँ हाल खानेगाउँ स्वास्थ्य चौकी, सुर्यमति स्वास्थ्य चौकी र चौघडा स्वास्थ्य चौकी गरि ३वटा स्वास्थ्य चौकी संचालन भएका छन् । बगर बजार सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, थानसिंग सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई र सुबिधा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई गरि ३ वटा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई संचालन भएका छन् । उक्त स्वास्थ्य संस्थाहरू मध्ये प्रसुति सेवा २ वटामा, ल्याव सेवा १ वटामा र खोप सेवा ४ वटामा रहेका छन् । यसैगरी सबै स्वास्थ्य केन्द्रहरुले गाउँघर क्लिनिक र खोप क्लिनिक संचालन गर्दै आएकाछन् । गाउँपालिकामा अवस्थित स्वास्थ्य चौकी र उपलब्ध सेवाहरु अनुसूची 10.7 मा तालिका 10: स्वास्थ्य चौकी र उपलब्ध सेवाहरुमा समावेश गरिएको छ ।

लिखु गाउँपालिकाको स्वास्थ्य बिभाग अनुसार गाउँपालिकामा एक घण्टा भित्र स्वास्थ संस्थामा पहुंच भएको जनसंख्या ७५ प्रतिशत रहेको छ । विरामी पर्दा स्वास्थ्य संस्थामा जाने जनसंख्याको अुनपात ७० प्रतिशत रहेको छ । राष्ट्रिय भिटामिन ए कार्यक्रम २०७७ अन्तर्गत, लक्षित जनसंख्या (१४५२) भन्दा बढी १५४७ जनाले भिटामिन ए प्राप्त गरेका थिए । जुकाको औषधि लक्षित जनसंख्या (१२६८) भन्दा बढी १३७६ जनाले प्राप्त गरेका थिए । त्यसैगरी बालभिटा(६-२३ म.) लक्षित जनसंख्या ५१९ भएकोमा ४८६ मा (९४%) बालबालिकाले प्राप्त गरेकाथिए ।

खोप

स्वास्थ्य सेवा बिभाग २०७५/७६, एनआइपी (NIP) तालिका अनुसार सबै खोप लगाइएका बालबालिकाको प्रतिशत ४०.४ छ भने बीसीजी खोप प्राप्त बालबालिकाको प्रतिशत ४७.९ छ। डीपीटी, हेपा.बी १ खोप प्राप्त १ बर्ष मुनिको बालबालिकाको प्रतिशत ६४.६ छ। डीपीटी, हेपा.बी ३ खोप प्राप्त १ बर्ष मुनिको बालबालिकाको प्रतिशत ४०.२ छ । पोलियोको खोप प्राप्त १ वर्ष मुनिको बालबालिकाको प्रतिशत ५९.८ छ। पीसीभी ३ खोप प्राप्त १ वर्ष मुनिको बालबालिकाको प्रतिशत ५९.८ छ। दादुरा/रूबेला २ खोप प्राप १२-२३ महिना मुनिको बालबालिकाको प्रतिशत ४१.१ छ। जापानिज ईन्सेफलाइटिसको खोप प्राप्त १२-२३ महिना मुनिको बालबालिकाको प्रतिशत ५२.९ छ।

लिखु गापामा सबै खोप लगाइएका बालबालिकाको प्रतिशत ४०.४ प्रतिशत छ। सो प्रतिशत नुवाकोट जिल्लाको ६६.८ , बागमती प्रदेशको ५४.४ र नेपालको ६७.९ भन्दा धेरै कम हो। बीसीजी खोप प्राप्त बालवालिकाको प्रतिशत लिखु गापा, नुवाकोट जिल्ला, बागमती प्रदेश र नेपालमा क्रमशः ४७.९, ५९.४, ८१.१ र ९०.९ प्रतिशत छ। त्यसैगरी, माथिको क्रमानुसार दादुरा/रूबेला २ खोप प्राप्त १२-२३ महिना मुनिको बालबालिकाको प्रतिशत क्रमशः ४१.१, ६५.४, ६०.१ र ७२.८ प्रतिशत छ भने जापानिज ईन्सेफलाइटिसको खोप प्राप्त १२-२३ महिना मुनिको बालबालिकाको प्रतिशत क्रमशः ५२.९, ६६.९, ६८.७ र ८०.८ प्रतिशत छ। गाउँपालिकाको खोप सम्बन्धि बिबरण अनुसूची 10.7(तालिका 11: खोपको अवस्था) मा समावेश गरिएको छ।

झाडापखाला

स्वास्थ्य सेवा बिभाग २०७५ अनुसार, लिखु गाउँपालिकामा ५ वर्षमुनिको बालबालिकामा झाडापखालाको दर प्रतिशत ३३.४१ छ भने सोको जीँक र ओआरएस विधिबाट उपचार गरिएका बालबालिकाको प्रतिशत १०७.०३ प्रतिशत छ। लिखु गापामा ५ वर्षमुनिको बालवालिकामा झाडापखालाको दर ३३.४१ प्रतिशत छ। ५ वर्षमुनिको बालवालिकामा झाडापखालाको दर (१०७.५१) सबैभन्दा धेरै भएको स्थानीय तह बिगु गापा हो र उक्त प्रतिशत(१९.१६) सबैभन्दा कम भएको स्थानीय तह महाभारत गापा हो। पहिलो, अन्तिम र ७३ औं स्थानमा रहेका (लिखु गापा) स्थानीय तहहरूमा ५ वर्षमुनिको बालबालिकामा झाडापखालाको दर क्रमशः १०७.५१, १९.१६ र ३३.४१ प्रतिशत छ भने सोको जीक र ओआरएस विधिबाट उपचार गरिएका बालबालिकाको प्रतिशत क्रमशः ९३.९२, ८८.५१, र १०७.०३ प्रतिशत छ।

श्वास प्रश्वास र निमोनिया

स्वास्थ्य सेवा बिभाग २०७५ अनुसार, लिखु गापामा ५ वर्षमुनिको प्रति १००० बालबालिकामा श्वास प्रश्वास रोगीको सङ्ख्या २३८१.५७ जना छ भने ५ वर्ष मुनिको प्रति १००० बालबालिकामा निमोनिया रोगीको सङ्ख्या १८.०६ जना छ। ५ वर्षा मुनिको बालबालिकामा निमोनिया रोगीको कुल सङ्ख्या ३० जना छ भने ५ वर्ष मुनिको बालबालिका संख्या १६६१ जना छ। ५ वर्षमुनिको प्रति १००० बालबालिकामा श्वास प्रश्नास रोगीको सङ्ख्या (२३८१.५७) सबैभन्दा बढी भएको स्थानीय तह शैलुंग गापा हो भने सबभन्दा कम (२३०.९१) भएको स्थानीय तह खनियाबास गापा हो। लिखु गापा ८३ औ स्थानमा छ। पहिलो, अन्तिम र ८३ औं स्थानमा(लिखु गापा) रहेका स्थानीय तहहरूमा ५ वर्षमुनिको प्रति १००० बालवालिकामा श्वास प्रश्वास रोगीको सङ्ख्या क्रमशः २३८१.५७, २३०.१९ र ४६२.३७ जना देखिन्छ। ५ बर्ष मुनिको बालबालिकामा श्वास प्रसवास रोगीको सङ्ख्या शैलुंग गापा, खानियाबास गापा र लिखुगापामा ४९८७, ३७२ र ७६८ जना देखिन्छ। ५ बर्ष मुनिको बालबालिकामा सङ्ख्या शैलुंग गापा, खानियाबास गापा र लिखुगापामा २०९४, १६११ र १६६१ जना देखिन्छ।

क्षयरोग

लिखु गाउँपालिकामा पछिल्लो पटक ३ जना नयाँ क्षय रोगी पहिचान गरिएको छ। पछिल्लो पटक सबैभन्दा बढी (८४) नयाँ क्षयरोगीहरू पहिचान भएका स्थानीय तह मनहरी गापा हो भने उक्त सङ्ख्या सबभन्दा कम(२) भएको स्थानीय फिक्कल गापा हो। लिखु गापा ११७ औं स्थानमा रहेको छ।

सुरक्षित मातृत्व र परिवार नियोजन

स्वास्थ्य सेवा बिभाग २०७५/७६ अनुसार, लिखु गाउँपालिकामा कम्तिमा १ पटक गर्भवती जाँच (ANC checkup) गराउने गर्भवती महिलाको प्रतिशत ४७.६ छ । नियमानुसार चारवटै गर्भवती जाँच (चौथो, छैठौं, आठौं र नवौं महिनामा) पूरा गरेका गर्भवती महिलाको प्रतिशत ३४.४ छ ।गर्भावस्थामा १८० दिन आइरन फोलिक एसिड प्राप्त गरेका गर्भवती महिलाको प्रतिशत १७१ छ । त्यसैगरी नियमानुसार प्रसुती पछिको तीन जाँच (PNC check-ups) (पहलो चौबीस घण्टाभित्र, दोश्रो ७२ घण्टाभित्र र तेश्रो ७ दिनभित्र) गराएका महिलाको प्रतिशत १५.९ छ । गाउँपालिकाको सुरक्षित मातृत्व र परिवार नियोजन सम्बन्धि बिबरण अनुसूची 10.7 (तालिका 12: सुरक्षित मातृत्व र परिवार नियोजन) मा समावेश गरिएको छ ।

पोषण

स्वास्थ्य सेवा बिभाग २०७५/७६, स्वास्थ्यकर्मीबाट प्रसुती गराइएको कम तौल (२.५ केजीभन्दा कम) भएका नवजात शिशुहरूको प्रतिशत ६ छ भने बृद्धि अनुगमनको लागि दर्ता भएका ०-२३ महिनाका बालबालिकाको प्रतिशत ६७ छ। बृद्धि अनुगमनको लागि दर्ता भएका ०-२३ महिनाका बालबालिका मध्ये कम तौल भएका बालबालिकाको प्रतिशत ३ छ । भिटामिन ए प्राप्त गरेका ६-५९ महिनाका बालबालिकाको प्रतिशत ७८ छ । जुकाको औषधि खुवाइएका १२-५९ महिनाका बालबालिकाको प्रतिशत ७८ छ । गाउँलिकाको पोषण सम्बन्धि बिबरण अनुसूची 10.7(तालिका 13: पोषणको अवस्था)मा समावेश गरिएको छ ।

<u>प्रमुख समस्या</u>

आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा पहुँचको कमी, गाउँपालिकामा अस्पताल नहुनु, सबै स्वास्थ्य चौकीमा सुत्केरी सुविधा उपलव्ध भइनसक्नु, सरकारबाट वितरण हुने आधारभूत औषधी अपुग हुनु, स्वास्थ्य उपकरणको कमी, स्वास्थ्य संस्थामा डाक्टर र अन्य स्वास्थ्यकर्मीको उपस्थितिको कमी हुनु, स्वास्थ्य चेतनाको अभाव, आयुर्वेद लगायतका बैंकल्पिक स्वास्थ्य सुविधाको कमी, रिफरल स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्न राजधानी जानु पर्ने बाध्यता हुनु, पोषण सम्बन्धी चेतनाको कमी आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् ।

<u>चुनौती र अवसर</u>

चुनौती

आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई सबैको पहुँचभित्र ल्याउनु, स्वास्थ्य संस्थामा बैकल्पिक स्वास्थ्य सेवाको एकिकृत व्यवस्थापन गर्नु, सबैलाई स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी हुने अवस्थाको सृजना गर्नु, पोषण सम्बन्धी चेतना र खाद्य व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउनु, स्वास्थ्य र सरसफाई सम्बन्धी चेतना विस्तार गर्नु, मानसिक एवं सर्ने र नसर्ने रोगमा कमी ल्याउनु, स्वास्थ्य बीमा कायर्क्रममा सबैलाई समेट्नु, जडिबुटी प्रशोधन तथा आयुर्वेदिक लगायतका बैंकल्पिक उपचार प्रणालीलाई प्रवद्र्धन गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

अवसर

आधारभूत स्वास्थ्य सेवा स्थानीय तहको अधिकारमा हुनु, दिगो विकासका लक्ष्यमा स्वास्थ्यलाई प्रमुखताका साथ राखिनु, ५ वटा वडामा भवन सहितको स्वास्थ्य संस्था हुनु, सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, गाउँघर क्लिनिक हुनु साथै स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू सक्रिय रहनु, स्वास्थ्य क्षेत्रमा काम गर्ने गैससको उपस्थिति हुनु, स्वास्थ्य सेवामा निजी क्षेत्रको संलग्नता बढ्दोरुपमा उपलब्धता रहनु, स्वास्थ्य सेवाप्रति अत्यधिक जनचासो हुनु र गाउँपालिकाको प्राथमिकतामा रहनु, स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम सचांलन हुनु, हरेक स्थानीय तहमा कम्तिमा १५ शैया क्षमताको अस्पताल स्थापना गर्ने सरकारी नीति हुनु आदि यहाँका अवसर हुन् ।

सोंच

प्रतिरोधात्मक एंव उपचारात्मक विधि मार्फत गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराई गाँउपालिका वासिलाई स्वस्थ्य र निरोगी गराउने ।

गुणस्तरिय स्वास्थ्य सेवा, पोष्णयूक्त खाना उपलब्ध गराई नागरिकको स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउने ।

लक्ष्य

सोचः प्रतिरोधात्मक एंव उपचारात्मक विधि मार्फत गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराई जनतालाई स्वस्थ्य र निरोगी गराउने ।

लक्ष्यः गुणस्तरिय स्वास्थ्य सेवा, पोष्णयूक्त खाना, शुद्ध खानेपानी सुविधा र सरसफाई सुविधा उपलब्धगराई जनताको स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउने ।

उद्देश्य

आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ तथा पोषण सेवामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
सबै वडामा प्रसुति सेवा सहितको आधारभूत स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित गर्ने ।	• सबै वडास्थित स्वास्थ्य संस्थामा प्रशुती सेवा सहितको स्वाथ्य सेवा उपलव्ध गराइनेछ । • स्वास्थ्य संस्थामा स्वास्थ्यकर्मीको निरन्तरताका साथै न्यूनतम स्वास्थ्य सम्बन्धी उपकरण तथा अन्य पूर्वाधारको व्यवस्था मिलाइनेछ । • सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, खोप क्लिनिक, गाउँ घर क्लिनिकबाट प्रदान गर्ने सेवा अभिवृद्धि गरिनेछ। • सुरक्षित मातृत्व, खोप सेवा, परिवार नियोजन, बाल स्वास्थ्य, मनोसामाजिक सेवा परामर्श तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा हरेक नागरिकलाई प्रदान गरिनेछ ।

	• जुकाको औषधि, भिटामिन ए, हेपाटाइटिस वी, हात्ती पाइले लगायतका खोप जस्ता कार्यक्रमलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । • आधारभूत निःशुल्क औषधि सबै स्वास्थ्य संस्थामा बार्हे महिना उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिनेछ । • नियमित गर्भ परीक्षण स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी हुने महिलाहरूलाई नगद सुविधा सहित सामग्री सहितको प्याकेज उपलब्ध गराइनेछ । • विपन्न र वञ्चितीमा परेका समुदायको स्वास्थ सेवा प्राप्तिमा देखिएका अवरोधहरू पहिचान गरी स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा ल्याउन विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । • अस्पतालबाट वडा स्थित स्वास्थ्य संस्था केन्द्रीत घुम्ती सेवा प्रदान गरिने छ । घुम्ती सेवा सहजीकरणमा महिला स्वयंसेविका परिचालन गरिनेछ । • पाठेघर, स्तन क्यान्सर, आङखस्ने जस्ता महिला सम्बन्धी रोगका लागि स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गरी निःशुल्क परीक्षण गरिनेछ ।
गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा पहुँच विस्तार गर्ने ।	• रिफरल सुविधा सहितको पालिका स्तरीय कम्तिमा १५ शैयाको अस्पताल स्थापना गर्न प्रयास गरिनेछ । • अस्पतालमा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरण, प्रयोगशाला र विशेषज्ञ चिकित्सकको सेवा उपलब्ध गराइनेछ । • चिकित्सा विज्ञान अध्ययन संस्थान तथा विशेषज्ञ अस्पतालहरूबाट नियमित रूपमा अस्पताल केन्द्रित घुम्ती विशेषज्ञ सेवा उपलब्ध गराइनेछ । • जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका, विपद् तथा दुर्घटना बाट पीडित र जोखिममा परेका बालबालिका र महिलालाई सरलीकृत विशेष सेवा उपलब्ध गराइनेछ । • गाउँपालिकामा देखिएका प्रमुख रोगहरूको पहिचान गरी उपचार सम्बन्धी विशेष व्यवस्था गरिनेछ। • भरपर्दो र नियमित एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
बैकल्पिक स्वास्थ्य सेवालाई स्वास्थ्य सेवामा एकिकृत गर्ने ।	• आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा, होमियोप्याथी, घरेलु जडिबुटी उपचार जस्ता परम्परागत चिकित्सा पद्धतिहरूलाई स्वास्थ्य संस्थासंग एकिकृत गरी व्यवस्थित गरिनेछ । • योग, ध्यान, शारिरीक व्यायाम जस्ता स्वास्थ्य प्रवर्धक चेतनामूलक कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छ। • जडिबुटीको पहिचान, अनुसन्धान, प्रशोधन र प्रयोगमा बढावा दिइनेछ ।
स्वास्थ्य सम्बन्धी प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक र प्रवद्र्धनात्मक सचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।	• स्वास्थ्य संस्था, सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका, खोप क्लिनिक, गाउँ घर क्लिनिक आदिजस्ता संस्थाहरू मार्फत स्वास्थ्य सचेतना विस्तार गरिनेछ ।

	• स्वास्थ्य सचेतनामा विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थी तथा नागरिक समाज उन्मुख सामुदायिक संघ संस्था र गैससको परिचालन गरिनेछ । • स्वास्थ्य चेतना विस्तारमा रेडियो कार्यक्रम, नाटक तथा अन्य श्रव्यदृश्य कार्यक्रमहरूको उत्पादन र प्रसारण गरिनेछ । • स्वास्थ्य क्लिनिक लगायत निजी स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्थाहरूको प्रभावकारी अनुगमन र नियमन गरिनेछ । • महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी परिचालन गरिनेछ ।
बहुक्षेत्रीय पोषणलाई स्वास्थ्य सेवामा घनिष्ठ रूपमा आवद्ध गर्ने ।	• खाद्य पोषण र आमाको दुघको पौष्टिकता सम्बन्धी चेतना अभिवृद्धि गरिनेछ । • पोषण सम्बन्धित शिक्षा, स्वास्थ्य खानेपानी, कृषि, पशु विकास जस्ता बहुक्षेत्रीय कार्यक्रमलाई एकिकृत र समन्वयात्मक रूपमा संचालन गरिने छ । • विद्यालय तहमा स्वास्थ र पोषण सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरी विद्यार्थी मार्फत घरघरसम्म स्वास्थ्य तथा पोषण सम्बन्धी चेतनाको विस्तार गरिनेछ । • स्थानीय रूपमा उत्पादित वस्तुहरूको उपयोग बढाउने गरी विद्यालय केन्द्रित खाद्य व्यवहारमा सुधार कायर्क्रम संचालन गरिनेछ । • सुनौलो हजार दिन, सुआहारा, भिटामिन ए जस्ता कार्यक्रमलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । • पोषण सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गर्न सामुदायिक संस्था, आमा समूह तथा गैससलाई प्रोत्साहितगरिनेछ । • आमा समूहको नियमित बैठक गरी मातृ तथा बाल स्वास्थ्य, पोषण र खोप सेवाबारे जानकारी प्रवाह र अनुभव आदान प्रदान गरी सचेतना अभियानमा परिचालन गरिनेछ । • स्वास्थ्य तथा पोषण सम्बन्धी क्षेत्रमा कार्यरत संस्थाहरू वीच कार्यगत समन्वय प्रभावकारी बनाइनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

एक घण्टा भित्र स्वास्थ संस्थामा पहुंच भएको जनसंख्या ९७ प्रतिशत पुगेको हुने, सबै वडामा बर्थिङ सेवा उपलव्ध भएको हुने, २५ प्रतिशत महिला स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी भएको हुने, सबै वडा पूर्ण संस्थागत सुत्केरी वडा घोषणा भएको हुने, जन्मदा २५०० ग्राम भन्दा कम तौल भएका बालबालिका शुन्यमा झारिने, आधारभूत निशुःल्क औषधि बाह्रै महिना उपलव्ध भएको हुने, गाउँपालिका केन्द्रमा १५ शैयाको अस्पताल स्थापना भएको हुने, २५ प्रतिशत जनसंख्या स्वास्थ्य बीमामा आवद्ध भएका हुनेछन् ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
स्वास्थ्य	१	वडा १ र ५ मा स्वास्थ्य चौकी स्थापना गर्ने।	१,५
	२	वडा २ बगर बजार सामुदायिक स्वास्थ्य इकाईलाई स्वास्थ्य चौकीमा स्तरोन्नति गर्ने।	२
	३	वडा ३ थानसिंह सामुदायिक स्वास्थ्य इकाईलाई स्वास्थ्य चौकीमा स्तरोन्नति गर्ने।	३
	४	सबै स्वास्थ्य केन्द्रहरुमा न्युनतम स्वास्थ्य सेवा मापदण्ड MSS हासिल आवस्यक पूर्वाधार परिपूर्ति गर्ने।	२,३,४,६
	५	महिला स्वास्थ्य स्वयंम सेविकालाइ उत्कृष्टताका आधारमा प्रोत्साहन भत्ता प्रदान गर्ने।	२,३,४,६
	६	६ महिना भित्र COVID खोप संचालन गरि पूर्ण खोप युक्त बनाउने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	७	घुम्ती स्वास्थ्य सिबिर संचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	८	पालिकामा अयुर्वेदीक स्वास्थ्य संस्थाको निर्माण गर्ने।	पालिका स्तरीय
	९	अस्पतालजन्य फोहोरको बेबस्थापन गर्ने।	पालिका स्तरीय

४.४ खानेपानी तथा सरसफाई

पृष्ठभूमि

खानेपानी जीवनयापनको न्यूनतम आधारभूत आवश्यकता हो। संविधानले खानेपानी र सरसफाईलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गर्दै स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रमा सूचीकृत गरेको छ। केन्द्रीय तथ्यांक बिभाग २०६८ अनुसार यस गाउँपालिकामा कुल ३६२९ परिवार मध्ये करिब ७९ प्रतिशत परिवारले पाइप मार्फत र २६४ ले खुला इनार/कुवाबाट पिउने पानि मुख्यरुपमा आपुर्ती गरेको पाईएको छ । ढाकेको कुवा वा ईनारबाट ७५, मूल धाराबाट ३८०, खोला वा नदि बाट ३७ जनाले खानेपानी आपुर्ती गरेको पाईएको छ। २०६८ अनुसार सरसफाइको हकमा करिब ७४.५ प्रतिशत घरमा चर्पी रहेको छ, जसमध्ये १७९०वटा फ्ल्श चर्पी र ९१५ वटा खाल्डे चर्पी रहेका छन् । गाउँपालिका खुला दिशामुक्त घोषणा भइसकेको छ।

वडाभेला अन्तरक्रियाबाट प्राप्त सूचना अनुसार वडाभित्र आधारभूत खानेपानी सेवा नपुगेको परिवार सङ्ख्या र जातजाति उल्लेखीयमात्रै रहेको पाईएको छ। वडा १ मा ३०२ घरधुरी, वडा २ मा ३०० घरधुरी, वडा ५ मा १४० घरधुरी, वडा ६ मा २४५ घरधुरी, वडा ३ को दलित टोल र धैबुंग टोलका घरधुरीमा आधारभूत खानेपानी सेवा पुगेको छैन। त्यसैगरी वडा ४ को दलित र राई जातिमा सरसफाई चेतना कमि भएको पाइएको छ। घरमा व्यवस्थित शौचालय सुविधा नभएको परिवार सङ्ख्या वडा १ मा ५ प्रतिशत, वडा ६ मा १ प्रतिशत त्यसैगरी वडा २ मा २० घरधुरी र वडा ५ मा १५ घरधुरी छन्।

प्रमुख समस्या

स्वच्छ खानेपानीमा न्यून पहुँच हुनु, खानेपानीको श्रोतको संरक्षण हुन नसक्नु, खानेपानी आयोजनाहरूको व्यवस्थापन कमजोर हुनु, खानेपानीलाइ सरसफाइरसंग आवद्ध गर्न नसक्नु, खानेपानीको बहुउद्देश्यीय उपयोग हुन नसक्नु, खानेपानी आयोजनाहरूको नियमित मर्मत सम्भार हुन नसक्नु, प्राविधिक जनशक्तिको कमी हुनु,सबै घरपरिवारमा सेप्टीक ट्याङ्की सहितको व्यवस्थित चर्पी नहुनु, सरसफाई सम्बन्धी चेतनाको कमी आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या रहेका छन्।

चुनौती र अवसर

चुनौती

विद्यमान श्रोतको संरक्षण गर्नु, खानेपानी आयोजनाको दिगो व्यवस्थापन तथा वितरण प्रणाली सुव्यवस्थित गराउनु, गूणस्तरीय र स्वच्छ खानेपानीमा पहुँच अभिवृद्धि गर्नु, वैयक्तिक तथा सामुदायिक सरसफाई चेतना बढाउनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती रहेका छन् ।

अवसर

खानेपानी तथा सरसफाई संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको प्राथमिकतामा रहनु, , एक घर एक धारा एक चर्पीको राष्ट्रिय नीति हुनु, लगभग ९७ प्रतिशत घरधुरीमा चर्पी सुविधा हुनु, टोल टोलमा खानेपानी तथा सरसफाइ समिति हुनु, खानेपानी तथा सरसफाइको क्षेत्रमा गैरसरकारी क्षेत्रको सहकार्य हुनु, पानीको श्रोतको पर्याप्त उपलव्धता रहनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसर हुन् ।

सोंच

गुणस्तरीय खानेपानी सेवा उपलब्ध गराई गाँउपालिका वासिलाई स्वस्थ्य र निरोगी गराउने ।

लक्ष्य

खानेपानी सुविधा र सरसफाई सुविधा उपलब्ध गराई गाँउवासीको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने ।

उद्देश्य

सबै घरधुरीमा स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाईको सुनिश्चित गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
गुणस्तरीय खानेपानी वितरण गर्ने ।	• खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । • एक घर एक धारा एक चपीर्को नीति अवलम्बन गरिने छ । • खानेपानीको श्रोत र संकलन केन्द्रमा नै पानीको प्रशोधन गरी स्वच्छ पानी वितरण गरिनेछ । • स्वच्छ खानेपानीको उपयोग सम्बन्धमा जन चेतना अभिवृद्धि गरिनेछ । • पानीको मुहान तथा श्रोत संरक्षण गरिनेछ । • उपभोगको आधारमा महशुल निर्धारण गरी आयोजनाको दिगो व्यवस्थापनका लागि उपभोक्ता समितिलाई जिम्मेवार बनाइनेछ । • खानेपानी प्रणालीको दिगो उपयोग हुने गरी उपभोक्ता समितिको गठन र क्षमता वृद्धि गरिनेछ ।
सरसफाई सम्बन्धी उचित व्यवस्था गर्ने ।	• हरेक घरमा सेप्टीक ट्याङ्की सहितको व्यवस्थित चर्पी निर्माण गरिनेछ । • स्थानीय समुदायले सञ्चालन गर्ने गरी सार्वजनिक शौचालयको निर्माण गरीनेछ ।

	• पूर्ण सरसफाइर्युक्त गाँउपालिका बनाइनेछ । • सरसफाई सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि पानी तथा फोहरजन्य रोगलाई न्यूनिकरण गरिनेछ । • खानेपानी र सरसफाई क्षेत्रमा काम गर्ने गैरसरकारी संस्था तथा निकायहरू बीच समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।।

अपेक्षित उपलब्धि

सवै नागरिकलाई आधारभूत खानेपानी तथा सरसफाई सुविधा पुगेको हुने, एक–घर–एक धारा–एक चर्पी को व्यवस्था भएको हुने, पूर्ण सरसफाईयुक्त गाउँपालिका घोषणा भएको हुने, खानेपानी तथा फोहरजन्य रोगहरूमा ७० प्रतिशतले कमी आएको हुने, प्रमुख सार्वजनिक स्थलहरु तथा बजार क्षेत्रमा सार्वजनिक शौचालयको निर्माण भएको हुने ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
खानेपानी तथा सरसफाई	१	बर्षमा २ पटक सरसफाईसम्बन्धि चेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गर्ने -सबै वडा ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	२	खानेपानी मुहान संरक्षण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	३	ढिकुरे खानेपानी योजना -१५० घरधुरि ।	१
	४	बेलासपुर खा.उ. समिति -१५० घरधुरी ।	५
	५	थानसिंह फाँट खा.उ. समिति-३५० घरधुरी ।	५
	६	सार्वजनिक शौचालयको स्थापना गर्ने (छहरे, थानसिंह, ढिकुरे र अन्य सार्वजनिक स्थलहरु) ।	१,६

४.५ युवा तथा खेलकुद

पृष्ठभूमि

युवा वर्ग राष्ट्रनिर्माणका प्रमुख श्रोत हुन् । त्यसैले तिनको शारीरिक, मानसिक तथा बौद्धिक विकासले समाजको विकासमा महत्व पूर्ण भूमिका खेल्दछ। जनगणना २०६८ अनुसार गाउँपालिकामा १६ देखि ४४ वषर्सम्मको जनसंख्या ४६ प्रतिशत रहेबाट यहाँ युवा जनसंख्याको बाहुल्यता देखिन्छ। यसैगरी अति उत्पादनशील उमेर समूहको जनसंख्या (१६–३०) ३४ प्रतिशत रहेको छ । ६० बर्ष भन्दा माथिको जनसंख्या करिब ८ प्रतिशत मात्र भएको कारण गाउँपालिकाले जानसांख्यिक लाभ लिने सुवर्ण अवसर रहेको छ।

वडाभेला अन्तरक्रियाबाट प्राप्त सूचना अनुसार काम, अध्ययन वा अन्य कारणले विदेशमा रहेका युवाको सङ्ख्या धेरै रहेको पाईएको छ। वडा १ का ३०० जना, वडा २ का २१०जना, वडा ५ का १०० जना, वडा ३ र ४ का १५ प्रतिशत युवा बिदेशमा छन्। त्यसैगरी वडा १ का २०० जना, वडा २ का ३० देखि ३५ जना, वडा ५ का ५० जना, वडा ३ र ४ का १५ प्रतिशत युवा विदेशबाट फर्केका छन्। । वेरोजगार युवाहरूको सङ्ख्या वडा १,२ र ५ मा क्रमशः ६००, ४०० र ५०० जना रहेका छन् भने वडा ३,४ र ६ मा क्रमसः ४०, ४० र ६० प्रतिशत रहेको छ। वडा ३ र ४ का २ प्रतिशत, वडा १ का १५० जना र वडा ५ का १० जनायुवाहरु दुर्व्यसनी वा कुनै प्रकारको कुलतमा फसेका छन् ।

प्रमुख समस्या

सीप र उद्यमशीलताको कमी हुनु, युवाको उपयोग सिर्जनशील क्षेत्रमा हुन नसक्नु, युवा पलायन बढ्नु, बेरोजगारको आकारमा युवा उमेर समूहको बाहुल्यता, कुलत र असामाजिक व्यवहारमा युवा संलग्नता बढ्दै जानु, युवामा मनोआवेग र नकारात्मक सोचको विकास हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

बढ्दो युवा पलायन रोक्नु, युवाहरूलाई प्राविधिक तथा जिवन उपयोगी शिक्षा प्रदान गर्नु, युवालाई आय आर्जन र रोजगारीमा संलग्न गराउनु, वैदेशिक रोजगारबाट फकिर्एका युवाहरूको सीप र विप्रेषण आयलाई रोजगार र स्वरोजगारमूलक लगानीमा प्रवाहित गर्नु, युवाको सीप र सिर्जनशीलतालाई गाउँको विकासमा उपयोग गर्नु, खेलकुद तथा सामाजिक कार्यमा युवाहरूलाई आकर्षण गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती रहेका छन् ।

अवसर

युवाहरूको बाहुल्यताले गर्दा जनसांख्यिक लाभको अवस्था हुनु, युवा मैत्री नीति हुनु, उद्यम व्यवसायमा युवाको बढ्दो रुचि, विपद व्यवस्थापन, स्वयं सेवा तथा सामाजिक कार्यमा युवाको बढ्दो संलग्नता, खेलकुदमा युवाहरूको बढ्दो आकर्षण, प्राविधिक शिक्षा प्रति युवाहरूको बढ्दो संलग्नता, विदेशमा सिकेको सीप स्वदेशमा उपयोग गर्ने युवा चाहना आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसरहरू रहेकाछन् ।

सोंच

युवालाई समाज निर्माणमा सहभागिता गराउदै समृद्ध समाजको निर्माण गर्ने ।

लक्ष्य

युवालाई खेलकुद, मनोरञ्जन, तालिम, रोजगार आदि सुविधाहरु उपलब्ध गराएर उनीहरुलाई समाजमा स्थापित गराउने ।

उद्देश्य

गाउँपालिकाको विकासमा युवा परिचालन गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
युवा जनशक्तिको सीप तथा क्षमता विकास गरी उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग गर्ने ।	• युवा लक्षित सीपमूलक तालिम संचालन गरी व्यवसायसँग आवद्ध गराइनेछ । • अन्तर सरकार समन्वयमा युवा लक्षित रोजगार मूलक आय आर्जन तथा उद्यमशीलताका कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछन् । • उद्यमशील युवाहरूलाई वित्तीय सेवा तथा सहुलियत ऋण आदिमा पहुँच विस्तार गरिनेछ ।

	• व्यवसायिक एवं नैतिक शिक्षाका माध्यमबाट युवा वर्गलाई दक्ष एवं अनुशासित वनाइनेछ । नीति निर्माणमा युवाको सहभागिता वृद्धि गरिनेछ । • युवाहरूमा दुब्र्यसन रोकी उत्पादनशील कार्यमा संलग्न गराउन प्रोत्साहित गरिनेछ । • वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएका युवालाई उनीहरूको ज्ञान, सीप, विप्रेषण आयलाई पुँजीको रूपमा उपयोग गरी उद्यम व्यवसाय संचालन गर्न उत्प्रेरित गरीनेछ । • युवालाई गाउँपालिका क्षेत्रमा नै उद्यम र रोजगारीको अवसर विस्तार गर्ने गरी युवाहरुलाई गाउँ फर्काउने अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
खेलकुद तथा सामाजिक कार्यमा युवा संलग्नता अभिवृद्धि गर्ने ।	• युवामा स्वयंसेवी भावनाको विकास गरी विपद् व्यवस्थापन तथा सामाजिक कार्यमा परिचालित गरिनेछ । • स्काउट, रेडक्रस, खेलकुद जस्ता रचनात्मक काममा युवालाई संलग्न गराई श्रृजनशीलता बढाइनेछ । • युवा क्लवहरूको स्थापना र विकास गरी युवाशक्तिको परिचालन गरिनेछ । • परम्परागत लोक संस्कृति र कलालाइ युवा पुस्तामा हस्तान्तरण गर्ने गरी कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । • गाउँपालिका स्तरमा अन्तर विद्यालय र क्लवगत खेलकुद प्रतियोगिता सम्बन्धी कार्यक्रमको आयोजना गरिनेछ । • विद्यालयमा खेलकुद तथा व्यायाम शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ । • विद्यालय केन्द्रित खेलकुद मैदानको विकास गरिनेछ । • गाउँपालिका स्तरको खेलकुद मैदान/रंगशालाको निर्माण, स्तरोन्नती र विकास गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

बेरोजगार युवाको अनुपात र वैदेशिक रोजगारमा जाने यूवाको संख्यामा कमी हुनेछ , ६ वटा युवा सञ्जाल गठन भएको हुनेछ, १००० जना युवालाई सीपमूलक तालिम प्रदान भएको हुनेछ, गाउँपालिका स्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता आयोजन भएको हुनेछ, युवाको बसाइसराईमा ५० प्रतिशतले कमी आएको हुनेछ, गाउँपालिका स्तरीय खेलकुद मैदान र बहुउद्देश्यीय कभर्डहल निर्माण भएको हुनेछ र बार्षिक कम्तिमा दुइवटा खेलकुद प्रतियोगिता आयोजना भएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
खेलकुद	१	युवा क्लबहरुको गठन (वडा १,२,५ र ६ मा) ।	१,२,५,६
	२	खेलकुद परिक्षण केन्द्र स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	३	नियमित अन्तर स्कूल र गापा स्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता संचालन गर्ने ।	६
	४	वडा ४ मा पन्द्र भुरे पार्क निर्माण गर्ने ।	४

	५	वडा ३ मा मालकोट पार्क गर्ने ।	३
	६	वडा स्तारिया खेलमैदानको स्थापना गर्ने ।	१,३,६
	७	गापा स्तरीय खेलमैदान निर्माण गर्ने ।	पालिका स्तरीय
युवा	८	पालिकामा युवा श्रम सहकारी बैंक स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	९	सिलाई कटाई तालिम संचालन गर्ने - ५०० जना ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	१०	driving तालिम संचालन गर्ने -५० जना ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	११	घरेलु कृषि औजार निर्माण तालिम दिने -२० जना ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	१२	मोबाईल मर्मत तालिम दिने -३०० जना ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	१३	अचार बनाउने तालिम दिने -१०० जना ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	१४	मोटर साईकल मर्मत तालिम दिने -५० जना ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	१५	सिकर्मी, plumbing, electrician तालिम दिने - ३०० जना ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	१६	डकर्मी तालिम ३०० जनालाइ दिने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	१७	मैनबत्ती तथा अगरबत्ती बनाउने तालिम संचालन गर्ने -१०० जना ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६

४.६ महिला

पृष्ठभूमि

लैङ्गिक समानता तथा महिला सशक्तिकरण मानव अधिकार तथा दिगो बिकासको एक महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । संविधानले महिलाको आर्थिक, सामाजिक बिकास र सशक्तीकरण मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गर्दै समानुपातिक समावेशी र सहभागिताको सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माणका लागि लैंगिक विभेदको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्ने सङ्कल्प गरेको छ ।राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार यस पालिकाको कुल जनसंख्यामध्य महिलाको हिस्सा ५३.६७ प्रतिशत रहेको छ। प्रजनन उमेर (१५-४९ वर्ष) समुहहाका महिला ४९२० अर्थात् २९.१९ प्रतिशत रहेको छ। सामुदायिक विकासमा आमा समूह, वन समूह, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका, सहकारी,कृषि समूह, सिंचाई समूह आदिमा महिलाको अग्रणी भूमिका छ ।

वडाभेला अन्तरक्रियाबाट प्राप्त सूचना अनुसार काम, रोजगारीमा रहेको महिलाको जनसंख्या वडा नम्बर १ मा १३०० छ। वडा ३ र ४ मा कुल महिला जनसंख्याको ६५ प्रतिशत रोजगारीमा रहेको छन्। अध्ययन वा अन्य कारणले विदेशमा रहेका महिलाको जना सङ्ख्या वडा ३ र ५ मा ७० जना, वडा ३ र ४ मा ५ प्रतिशत रहेको छ । विदेशबाट फर्केका महिलाको सङ्ख्या वडा १,२ र ५ मा क्रमसः १०,१५ र ५ रहेको छ । त्यसैगरी वडा ३ र ४ मा विदेशबाट फर्केका महिला जनसंख्या १५ प्रतिशत रहेको छ । गत एक वर्षभित्र घटेका महिला हिंसाका घटना, हत्या र आत्महत्याको सङ्ख्या वडा १,२ र ३ मा क्रमसः ३,३० र ३० वटा रहेका छन् । वडा १,२,४ र ५ मा क्रमसः २०,२०,२० र ६० जना महिला व्यवसाय, व्यवस्थित कृषि, पशुपन्छी, माछापालन लगायतका आर्थिक क्रियाकलापहरूमा संलग्न रहेका छन् ।

प्रमुख समस्या

लैङ्गिक समानता तथा महिला सशक्तीकरण सम्बन्धी कार्यक्रमको मूलप्रवाहीकरण नहुनु, रोजगारीका अबसरको कमि, आर्थिक श्रोत र साधनमा पहुँच न्यून रहनु, लैङ्गिक हिंसामा अपेक्षित मात्रामा कमि नआउनु, महिला माथिको जातीय,

वर्गीय तथा धार्मिक, सामाजिक र सांस्कृतिक बिभेद कायम रहुनु, ग्रामीण महिलाको आर्थिक अवस्थामा सुधार नहुनु; महिला हिंसा, जस्ता कुरीतिजन्य व्यवहार अझै पनि अभ्यासमा रहनु, सम्पत्तिमा महिलाको स्वामित्व स्थापित नहुनु आदि प्रमुख समस्या हुन्।

चुनौती र अवसर

चुनौती

परम्परागत सोच रहेको नेपाली समाजमा महिलाको नेतृत्व स्थापित गराउनु, महिला प्रतिको विभेदपूर्ण दृष्टिकोणमा परिवर्तन ल्याउनु, पछि पारिएका महिलालाई आर्थिक तथा सामाजिक जीवनमा सक्षम बनाउनु, श्रोत साधनको पहुँचमा रहेको असमानता घटाउनु, निर्णय क्षमतामा वृद्धि गर्नु, लैङ्गिक हिंसा तथा घरेलु हिंसा घटाउनु, महिला माथिको जातीय, क्षेत्रीय, वर्गीय तथा धार्मिक, सामाजिक र सांस्कृतिक बिभेद समाप्त पार्नु, ग्रामीण महिलाको आर्थिक अवस्थामा सुधार गर्नु आदि प्रमुख चुनौती हुन्।

अवसर

नेपालको कानुनमा महिलाहक अधिकारको, पहिचानको सुनिश्चितता, महिला समानता र सशक्तीकरण, लैङ्गिक हिंसालाई अन्त्य गर्ने प्रतिबद्धता रहनु, स्थानीय तहमा अल्पकालीन सुरक्षित आवासगृह स्थापनाको अवसर हुनु तथा अभिलेख ब्यबस्थित गर्दै प्रभाबकारी उपयोग गर्नु, आदि अवसर हुन् ।

सोंच

समाजमा महिला हिंसा र असमानतको अत्य गरी सभ्य समाजको निर्माण गर्ने ।

लक्ष्य

महिलालाई शिक्षा, तालिम, रोजगार आदि सुविधाहरु उपलब्ध गराएर उनीहरुलाई समाजमा स्थापित गराउने ।

उद्देश्य

१. महिलाको सामाजिक, आर्थिक तथा राजनीतिक सशक्तीकरण गर्नु ।

२. लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा न्यूनीकरण गर्नु ।

३. निर्णायक तहमा महिलाको समानुपातिक अबसरको सृजना गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
लक्षित तथा सीमान्तकृत महिलाको क्षमता अभिवृद्धि र संरक्षणात्मक सेवा उपलब्ध गराई सशक्तीकरण गर्ने ।	• नीति निर्माण तहमा महिलाको पहुँच वृद्धि गरी सम्पूर्ण संरचनामा महिलाको समानुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनेछ । • महिलामा बढ्दो रूपमा रहेको मनोगत समस्या मध्यनजर गर्दै पालिकामा एक मनोबिमर्शकर्ताको व्यवस्था गरिनेछ। • पालिकामा एकल तथा असहाय महिला सुरक्षा कोष सञ्चालन गरिनेछ ।

	• महिलाको दक्षता वृद्धिका लागि कम्प्युटर तथा प्रबिधि प्रयोग सीप विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
आधारभूत तथा प्राबिधिक शिक्षा, स्वास्थ्य, सीप तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवामा सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने।	• प्राविधिक विधालय मार्फत प्राविधिक जनशक्ति तयार गर्दा महिलालाई आरक्षण सहित प्राथमिकता दिइने छ। • सामुदायिक वनको व्यवस्थापनमा महिला सहभागितालाई विशेष जोड दिइने छ। • उधमशिल महिला समूहद्वारा उत्पादित सामग्रीको गुणस्तर प्रवर्द्धन र बजार पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ।
रूढिवादी परम्पराको रूपमा रहेका कुरीतिको अन्त्य गर्दै लैङ्गिक समानताको आधार निर्माण गर्ने।	• छोरीको स्वस्थ जन्म, उपयुक्त पोषण र शिक्षामा बिशेष जोड दिइनेछ। • गाउँपालिकामा लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट विनियोजन वृद्धि गरी त्यसको परीक्षण, मूल्याङ्कन र अनुगमन गरिनेछ। • लैङ्गिक तथा घरेलु हिंसाबाट पीडित महिलाको लागि पालिकामा पुनर्स्थापना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ। • महिलासँग जोडिएका सामाजिक कुरीति तथा गलत प्रचलन विरुद्ध स्थानीय स्तरमा अभियान सञ्चालन गरिनेछ। • किशोरीले बिद्यालय शिक्षाबाट वञ्चित हुनुपर्ने सबै प्रकारका बाधा खासगरी महिनाबारीसँग सम्बन्धित असहज र सामाजिक-सांस्कृतिक बाधा हटाइनेछ। • लिङ्ग पहिचानको आधारमा गरिने गैरकानुनी गर्भपतनलाई पूर्ण निषेधित गर्न स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्थाको अनुगमन गरी त्यस्तो कार्य गर्ने स्वास्थ्य संस्थालाई कारबाहीको दायरामा ल्याइनेछ। • लैङ्गिक हिंसा निवारणमा पुरुषको अर्थपूर्ण भूमिका र सहभागिता प्रवर्द्धन गरिनेछ।
लैङ्गिक मूल प्रबाहीकरणका सबै चरणमा अर्थपूर्ण सहभागिता बढाउने।	• लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी कार्यलाई समाजमा नै दबावपूर्वक मिलाउने पद्धतिलाई निरुत्साहित गरिनेछ। • सार्वजनिक स्थल, सार्वजनिक भवन, अस्पताल, शौचालय आदि महिलामैत्री बनाइनेछ। • महिला शिक्षा, सशक्तीकरण, बित्तीय साक्षरता र महिला उधमशिलतालाई प्राथमिकतामा राखी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

<u>अपेक्षित उपलब्धि</u>

सामाजिक विकासमा महिलाको प्रतिनिधित्व वृद्धि भएको हुने, प्रत्यक्ष रूपले लैंगिक उत्तरदायी समाज निर्माण हुने, लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट विनियोजनमा वृद्धि हुने, निर्णायक तहमा महिलाको पहुँच बढेको हुने, पालिकामा महिला सुरक्षा कोष स्थापना भएको हुने, पालिकामा मनोविमर्श संचालन भएको हुने।

<u>कार्यक्रमहरु</u>

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
महिला	१	१५० जनाले महिला नेतृत्व विकास तालिम दिने।	१,२,३,४,५,६

	२	वर्षमा २ पटक महिला हिंसा न्युनिकरण सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	३	वर्षमा १ पटक एकल तथा विपन्न महिलाका लागि सीप तथा आयमुलक तालिमहरु संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	४	वर्षमा १ पटक महिलाहरुलाई आत्म रक्षा सम्बन्धि तालिम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	५	महिनामा १ पटक महिलाहरुको लागि शिक्षक सेवा आयोग तथा लोकसेवा आयोग तयारी class संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६

४.७ बालबालिका तथा किशोरकिशोरी

पृष्ठभूमि

संविधानले बाल अधिकार मौलिक हकको रूपमा व्यवस्थित गरेको छ । नेपालद्वारा बाल अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धि, १९८९ को अनुमोदन समेत भएको अवस्था छ ।२०६८को जनागणना अनुसार लिखु गाउँपालिकामा १८ वर्ष सम्मका बालबालिकाको संख्या जम्मा ६९९७ (४१.५२ प्रतिशत) र १६ वर्ष मुनिका बालबालिकाको संख्या ४८८० (२९ प्रतिशत) रहेको छ । त्यसैगरी १० देखि १९ वर्षसम्मका किशोर किशोरी २५.१३ प्रतिशत छन् । वडा भेला अनुसार गाउँपालिकामा बालश्रम न्युनमात्रामा रहेको र बलहिंसा पनि नरहेको पाईएको छ ।

प्रचलिन कानुन अनुसार २० वर्ष नपुग्दै गरिने विवाहलाई बाल विवाहको रूपमा लिने गरिन्छ। लिखु गाउँपालिकाको कुल विवाहित जनसङ्ख्याको ६४.५८ प्रतिशत मानिसले २० वर्ष नपुग्दै विवाह गरेको देखिन्छ। यसमा बाल विवाह गर्ने पुरूषहरूको हिस्सा ४६.४७ प्रतिशत छ भने महिलाको हिस्सा सोभन्दा धेरै अर्थात ७८.८४ प्रतिशत भएको देखिन्छ। लिखु गापा बागमती प्रदेशका गाउँपालिकाहरुमा वालबिबाह अनुसार २३ औं स्थानमा रहको छ । बाल बिवाह गरेका जनसङ्ख्याको प्रतिशत सबैभन्दा बढी भएको स्थानीय तह बागमती गापा (६९.७०%, पुरुष: ५८.२५%, महिला: ७९.३९%) हो । भने सबैभन्दा कम भएको स्थानीय तह गोसाईकुण्ड गापा (४४.४२ %, पुरुष: ३३%, महिला: ५६.०४%) हो ।

प्रमुख समस्या

बालबालिका तथा किशोर किशोरीको संवेदनशीलता अनुभूत गरी कार्यक्रम तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन हुन नसक्नु; बाल सहभागिता र बिकास सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम प्रभावकारी नहुनु, संरक्षण बिहीन बालबालिकाको सूचना तथा तथ्याङ्क नहुनु, बालबालिकासँग सम्बन्धित निर्णय प्रक्रियामा तिनको अर्थपूर्ण सहभागिता नहुनु, बालबालिकालाई सुरक्षित रूपमा हुर्काउने सन्दर्भमा अभिभावकमा चेतना नहुनु आदि प्रमुख समस्या हुन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

आधारभूत अधिकार उपभोग गर्न सक्ने वातावरण तयार गर्नु, सम्बन्धित निकाय बिच बालबालिका र किशोर किशोरीसम्बन्धी कार्यक्रममा समन्वय ल्याउनु, बाल न्यायप्रणाली तथा बालमैत्री पद्धतिलाई व्यवहारमा उतार्नु, अनाथ असहाय बालबालिकाको बिकास र संरक्षण प्रभावकारी बनाउनु, लागुऔषध दुर्व्यसनी र अवैध कार्यमा बालबालिका तथा किशोर किशोरीको प्रयोग रोक्नु, बालिका तथा किशोरीमाथि हुने हिंसा एवम् परम्परागत हानिकारक प्रचलनलाई पूर्ण रूपमा नियन्त्रण गर्नु आदि प्रमुख चुनौती हुन् ।

अवसर

बालबालिका तथा किशोर किशोरीको शिक्षामा उल्लेखनीय सहभागिता हुनु, स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुधार हुनु, बालबालिकाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा संवैधानिक प्रत्याभूति हुनु, बालहित सम्बन्धि कार्यक्रम सञ्चालन हुनु, बाल अधिकार प्रतिको सचेतनामा वृद्धि हुनु, बालमैत्री स्थानीय शासन घोषणा हुनु, प्रदेश सरकारले बाल-विवाह अन्त्य गर्ने घोषणापत्र जारी गर्नु आदि प्रमुख अवसर हुन्

सोंच

बालबालिकाको चौतर्फी विकास गर्दै उज्ज्वल भबिष्य निर्माण गर्ने ।

लक्ष्य

बालबालिकालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण, खेलकुद आदि सुविधाहरु उपलब्ध गराएर सक्षम बनाउने ।

उद्देश्य

१. बालबालिका र किशोर किशोरीको समग्र अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरी बालमैत्री स्थानीय सरकारको स्थापना गर्नु।

२. बालबालिका र किशोर किशोरीमाथि हुने सबै प्रकारका भेदभाव, शोषण, हिंसा, उपेक्षा र दुर्व्यबहारको अन्त्य गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
बालबालिका को संरक्षण, सहभागिता सुनिश्चित गर्न पालिकाले नीतिगत र कार्यगत व्यवस्था गर्ने |	• बालबालिका र किशोर किशोरी विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंशा अन्त्य गर्नका लागि निरोधात्मक, उपचारात्मक र प्रवर्द्धनात्मक उपाय अबलम्बन गरिनेछ । • श्रमिक बालबालिकाको उद्धार र संरक्षणका लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । • हिंसाबाट प्रभावित बालबालिका तथा किशोर किशोरीको उपयुक्त संरक्षणका साथै कानुनी सहायता तथा आवश्यक उपचारात्मक सेवा उपलब्ध गराइनेछ । • घरेलु हिंसा तथा यौन हिंसामा परेका किशोरीका लागि छुट्टै पुनर्स्थापना तथा पारिवारिक र सामाजिक समायोजन गरिनेछ । • बालबालिका तथा किशोर किशोरीलाई दुर्व्यसन एवम् अवैध क्रियाकलापमा संलग्न गराउनेलाई दण्डित गरिनेछ । • बालबालिका र किशोर किशोरीको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक बिकासका लागि शिक्षा र खेलकुद सम्बन्धी कार्यक्रम मार्फत पहुँच स्थापित गरिनेछ । • बालमैत्री स्थानीय शासनलाई कार्यान्बयनमाल्याई पालिकालाई बालमैत्री बनाइनेछ ।

सामाजिक चेतना अभिवृद्धि एवम् शिक्षामा पहुँच स्थापित गरी बालबालिकाको बिकासमा जोड दिने।	• अभिभावकबिहीन बालबालिकालाई सामुदायिक संघसंस्थाको सहयोगमा अभिभावकत्व प्रदान गरिनेछ । • समाजमा प्रचलित विभिन्न हानिकारक अभ्यासका साथै बालबालिका तथा किशोर किशोरी माथि हुने हिंसालाई रोकथाम गर्न निरोधात्मक उपायको अबलम्बन गरिनेछ । • कम उमेरमा हुने बिवाह र जबरजस्ती बिवाह विरुद्ध सामाजिक जागरण ल्याउन सचेतनामूलक कार्यक्रमलाई समुदाय स्तरसम्म विस्तार गरिनेछ । • बालबालिकालाई अनुशासनका नाममा दिइने शारीरिक तथा मानसिक सजायलाई परिवार, समुदाय, विद्यालयबाट निरुत्साह गर्न सकारात्मक अनुशासन पद्धतिलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । • बिद्यालय, सार्वजनिक स्थल, बाटो, सार्वजनिक भवन, अस्पताल, शौचालय आदि बालबालिकाका लागि मैत्रीपूर्ण बनाइनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

पालिकामा बाल मैत्री शासन स्थापना भएको हुने, बाल श्रम निर्मुल भएको हुने, पालिकामा अल्पकालिन बाल संरक्षण केन्द्रको स्थापना भएको हुने, पालिकामा बालमनोविमर्श सेवा सञ्चालन भएको हुने, पालिकामा बालविवाह विरुद्धमा सचेतना अभियान सञ्चालन भएको हुने, पालिकामा एउटा अनाथ बालबालिका पुनर्स्थापना केन्द्र स्थापना भएको हुने, पालिकाको आफ्नै बाल उद्धार कोष स्थापनामा भएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
बालबालिका तथा किशोरकिशोरी	१	वडास्तरीय बलक्लब गठन गर्ने (६ वटा) ।	१ देखि ६
	२	वडास्तरीय बालक्लब भवन निर्माण गरिने (६ वटा) ।	१ देखि ६
	३	पालिका स्तरीय एक बाल संजाल गठन गरि भवन निर्माण गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	४	वर्षामा ३ पटक लागु औषध सेवन तथा दुर्व्यसनी सम्बन्धि सचेतना कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	५	विभिन्न संघसंस्थाहरुसंगको समन्वयमा वर्षमा २ पटक बाल विबाह, बालश्रम, बाल यौन हिंसासम्बन्धी कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	६	वर्षामा १ पटक बालबालिकालाई अनिबार्य स्कूल जान सचेतना कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	७	सबै स्कूलहरुमा बालबालिका सम्बन्धि अतिरिक्कत कार्यक्रम संचालन गर्न सहयोग गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६

४.८ ज्येस्ठ नागरिक

पृष्ठभूमि

संबिधानले ज्येष्ठ नागरिकको लागि विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षाको हक प्रत्याभूति गरेको छ । त्यसैगरी ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, नियमावली तथा राष्ट्रिय कार्ययोजना कार्यान्वयनमा छन् । नेपाल सरकारले ज्येष्ठ नागरिकलाई मासिक रूपमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता उपलब्ध गराउँदै आएको छ । पलिकास्तरमा ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धि कार्यक्रम सञ्चालनमा छन् ।

प्रमुख समस्या

परिवारबाट बिछोडिएका ज्येष्ठ नागरिकका लागि आश्रय स्थल नहुनु, ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान सीप उपयोग तथा पुस्तान्तरणमा नहुनु ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

ज्येष्ठ नागरिकको विषयगत ज्ञान, सीप, क्षमता र अनुभवको अधिकतम सदुपयोग गर्नु, सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रबाट सञ्चालित कार्यक्रमको नियमन र समन्वय गर्नु, ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्रको स्थापना गर्नु, वृद्धाश्रमको प्रभावकारी अनुगमन गर्नु आदि चुनौती हुन्।

अवसर

ज्येष्ठ नागरिकको हकसम्बन्धी व्यवस्थालाई मौलिक हकको रूपमा राखिनु, गैरसरकारी संस्था तथा सामुदायिक क्षेत्रबाट ज्येष्ठ नागरिकको हितको क्षेत्रमा क्रियाशीलता बढ्दै जानु आदि अवसर हुन्।

सोंच

पालिकामा खुसी र सुखी जेष्ठ नागरिकको आधार तयारगर्दै सभ्य समाजको निर्माण गर्ने ।

लक्ष्य

जेस्ठ नागरिकलाई सहज सुबिधा उपलब्ध गराएर समाजमा स्थापित गराउने ।

उद्देश्य

ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवको सदुपयोग गर्दै उनीहरूको सम्मानजनक जीवनयापनको व्यवस्था हुने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
ज्येष्ठ नागरिकको अनुभव, ज्ञान र सीपलाई सामाजिक पुँजीको रूपमा उपयोग गर्ने।	• ज्येष्ठ नागरिक आवासीय र दिवा ज्ञान केन्द्र स्थापना गरी तिनको ज्ञान अनुभवबाट समाजलाई लाभान्वित गराइनेछ । • अन्तर पुस्ता ज्ञान हस्तान्तरणका लागि नियमित भेटघाट र अन्तरक्रियाको प्रबन्ध गरिनेछ । • ज्येष्ठ नागरिक प्रति सम्मान अभिवृद्धि गर्न समुदाय स्तरसम्म सचेतनाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

ज्येष्ठ नागरिकको लागि सामाजिक सुरक्षा र मौलिक हक प्रत्याभूत गर्ने।	• ज्येष्ठ नागरिकमैत्री सार्बजनिक पूर्वाधार मापदण्ड बनाइ कार्यान्वयन गरिनेछ। • सरोकारवालासँगको साझेदारीमा वृद्धाश्रम/सेवा केन्द्र सञ्चालन गर्न प्रोत्साहन गरिने छ र त्यस्ता सेवा केन्द्रको नियमन र अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाइनेछ। • हिंसा तथा दुर्व्यबहारमा परेका ज्येष्ठ नागरिकलाई संरक्षण, उपचार र मनोविमर्श तथा कानुनी सहायता उपलब्ध गराइनेछ। • पारिबारिक तथा सामाजिक अपहेलनामा परेका, शारीरिक एवम् मानसिक रूपले अशक्त भएका विशेष जोखिममा रहेका ज्येष्ठ नागरिकका लागि लक्षित गरी विशेष राहत तथा पुनर्स्थापना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। • ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मानपूर्ण जीवन जिउने वातावरण तयार गर्ने।

अपेक्षित उपलब्धि

९० प्रतिशत ज्येष्ठ नागरिकले सुरक्षित र सम्मानजनक जीवनयापन गरेका हुने, पालिकामा ज्येष्ठ नागरिक कल्याण कोषको स्थापना भएको हुने, एक सुविधा सम्पन्न आवासीय र दिवा ज्ञान केन्द्र निर्माण भई सञ्चालन हुनेछ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
ज्येष्ठ नागरिक	१	जेस्ठ नागरिक दिवासेवा केन्द्रको स्थापना गर्ने।	पालिका स्तरीय
	२	ज्येस्ठ नागरिकलाई पालिका स्तरमा निशुल्क स्वास्थ्य जांचगर्ने (कम्तिमा वर्षको २ पटक)।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	३	जेष्ठ नागरिक सम्मानका कार्यक्रमहरु नियमित रुपमासंचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	४	वार्षिक रुपमा जेष्ठ नागरिक लागि नेपाल सरकारवाट वितरण गरिने सेवासुविधालाई प्रभावकारी बनाउन स्थानीय अनुगमन संयन्त्रलाई प्रभावकारी बनाउने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	५	जेष्ठ नागरिकसंग भएका विभिन्न सीप र क्षमताहरुलाई दोश्रो पुस्तामा हस्तान्तरण गर्न कार्यकर्म संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय

४.९ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु

पृष्ठभूमि

अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सम्मानजनक एवम् स्वावलम्बी जीवनयापनका अवसर सृजना गर्नु लोककल्याणकारी राज्यको मान्यता हुन्छ। नेपालको संविधानले अपाङ्गता भएका नागरिकलाई बिबिधताको पहिचानसहित मर्यादा र आत्मसम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्न पाउने र सार्वजनिक सेवा तथा सुविधामा समान पहुँचको हक स्थापित गरेको छ। वडाभेला अन्तरक्रियाबाट प्राप्त सूचना अनुसार कम अपाङ्ता भएका व्यक्तिहरूको जनसङ्ख्या वडा नम्बर १ मा २५ जना, २ मा २२ जना, ५ मा १२ जना रहेको छ। वडा नम्बर ६ मा करिब १ % जनासंख्यामा अपांगता रहेको छ। अपाङ्गता परिचय पत्र प्राप्त गरेकाहरूको सङ्ख्या वडा १ मा २५ जना, वडा २ मा २२ जना, वडा ५ मा ८ जना छन्। वडा ६ मा अपांगता भएका व्यक्तिमा ८० प्रतिशतले परिचयपत्र प्राप्त गरेका छन्।पालिकामा गत एक वर्षभित्र कुनै

प्रकारको हिंसा, हत्या, आत्महत्या, भेदभाव वा बहिस्करणमा परेको अपाङ्ग जनसंख्या छैन । त्यसगरी रोजगारी र अपाङ्ग मैत्री पूर्वाधारको गाउँपालिकामा अभाब रहेको छ ।

प्रमुख समस्या

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक अवस्था सुधार हुन नसक्नु, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि सीपमूलक तालिम न्यून रहनु, मानसिक एवम् बौद्धिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिको क्षमता विकासका लागि कार्यक्रम न्यून रहनु आदि प्रमुख समस्या हुन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना बनाउनु, अपाङ्गता सम्बन्धी काम गर्ने संस्थालाई ग्रामिण क्षेत्रमा परिचालन गर्नु, अपाङ्गता प्रतिको सामाजिक दृष्टिकोणमा परिवर्तन ल्याउनु, अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई आर्थिक रूपमा आत्मनिर्भर बनाउनु, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सम्मानित जीवन बाँच्ने अधिकार सुनिश्चित गर्नु आदि प्रमुख चुनौती हुन् ।

अवसर

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार संरक्षणका लागि आवासीय पुनर्स्थापना सेवा सञ्चालन विधि, २०७२ तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि पहुँचयुक्त भौतिक संरचना तथा सञ्चार सेवा निर्देशिका, २०६९ कार्यान्वयन हुनु, अपाङ्गता सम्बन्धी सहायक सामग्री उत्पादन तथा बितरणको व्यवस्था हुनु, राज्यको प्रशासनिक तथा राजनीतिक तहमा प्रतिनिधित्त्वको सुनिश्चितता हुनु, सार्वजनिक भौतिक संरचना अपाङ्गमैत्री बनाउने पद्धतिको बिकास हुनु आदि प्रमुख अवसर हुन् ।

सोंच

समाजमा भएको असमानत र विभेद अत्य गरी सभ्य समाजको निर्माण गर्ने ।

लक्ष्य

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको समुहलाई शिक्षा, स्वास्थ्य, तालिम, रोजगार आदि सुविधाहरु सहज रुपमा उपलब्ध गराएर उनीहरुलाई समाजमा स्थापित गराउने ।

उद्देश्य

१. सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई राज्यद्वारा प्रदान गरिएको सेवा सुविधामा समतामूलक पहुँच बढाउनु ।

२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक, सामाजिक सशक्तीकरण गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
पूर्वाधार एवम् सेवा प्रबाह गर्ने निकायलाई आपाङ्गमैत्री बनाई पहुँच बढाउने ।	• सार्वजनिक स्थल, बाटो, सार्वजनिक भवन, अस्पताल, शौचालय आदि आपाङ्गमैत्री हुने गरी निर्माण गरिनेछ र मौजुदा सार्वजनिक संरचना अपाङ्गमैत्री बनाउँदै लगिनेछ । • पूर्ण अशक्त र अति अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सार्वजनिक यातायात अपाङ्गमैत्री हुने गरी सञ्चालन गराइनेछ । • बौद्धिक अपाङ्गता, पूर्ण र अति अशक्त अपाङ्गता भएका बेसाहारा व्यक्तिका लागि गैरसरकारी संघसंस्था एवम् निजी क्षेत्रसँगको साझेदारीमा अपाङ्गता पुनर्स्थापना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ । • पालिका तथा सरोकारवाला निकायको समन्वयमा पुनर्स्थापना कार्यक्रमलाई सञ्चालनमा थप प्रभावकारी बनाइनेछ ।
अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि रोजगारी, उद्यमशीलता तथा स्वरोजगारका अवसर प्राप्त हुने वातावरण सृजना गर्ने ।	• अपाङ्गताको प्रकृतिअनुसार बिभिन्न प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक आयआर्जनका उपायको खोजी गरी सीपमूलक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । • अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि काम गर्ने सरकारी, गैरसरकारी र सामुदायिक संघ संस्थाको सहभागितालाई प्रोत्साहन गरिनेछ।
पूर्ण अशक्त र अति अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिको जीवन सहज, सम्मानित र सुरक्षित बनाउने ।	• अपाङ्गता भएका व्यक्तिको शारीरिक र मानसिक बिकासका लागि खेलकुद तथा मनोरञ्जनका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। • अपाङ्गता भएका व्यक्तिको तथ्याङ्क तथा सूचना व्यवस्थापन गर्न स्थानीय तह र प्रदेश सरकार बीच समन्वय गरिनेछ । • अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हेरचाह तथा पालनपोषण गर्न परिवारका सदस्यलाई अभिप्रेरित गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आत्मनिर्भर, स्वावलम्बी र सम्मानजनक जीवनयापन गर्ने संख्या वृद्धि भएको हुनेछ, शत प्रतिशत सार्वजनिक संरचना निर्माण अपाङ्गतामैत्री भएको हुने, संस्थागत तथा भौतिक पूर्वाधारको विस्तार भई अपाङ्गमैत्री र अबरोधमुक्त समाजको निर्माण हुने, बौद्धिक अपाङ्गता र अति अशक्त अपाङ्गता भएका बेवारिसे महिला, पुरुष, युवा, किशोर किशोरी तथा बालबालिका लागि सामुदायिक, निजी तथा गैरसरकारी संस्थासमेतको साझेदारीमा पुनर्स्थापना कार्यक्रम सञ्चालन हुने तथा अपाङ्गता क्षेत्रमा बिभिन्न ज्ञान सीप भएका जनशक्तिको बिकास तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको रोजगारी तथा स्वरोजगारीमा पहुँच स्थापित भई सम्मानजनक जीवन जिउने अवस्थाको सृजना हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
	१	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको क्षमता पहिचान गरी उनीहरुकक्षमता अनुसार सिप तथा आयआर्जनमूलक कार्यक्रमहरुसंचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू	२	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुका लागि ह्विल चियर तथा छडी खरिद गरी वितरण गर्न सहयोग गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	३	गा.पा.मा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको तथ्याङ्क अध्यावधिकगरी राज्यबाट प्राप्त सेवा सुविधा समयमा उपलब्ध गराउने ।	पालिका स्तरीय
	४	अपाङ्ग मैत्री पूर्वाधार हरु बनाउन भवन तथा संरचना मापदण्ड तयार गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	५	सेतो, पहेलो कार्ड भएका अपाङ्ग व्यक्तिहरुलाई सहजरुपमा सेवासुबिधा प्रदान गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६

४.१० सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण

पृष्ठभूमि

संविधानले सामाजिक सुरक्षाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ । नेपाल सरकारद्वरा श्रमिक, आर्थिक रूपले बिपन्न, अशक्त र असहाय, बिपन्न एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिक, दलित आदिलाई लक्षित गरी स्वास्थ्य उपचार सेवा, दिवा खाजा, छात्रवृत्ति, तालिम, रोजगारी लगायतका सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन भएका छन् ।

लिखु गाउँपालिकामा प्रतेक वर्ष सामजिक सुरक्षा भत्ता बित्तरण हुदै आएको छ । आ.वा. ०७६/०७७ को भत्ता विवरण अनुसार सामजिक सुरक्षा भत्तामा ११५६ जना ज्येष्ठ नागरिक, ८४ जना (ज्येष्ठ नागरिक दलित), ५७० जना बिधुवा महिला, ९ जना एकल महिला, १२ जना पूर्ण अपाङ्ग, आंशिक अपाङ्ग ६८ जना र १७४ जना बाल पोषण भत्ताम आबद्ध भएका थिए। कुल बितरण रकम ५ करोड ३५ लाख रहेको थियो । सबैभन्दा बढी रकम ३ करोड ८० लाख ज्येष्ठ नागरिक समुहमा वितरण भएको थियो ।

प्रमुख समस्या

लक्षित समूह सम्बन्धि तथ्यांक अध्यावधिक नहुनु, पालिकामा श्रोत साधनको कमि हुनु, नागरिकलाई सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी कार्यक्रमको यथेष्ट जानकारी नहुनु प्रमुख समस्या हो ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

सामाजिक सुरक्षालाई आर्थिक सामाजिक विकासका अन्य क्षेत्रका नीति र कार्यक्रमसँग आबद्ध गर्दै लैजानु, जोखिममा रहेका जनसमुदायको पहिचान गरी सामाजिक सुरक्षा प्रणालीमा आबद्ध गर्नु, बित्तीय रूपले धान्न सकिने सामाजिक सुरक्षा प्रणालीको बिकास गर्नु प्रमुख चुनौती हुन् ।

अवसर

सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणलाई राष्ट्रिय बिकासको एक महत्त्वपूर्ण एजेन्डाको रूपमा स्थापित गरिनु, सामाजिक सुरक्षा प्रणालीलाई व्यापक, वित्तीय रूपले दिगो, सुदृढ तथा प्रभावकारी बनाउनु आदि प्रमुख अवसर हुन् ।

सोंच

सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण मार्फत लक्षित बर्गलाई आर्थिक लाभ उपलब्ध गराउने ।

लक्ष्य

सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण योजना अनुसार लक्षित बर्गको जीवनस्तर माथि उठाउने ।

उद्देश्य

सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणका कार्यक्रममा पहुँच वृद्धि गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने ।	• स्थानीय तहमा सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण नीति तर्जुमा गरि कार्यान्वयन गरिनेछ । • पालिकाले सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणका कार्यक्रमका लागि प्राथमिकताका साथ बजेट बिनियोजन गर्ने छ । • बाणिज्य बैंकहरूसँग समन्वय गरी पालिकामा कम्तीमा एउटा शाखा बिस्तार गरिनेछ । • सामाजिक सुरक्षा भत्ता पालिकाको समन्वयमा सहजै उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ । • पालिकामा सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको एकीकृत अभिलेख राख्ने व्यवस्था गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणको दायरामा आउने जनसंख्या वृद्धि भएको हुने, सामाजिक सुरक्षा प्रणालीको नीति निर्माण हुने, छरिएर रहेका कार्यक्रम एकीकृत भई व्यवस्थित रूपमा कार्यान्वयन हुने।

४.११ दलित, आदिबासी, लोपोन्मुख, अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समुदाय

पृष्ठभूमि

मानव अधिकार तथा दिगो विकासकालागी सामाजिक सशक्तिकरण महत्वपूर्ण पक्ष हो । संविधानको प्रस्तावनामानै समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तको आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गरिएको छ । यसैगरी छुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्धको हक, शिक्षा,स्वास्थ, रोजगारसम्बन्धी हक, र सामाजिक सुरक्षाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ ।

जनागणना २०६८ अनुसार लिखु गाउँपालिकामा दलित जनसंख्या ७.७८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। प्रतिशतका हिसाबले बागमती प्रदेशका गाउँपालिकाहरूमा दलित समुदायको बसोबास अन्य स्थानीय तहको तुलनामा बढी रहेको देखिन्छ। दलित समुदायको प्रतिशत सबैभन्दा बढी भएको स्थानीय तह गोल्नजोर गापा (२०.४५ %) हो भने सबैभन्दा कम भएको स्थानीय तह कोंज्योसोम गापा हो। पहिलो, अन्तिम र ३९ औं स्थानमा रहेको लिखु गापामा दलित समुदायको बसोबास क्रमशः २०.४५, ०.८ र ७.७८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। लिखु गापामा महिला, दलित अपाङ्गता भएका व्यक्ति र आर्थिक रुपले विपन्न भएका व्यक्तिहरु, सामाजिक, शैक्षिक, प्रशासनिक एवं आर्थिक रुपले पछाडि परेकाहरुलाई समावेशी सिद्धान्तका आधारमा गापाकाका विभिन्न निकाय र क्षेत्रहरुमा सहभागी हुन पाउने संवैधानिक

हकलाई सुनिश्चित गर्नु पर्दछ। तसर्थ गापाले उनीहरुको संरक्षण र सम्वद्र्धन गर्नका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरु संचालन गरेर उनीहरुको सहभागिता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ।

वडाभेला अन्तरक्रियाबाट प्राप्त सूचना अनुसार दलित समुदायको आर्थिक, शैक्षिक र सामाजिक अवस्था मध्यम देखि दयनीय अवस्था रहेको छ। गत एक वर्षभित्र कुनै प्रकारको हिंसा, हत्या, आत्महत्या, छुवाछुत, भेदभाव वा बहिस्करणमा परेका दलित समुदायको व्यक्ति कुनै पनि वडामा छैनन्। दलित समुदायको आर्थिक अवस्था कमजोर रहेको र धेरै जना बेरोजगार रहेको छन । उद्यम व्यवसायमा संलग्न दलितहरूको सङ्ख्या २५ जना वडा १ मा, २५ जना वडा २ मा, अ५ जना वडा ३ मा, १० जना वडा ५ रहेका छन् । वडा ६ का तिन प्रतिशत दलित जनसंख्या उद्यम व्यवसायमा संलग्न रहेको छ। गाउँपालिकामा सबै भन्दा धेरै जनसंख्या आदिवासी/ जनजाती बर्गको रहेको छ र यस समुदायको शैक्षिक र सामाजिक अवस्था मध्यम अवस्था रहेको छ। गत एक वर्षभित्र कुनै प्रकारको हिंसा, हत्या, आत्महत्या, छुवाछुत, भेदभाव वा बहिस्करणमा परेका आदिवासी/ जनजाती समुदायको व्यक्ति कुनै पनि वडामा छैन। आदिवासी/ जनजाती समुदायको आर्थिक अवस्था कमजोर रहेको र धेरै जना बेरोजगार रहेका छन्।

प्रमुख समस्या

सामाजिक-आर्थिक क्षेत्रमा बिभेद् विद्यमान रहनु; छुवाछुत, सामाजिक बहिष्कार जस्ता निषेधित कार्य व्यवहारमा रहनु, श्रोतसाधन तथा सेवा सुबिधामा यस्ता समुदायको न्यायोचित पहुँच पुग्न नसक्नु, गापाकाको सबै क्षेत्रमा समावेशीताको सिद्धान्त लागू नहुनु, विकास निर्माणका कार्यक्रमहरुमा दलित, आदिबासी, लोपोन्मुख, अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समुदायको सहभागिता कम हुनु, यस वर्गलाई उत्थान गर्ने विशेष कार्यक्रम संचालन हुन नसक्नु, उनीहरुको सशक्तिकरणमा ध्यान नपुग्नु।

चुनौती र अवसर

चुनौती

दलित, आदिबासी, लोपोन्मुख, अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समुदायलाई गापाकाको सम्पूर्ण क्षेत्रमा सहभागी गराई समावेशिताको सिद्धान्तलाई व्यवहारमा लागु गर्न , गापामा विद्यमान उच्च गरीविलाई न्यूनीकरण गरी समतामूलक र समावेशी समाजको निर्माण गर्न , साधन र श्रोत, सेवा र सुविधा उनीहरुको पहँचमा पुर्याई जीवनस्तर उकास्न, समाजमा व्याप्त विकृति, विसंगती र विभेदको अन्त्य गरी सामाजिक न्याय सहितको समृद्ध समाजको निर्माण गर्न।

अवसर

समानता र समावेशिताको हक सुनिश्चित गर्न गापाले विभिन्न कार्यक्रमहरु संचालनमा जोड दिनु, सामाजिक मूल्य मान्यता र व्यवहारमा आएको परिवर्तनले समावेशी सिद्धान्तलाई व्यवहारमा लागु गर्न सहजता हुनु, विभिन्न सामाजिक संघ संस्थाहरु यस क्षेत्रमा क्रियाशील भएकाले उनीहरुको सहकार्यमा समावेशिताको सिद्धान्त व्यवहारमा कार्यान्वयन गर्न सहयोगी हुनु, जनतामा आएको चेतना अभिबृद्धिले समेत समावेशिताको सिद्धान्त कार्यान्वयनमा जागरण पैदा हुनु ।

सोंच

समाजमा असमानता, विभेद र उत्पीडिनको अत्य गरी सभ्य समाजको निर्माण गर्ने।

लक्ष्य

लक्षित समुहलाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार आदि सुविधाहरु उपलब्ध गराएर समाजमा स्थापित गराउने ।

उद्देश्य

उपलब्ध श्रोत साधन तथा सेवा सुविधामा सम्पूर्ण जनताको अर्थपूर्ण सहभागिता बढाई समावेशी विकास गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
गापामा उपलब्ध श्रोत साधनमा सम्पूर्ण जनताको पहुँच अभिबृद्धि गरी सहभागितामूलक र समावेशी विकास गर्ने ।	• दलित, आदिबासी, लोपोन्मुख, अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत वर्गको उत्थानका लागि विभिन्न कार्यक्रम संचालन गर्ने । • विकास निर्माणमा दलित, आदिबासी, लोपोन्मुख, अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समुदायको पहुँच अभिबृद्धि गर्ने । • श्रोत साधन तथा सेवा सुविधामा पहुँच अभिबृद्धि गर्ने । • यस बर्गको आरक्षणको लागि आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक र प्रशासनिक क्षेत्रमा सहभागितामूलक समावेशि विकासमा जोड दिने ।
राज्य संरचनामा सकारात्मक बिभेद र आरक्षणको माध्यमबाट सहभागिता सुनिश्चितता गर्ने ।	• सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी जिम्मेवारी वहन गर्न सक्ने गरी अर्थपूर्ण संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । • शासन सञ्चालन तथा बिकासका सबै क्षेत्रको निर्णय प्रक्रियामा सामाजिक तथा आर्थिक रूपले पछाडि परेका/पारिएका समुदायको समानुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनेछ । • लक्षित कार्यक्रममा आदिवासी जनजाति, लोपोन्मुख जाति, पिछडा वर्गको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
परम्परामा आधारित बिभेद एवम् रूढिवादी अभ्यास हटाई नागरिकलाई सम्मानित जीवनको सुनिश्चितता गर्ने।	• अन्धबिश्वासजन्य छुवाछुत, कुरीति, सामुदायिक बहिष्करण र हिंसाजन्य प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्दै सामाजिक सद्भाव र मेलमिलाप बढाइनेछ । • जातीय, धार्मिक, सांस्कृतिक, लैङ्गिक, भाषिक बा अन्य कुनै आधारमा गरिने अपमानजनक व्यवहारलाई जनचेतना मार्फत न्यूनीकरण गर्दै यस्ता दण्डनीय व्यवहारलाई कानुनी दायरामा ल्याइनेछ । • समाजबाट बहिष्कृत तथा अन्तरजातीय विवाहलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

दलित, आदिबासी, लोपोन्मुख, अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समुदाय सम्बन्धि सशक्तिकरण र सहभागितामूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने, श्रोत, साधन, सेवा, सुविधा एवं विकास निर्माणका कार्यक्रमहरुमा सहभागिता र पहुँच अभिबृद्धि भएको हुनेछ, आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक र प्रशासनिक क्षेत्रमा समावेशिताको सिद्धान्त कार्यान्वयन भएको हुनेछ , सामाजिक विभेद र असमानताको न्यूनीकरण भएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
दलित	१	दलित संजालले विभिन्न संघ संस्थासंग समन्वय गरी जातियछुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्ध जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	२	गा.पा हरेक संयन्त्र तथा समितिहरुको निर्णय प्रक्रिया र कार्यकारिणी समितिहरुमा दलित समुदायको कम्तीमा २५ प्रतिशत सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	३	वडा स्तरमा १ वटा दलित संजालको भवन निर्माण गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६

५ परिच्छेद ५: पूर्वाधार क्षेत्र

५.१ भू-उपयोग

पृष्ठभूमि

भूमिको उचित उपयोगका लागि दिगो ब्यबस्थापन तथा सुशासन कायम गर्न जरुरी देखिएको छ। भूमिमा सर्वसाधारण जनताको पहुँच तथा सम्बेदनशीलतालाई मध्यनजर गरि न्यायिक पहुँच स्थापना गर्न, सामाजिक आर्थिक कारणले पछाडी परेका बर्गको भूमिमा पहुँच बढाउन र भू-स्वामित्वको सुरक्षाको प्रत्याभूति गर्न बैज्ञानिक भूमि नीति तर्जुमा गरि लागु गर्न आवस्यक देखिएको छ। येसैगरी भूमि तथा भूमि श्रोतको दिगो सदुपयोग गर्न परिमार्जित भू-उपयोग नीति, २०७२ अनुरुप भूमिको बर्गिकरण र भू-उपयोगसम्बन्धी कानुन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक देखिएको छ।

प्रमुख समस्या

कृषि योग्य भूमिको गैर कृषि प्रयोजनमा बढ्दो रुपान्तरण, कृषि योग्य जमिन बाँझै रहनु, अनियन्त्रित खण्डिकरण, सार्वजनिक जग्गामा बढ्दो अतिक्रमण, कृषकको भूमिमाथिको पहुँच अभिब्रिद्दी हुन नसक्नु, भू-उपयोग नीति कार्यान्वयन गरि भूमिको उपयुक्त ढंगले उपयोग गर्न कठिनाई हुनु आदि मुख्य समस्या हुन्।

चुनौती र अवसर

चुनौती

भूमि ब्यबस्थापन तथा भूमि प्रशासन सेवालाई बैज्ञानिकीकरण तथा सरलीकरण गर्नु, ब्यबस्थित एबम् एकिकृत बस्ति विकास गर्नु, अर्थतन्त्रमा उत्पादनमूलक क्षेत्रका लागि भूमिको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु, कृषि भूमिको खण्डिकरण रोक्नु, सिमित भूमिको दिगो बेबस्थापन गर्नु आदि प्रमुख चुनौती छन्।

अवसर

राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति तर्जुमा हुनु, भूमि बेबस्थापनलाई बैज्ञानिक र प्रभावकारी बनाउनको लागि भूमि सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयनमा रहनु आदि प्रमुख अवसर हुन्।

सोंच

भूमिको व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि कायम गर्नु।

लक्ष्य

भूमिको भू-उपयोग योजना अनुसार उचित प्रयोग गर्दै जनताको जीवनस्तर माथि उठाउने।

उद्देश्य

भूमिको नक्सांकन तथा अभिलेख ब्यबस्थित गर्दै प्रभाबकारी उपयोग गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
भू-उपयोग नीति तर्जुमा गरि भूमिको बैज्ञानिक बर्गिकरण एबम् उपयोग गर्ने।	• संघिय भू-उपयोग नीति अन्तर्गत बैज्ञानिक नापनक्सा अनुसार भूमिको वर्गीकरण गरि सो अनुसारको उपयोग सुनिश्चित गरिनेछ। • कृषियोग्य भूमि बाँझो राख्ने प्रवृति र खण्डिकरणलाई निरुत्साहित गरिनेछ।

	• कृषिलागि अनुपयुक्त भूमिमा मात्र औधोगिक क्षेत्र र बस्ति विस्तार गरिनेछ । • नदि उकाश क्षेत्र र खाली पर्ति जमिन सरकारी स्वामित्वमा ल्याई उपयोगिता सुनिश्चित गरिनेछ । • कित्ताकाट गर्दा कृषि जमिनको संरक्षणलाई योगदान पुग्ने गरि मापदण्डको आधारमा ठुलो क्षेत्रफल कायम गरिनेछ । • भूमि बैंक स्थापना गरि ब्यबसायिक प्रयोजनका लागि जग्गा उपलब्ध गराइनेछ ।
भूमिको चक्लाबन्दी गरि यान्त्रिकिकरण मार्फत ब्यबसायिक कृषि प्रवर्धन गर्ने ।	• भूमिको चक्लाबन्दीलाई प्रोत्सान गरिनेछ । • जडीबुटी, फलफूल, तरकारी लगायत खाधान उत्पादनका लागि भूमिहीन किसानलाई सहकारी/समुहमा आधारित करार खेतीका लागि जग्गा उपलब्ध गराईनेछ ।
वर्गीकृत भूमिको अन्य कार्यमा हुने रुपान्तरण नियन्त्रण गर्ने ।	• कृषियोग्य भूमिको अन्य प्रयोजनमा रुपान्तरण नियन्त्रण गरिनेछ । • औधोगिक प्रयोजनका लागि अधिग्रहण वा खरिद गरिएको भूमि अन्य प्रयोजनमा उपयोग गरिने छैन ।

अपेक्षित उपलब्धि

भू-उपयोग नीति कार्यान्वयन हुने, कृषि योग्य भूमिको खण्डिकरण रोकिने, भूमि बैंक स्थापनाभइ सहकारीमा आधारित करार खेति प्रणाली स्थापित हुने र अब्यबस्थित बस्तीहरुको ब्यबस्थापन हुने छ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
भूमि बेबस्था	१	भू-उपयोग नीति योजना तथा नक्सांकन तयार गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	२	प्रदेशको सहयोगमा पालिकामा भूमि बैंक संचालन गर्न ।	पालिका स्तरीय
	३	चक्लाबन्दी खेतिलाई प्रोत्सहन गर्ने ।	१,२,४,६
	४	समुहमा आधारित करार खेति लाई प्रोत्साहन गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	५	सबै वडामा कृषि उत्पादन वृद्धि गर्न साना सिंचाई कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६

५.२ उर्जा

पृष्ठभूमि

स्थानीयतहको विकास निर्माण, उद्यम व्यवसाय स्थापना र विस्तारमा उर्जाको महत्वपूर्ण स्थान रहन्छ । यस पालिकामा उर्जाका श्रोतहरूमा जलविद्युत, वायोग्यास, सौर्य उर्जा, तथा दाउरा प्रमुख हुन् । जनगणना २०६८ अनुसार लिखु गाउँपालिकामा कुल ३,६२९ परिवार मध्य ३,३२२ (९१ प्रतिशतले) केन्द्रीय ग्रिडबाट जलविद्युत र २७७ परिवारले (८ प्रतिशत) मट्टीतेल, ३ परिवारले वायोग्यास र बाँकि ३ परिवारले सोलार प्रयोग गर्ने गरेका थिए । यस गाउँपालिकामा अधिकाँस घरहरूले प्रकासका लागि विद्युत र सोलार प्रयोग गरेपनि खाना पकाउन प्रयोग गरिने ईन्धनमा दाउराको हिस्सा सबैभन्दा बढी (८७ प्रतिशत) रहेको छ । खाना पकाउनका लागि इन्धनको रूपमा दाउरा

पछि एल.पी. ग्यास प्रयोग गर्ने ५ प्रतिशत, बायो ग्यास र सुधारिएको धुंवारहित चुल्हो प्रयोग गर्ने घर परिवार संख्या ६.५ प्रतिशत रहेको छ। यस गाउँपालिकाका थोरै घरधुरी बाहेक सबै वडा राष्ट्रिय प्रशारण लाइनमा जोडिएका छन्।

प्रमुख समस्या

विद्युत आपुर्तिमा नियमिताको अभाव सहनु, जिर्ण विधुतीय खम्बा, प्रशारण लायिन हुनु, लघु विद्युत आयोजनाहरू संचालन सम्बन्धि कुनै पनि योजना नहुनु, सोलार विद्युत तुलनात्मक रुपमा महँगो पर्नु, यस सम्बन्धी प्राविधकको कमी रहनु, आर्थिक क्रियाकलापसँग विद्युतलाई जोड्न नसकिनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन्।

चुनौती र अवसर

चुनौती

पुराना बिजुलीका खम्बाहरु, प्रशारण लायिनलाई ब्यबस्थित गर्नु, लगुजलविद्युत आयोजनाहरू सम्भावना अध्ययन गरेर निर्माण गर्नु, खाना पकाउनका लागि प्रयोग हुने दाउरालाई विस्थापित गरी बैकल्पिक उर्जाको उपयोग बढाउनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती रहेका छन्।

अवसर

खोला नालाबाट लघु जलविद्युत आयोजनाका श्रोत उपलव्ध हुनु, केन्द्रीय ग्रीड सबै बस्तिहरुमा समेत विस्तार गर्ने नीति हुनु, केन्द्रीय लाईन पुराउन कठिन स्थानहरूमा स्थानीय श्रोत र साधनको प्रयोग गरी लघु जलविद्युत वा सोलारको सुविधा पुराउन सकिने सम्भावना रहनु, वायु उर्जा र बायोग्यास आदिको विस्तार गर्न सकिने आदि अवसर रहेका छन्।

सोंच

विद्युत र नवीकरणीय उर्जा उत्पादन मार्फत दीगो आर्थिक विकास गर्ने।

लक्ष्य

नवीकरणीय उर्जा उत्पादन र प्रयोग क्षमता र दक्षता अभिवृध्दि गरी आर्थिक विकासमा टेवा पुर्याउने।

उद्देश्य

सबै घर परिवार र औधोगिक प्रतिष्ठानमा आवश्यकता अनुसार पर्याप्त विद्युत सेवा उपलव्ध गराउनु।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
भरपर्दो र विश्वसनीय विद्युत सेवाको पहुँच विस्तार गर्ने,	• लघु जलविद्युत आयोजनको सम्भवन अध्ययन गरि निर्माण। • सबै घर परिवारमा विद्युत सेवा उपलव्ध गराइनेछ। • संभाव्य आयोजना कार्यान्वयन गर्न लगानी प्रवद्र्धन गरिनेछ। • जलविद्युत आयोजना तथा विद्युत सम्बन्धी प्राविधिक जनशक्ति विकास गरिनेछ।
बैंकल्पिक उर्जाको विकास र विस्तार गर्ने।	• यस पालिकाको सार्वजनिक जग्गामा सोलार विद्युत उत्पादन गर्ने सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ।

	• माइक्रो हाइड्रो र राष्ट्रिय ग्रिड नपुग्ने स्थानहरूमा सोलार लगायत बैंकल्पिक उर्जाको प्रवद्र्धन गर्न बैंकल्पिक उर्जा प्रवद्र्धन केन्द्रसँग समन्वय गरी म्याचिङ फन्डबाट अनुदानको व्यवस्था मिलाईने छ । • खाना पकाउने तथा अन्य घरायसी प्रयोजनका लागि बायोग्यास प्रणालीलाई प्रवद्धर्न गरिनेछ । • उत्पादित विद्युतलाई स्थानीय उद्योगधन्दा संचालनमा प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । • विद्युत प्रवाह र उपयोगलाई सुरक्षित बनाइनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

सबै वडाका वस्तीहरु राष्ट्रिय विद्युत प्रशारणलाइनसँग जोडिएको हुने, शत प्रतिशत घरधुरीमा विद्युत सेवा पुगेको हुने, बायोग्यास तथा एल.पी. ग्यासको प्रयोग गर्ने परिवार २० प्रतिशत पुगेको हुने, ४० प्रतिशत घर परिवारले धुँवारहित चुल्हो जडान गरेको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
उर्जा	१	सोलार विद्युत आयोजना सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	२	लघु जलविद्युत आयोजनाकोसम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	३	ग्रामिण क्षेत्रका बस्तिहरुमा biogas स्थापन गर्न आर्थिक सहयोग कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	(१,२ ,३ ,४ ,५ ,६) ग्रामिण क्षेत्र
	४	सुर्य उर्जा लाई ट्राफिक बत्तिमा उपयोग गर्ने ।	(१,२,४,६) सहरी क्षेत्र
	५	सुधारिएको चुलो प्रयोग गर्न आर्थिक सहयोग गर्ने ।	(१,२ ,३ ,४ ,५ ,६) ग्रामिण क्षेत्र

५.३ यातायात पूर्वाधार

पृष्ठभूमि

यातायात पूर्वाधार समग्र विकासको मेरुदण्ड हो । यातायात सेवाले अन्य आर्थिक सामाजिक विकासका गतिलाई सुगम पार्नुका साथै सार्वजनिक सेवामा पहुँच, प्रवाह र नागरिकको दैनिक जीवन यापनलाई सहज बनाउँदछ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय सडक, ग्रामिण सडक, कृषि सडक र स्थानीय यातायात व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । यस गाउँपालिकाको मध्य भाग हुदै मध्य पहाडी राजमार्ग गएको छ। वडाभेलाबाट प्राप्त तथ्यांक अनुसार यस पालिकामा पक्की (कालोपत्रे सडक र स्लाब ढलान) सडक वडा १ मा ४ कि.मि. , वडा २ मा १ कि.मि, वडा ४ मा ७ कि.मि, वडा ५ र ६ मा २\२ कि.मि रहेको छ । वडा ३ मा पक्कि सडक छैन । पालिकामा जम्मा जम्मी १६ कि.मि मात्र पक्कि सडक रहेको छ । ग्रावेल सडक वडा १ मा २० कि.मि , वडा २ मा २ कि.मि, वडा ४ मा ५ कि.मि र वडा ५ मा ३ कि.मि. रहेको छ । वडा ३ मा ग्रावेल सडक छैन । पालिकामा जम्मा जम्मी ३० कि.मि मात्र ग्रावेल सडक रहेको छ । त्यसैगरी कच्ची सडक वडा २ मा २७ कि.मि , वडा ३ मा ६० कि.मि, वडा ५ मा २० कि.मि. र वडा ६ मा ९० कि.मि छ । पालिकामा जम्मा ५ वटा पक्कि पुल र ४ वटा कच्ची पुल रहेका छन् । वडा १ मा सबै स्थानहरु पक्कि अथवा ग्रावेल सडकले छोएको छ । अन्य वडाका अधिकांस बस्तीहरुलाई पाकी अथवा ग्रावेल कुनै

पनि सडकले छोएको छैन । वडा २ का सिग्र कटेरी , धोक्रे खोला बिब्रेनी कुलातर, पाउँधुरी, भतेर चौरर बाह्रबिसेलाई ग्रावेल सडकले छोएको छैन । त्यसैगरी वडा १ र ५ मा रहेका चौटाडी नहर टोल, मूल पनितार , महादेवटार नयबस्ती जस्ता स्थानहरुलाई कच्ची सडकले पनि छोएको छैन ।

प्रमुख समस्या

अधिकांश सडक कच्ची र मौसमी रहनु, गाउँपालिका केन्द्र बाहेकका अन्य वडा र बस्तीमा बर्षभरि सडक यातायातको पहुँच पुग्न नसक्नु, गाँउपालिका भित्र रहेका महत्वपूर्ण पर्यटकीय तथा धार्मिक, सांस्कृतिक स्थलहरूसम्म सडकको पहुँच नहुनु, प्राविधिक अध्ययन डिजायन विना नै सडक खोल्ने प्रवृत्ति बढ्दै जानु, निर्मित संरचनाको नियमित मर्मत सम्भार नहुनु, व्यवस्थित बसपार्कको अभाव हुनु, निमिर्त सडकमा पनि पुल पुलेसाहरू निर्माण प्राथमिकतामा नपर्नु, अनियन्त्रित सडक निर्माणले भू–क्षय, वन एवं वातावरण विनाश भई बस्तीहरू जोखिममा पर्नु आदि प्रमुख समस्या रहेका छन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

सर्भे डिजाइन नै नगरी हेभी मेशीन प्रयोग गरी बनाइएका सडकहरूको दिगो व्यवस्थापन गर्न आवश्यक, अव्यवस्थित रूपमा खनिएका सडकहरूबाट हुने प्राकृतिक विनास, भूक्षय तथा यसबाट बस्तीलाई परेको जोखिम रोक्नु, सडक दुर्घटना रोक्नु, निर्मित सडकको दिगो व्यवस्थापन गरी सर्वयाम बनाउन पुल पुलेसाहरूको व्यवस्था गर्नु, निर्मित सडकहरूको स्तरोन्नती गर्न, आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

अवसर

काठमाण्डौ उपत्यका जोडने प्रमुख राजमार्गको रुपमा रहेको मध्यपहाडी राजमार्गयसै पालिकाको मध्य भाग भएर जानु, पालिकाले निर्धारण गरेका रणनीतिक सडकलाई आधार मानी अन्य शाखा सडकहरू निर्माणाधीन रहनु, विभिन्न संघ संस्थाहरूले ग्रामीण यातायात क्षेत्र खासगरी झोलुङ्गे पुल निर्माणमा सहयोग पुर्याउनु, यातायात पूर्वाधार विकासलालाई संघ, प्रदेश र गाउँपालिका गरी तीनै तहका सरकारको उच्च प्राथमिकतामा पर्नु, यातायात प्रणाली आम नागरिकको चासो र प्राथमिकतामा हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसर हुन् ।

सोंच

सडक पूर्वाधारको विकास, विस्तार र पक्की, पुल पुलेसा र कल्भटको व्यवस्थापन मार्फत गाँउपालिकाको दिगो विकास तथा समृद्धि हासील गर्ने ।

लक्ष्य

यातायात संजालको विस्तार गरी आर्थिक तथा सामाजिक अवसरहरुमा गाँउवासीको पहुचँ वृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. गाउँपालिका केन्द्रबाट सबै वडा केन्द्रसम्म जाने सडकहरुलाई सर्वयाम सडक सञ्जाल विस्तार गर्नु ।
२. निर्मित सडकहरूलाई स्तरोन्नति गरी सर्वयाम बनाउनु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
गाउँपालिका केन्द्रबाट सबै वडा केन्द्र सम्म नियमित र निर्वाध यातायात सञ्चालन हुने गरी सर्वयाम सडक बनाउने ।	• गाउँपालिका स्तरीय नयाँ सडक निर्माण गर्दा प्राविधिक अध्ययन तथा सडक मापदण्ड अनुसार मात्र निर्माण गरिनेछ । • गाउँपालिका भएर जाने रणनीतिक सडक निर्माणमा संघ र प्रदेशसँग समन्वय गरिनेछ । • वडा केन्द्र, प्रमुख बस्ती, आर्थिक तथा सांस्कृतिक तथा धार्मिक केन्द्र र मुख्य पर्यटकीय स्थलहरूलाई प्राथमिकताको आधारमा मूल सडक सञ्जालमा जोडिनेछ । • मुख्य पर्यटकीय पदमार्गको स्तरोन्नति र यसका विभिन्न खण्डमा विश्रमास्थल, पानी तथा शौचालय जस्ता आवश्यक सुविधाको व्यवस्था सहित स्तरीयकरण र सुधार गरिनेछ ।
निर्मित सडकको स्तरोन्नती र नियमित मर्मत सम्भार गर्ने ।	• निर्मित सडकको गुरुयोजनाको बर्गिकरण अनुसार प्राथमिकता निर्धारण गरी क्रमशः स्तरोन्नति गरी सर्वयाम बनाइनेछ । • निर्मित सडकको नियमित मर्मत सम्भारको व्यवस्था गरी सर्वयाम बनाइनेछ । • गाउँपालिकामा सडक मर्मत सम्भार कोषको स्थापना गरी सडकको नियमित ममर्त सम्भार र व्यवस्थापन गरिनेछ । • लागत साझेदारीका आधारमा मर्मत सम्भार गर्न उपभोक्ता समितिलाई जिम्मेवार बनाइनेछ ।
यातायात प्रणालीलाई सुरक्षित र व्यवस्थित गर्ने ।	• यातायात गुरुयोजनाको निमार्ण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । • संकेत चिन्ह, बस पार्क तथा बिसौनी, जोखिमयुक्त मोड सुधार गरी यातायात सुरक्षाको अभिवृद्धि गरिनेछ । • बजार क्षेत्र तथा मुख्य केन्द्रहरूमा पार्किङ स्थानको निर्धारण गरी संकेत चिन्ह राखिनेछ । • गोरेटो घोडेटो र पदमागर्हरू निर्माणमा निश्चित मापदण्डको अवलम्बन गरिनेछ । • सडक सुरक्षा सम्बन्धी मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गरिनुका साथै सडक सुरक्षा सम्बन्धी सचेतनामुलक अभियान संचालन गरिनेछ । • सडक उपभोक्ता समितिलाई स्थायित्व प्रदान गरी सडकको दीगो व्यवस्थापनका लागि तिनको क्षमता विकास सहित जिम्मेवार बनाइनेछ । • विद्यालय तहमा ट्राफिक नियम तथा सडक सुरक्षाका सम्बन्धमा सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । • सडक किनारामा रुख विरुवा आदिको बृक्षारोपण गरी संरक्षण गरिनेछ । • भूक्षय र पहिरोको जोखिम रहेको सडक खण्डमा खर, अम्रिसो, केतुके, डालेघाँस आदि विरुवा लगाई बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको

	उपयोगबाट संरक्षणका साथै यसलाई स्थानीयसमुदायको आय आर्जनसँग आवद्ध गरिनेछ।
विपद् प्रभावित सडक खण्डहरूको पुननिर्माण गर्ने।	• २०७२ को भूकम्पबाट प्रभावित सडक, गोरेटो, घोडेटो तथा पदमार्ग मर्मत सुधार गरी पुनःस्थापना गरी आवागमन सुचारु गरिनेछ। • समय समयमा आउने बाढी पहिरोबाट क्षतिग्रस्त सडक पूर्वाधारहरूको प्राथमिकता साथ मर्मत सम्भार र स्तरोन्नति गरीनेछ। • सडक छेउमा भूक्षय रोक्के र सडक संरक्षण गर्ने किसिमका रुख विरुवा रोपी सडकको संरक्षण गरिनेछ।

<u>अपेक्षित उपलब्धि</u>

गाउँपालिका यातायात गुरु योजना निर्माण भई कार्यान्वयन प्रारम्भ भएको हुने, सडक मापदण्ड र सडक आधिकार क्षेत्र निर्धारण भएको हुने, सबै वडा केन्द्र सर्वयाम सडकले जोडिएको हुने, आधा घण्टाको दुरीमा सर्वयाम सडकसम्मको पहुँच पुगेको हुने, कालोपत्रे सडक, सर्वयाम सडक, झोलुङ्गे पुलको संख्या, पक्की पुल संख्यामा वृद्धि भएको हुने, गाउँपालिकाबाट निर्मित सडकको इन्जिनियरिङ सुपरीवेक्षण पश्चात यातायात सञ्चालनको अनुमति प्रदान भएको हुने, निर्मित सडक सुरक्षित भएको हुने, सडक मर्मत सम्भार कोष स्थापना भएको हुनेछ।

<u>कार्यक्रमहरु</u>

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
सडक र पुल	१	यातायात गुरुयोजना बनाउने।	पालिका स्तरीय
	२	लब्दु बगर बजार धामल गाउँ सडक (७०० घरधुरी) (वडा २ नमुना योजना) ५ किमि।	२
	३	ढुंगे खहरे पुल (७०० घरधुरी) (वडा २ नमुना योजना)।	२
	४	ढिकुरे पुल हुदै वडा कार्यालय हुदै मलाकोट सडक (वडा 3 नमुना योजना) ५ किमि।	३
	५	लिखु गापा सिदुरे खोला ककनी गा पा जोड्ने पुल (वडा 3 नमुना योजना) ५ किमि।	३
	६	लिखु गा पा सिदुरे खोला बेल्कोट न पा जोड्ने पुल (वडा 3 नमुना योजना)।	३
	७	राममन्दिर हुदै किरितीगाउँ मोटर बाटो ६ किमि।	१
	८	बीच बजार मोटर बाटो ४ किमि।	४
	९	घिमिरे चौतारो दड्खार मोटर बाटो ४ किमि।	४
	१०	अमिलकोटे चौतारो हुदै बने भन्ज्यांग मोटर बाटो स्तरोन्नति ४ किमि।	५
	११	कुमालठाटी हुदै स्वास्थ्य चौकी मोटर बाटो ४ किमि।	६
	१२	डी बगैचा मकैचौर ककनी ८ जोड्ने मोटर बाटो ५ किमि।	५

५.४ संचार तथा सूचना प्रबिधि पूर्वाधार

पृष्ठभूमि

सूचना तथा सञ्चारलाई मानवीय सिर्जनशीलताको एक महत्वपूर्ण पाटोको रूपमा लिने गरिन्छ। यो आर्थिक विकासको संवाहक र उत्प्रेरक पनि हो । नेपालको संविधानले सूचनाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्थित गरेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले सूचना प्रविधिको प्रयोग, विद्युतीय शासन, एफ.एम संचालन, स्थानीय पत्रपत्रिका आदि जस्ता विषयहरू स्थानीय सरकारको कार्यजिम्मेवारीभित्र तोकेको छ ।यस गाउँपालिकामा ९० प्रतिशत घरपरिवारको मोवाइल सेवामा, ५५ प्रतिशतसँग टेलिभिजन, ५० प्रतिशतस संग रेडियो, र ८ प्रतिशत इन्टरनेट सुविधाको पहुँच रहेको छ। यस गाउँपालिकाका सबै वडामा मोबाइलको पहुँचरहे पनि सबै स्थानमा प्रभावकारी हुन सकेको छैन। मोबाइल फोन संचालनकोलागि नेपाल दुर सञ्चार लिमिटेडको र एनसेलनेपालका टावरहरू रहेका छन् । यस पालिकाको बजार क्षेत्रहरुमा कम्प्युटर र ईन्टरनेट मा पहुँच रहेको देखिन्छ।

प्रमुख समस्या

इन्टरनेट सुविधा कमजोर हुनु, स्थानीय पत्रपत्रिका प्रकाशन नहुनु, टेलिभिजन पहुँच न्यूनतम घर परिवारमा मात्र रहनु, गाउँपालिकाको कार्यसम्पादन विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध हुन नसक्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू हुन्।

चुनौती र अवसर

चुनौती

सबै नागरिकसम्म सूचनाको पहुँच पुराउनु, चट्याङ प्रतिरोधी संरचनाको निर्माण, सामाजिक सञ्जालहरूको दुरुपयोग रोक्नु, अन्तरसरकार समन्वय प्रभावकारी बनाउनु, इन्टरनेट र वाइफाईको पहुँच र प्रयोग बढाउनु, सूचना प्रविधिको सिर्जनात्मक प्रयोग गर्नु, गाउँपालिकाको सूचना विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन्।

अवसर

सडक सुविधाले अप्टिकल फाइवर र वाइरलेस नेटवर्कको विस्तारको अवसर, सूचना प्रणाली प्रति बढ्दो आकर्षण, विद्यालयहरूमा नवीन सूचना सञ्चार प्रविधि सहित कम्प्युटर शिक्षाको विस्तार हुनु, टेलिफोन/मोबाइल टावर स्थापना गर्न सहज हुनु, मोवाइल फोनको दायरा फराकिलो हुंदै जानु, पालिकाको सहयोगमा स्थानीय एफ.एम. सञ्चालन हुनु, स्थानीय सरकारको दैनिक कार्यसञ्चालका लागि विभिन्न अनलाइन एप्स सेवाहरूको प्रयोग बढ्दै जानु, आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

सोंच

सूचना तथा संचार प्रविधिको विकासगरि गाउँपालिकाको समृध्लिको आधार निर्माण गर्ने।

लक्ष्य

सूचना तथा संचार प्रविधिलाई जनताको पहुँचमा पुर्याई जनजीवन सहज बनाउने।

उद्देश्य

१. गुणस्तरीय सूचना तथा सञ्चार सेवामा नागरिकको पहुँच विस्तार गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
सूचना तथा सञ्चारको पहुँच विस्तार गर्नु।	• टेलिफोन टावरहरूको निर्माण र विस्तार गर्न आवश्यक पहल गरिनेछ । • स्थानीय स्तरमा थप एफ. एम. स्टेशनहरु संचालन गर्न सहजीकरण गरिनेछ। • स्थानीय पत्र पत्रिका प्रकाशन गर्न आवश्यक सहयोग र सहजीकरण गरिनेछ। • विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, वित्तीय संस्था र गाउँपालिकाको वडा कार्यालयसम्म भरपर्दो इन्टरनेट सेवाको विस्तार गरिनेछ। • मोबाइल सेवा प्रदायक संस्थाहरू बीच समन्वय कायम गरिनेछ।
सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा प्रणालीको विकास गर्नु।	• वाईफाई सेवाको विस्तार गरी free वाइफाइ जोनको विकास गरिनेछ । • गाउँपालिका र वडा कार्यालयहरूमा विद्युतीय सूचना पूर्वाधारको विकास गरिनेछ। • विद्यालय केन्द्रित ई–लाइब्रेरीका सेवा सन्चालन गरिनेछ। • विद्यालयमा कम्प्युटर प्रविधि शिक्षाको विस्तार गर्दै लगिनेछ। • सूचनाको हक र अधिकार सम्बन्धमा जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ।

अपेक्षित उपलब्धि

शत प्रतिशत परिवारमा कम्तिमा एक सूचना सञ्चारको साधनमा पहुँच पुगेको हुने, नमूना विद्यालयमा ई–लाइब्रेरी स्थापना भएको हुने,९९ प्रतिशत भूक्षेत्र टेलिफोन टावरको दायरामा आएको हुने, इन्टरनेट प्रयोग गर्ने परिवार २५ प्रतिशत पुगेको हुने, प्रत्येक वडामा एक एक वटा फ्रि वाइफाइ जोन स्थापना भएको हुने, एफ.एम.को क्षमता विकास तथा थप वडाहरुमा एफ.एम. स्टेशन स्थापना भएको हुने, कम्तिमा एक पत्रिका स्थानीय रूपमा प्रकाशित भएको हुने ।

५.५ आवास तथा बस्ती विकास

पृष्ठभूमि

आवास मानवीय जीवनको आधारभूत आवश्यकतामा पर्दछ। संविधानले आवासलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालने ऐन, २०७४ ले सुरक्षित वस्ती विकास, भवन मापदण्ड तथा नियमन जस्ता कायर्हरू स्थानीय तहको जिम्मेवारीमा सुम्पेको छ।

जनगणना २०६८ अनुसार, यस गाउँपालिकामा जम्मा ३६२९ घर धुरी रहेकोमा ३ प्रतिशत घरहरू सिमेन्ट, ०.१९ प्रतिशत फ्रेम वा खम्वा र १ घर अन्य (जस्तै काठ, ढुंगा आदि) प्रयोग भएको देखिन्छ भने ९५ प्रतिशत घर माटोको जग भएका छन्। छानाको आधारमा ८५ % को (संख्या ३०८३) जस्ता पाताको छाना, ३% प्रतिशतको आरसिसि (९७) छाना, टायल ढुङ्गाको छाना ९ % (३३५), फुसको छाना २ %, फुस तथा अन्य ०.०६ % रहेको छ।

यस गाउँपालिकामा नयाँ बन्ने घर निर्माण गर्न सबै वडामा नक्सा पास गराउनु अनिवार्य नभएता पनि गाउँपालिकाले अब बन्ने घरहरुमानक्सा स्वीकृत गर्दा भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि अपनाउने गरी स्वकृति दिएको देखिन्छ। येसैगरी भूमि तथा भूमि श्रोतको दिगो सदुपयोग गर्न परिमार्जित भू-उपयोग नीति, २०७२ अनुरुप भूमिको बर्गिकरण र भू-उपयोगसम्बन्धी कानुन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक देखिएको छ।

प्रमुख समस्या

भू–उपयोग योजना नहुनु, भवन मापदण्ड स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा नल्याइनु, अव्यवस्थित वस्ती विकास, तालिमप्राप्त डकर्मी सिकर्मीको कमी, जोखिमयुक्त भूवनौटमा वस्तीरहनु, पुननिर्माण भएका घर वस्तीहरू पनि व्यवस्थित हुन नसक्नु, परम्परागत मौलिक ढांचाका घरहरू हराउँदै जानु, सुरक्षित वस्ती तथा आवास निर्माण सम्बन्धी जनचेतनाको कमी हुनु प्रमुख समस्या हुन्।

चुनौती र अवसर

चुनौती

भूउपयोग नीति तर्जुमा र भू–उपयोग योजना बनाई कार्यान्वयन गर्नु, व्यवस्थित वस्ती विकासका क्षेत्रहरू तोक्नु, भवन संहिताको कार्यान्वयन गरी नक्सा पास अनिवार्य गर्नु, साविक वस्तीहरूमा आधारभूत पूर्वाधार र सेवा सुविधा पुराउनु, परम्परागत शैलीका घर तथा वस्तीहरूको मौलिकता संरक्षण गर्नु,परम्परागत घरहरू मर्मत सम्भार गरी प्रवलीकरण गर्ने संस्कारको विकास हुनु, निर्माण क्षेत्रमा सीपयुक्त महिला जनशक्ति तयार गर्नु, भौतिक सामाजिक संरचनाहरूको निर्माणमा अपाङ्गता मैत्री बाल र महिला मैत्री बनाउनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीहरू हुन्।

अवसर

भवन तथा वस्ती विकास र भवन संहिता निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने अधिकार स्थानीय तहमा हुनु, सुरक्षित भवन निर्माण प्रति आम नागरिक र जनप्रतिनिधिहरूको जागरुकता बढ्नु, भवन निर्माण सम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान सीप र प्रविधि हस्तान्तरण हुनु, राष्ट्रिय पुननिर्माण प्राधिकरण र अन्य निकाय तथा संघसंस्थाहरूबाट भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त भवन तथा संरचनाहरूको पुननिर्माण तथा पुनस्थरापना कार्य सञ्चालनमा रहनु, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी लगायतका सार्वजनिक संरचनाहरू मापदण्ड अनुसार निर्माण हुदैजानु, जोखिमयुक्त वस्तीको सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्न पुननिर्माण प्राधिकरणबाट सहयोग प्राप्त हुनु, गाउँपालिका र वडा कार्यालयहरूको एकिकृत सेवा दिन सक्ने गरी भवन निर्माण गर्ने अवसर हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसरहरू रहेका छन्।

सोंच

पालिकाको विकासको लागि भवन, आवास तथा एकीकृत वस्तीको विकासगर्ने।

लक्ष्य

सुरक्षित, सुविधायुक्त, वातावरण मैत्री, प्रविधियुक्त र स्थानीय निर्माण सामाग्रीमाआधारित भवन आवास तथा वस्तीको निर्माण गर्ने।

उद्देश्य

१. सुरक्षित तथा व्यवस्थित वस्ती विकास तथा आवास निमार्ण गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
एकिकृत तथा सुरक्षित वस्तीको विकास गर्ने ।	• भू–उपयोग योजना अनुसार एकिकृत वस्ती विकास गर्दै लगिनेछ । • अव्यवस्थित वस्तीहरूलाई एकिकृत र व्यवस्थित गर्न कम्तीमा ल्याण्ड पूलीङ गरी एक नमूना वस्ती विकास कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । • नमूना वस्तीमा सडक, ढल, खानेपानी, विद्युत लगायतका पूर्वाधार सुविधालाई एकिकृत रूपमा आवद्ध हुने गरी विकास गरिनेछ । • सुरक्षित आवास, वस्ति विकास तथा सार्वजनिक निर्माणका लागि चेतना अभिवृद्धि गरिने छ ।
भवन संहिताको कार्यान्वयन गर्ने ।	• भवन संहिता तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । • पुरुष तथा महिला डकर्मी सिकर्मीहरूलाई मापदण्ड अनुसारको घर निर्माण सम्बन्धमा तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिने छ । • सरकारी तथा सार्वजनिक भवनहरू बालमैत्री, महिला र अपाङ्गता मैत्री बनाइनेछन् ।
क्षतिग्रस्त आवास तथा भवनहरूको पुननिर्माण गर्ने ।	• भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त निजी आवास, सार्वजनिक भवन तथा वस्ती पुन निर्माणको कार्य समयमा नै सम्पन्न हुने गरी सहजीकरण गरिनेछ । • जोखिम नक्साङ्कन गरी बाढी पहिरोको जोखिमयुक्त स्थानमा रहेका घर बस्तीलाई सुरक्षित स्थानमा पुनःस्थापना गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

भू–उपयोग योजना तयार भएको हुने, भवन मापदण्ड तयार भई कार्यान्वयन भएको हुने, जोखिमनक्साङ्कन भएको हुने, कम्तिमा एक नमूना वस्तीको निर्माण भएको हुने, भूकम्प प्रभावित सबै घर तथा सार्वजनिक भवनहरूको पुननिर्माण भएको हुने, खरको छाना पूर्ण रूपमा विस्थापित भएको हुने, थप १५० जनालाई डकर्मी, सिकर्मी तालिम प्रदान गरिएको हुनेछ ।

६ परिच्छेद ६: लोकतन्त र सुशासन

६.१ शान्ति र सुव्यवस्था

पृष्ठभूमि

लिखु गाउँपालिकामा शान्तिसुरक्षा कायम गरी जनताको जीउ, धन र स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्न शान्तिपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गराउन, पूर्वाधार निर्माण गर्न, सामाजिक र आर्थिक विकासको लागि प्रभावकारी शान्तिसुरक्षा हुनु आवश्यक छ।

प्रमुख समस्या

गाउँपालिकाको आवश्यक ठाउँमा प्रहरी चौकी सञ्चालन नहुनु, पालिका सबै बस्तिहरुमा सडकको पहुँच नहुनाले प्रहरी गस्ती नहुनु र शान्तिसुरक्षा कायम गर्न श्रोतसाधन र प्रविधिको कमी हुनु प्रमुख समस्या हुन्।

चुनौती र अवसर

चुनौती

लिखु गाउँपालिकाका सम्पूर्ण जनताको जीउ, धन र स्वतन्त्रताको संरक्षण गरी शान्तिपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार सुनिस्चित गर्न।

अवसर

सडक पूर्वाधार निर्माण तथा स्तरोन्नति गरि आवश्यक ठाउँमा श्रोतसाधन र प्रविधिसहितको प्रहरी चौकी सञ्चालन गरी शान्तिसुरक्षा कायम गर्न।

सोंच

गाँउपालिकालाई शान्त र सुरक्षित बनाउने।

लक्ष्य

गाँउपालिकामा सम्पूर्ण जनतालाई आभास हुने किसिमले शान्ति सुव्यवस्था र सुरक्षा कायम गर्ने।

उद्देश्य

लिखु गाँउपालिकामा शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम हुने गरी गाँउपालिकाबासिको जीउ, धन र स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्ने।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
गाँउपालिकामा शान्ति सुरक्षा तथा अमनचयन कायम गर्न बिधिको शासन स्थापना गर्ने।	• लिखु गाँउपालिकामा प्रहरी चौकीलाई श्रोत साधन सहित प्रविधियूक्त र जनमुखी बनाउने। • सामुदायिक प्रहरी प्रशासन गठन गरी विभिन्न निकायसँग समन्वय गरी परिचालन गरिने।

	• गाँउपालिकामा रहेका विभिन्न महत्वपूर्ण भौतिक, सांस्कृतिक, पूरातात्विक वस्तु, भवन, पूर्वाधार आदिको विशेष सुरक्षा गरिने ।

अपेक्षित उपलब्धि

पाँचवर्ष भित्रमा सडक संरचनाहरूको निर्माणले सबै बस्तिहरुमा सुरक्षाको पहुँच पुगेको हुने छ,गाउँपालिकामा शान्तिसुरक्षा कायम भएको हुनेछ , प्रहरी प्रशासन श्रोतसाधन र आधुनिक प्रविधियुक्त भएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

शान्ति र सुरक्षा	१	प्रहरी तथा सुरक्षा प्रशासनलाई सडक पूर्वाधार ले ग्रामिण बस्ति संग जोड्ने ।
	२	लागूऔषध दुरुपयोग र आपराधिक गतिविधिहरु विरुद्ध जागरूकता कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
	३	गापा मुख्य बजार क्षेत्रहरूको नियमित अनुगमन गर्ने ।

६.२ न्याय प्रणाली

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले मानव अधिकार र सामाजिक न्यायाको संरक्षण, प्रर्वद्धन र परिपालनको व्यवस्था गरेको छ । गापामा सामाजिक, शैक्षिक र आर्थिक दृष्टिले पछाडि परेका वर्ग र समुदायको मानव अधिकार र सामाजिक न्याय स्थापित गरी समतामूलक समाजको निर्माण गर्नु आजको आवस्यकता हो ।

प्रमुख समस्या

थोरैमात्रामा भएपनि समाजमा विभेद, लैङ्गिक हिंसा, रुढीवादी चिन्तन र आर्थिक पछौटेपन कायम रहनु , उपलब्ध श्रोत साधन र सुविधामा विपन्न वर्गको पहुँच नपुग्नु, मानव अधिकारसम्वन्धी मूल्यमान्यता र विश्वास स्थापित नहुनु, मानव अधिकार र सामाजिक न्यायसन्वन्धी ज्ञानको कमी हुनु, मानव अधिकार र सामाजिक न्याय स्थापनाको लागि संस्थागत समन्वयको अभाव हुनु र न्याय सम्पादन कार्य छिटो, छरितो र पारदर्शि हुन नसक्नु प्रमुख समस्या हुन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

मानव अधिकारसम्वन्धी मूल्य, मान्यता र विश्वासको अभिबृद्धि गर्नु मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र प्रबद्र्धन गर्नु, सामाजिक विभेद एवं आर्थिक असमानताको अन्त्य गरी सामाजिक न्याय स्थापित गराउनु, मानव अधिकार र सामाजिक न्याय स्थापनाको लागि संस्थागत समन्वय गर्नु र न्याय सम्पादन कार्यलाई छिटो, छरितो र पारदर्शि बनाउनु मुख्य चुनौती हुन् ।

अवसर

मानव अधिकार सामाजिक न्यायसम्वन्धी संबैधानिक प्रावधानको परिपालन गराउन, सामाजिक विभेद र आर्थिक असमानता अन्त्य गरी सामाजिक न्याय स्थापित गर्न, न्यायिक समिति मार्फत न्याय सम्पादन कार्यलाई छिटो, छरितो, निष्पक्ष र पारदर्शि बनाउन र मानव अधिकार र सामाजिक न्याय स्थापित गर्न संस्थागत समन्वय गर्न मुख्य अवसरहरु रहेका छन् ।

सोंच

गाँउपालिकालाई अनुसाशित र न्यायिक समाज बनाउने ।

लक्ष्य

न्यायिक सेवामार्फत संविधान प्रदत्त अधिकारहरुको निर्वाध उपयोग गर्न पाउने अवस्था बनाउने ।

उद्देश्य

१ लिखु गाँउपालिकामा सामजिक न्याय कायम हुने गरी मानव अधिकारको उपयोग, सम्मान, संरक्षण र सम्बद्र्धन गर्ने ।

२. विभिन्न किसिमका जोखिममा रहेका, बिपन्न, महिला, दलित, अपाङ्गता भएका तथा द्धन्द पीडितसमुदायको अधिकार प्रतिस्थापित गर्ने ।

३. गाँउपालिकामा सामजिक न्याय कायम हुने गरी मानव अधिकारमैत्री शासन प्रणाली लागु गर्ने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
संविधान प्रदत्त मानव अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।	• गाँउपालिकावाट मानव अधिकारको कार्यान्वयनका लागि श्रोत तथा साधनको परिचालन गरिनेछ । • सवै वर्ग, लिङ्ग र समुदायका लागि न्यायमा पहुँच स्थापना गरिनेछ ।
समाजमा विद्यमान विभिन्न प्रकारका सामाजिक भेदभाव, छुवाछुत, हिंसा तथा कुसंस्कारको अन्य गर्न पहल गर्ने ।	• बिपन्न, महिला, दलित, अपाङ्गता भएका तथा जोखिममा रहेका मानिसहरुको मानव अधिकारको संरक्षण गरिने । • समाजमा विद्यमान विभिन्न प्रकारका भेदभाव, छुवाछुत, हिंसा विरुद्ध जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु संचालन गरिने ।
लिखु गाँउपालिकावाट संचालन गरिने विभिन्न योजना तथाकार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा जनअधिकारमुखी पद्धती कायम गर्ने ।	• गाँउपालिकाबाट तयार हुने नीति तथा कार्यक्रम, कार्ययोजना र विकास क्रियाकलापमा मानव अधिकारको संरक्षणलाई ध्यान दिई सञ्चालन गरिनेछ । • गाँउपालिकाले मानव अधिकारसम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रम जनतालाई प्रत्याभूत हुने गरी कार्यान्वयनको खाका तयार गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

मानव अधिकारको संरक्षण र कार्यान्वयनका लागि गापामा उपलब्ध जनशक्ति र श्रोत साधनको परिचालन भएको हुनेछ । विपन्न, महिला, उत्पीडित, अपाङ्गता भएका र जोखिममा परेका व्यक्तिको मावन अधिकारको संरक्षण भएको हुनेछ । गापामा निर्माण हुने नीति, योजना र विकास निर्माणका कार्यक्रममा मानव अधिकारको संरक्षणलाई ध्यान दिई संचालन भएको हुनेछ । गापामा निर्माण हुने नीति योजना र कार्यक्रमहरु मावन अधिकारमैत्री भएका हुनेछन् । न्याय सम्पादन कार्य छिटो, छरितो, निष्पक्ष र पारदर्शी भएका हुनेछन् । मानव अधिकार संरक्षण र सामाजिक न्याय

सम्पादनमा मानव अधिकारसम्वन्धी संघ संस्था, न्यायिक संघ संस्था, सुरक्षा निकाय लगायत अन्य संघ संस्थासँग समन्वय भएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
न्याय प्रणाली	१	पालिकामा मानव अधिकारसम्बन्धी निःशुल्क कानूनी सहायता कक्ष स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	२	गाँउपालिकाको उपाध्यक्षको नेतृत्वमा न्याय सेवालाई प्रभावकारी बनाउने ।	पालिका स्तरीय

६.३ सेवा प्रवाह

पृष्ठभूमि

लिखु गाउँपालिकामा सुशासन कायम गरी सेवा प्रवाहमा सरलता र सहजता ल्याउन आवश्यक छ । सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, निष्पक्ष, पारदर्शि, भ्रष्टाचारमुक्त, जनमुखी र सहभागितामूलक बनाउदै गापावाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासनको प्रत्याभूति गराउन जरुरी छ । गापाका कर्मचारीहरुलाई बागमती प्रदेशको समन्वय र अन्य सम्वन्धित कार्यालयको संयोजनमा तालिम र प्रविधियूक्त बनाई उनहिरुको कार्यदक्षता अभिवृद्धि गरी सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो, निष्पक्ष, पारदर्शि र प्रभावकारी बनाउदै गापामा सुशासन कायम गर्न सकिन्छ ।

प्रमुख समस्या

स्थानीय सरकार संचालनमा अनुभवको कमी हुनु, गापामा कार्यरत कर्मचारीहरुमा सुशासन कायम गर्ने ज्ञान, सीप र दक्षताको कमी हुनु, कर्मचारीहरुमा सुशासनसम्वन्धी प्रर्याप्त तालिम र प्रशिक्षणको अवसर प्राप्त नहुनु, सेवा प्रवाहमा प्रविधि प्रयोगको कमी हुनु , सेवा प्रवाह सरल, सहज, निष्पक्ष, पारदर्शि र जनमुखी हुन नसक्नु आदि मुख्य समस्या रहेका छन ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, निष्पक्ष, पारदर्शि, भ्रष्टाचारमुक्त, जनमुखी र सहभागितामूलक बनाई सुशासन कायम गर्न, कर्मचारिहरुलाई सुशासनसम्वन्धी तालिम र प्रशिषण प्रदान गरी उनीहरुको दक्षता अभिबृद्धि गर्न, गापावाट प्रदान गरिने सेवा सुविधालाई छिटो, छरितो र प्रभावकारी ढंगले संचालन गर्न, गापाकाका वडा कार्यालय र सम्वन्धित शाखाहरुको भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्न, सुचना तथा आधुनिक प्रविधिको व्यवस्था गर्न र योग्य, दक्ष र प्राविधिक कर्मचारिको व्यवस्थ गर्न, निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरुलाइ जनउत्तरदायी, जिम्मेवार र जवाफदेही बनाई सुशासन कायम गर्न ।

अवसर

सुशासनसम्वन्ध नीति, नियम र कार्यविधि निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न, कर्मचारिहरुलाई सुशासनसम्वन्ध तालिम प्रदान गरी उनीहरुको कार्यदक्षता अभिवृद्धि गर्न, सेवा प्रवाहकार्य प्रविधियूक्त, छिटो, छरितो र पारदर्शि बनाई जनउत्तरदायि सरकारको प्रत्याभूति दिन , स्वच्छ, निष्पक्ष, जनमुखी र भ्रष्टाचारमूक्त लिखु सरकार संचालन गर्न ।

सोंच

जनमुखी, निष्पक्ष, छिटोछरितो र पारदर्शी सेवा प्रवाह गरी सुशासन कायम गर्ने ।

लक्ष्य

गाँउपालिकामा सबल र सुलभ सेवा प्रणालीको व्यवस्था गर्ने ।

उद्देश्य

१. प्रशासनिक सेवालाई सरल, पारदर्शी र सूचना प्रविधिमैत्री बनाउने ।

२. गाँउपालिकाका हरेक वडावाट प्रवाह गर्ने सेवा सरोकारवालाहरुलाई अपनत्व हुने गरी सरल र गुणस्तरीय रुपमा प्रदान गर्ने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
गाँउपालिकाको संस्थागत सेवाप्रवाह प्रणालीको विकास र सुदृढिकरण गर्ने ।	• गाँउपालिकाको संस्थागत सुदृढीकरण गरीं सेवा प्रवाह प्रक्रियालाई छिटोछरितो र प्रभावकारी गरिनेछ । • जनस्तरमा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरी सेवा प्रवाहको प्रभावकारीतामा अभिबृद्धि गरिने छ । • सेवा प्रवाह प्रणालीलाई जनसेवामुखी र प्रबिधिमैत्री बनाइनेछ ।
गाँउपालिकाले जनताको पक्षमा वैज्ञानिक र वस्तुपरक आधारमा सरल तथा गुणस्तरिय सेवा प्रदान गर्ने ।	• गाँउपालिका र वडास्तरका कर्मचारीमा जनमुखी सेवा प्रवाह गर्ने सीप र क्षमताको बिकास गरिने छ । • गाँउपालिका तथा सवै वडाका सेवा प्रवाहका लागि आबश्यक पूर्बाधारको बिकास गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

गापाको प्रशासन स्वच्छ, निष्पक्ष, पारदर्शि, भ्रष्टाचारमुक्त र जनमुखी भई सुशासन कायम भएको हुनेछ । गापामा कार्यरत कर्मचारिहरुलाई सुशासनसम्वन्धी तालिम प्रदान गरी उनीहरुको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ । गापावाट प्रदान गरिने सेवा सुविधालाई छिटो छरितो, प्रविधिमैत्री, निष्पक्ष र प्रभावकारी ढंगले संचालन भएको हुनेछ । लिखु गाउँपालिका सरकार जनउत्तरदायि भई सुशासन कायम गर्न सक्षम भएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
	१	गाँउपालिका तथा वडा कार्यालयहरुलाई श्रोतसाधन सम्पन्न बनाउन प्रविधियुक्त र जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने ।	पालिका स्तरीय

संस्थागत विकास सेवा प्रबाह तथा सुशासन	२	गाँउपालिका तथा वडातहका विभिन्न कर्मचारी तथा समितिको क्षमता अभिबृद्धि गर्ने ।	
	३	प्रत्येक वर्ष आवधिक योजनाको कार्य प्रगतिको समीक्षा गर्ने ।	
	४	गा.पा. स्थित सम्पूर्ण सरकारी कार्यालयमा विधुतीय सूचना पाटी र नागरिक वडापत्र राख्ने ।	
	५	गा.पा. मा भएका अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	
	६	गा.पा.को वार्षिक कार्यक्रमहरूको सार्वजनिक सुनुवाई गर्ने ।	

६.४ वित्तीय सुशासन

पृष्ठभूमि

प्रशासनिक सुशासन संगसंगै वित्तीय सुशासन कायम गर्न सकेमा गापाको आर्थिक समृद्धि सम्भव हुन्छ । छनौट भएका आयोजनाहरुमा खर्चको व्यवस्थापन, आयोजनाको ठेक्कापट्टा पारदर्शि र प्रविधिमैत्री ढंगले प्रतिस्पर्धाको आधारमा गर्ने, खरिद् प्रकृयालाई नियम संगत ढंगले पारदशिर् बनाउने र वित्तयि प्रणालीलाई सुदृढिकरण गरी वित्तीय सुशासन कायम गर्न सकिन्छ । यसको साथै राजश्व र व्ययको अनुमान, लेखापरिक्षण प्रणाली र वित्तीय प्रणालीलाई नियमित र प्रभावकारी वनाउन पर्दछ । गापाका सम्पूर्ण वित्तीय कारोवारलाई वैकिङ प्रणाली मार्फत संचालन गर्न आधुनिक प्रविधियूक्त ईन्टरनेटको व्यवस्था समेत गर्नु पर्दछ ।

प्रमुख समस्या

गापाको वित्तीय व्यवस्थापनसम्वन्धी निकायको सुदृढिकरण नहुनु, राजश्व संकलन र परिचालन क्षमतामा बृद्धि नहुनु, गापाको विकास आयोजनाहरुको ठेक्का पट्टा निर्धारित समयमा नहुनु, खरिद् प्रकृया नियमसंगत, व्यवस्थित र पारदर्शि हुन नसक्नु, विद्युतीय आर्थिक कारोवार व्यवस्थित नहुनु, विकास खर्च कम हुनु र आ.व.को अन्त्यमा आएर मात्र खर्च गर्ने परिपाटी कायम रहनु ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

संघ र प्रदेशवाट प्राप्त अनुदान समयमा नै निकासा भई विकास आयोजनाहरु निर्धारित समयमा ठेक्का पट्टा गरी सम्पन्न गर्नु, वार्षिक राजश्व र व्ययको अनुमान यर्थाथपरक बनाई कार्यान्वयन गर्नु,राजश्व संकलन र परिचालनलाई पारदर्शि र प्रभावकारि बनाउनु, खरिद् प्रकृया नियमसंगत, व्यवस्थित र पारदशि, नियमित र व्यवस्थित गर्नु, सम्पूर्ण आर्थिक कारोवारलाई विद्युतीय माध्यमद्धारा संचालन गर्नु, विकास खर्चमा वृद्धि गरी आर्थिक वर्षको प्रथम चौमासिकदेखि बजेट निकासा गरी कार्यक्रम संचालन गर्नु ।

अवसर

वार्षिक रुपमा गापा परिषद्वाट राजश्व र व्ययको अनुमान पेश र स्वीकृत गरी विभिन्न शीर्षकमा वजेट विनियोजित गर्नु, संघ र प्रदेश सरकारवाट प्राप्त अनुदानवाट विभिन्न विकास आयोजना संचालन गर्नु, गापाले विभिन्न कर संकलन गरी राजश्व बृद्धि गर्नु , ठेक्का पट्टा र खरिद् प्रकृया नियमसंगत र पारदर्शि बनाई समयमा नै कार्य सम्पादन गर्नु, सम्पूर्ण आर्थिक कारोवारलाई बिद्युतयि माध्यमबाट संचालन गरि सुशासन कायम गर्नु जनप्रतिनिधि र कर्मचारीलाई बित्तयि

सुशासनसम्बन्धी तालिम प्रदान गरी कार्य क्षमतामा बृद्धि गर्नु गापाका सम्पूर्ण बित्तीय कारोवारहरुरमा सुशासन कायम गरी नमुना गापा निर्माण गर्नु ।

सोंच

पारदर्शी प्रक्रियाबाट गाँउपालिकामा वित्तीय सुशासन कायम गर्ने ।

लक्ष्य

गाँउपालिकाको सार्वजनिक आय र ब्ययलाई व्यवस्थित र पारदर्शी बनाई विकास प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउने ।

उद्देश्य

गाँउपालिकाको आय व्यय लाई चुस्त, दुरुस्त र पारदर्शी वनाई र त्यसको प्रभावकारितामा वृद्धि गर्ने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
गापाको वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली सुदृढीकरण गर्ने ।	• गापाको वित्तयि व्यवस्थापनसम्बन्धी निकायको संस्थागत सुदृढीकरण गरी राजश्व परिचालनको क्षमता बृद्धि गरिनेछ । • गापाको वित्तीय व्यवस्थापनका सबै क्षेत्रमा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई विस्तार गरिनेछ ।
गापाको सार्वजनिक आय, व्यय र खरिदलाई प्रभावकारी, व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउने ।	• गापाको विकास आयोजनाहरुको ठेक्कापट्टा निर्धारित समयभित्रै गर्ने तथा विद्युत्तीय बोलपत्रको दायरालाई विस्तार गरी पारदर्शी बनाउने । • निर्धारित समय अगाबै काम सम्पन्न गर्ने निकायलाई प्रोत्साहन गर्ने ब्यबस्था गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

गापाको सार्वजनिक आय र ब्ययलाई ब्यवस्थित र पारदर्शि हुनेछ । प्राथमिकताको आधारमा बिकास आयोजनाहरमा बजेट बिनियोजत भएको हुनेछ । गापाका सम्पूर्ण वित्तीय कारोवारहरु बिद्युतीय माध्यमद्धारा संचालन भएका हुनेछन् । राजश्व संकलन र परिचालन क्षमतामा बृद्धि भएको हुनेछ ।कर्मचारीहरुलाई वित्तीय सुशासनसम्बन्धी तालिमको ब्यवस्था गरी क्षमता अभिबृद्धि भएको हुनेछ । विकास आयोजनाहरुमा खर्च हुने बजेट निर्धारित समयमा निकासा गरी समयमा नै काम सम्पन्न गर्ने परिपाटिको विकास भएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
वित्तीय सुशासन	१	गापामा बजेट सूचना व्यवस्थापन प्रणाली विकास गरी बजेट निर्माण प्रक्रियालाई क्रमशःकागजविहिन बनाउने कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	२	राजश्व संकलन तथा परिचालनमा क्षमता बृद्धि तालिम उपलब्ध गराउने ।	पालिका स्तरीय
	३	लेखा प्रणाली सुदृढिकरण तालिम सञ्चालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	४	बिद्युतीय आर्थिक कारोबार प्रणालीको सुदृढिकरण गर्ने ।	पालिका स्तरीय

६.५ भ्रस्टाचार निवारण

पृष्ठभूमि

लिखु गापाका सम्पूर्ण क्रियाकलापहरुमा अनियमितता, ढिलासुस्ति, बिकृति र बिसंगतिको अन्त्य गरी भ्रष्टाचारमुक्त गापा निर्माण गर्नु पर्दछ। गापामा भ्रष्टाचारको क्षेत्रमा शुन्य सहनशिलताको नीति अवलम्बन गरी सुशासन कायम गर्नु आवश्यक छ । जनतामा प्रवाह हुने सेवा सुबिधालाई कानून सम्मत ढंगले सरल, सहज र पारदर्शि बनाउनुपर्छ । जनप्रतिनिधि र कर्मचारीहरुलाई जनमुखी, उत्तरदायी र जिम्मेवार बनाई सुशासन कायम गर्नु आवश्यक छ।

प्रमुख समस्या

भ्रष्टाचार निवारणसम्वन्धी प्रर्याप्त नीति नियम र कानूनको अभाव हुनु र कार्यान्वयन पक्ष फितलो हुनु, भ्रष्टाचार विरुद्ध नागरिक सचेतना कार्यक्रम संचालन नहुनु, भ्रष्टाचार निवारणसम्वन्धी अध्ययन र अनुसन्धान नहुनु, भ्रष्टाचार निवारणको लागि आधुनिक सुचना र प्रविधिको प्रयोग नहुनु, भ्रष्टाचार निवारणसम्वन्धी निकायको कार्य दक्षता प्रभावकारी नहुनु।

चुनौती र अवसर

चुनौती

सार्वजनिक निकायमा हुने भ्रष्टाचारजन्य अनियमितता, ढिला सुस्ती र विकृति नियन्त्रण गरी गापामा सुशासन कायम गर्न । भ्रष्टाचारजन्य श्रोतको पहिचान गरी नियन्त्रण गर्न । भ्रष्टाचार निवारणको क्षेत्रमा शुन्य सहनशिलताको नीति कार्यान्वयन गरी सुशासन कायम गर्न । भ्रष्टाचार निवारणको लागि आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गर्न । भ्रष्टाचार निवारणसम्वन्धी निकायसँग सहकार्य र समन्वय गरी भ्रष्टाचार निवारण गर्न।

अवसर

भ्रष्टाचार निवारणसम्वन्धी नीति नियम र कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न । भ्रष्टाचार निवारणको क्षेत्रमा शुन्य सहनशिलता नीति निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न। भ्रष्टाचार निवारणसम्वन्धमा संघ संस्थासग समन्वय गरी भ्रष्टाचार निवारण गर्न। भ्रष्टाचार निवारणको लागि आधुनिक प्रविधिको प्रयोग र कार्यान्वयन गर्न।

सोंच

गाँउपालिकालाई भ्रष्टाचारमुक्त बनाई सुशासन कायम गर्ने।

लक्ष्य

भष्ट्राचारको क्षेत्रमा शुन्य सहनशिलताको नीति कार्यान्वयन गरी सुशासन प्रवद्र्धन गर्ने।

उद्देश्य

लिखु गाँउपालिकामा भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापको नियन्त्रण गरी सुशासन कायम गर्ने।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
गाँउपालिकामा भ्रष्टाचारको क्षेत्रमा शुन्य सहनशीलताको नीति अवलम्बन गर्ने ।	• विद्यमान कानुन र कार्यविधिहरुका आधारमा गापामा भ्रष्टाचारलाई शुन्य तहमा झार्ने प्रयत्न गरिनेछ । • स्थानिय कानूनलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । • कर्मचारीहरुलाई आफ्नो कार्यस्थलमा निष्ठा सहित सादा जीवन र सहयोगी व्यवहार मार्फत सेवा प्रवाह गर्न प्रेरित गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

गाँउपालिकाले भ्रष्टाचार बिरुद्ध नागरिक सचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुनेछ, भ्रष्टाचारसम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गरी भ्रष्टाचार निवारण भएको हुनेछ, स्थानीय संस्थागत क्षमता विकासका लागि आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग भएको हुनेछ, वडा तथा गाउँपालिकाले प्रत्येक वर्ष सामाजिक लेखा परिक्षण भएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
भ्रस्टाचार निवारण	१	गाँउपालिकाले भ्रष्टाचार बिरुद्ध नागरिक सचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	२	स्थानीय संस्थागत क्षमता विकासका लागि आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्ने ।	पालिका स्तरीय

७ परिच्छेद ७: अन्तरसम्बन्धित बिषय

७.१ सन्तुलित विकास

पृष्ठभूमि

यस गाउँपालिकाभित्र बसोबास गर्ने बिभिन्न वर्ग र समुदायलाई बिकासको मुलधारमा ल्याई उनीहरुलाई सामाजिक एवं आर्थिक रुपले सक्षम बनाउनु पर्दछ। गापाका प्रत्येक वस्तीहरुमा बिकासका पूर्वाधारहरु निर्माण गरी सन्तुलित र दीगो विकास गर्नु आवश्यक छ। यहाँ उपलब्ध श्रोत साधन एवं सेवा सुविधामा सम्पूर्ण जनताको पहूँच अभिबृद्धि गर्नु पर्दछ। कुनैपनि जात, जाति, धर्म, वर्ग, लिङ्ग र भूगोलको आधारमा बिना भेदभाव सन्तुलित, दीगो र समन्यायिक विकास लिखुको समृद्धिको आधार हो।

प्रमुख समस्या

बिभिन्न श्रोत साधन एवं सेवा सुविधामा सम्पूर्ण जनताको पहुँच पुग्न नसक्नु, प्रत्येक वस्ती र वडाहरुमा विकासका पूर्वाधारको निर्माण हुन नसक्नु, बिभिन्न जातजाति, धर्म, लिंग र भूगोलको विविधताले गर्दा सन्तुलित र दीगो विकास हुन नसक्नु, सन्तुलित विकासका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति, पूजी र प्रविधिको कमी, गापामा उपलब्ध प्राकृतिक श्रोत साधनको पहिचान, संरक्षण र सदुपयोग हुन नसक्नु र सन्तुलित विकासको योजना निर्माण नहुनु यहाँका प्रमुख समस्या हुन्।

चुनौती र विकास

चुनौती

विभिन्न श्रोत साधन एवं सुविधामा सम्पूर्ण जनताको पहुँच अभिबृद्धिगर्न, प्रत्येक वस्तिमा विकासका पूर्वाधारहरु निर्माण गर्न, सन्तुलित र दीगो विकासका लागि जनशक्ति, पुँजी र प्रविधिको व्यवस्था गर्न, गापामा उपलब्ध प्राकृतिक श्रोत साधनको संरक्षण र उपयोग गर्न र विभिन्न जातजाति, धर्म, लिङ्ग, वर्ग र समुदायका मानिसहरुलाई एकताबद्ध गराई विकास निर्माणका कार्यहरुमा सक्रियतापूर्वक सहभागी गराउनु मुख्य चुनौती हुन्।

अवसर

गाउँ सरकारले पछाडि परेका विभिन्न वर्ग र समुदायका मानिसहरुलाई सेवा सुविधा र श्रोत साधनको पहुँच पुर्याउने, सन्तुलित र दीगो विकासका लागि सरकारी, गैरसरकारी र अन्य संघ संस्थाहरुसँग समन्वय गरी विकास निर्माणका कार्यहरु संचालन गर्ने, गापाको समग्र विकासका लागि जनशक्ति, पूँजी र प्रविधिको व्यवस्था गर्ने, पर्याप्त मात्रामा उपलब्ध प्राकृतिका श्रोतसाधनहरुको परिचालन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने जस्ता विकासका अवसरहरु रहेको।

सोंच

गाउँपालिकाको सन्तुलित विकास मार्फत आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने।

लक्ष्य

गाउँपालिकाको भौतिक विकासमा ग्रामिण-शहर विकासमा सन्तुलन कायम गरि पछि परेका वर्ग र समुदायको जिवनस्तर बृद्धि गर्ने।

उद्देश्य

१. गापाको सम्पूर्ण क्षेत्रको सन्तुलित विकास गर्ने ।

२. पछि परेका वर्ग र समुदायलाई विकासको प्रवाहमा समाहित गर्ने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
जनशक्ति, प्रविधि र पूँजि उपलब्ध गराई सम्पूर्ण क्षेत्रमा पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।	• गापाका कृषि, वन, जल र पर्यटनलाई प्राथमितामा राखी पूर्वाधारको निर्माण गर्ने । • पर्यटनका पूर्वाधाराको निर्माण गरी पर्यटन व्यवसायको प्रर्बद्धन गर्ने । • कृषि, वन र खनिजमा आधारित घरेलु तथा साना उद्योग संचालनका लागि पूर्वाधारको निर्माण गर्ने ।
विकासको प्रवाहमा पछि परेका वर्ग र समुदायको सशक्तिकरणमा जोड दिने ।	• विकासको प्रवाहमा पछिपरेका वर्ग र समुदायको तथ्यांक संकलनगरी पहिचान गर्ने । • विपन्न वर्गलाई विकास निर्माणको प्रकृयामा सहभागी गराउने । • तालिम, सीप र पूँजी उपलब्ध गराई विपन्नमा परेका वर्ग र समुदायलाई सशक्तिकरण मार्फत उद्यमशील कार्यमा संलग्न गराउने । • श्रोत, साधान र सेवा सुविधामा विपन्न वर्गको पहुँच बढाउने ।

अपेक्षित उपलब्धि

पदमार्ग विस्तार भई पर्यटन पूर्वाधारको निर्माण भएको हुनेछ, कृषि एवं गैर कृषिमा आधारित उद्योगहरु संचालनको लागि पूर्वाधारको विकास भएको हुनेछ, गापाका विकट वस्तीहरुमा विकासका पूर्वाधारहरु निर्माण भएका हुनेछन्, विपन्न परिवारको पहिचान भएको हुनेछ, विपन्न परिवारलाई विकास निर्माणका कार्यमा सहभागी गराई पहुँच अभिबृद्धि भएको हुनेछ , विपन्न परिवारलाई उद्यमशील कार्यमा संलग्न गराइएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
सन्तुलित विकास	१	पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	२	साना तथा घरेलु उद्योग संचालनमा पूर्वाधारको निर्माण गर्ने ।	
	३	विकास निर्माणका कार्यमा शसक्तिकरण मार्फत विपन्न वर्गको सहभागिता अभिबृद्धि गर्ने ।	
	४	प्राविधिक ज्ञान, पूँजी र प्रबिधि मार्फत विपन्न वर्गलाई उद्यमशील कार्यमा संलग्न गराउने ।	

७.२ तथ्यांक बेबस्थापन

पृष्ठभूमि

कुनै पनि आयोजना संचालन गर्नको लागि भरपर्दो तथ्यांकको आवश्यकता पर्दछ । लिखु गाउँपालिकामा यस प्रकारका तथ्यांकहरुको अभाव रहेको छ । तसर्थ यस गापाको सामाजिक, आर्थिक, शैक्षिक एवं अन्य पक्षहरुको प्राथमिक

तथ्यांकहरु संकलन गरी अद्यावधिक गर्नु आवश्यक छ। यसका लागि गापाले सम्वन्धित शाखाहरुको संयोजनमा तथ्यांक संकलन गरी अनुसन्धान मार्फत गापाको वास्तविक स्थिति उजागर गर्नु पर्दछ।

प्रमुख समस्या

गापामा तथ्यांक संकलन र अद्यावधिक गर्ने जनशक्ति पुँजी र प्रविधिको प्रयोग नहुनु, उपलब्ध तथ्यांकलाई अध्ययन अनुसन्धान गरी गापाको स्थिति बोध नहुनु, भरपर्दो र वास्तविक तथ्यांक विना विकास आयोजनाहरु संचालन हुनु , तथ्यांक संकलनको लागि संम्वन्धित निकाय र तथ्यांक विभागसँग समन्वय नहुनु।

चुनौती र अवसर

चुनौती

जनशक्ति पुजी र आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी गापाले वास्तविक र भरपर्दो तथ्यांक संकलन गरी अद्यावधिक गर्न , अद्यावधिक तथ्यांकको विश्लेषण गरी गापाको वास्तविक स्थिति उजागर गर्न, वास्तविक तथ्यांकहरुको आधारमा विकास आयोजनाहरु संचालन गरी सम्पन्न गर्न, सम्वन्धित निकायसँगको समन्वयमा तथ्यांक अद्यावधिक गरी विकास निर्माण कार्य संचालन गर्न।

अवसर

गापाका विभिन्न शाखा र वडा कार्यालयहरुमा आवश्यक पर्ने तथ्यांक संकलन गरी अद्यावधिक गर्न, उपलब्ध जनशक्ति र प्रविधिको प्रयोगद्धरा तथ्यांक संकलन र विश्लेषण गरी गापाको स्थिति उजागर गर्न, सम्वन्धित निकायको संयोजनमा तथ्यांक अद्यावधिक गर्न।

सोंच

गाँउपालिकामा भरपर्दो तथ्यांक प्रणालीको प्रयोगगरी विकास निर्माण कार्य सञ्चालन गर्ने।

लक्ष्य

यस गाँउपालिकाले विश्वसनीय तथ्यांक तथा सूचनाहरु अध्याबधिकगरी सहजरुपमा उपलब्ध बनाउने।

उद्देश्य

१. गापा तथा वडाहरुको तथ्याङ्क प्रणालीको विकास गर्नु।

२. विश्वसनीय, सही र समयमै तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
दिगो विकासको लागि प्रविधिमैत्री तथ्यांक प्रणालीको विकास गर्ने।	• भौगोलिक सूचना प्रणालीको प्रयोग गरी तथ्यांकहरु व्यवस्थापन गरिने छ। • गाँउपालिका कार्यालयले वडा तथा गापामा प्रदेश सरकारको फर्मेट अनुरुप तथ्याङ्क संकलन गरी कार्यान्वयन गरिने छ।
तथ्याङ्कक्को संकलनलाइ व्यवस्थित गरी परिणाममुखी बनाउने।	• गाँउपालिका कार्यालय, वडाहरु, विभिन्न संघसस्था र नीजि क्षेत्रसँग समन्वयगरी तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन, व्यवस्थापन र प्रकाशन गरिने छ।

	• आयोजना सञ्चालन अबधि, मध्यमकालीन अबधि, र अन्तिम अबस्थाको तथ्याङ्क संकलन गरी तथ्यांकलाई परिणाममुखी बनाइने छ । • गापामा अनुसन्धानमा आधारित तथ्याङ्क संकलन प्रणालीको विकास गरिने छ । • तथ्याङ्क संकलन र प्रशोधनमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरिने छ ।
गाँउपालिका कार्यालयले प्रशोधन गरेका सूचना भरपर्दा माध्यम मार्फत सार्बजनिक गर्ने व्यवस्था गर्ने ।	• गापा कार्यालयमा आवश्यक कर्मचारीहरुको व्यवस्था एवं तिनीहरुको क्षमता विकास गरी तथ्यांकको प्रयाप्त विश्लेषण गरी यथार्थपरक बनाइने छ र तोकिएको समयमा प्रकाशन गरिने छ । • संकलन गरेका तथ्यांकहरुलाई विद्युतीय प्रविधि र अन्य प्रकाशन द्वारा सार्वजनिक गरी प्रयोगकर्ताको आवश्यकता पूर्ति गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

जनशक्ति, पूजी र आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी गापा स्तरका नक्सा तथा तथ्यांकहरु अद्यावधिक भएका हुनेछन् । वास्तविक तथ्यांकको आधारमा मात्र विकास निर्माणका कार्यहरु संचालन भएका हुनेछन् । अद्यावधिक तथ्यांकहरुलाई व्याख्या विश्लेषण गर्ने परिपाटिको थालनि भएको हुनेछ । सम्वन्धित निकाय तथा परामर्शदातासँग सहकार्य र समन्वय गरी गापामा आवश्यक पर्ने तथ्यांक संकलन र विश्लेषण गरिएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
तथ्यांक बेबस्थापन	१	गाँउपालिका र वडा स्तरमा क्षेत्रतग, आर्थिक तथा सामाजिक तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन र विश्लेषण गरी प्रकाशन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	२	तथ्याङ्क क्षेत्रमा काम गर्ने कर्मचारीहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	पालिका स्तरीय

७.३ गरिबी निवारण

पृष्ठभूमि

दैनिक जीवनयापन गर्नका लागि गापामा उपलब्ध श्रोतसाधन र सेवा सुविधामा गरीबिको रेखामुनि रहेको जनसंख्याको पहुँचमा पुर्याई उनीहरुलाई रोजगारका अवसरहरुमा संलग्न गराई गरीबि निवारण गर्न सकिन्छ ।

प्रमुख समस्या

गरीविको पहिचान गरी वास्तविक स्थितिको तथ्यांक उपलब्ध नहुनु, श्रोत साधन र सेवा सुविधामा गरीबको पहुँच पुग्न नसक्नु,कृषिमा आधुनिकिकरण नहुनु, विकास निर्माण प्रकृयामा गरीवको सहभागिता नहुनु, रोजगारका अवसरहरु उपलब्ध नहुनु, गरिबी निवारण सम्वन्धि विशेष कार्यक्रम संचालन नहुनु, गरीबिको रेखामुनि रहेको जनसंख्याको सशक्तिकरणमा ध्यान नदिनु ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

गापामा गरीविको पहिचान गरी परिचयपत्र प्रदान गर्न, गरीव लक्षित बिशेष कार्यक्रम संचालन गरी गरीवि निवारण गर्न, निर्बाहमुलक कृषिलाई आधुनिक पद्धतिमा रुपान्तरण गरी उत्पादन बृद्धि गर्न, श्रोतसाधन र सेवा सुविधामा गरीवको पहुँच बृद्धि गरी आधारभूत आवश्यकता परिपूर्ति गर्न, गरिवहरुलाई बिभिन्न सीपमुलक तालिम प्रदान गरी रोजगारमा संलग्न गराउन र उद्यमशीलताको विकास गराउन ।

अवसर

गापाले गरीवि निवारणसम्बन्धी बिशेष कार्यक्रम संचालन गरी कार्यान्वयन गर्न, गरीवहरुलाई तालिम, सीप र प्रविधि प्रदान गरी रोजगार र उद्यमशिलतामा संलग्न गराउन, गापामा उपलब्ध श्रोत साधन र सुबिधामा गरीवको पहुँच बृद्धि गरी गरीवि निवारण गर्न, गापामा गरीवि निवारणसम्बन्धी कार्यक्रमलाई एकीकृतरुपमा संचालन गर्न ।

सोंच

एकीकृत बिकासको माध्यमबाट गरीबि निबारण गर्ने ।

लक्ष्य

गापा भित्र रहेका सबै प्रकारका गरीबिको अवस्थालाई न्युनिकरण गर्ने ।

उद्देश्य

गरीबि निवारण कार्यलाई सबै किसिमका बिकास कार्यक्रममा एकीकृत गर्ने । गापा भित्रका श्रोत साधनहरुलाई गरीब लक्षित बनाई गरीबहरुको पहुँचमा विस्तार गर्ने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
गरिबी निबारणलाई विकास निर्माणमा एकिकृत गर्ने ।	• गापाका सबै बिकास आयोजनाहरुमा गरीबि निबारणलाई प्राथमिकता दिई एकीकृत गरिनेछ । • गापाले प्रदेश सरकारसँगको सहकार्य एव समन्वयमा गरीबको बर्ग पहिचान गरी परिचयपत्र प्रदान गर्ने । • गापा भित्र गरीबहरुको विवरण अद्यावधिक गर्ने ।
गापा स्तरमा उत्पादनमुलक रोजगारीका अवसरहरुको वृद्धिगर्ने ।	• गरीबि निवारणका लागि स्थानीय स्तरमा उपलव्ध रैथाने ज्ञान सीप, पेशा एवं व्यवसायको पहिचान गरिनेछ । • पेशा व्यवसायबाट उत्पादित वस्तुहरुलाई राष्ट्रिय एवं अन्तराष्ट्रिय बजारमा निर्यात गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ । • गापा भित्रने विप्रेषणलाई रोजगारी सिर्जना र उत्पादनसँग जोड्न वित्तीय क्षेत्रमा लगानी गर्ने साथै सामूहिक रुपमा लघु उद्यम संचालन गर्न प्रोत्साहन गरिने छ । • परिचय पत्रको आधारमा उद्यमी बन्न चाहने गरीबहरुलाई सहुलियत दरमा ऋण उपलव्ध गराइनेछ ।

	• गापा क्षेत्रमा पर्यटन विकास एवं विस्तार गर्न घरबास कार्यक्रम संचालनका लागि गरीबि परिचय पत्रको आधारमा प्राथमिकता दिई आत्मनिर्भर बन्न सहयोग पुर्याइनेछ।
गाँउपालिका स्तरीय गरिबी निवारण नीति तर्जुमा गरी श्रोत साधनमा गरिबहरुको पहुँच विस्तार गर्ने।	• गाँउपालिका स्तरमा कार्यान्वयन हुने योजना तथा कार्यक्रमहरु तर्जुमा गर्दा गरिबी निवारणलाई उच्च प्राथमिकता प्रदान गरिने छ। • गाँउपालिका मार्फत सञ्चालन हुने शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, आवास, सामाजिक न्याय, सूचनाको उपलव्धता जस्ता आधारभूतसेवामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न समन्वय एवं सहकार्य गरिने छ। • उद्यमशीलता विकास गर्नका लागि समयको माग र बजार अनुकुल हुने सीप विकास कार्यक्रम संचालन गरिने छ। • सीपयुक्त जनशक्तिलाई गरीब परिचयपत्रको आधारमा सहुलियत दरमा ऋण प्रदान गरिने छ। परिचय पत्रको आधारमा निःशुल्क स्वास्थ सेवा उपलव्ध गराइने छ। • पोषणको अभावमा कुपोषित बालबालिकाहरुको समस्या समाधान गर्न बहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइने छ।

अपेक्षित उपलब्धि

लिखु गापाका गरीवहरुको पहिचान गरी परिचय पत्र बितरण भएको हुनेछ। गरीव लक्षित बिशेष कार्यक्रम संचालनभै गरीवि निवारणलाई न्यूनिकरण गरिएको हुनेछ। गापामा उपलब्ध श्रोत साधन र सेवा सुबिधामा गरीवको पहुँच बृद्धि भएको हुनेछ। तालिम, सीप र प्रबिधि प्रदान गरी सशक्तिकरण मार्फत गरीवहरुलाई रोजगार र उद्यमशीलतामा संलग्न हुने वातावरण तयार भएको हुनेछ। निर्वाहमुलक कृषिलाई मल,बीउ, औजार, प्राबिधिक र प्रबिधि मार्फत आधुनिक पद्धतिमा रुपान्तरणगरी उत्पादन बृद्धि र रोजगार सिर्जना गर्न सहकार्य र समन्वय भएको हुनेछ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
गरिबी निवारण	१	गाँउपालिकाले बिपन्न बर्गको तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने।	पालिकास्तरीय
	२	सामूहिक रुपमा लघु उद्यम संचालन गर्न प्रोत्साहन गर्ने।	
	३	गापामा बित्तीय संस्थाहरुको बिस्तार गरी बचत परिचालन गर्ने।	
	४	सबै वडामा स्वास्थ्य र शिक्षा जस्ता आधारभूत सेवामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने।	
	५	गरीब परिचय पत्रको आधारमा निशुल्क स्वास्थ सेवा उपलव्ध गराइनेछ।	

७.४ श्रम तथा रोजगारी

पृष्ठभूमि

उत्पादनमुखी, आत्मनिर्भर र समृद्ध गापा निर्माणको प्रमुख श्रोत जनशक्ति हो। शिक्षलाई सीपसँग,सीपलाई उत्पादनसँग, उत्पादनलाई बजारसँग र बजारलाई रोजगारीका अवसर र आर्थिक बिकाससँग जोड्न सक्ने जनशक्तिको आवश्यकता छ। यूवा जनशक्तिलाई प्रबिधियूक्त सीप प्रदान गरी दक्ष र प्रतिस्पर्धि बनाउन जरुरी छ। उपयुक्त वातावरण र सामुहिकताबाट उद्यमशीलताको विकास गरी आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको विकास हुन्छ।

प्रमुख समस्या

गापामा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको आपूर्ति हुन नसक्नु, उपलब्ध जनशक्ति दक्ष र प्रबिधिमैत्री नहुनु, उत्पादित जनशक्ति बेरोजगार हुनु, गापामा जनशक्ति ब्यवस्थापनको योजना नहुनु, शिक्षा बजारमुखी हुन नसक्नु,गापामा उद्यमशीलतासम्बन्धि कार्यक्रम संचालन नहुनु ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

गापामा आवश्यक पर्ने जनशक्ति उपलब्ध गराई गापाको दैनिक कार्यलाई चुस्तदुरुस्त बनाउन, गापाले जनशक्ति व्यवस्थापन योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न र कर्मचारीहरुको स्थायित्व प्रदान गर्न, उपलब्ध जनशक्तिलाई तालिम, सपि र प्रविधि उपलब्ध गराई दक्षता अभिबृद्धि गर्न , सीपलाई उद्यमशीलतामा जोडी आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको निर्माण गर्न, नाफामूलक क्षेत्रको पहिचान, सीप, पूजी तथा प्रविधि प्रदान गरी उद्यमशीलतामा संलग्न गराउन ।

अवसर

गापाले जनशक्ति व्यवस्थापनसम्वन्धी योजना बनाई कार्यान्वयन गर्न, उपलब्ध जनशक्तिलाई सीपमूलक तालिम र प्रविधि उपलब्धगराई उनीहरुको दक्षता अभिबृद्धि गर्न, प्राविधिक शिक्षालयको स्थापना र संचालन गरी प्राविधिक जनशक्ति तयार गर्न, बेरोजगार यूवाहरुलाई सीपमूलक तालिम प्रविधि र पूजी उपलब्ध गराई उद्यमशील कार्यमा संलग्नगराई आत्मनिर्भर बनाउन, बैदेशिक रोजगारिबाट फर्केका युवाहरुलाई उद्यमशील कार्यमा संलग्न गराई गाउँमा नै बस्ने बातावरण सिर्जनागर्न ।

सोंच

उत्पादनशील र सीपमूलक जनशक्ति मार्फत उद्यमशीलता अभिबृद्धि गरी आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको विकास गर्ने ।

लक्ष्य

गापामा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको विकास गरी उद्यमशीलतामा संलग्न गराउने ।

उद्देश्य

१. गापाले जनशक्ति व्यवस्थापनसम्वन्धी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

२. गापामा उपलब्ध जनशक्तिलाई उद्यमशीलतामा संलग्न गराई आत्मनिर्भर बनाउने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
गापाले आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने ।	• गापाले आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन योजना निर्माण गर्ने । • सीपयूक्त तालिम, पूँजी र प्रविधि उपलब्ध गराई जनशक्तिको दक्षता बृद्धि गर्ने । • प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनको लागि एक बहुप्राविधिक शिक्षालयको संचालन गर्ने । • बेरोजगार युवाहरुलाई रोजगारी उपलब्ध गराउने ।

गापामा उद्यमशीलताकाविकास गरी अर्थतन्त्रलाइ सुदृढ र सवल बनाउने ।	• घरेलु र साना उद्योग संचालनको लागि पूर्वाधार तयार गर्ने । • उपलब्ध दक्षता बृद्धि गरि उदमशीलतातर्फ आकर्षित गर्ने । • प्रदेश सरकारको समन्वयमा एक औद्योगिक ग्रामको संचालन गरी उद्यमशीलताको विकास गर्ने । • युवाहरुलाई उद्यमशीलतामा संलग्न गराई आत्म निर्भर बनाउने। • उद्यमशीलताको विकास गरी अर्थतन्त्रलाई सुदृढ गराउने ।

अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिकामा आवश्यक पर्ने जनशक्तिकोयोजना निर्माण भएको हुनेछ, उपलब्ध जनशक्तिको क्षमता अभिबृद्धि भएको हुनेछ, लिखु गापामा एक भन्दा बढी प्राविधिक शिक्षालय संचालन भएको हुनेछ, युवाहरुका लागि स्वरोजगारसम्वन्धी कार्यक्रम संचालन भएको हुनेछ, घरेलु र साना उद्योग संचालन भई उमशीलताको विकास भएको हुनेछ, जनशक्तिको व्यवस्थापन र उद्यमशीलताको विकासले गापाको अर्थतन्त्र सुदृढ भएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

क्षेत्र	उपक्षेत्र	क्र.सं.	लाभान्वित वडा नं.
श्रम तथा रोजगारी	१	युवा सोरोजगार तथा उधमसिलाता विकास तालिम संचालन ।	पालिका स्तरीय
	२	गाउँपालिकामा रोजगार सूचना केन्द्र संचालन गर्ने ।	
	३	रोजगारमुलक तालिम तथा क्षमता विकास कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	
	४	प्रदेशको सहयोगमा गापामा सिप विकास तालिम केन्द्र संचालन गर्ने ।	
	५	प्रदेशको सहयोगमा गापामा बैदेशिक रोजगार पूर्व अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	

७.५ विपद बेबस्थापन

पृष्ठभूमि

निरन्तर दोहोरिने बहुप्रकोपका घटनाहरूबाट उत्पन्न विपद्को अत्यधिक जोखिममा रहेको मुलुकहरूमध्ये नेपाल पनि एक हो। विश्वमा भूकम्पबाट तथा बाढी र पहिरोबाट उच्च जोखिमयुक्त देशको रूपमा नेपाल रहेको छ । विपद्जन्य घटनाबाट बर्षेनी ठूलो धनजनको क्षति हुनुका साथै व्यक्ति तथा समुदायलाई अप्रत्याशित रूपमा ठूलो बोझ थोपरिन पुग्दछ । नेपालको संविधानले प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद् पूर्व तयारी उद्धार तथा राहत र पुनर्लाभ कार्यलाई संघ र प्रदेशको साझा अधिकारको सूचीमा सूचीकृत गरेको छ भने विपद् व्यवस्थापनलाई तीनै तहको अधिकारको साझा सूचीमा समेत राखेको छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहको नेतृत्वमा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति रहने व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी स्थानीय स्तरमा योजना एवं कार्यक्रमहरू तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी गाउँपालिका तथा नगरपालिकाहरूलाई प्रदान गरेको छ । गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थिति, कमजोर भौगर्भिक अवस्था र मानवीय क्रियाकलापले गर्दा विभिन्न प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद्को सामना गर्नु परिरहेको छ । यसपालिकामा विपद्जन्य घटनाहरूमा भूकम्प, बाढी, पहिरो, आगलागी, खडेरी, सडक दुर्घटना, स्वास्थ्यजन्य महामारी र चट्याङ्ग प्रमुख रहेकाछन् । २०७२ सालको भूकम्पको असरले यस पालिकामा निकै ठूलो क्षतिको सामना गर्नु पर्यो । उक्त भूकम्पबाट ठुलो संख्यामा व्यक्तिगत आवास, स्वास्थ्य संस्था, वडा कार्यालय, विद्यालय भवन क्षतिग्रस्त हुनाका साथै अन्य धेरै धनजनको क्षति हुन पुग्यो ।

विगतका अनुभवका आधारमा गाउँपालिकाले विपद् व्यवस्थापनमा नियमित वार्षिक बजेट विनियोजन गर्ने गरेको पाइन्छ । यस गाउँपालिकामा स्थानीय स्तरमा गठित विपद् व्यवस्थापन समिति, तत्काल सहायतार्थ प्रहरी चौकी र, एम्बुलेन्स सेवाको उपलब्धता रहँदै आएको छ । यसैगरी विपद् सम्बन्धी कार्यमा नेपाल सरकारको राष्ट्रिय पुनर्निमार्ण प्राधिकरण, रेडक्रस जस्ता संस्थाहरू पनि यस गाउँपालिकामा क्रियाशील रहेका छन् ।

प्रमुख समस्या

नदि कटान, भिरालो भू–बनौट, विपद् उत्थानशील पूर्वाधार विकास नहुनु, अवैज्ञानिक कृषि प्रणाली, कृषिमा रसायन र विषादीको प्रयोग, जोखिम क्षेत्रको पहिचान नहुनु, सिमान्त भूमि तथा नदी किनाराहरूमा बस्ती बस्नु तथा खेती गरिनु, प्राकृतिक श्रोतको अवैज्ञानिक प्रयोग हुनु, जनचेतनाको कमी हुनु, नदीजन्य पदार्थको तीव्र दोहन गरिनु, स्वास्थ्य र सरसफाई सम्बन्धी जागरुकताको कमी हुनु, विपद् पूर्व तयारीको कमी, भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त संरचनाहरू पूर्णतया पुनस्थार्पित भैनसक्नु, विपदका क्षेत्रमा कार्य गर्ने संघ संस्थाहरू बीच समन्वयको अभाव आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

पूर्वाधार निर्माणको कार्यलाई व्यवस्थित, दिगो र उत्थानशील बनाउनु, विकास र वातावरण वीच सन्तुलन कायम गर्नु, जलाधार तथा नदीनालाको संरक्षण तथा तटबन्ध निर्माण गर्नु, पुर्ननिर्माणको कार्य समयमा नै सम्पन्न गर्नु, विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी संघ संस्थाहरू बीच प्रभावकारी समन्वय कायम गर्नु, जोखिमयुक्त बस्तीको स्थानान्तरण गर्नु, व्यवस्थित विपद् पूर्व तयारी गर्नु, विकास सम्बन्धी सोच र धारणामा परिवर्तन गरी विपद् संवेदनशील बनाउनु आदि यसक्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

अवसर

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आउनु, २०७२ सालको भूकम्पका कारणले विपद् सम्बन्धमा नागरिकको चेतना अभिवृद्धि हुनु, भवन संहिता तथा भवन निर्माण मापदण्ड तर्जुमा गरी लागू गर्ने सम्भावना हुनु, वन तथा हरियाली क्षेत्रको विस्तार गर्ने क्षेत्र प्रशस्त हुनु, निर्माण सम्बन्धी नवीन प्रविधि र ज्ञान उपलब्ध हुनु, नयाँ भूकम्प प्रतिरोधात्मक आवास तथा स्तरीय संरचना सहितका विद्यालय तथा अन्य सार्वजनिक संरचनाको निर्माण हुनु, राष्ट्रिय पुननिर्माण प्राधिकरण र अन्य संघ संस्था र विकास साझेदारहरूबाट पुननिर्माणमा सहयोग प्राप्त हुनु आदि यस क्षेत्रमा देखिएका अवसरहरू हुन् ।

सोंच

विपद् व्यवस्थापन गरेर विकासको वातावरणको सृजना गरि गापाको समृद्धि हासिल गर्ने ।

लक्ष्य

विपद् व्यवस्थापनको न्यूनीकरण गर्ने ।

उद्देश्य

विपद्जन्य घटनाको न्यूनिकरण गर्दै विपद व्यवस्थापन गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी प्रभावकारी बनाउने ।	• स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिलाई क्रियाशील गराइनेछ । • उद्धार कार्यमा स्थानीय रेडक्रस, समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन समिति, युवा स्वयंसेवी, सरोकारवाला संघसंस्था तथा गैसस एवं सुरक्षा निकायलाई अभिमुखीकरण गरी तयारी अवस्थामा राखिनेछ । • स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई विपद् तयारी सम्बन्धी पूर्वाधार व्यवस्था र तत्काल परिचालन गर्न सकिने अवस्थामा राखिनेछ । • एम्बुलेन्स सेवालाइ र्प्रभावकारी बनाइनेछ । • गाउँपालिकामा बारुणयन्त्र सेवाको स्थापना गरी उद्धार उपकरण समेतको व्यवस्था गरिनेछ । • विपद् पूर्व सूचना प्रणाली व्यवस्थित गरी प्रत्येक घर परिवार वा बस्तीमा मोबाइल र एफ एमबाट विपद् सम्भावना सम्वन्धी पूर्व सूचना प्रवाह गरिनेछ ।
दिगो विपद् व्यवस्थापन प्रणालीको अवलम्बन गर्ने ।	• समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन समितिहरू गठनगरी तिनको क्षमता विकास गरिनेछ । • विपद् व्यवस्थापनका क्षेत्रमा कार्यरत रेडक्रस, संघ संस्थाहरू र स्थानीय क्लवहरूलाई समन्वय गरी परिचालन गरिनेछ । • गाउँपालिकामा विपद् व्यवस्थापनको वेग्लै कोषमा आवश्यक रकम विनियोजन गर्दै लगिने छ । • गाउँपालिकामा सरोकारवाला समेतको सहभागिता रहने गरी विपद् व्यवास्थापन केन्द्रको स्थापना गरी एकिकृत सेवा प्रवाह गरिनेछ । यस्तो केन्द्रमा आवश्यक न्यूनतम विपद् उद्धार सामाग्रीहरू भण्डारण गरिनेछ । • विपद् व्यवस्थापनमा संलग्न हुने संघ संस्था समुदाय र व्यक्तिहरूको क्षमता विकास गरिनेछ । • विकास निर्माण कायर्हरूमा जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू सहित विपद् उत्थानशील विकास प्रक्रियाको अवलम्बन गरिनेछ । • विद्यालय तहमा विपद् जोखिम सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । • सडक दुर्घटना जोखिम स्थलहरूमा सचेतना संकेतहरू राखिनेछ ।
विपदबाट भएको क्षतिको पुनर्निर्माण एवं पुनःस्थापना गर्ने ।	• विपद् जोखिम नक्सांकन गरिनेछ । • पानीको मुहान, जलाधार क्षेत्र आदिको संरक्षणका लागि समुदायमा आधारित विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

	• २०७२ सालमा गएको भूकम्पबाट भएको क्षतिको राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणसँग समन्वय गरी पुनर्निर्माण र पुनस्थार्पना सम्पन्न गरिनेछ । • वर्षेनी हुने बाढी, पहिरो जस्ता विपद्बाट भएको क्षतिलाई प्राथमिकताका साथ पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापना गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

विपद् जोखिम नक्साङ्कन भएको हुने, विपद्जन्य घटनाबाट हुने धन जनको क्षतिमा उल्लेख्य रूपमा कमी आएको हुने, भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त आवास तथा अन्य सार्वजनिक सामुदायिक पुनःसंरचना पुनर्निमार्ण सम्पन्न भएको हुने, विपद् व्यवस्थापन केन्द्रको स्थापना भएको हुने, विपद् पूर्व सूचना प्रणाली स्थापना भएको हुनेछ । विपद व्यवस्थापनमा महिला तथा बहिष्करणमा परेका समुदायको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

उपक्षेत्र	क्र.सं.		लाभान्वित वडा नं.
विपद बेबस्थापन	१	विपद पूर्व सूचना प्रणाली निर्माण गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	२	विपद बेबस्थापन योजना तयार गरि कार्यान्वयन गर्ने /विपद जोखिम नक्सांकन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
	३	विपद बेबस्थापन केन्द्रको स्थापना गर्ने र विपद सामग्री भण्डारण गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	४	तटबन्ध निर्माण (२किमि) ।	१,४

७.६ वातावरण

पृष्ठभूमि

वातावरण प्रदुषणले जीव र जगतमा नकारात्मक प्रभाव पारेको हुन्छ । लिखु गापामा वातावरण प्रदुषणसम्वन्धी जटिल समस्या नभएता पनि वातावरणको संरक्षण गर्नु जरुरी छ । फोहोरमैला व्यवस्थापन, वनजंगल संरक्षण, बाढिपहिरो तथा खोला नियन्त्रण, प्राकृतिक श्रोत साधनको सदुपयोग, निर्माण सामग्रीको व्यवस्थापन, शौचालय र ढलको निर्माण आदि वातावरणसँग सम्वन्धित पक्षहरु हुन् । यसका साथै विकास निर्माणका पूर्वाधारहरुको संचालन गर्दा वातावरणीय प्रभावको पुर्व मूल्यांकन हुनु पनि आवश्यक छ । लिखु गापामा जलवायू परिवर्तनको प्रभाव स्पष्ट रुपमा देखा नपरेको भएता पनि केहि संकेतहरु देखा परी सकेका छन् । तापक्रम र वर्षामा भएको भिन्नता, नयाँ नयाँ किटाणुहरुको उत्पति,झींगा तथा लामखुट्टेको प्रकोप, पानीको श्रोतहरुमा कमी आदि जलवायू परिवर्तनका सूचकहरु हुन् । यसवाट कृषि उत्पादनमा ह्रास हुन गई खाद्य सुरक्षामा थप समस्या सृजना भएका छन् । लिखु गापामा बाढी, पहिरो, चट्ट्याङ, आगलागी, जोखियूक्त बस्ती, लगायतका विपद्सम्वन्धी समस्याहरु रहेका छन् । विभिन्न योजनाबद्ध ढंगले वातावरणको संरक्षण, जलवायू परिवर्तन अनूकूलन र विपद्को व्यवस्थापन र न्यूनीकरण गर्नु आवस्यक छ ।

प्रमुख समस्या

फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन नहनु, सडकहरु कच्ची तथा नाला र ढलको व्यवस्था नहुनु, जलवायू परिवर्तनसम्वन्धी मापन केन्द्रको अभाव हुनु, जलवायू परिवर्तन सम्वन्धी सचेतना कार्यक्रम संचालन नहुनु, भूक्षय, बाढी, पहिरो, चट्ट्याङ, आगलागी, जोखियूक्त बस्ती, लगायतका विपद्को पूर्व सुचना र पूर्व सावधानी नअपनाउनु, स्वास्थ्य तथा सरसफाईसम्वन्धी सचेतनाको कमी र नवीकरणीय उर्जाको विकास नहुनु ।

चुनौती र अवसर

चुनौती

फोहोरमैला, ढल निकास, भूक्षय, खोला कटान, वनविनास, धुवाधुलोको उचित व्यवस्थापन गरी वातावरण संरक्षण गर्न, जलवायू परिवर्तनसम्वन्धी तथ्यांकहरु संकलन गरी अनुकुलन कार्यक्रम संचालन गर्नु, जलवायू परिवर्तनसम्वन्धी सूचनामूलक र सचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गरी जनतालाई सुसुचित गर्नु, विपद् व्यवस्थापनसम्वन्धी पूर्व सुचना प्रणालीको व्यवस्था गरि जनतालाई सचेत गराउनु, विपद् व्यवस्थापनको लागि जनशक्ति, उद्धार सामग्री, प्रविधि संयन्त्र र कोषको व्यवस्थापन गरी राहत, उद्धार र पूर्नस्थापन गर्न, विपद् व्यवस्थापनमा सरकारी, गैरसरकारी र नीजी क्षेत्रको संलग्नतामा एकीकृत कार्यक्रम संचालन गर्नु आदि मुख्य चुनौती हुन् ।

अवसर

विकास निर्माणका कार्यमा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनको व्यवस्था हुनु, फोहोर मैलाको व्यवस्थापनमा गापा सक्रिय रहनु, सडक, पुल पुलेसा र ढल निकासको लागि गापाले प्रदेश र संघीय सरकारसँग समन्वय गर्नु, जलवायू परिवर्तनसम्वन्धी जनचेतना अभिबृद्धि गरी अनूकूलन कार्यक्रम संचालन गर्नु, गापाले विपद् व्यवस्थापन नीति र संयन्त्र निर्माण गरी जनशक्ति र उद्धार सामग्रीको व्यवस्था गर्नु, पूर्वाधार निर्माण गर्दा विपद् व्यवस्थापनलाई ध्यानमा राखेर दीगो र वातावरणमैत्री बनाउनु, छरिएर रहेका जोखिमयूक्त वस्तीहरुको स्थानान्तरणका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरि कार्य प्रारम्भ गर्नु ।

सोंच

जलवायू अनुकूलनद्वारा स्वच्छ वातावरणको सृजना गरि गापाको समृद्धि हासिल गर्ने ।

लक्ष्य

दीगो र वातावरणमैत्री विकासद्धारा जलवायू परिवर्तन र विपद् न्यूनीकरण गर्ने ।

उद्देश्य

१. दीगो र वातावरणमैत्री पूर्वाधारको निर्माण गरी स्वच्छ र सन्तुलित वातावरण कायम गर्ने ।
२. जलवायू परिवर्तनसम्वन्धी अनुकूलन योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
३. जोखिम न्यूनीकरण र पूर्नस्थापनाका लागि भरपर्दो सुचना प्रणाली र संयन्त्रको निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
वातावरण संरक्षणमा जोड दिने ।	• वातावरण संरक्षणसम्वन्धी शिक्षा प्रदान गर्ने । • पूर्वाधार निर्माणलाई वातावरणमैत्री बनाउने । • वातावरण संरक्षणसम्वन्धी कार्यक्रमलाई प्राथमिकताका साथ संचालन गर्ने । • विकास निर्माणका कार्यक्रम संचालन पूर्व वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनलाई जोड दिने । • फोहोरमैला, ढल निकास, धुवा र कुलोको उचित व्यवस्थापन गर्ने । • गापाको शहरीक्षेत्रको फोहोर बेबस्थापनको लागि sanitary landfill site निर्माण गर्ने ।
गापामा जलवायू परिवर्तन र अनुकूलनसम्वन्धी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	• जलवायू उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन गर्न पूर्व तयारी र सचेतना अभिबृद्धि गरिने । • जलवायू परिवर्तनसम्वन्धी भरपर्दो सुचना प्राप्त गर्न जलवायू मापन केन्द्रको स्थापना गर्ने । • गापाको कृषि, वन, वस्ती तथा अन्य क्षेत्रमा परेको प्रभाव अध्ययन अनुसन्धान गरी अनुकूलन कार्यक्रममा जोड दिने ।
विपद्को न्यूनीकरण र पूर्नस्थापनाको व्यवस्थापन गर्ने ।	• विपद्को पूर्वानुमान सम्बन्धि सुचना प्रणालीको विकास गर्ने । • गापामा विपद्सम्वन्धी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने । • जोखिममा रहेका वस्तीहरुलाई सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्ने योजना निर्माण गर्ने । • भू उपयोग नीती निर्माण गरी जोखिम क्षेत्रको पहिचान गर्ने । • बाढी, पहिरो र भू क्षयको नियन्त्रण गर्ने । • विपद् पछिको पूर्नस्थापनाको लागि उद्धार सामग्री, कोष, उद्धार संयन्त्र र प्रविधिको विकास गर्ने । • नदि कटान क्षेत्र पहिचान गरि तटबन्ध निर्माण गर्ने ।

अपेक्षित उपलब्धि

वातावरण संरक्षणसम्वन्धी नीति एवं योजना निर्माण हुनेछ, विकास निर्माणका पूर्वाधार निर्माणमा मापदण्ड र संहिता लागू भई वातावरणमैत्री पूर्वाधारको निर्माण हुनेछ, जलवायू परिवर्तनको असर सम्वन्धमा अध्ययन अनुसन्धान भई गापा स्तरीय गोष्ठी संचालन भएको हुनेछ, विपद् व्यवस्थापनसम्वन्धी पूर्वसुचना प्रणालीको विकास हुनेछ, बाढी, पहिरो, भूक्षय, वन विनास र अन्य प्रकोपको नियन्त्रण र जोखिम वस्ती स्थानान्तरणको योजना निर्माण हुनेछ, गापाको शहरीक्षेत्रको फोहोर बेबस्थापनको लागि sanitary landfill site निर्माण हुनेछ ।

कार्यक्रमहरु

क्षेत्र	उपक्षेत्र	क्र.सं.	लाभान्वित वडा नं.
बातावरण	१	बातावरण मापदण्ड लागु गरि उद्योग कलकारखानाहरु संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय
	२	वातावरण संरक्षणसम्वन्धी र जलबायु परिबर्तन सम्बन्धि जनचेतना अभिबृद्धि गरी प्रभावकारी कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६
फोहोरमैला बेबस्थापन	३	सहरी क्षेत्रको फोहोर बेबस्थापन को लागि sanitary landfill site को निर्माण गर्ने ।	(१,२,४,६) सहरी क्षेत्र
	४	ग्रामीण क्षेत्रमा फोहरलाई पुन: प्रयोगको (recycling) लागि प्रोत्साहित गरि जैविक मल उत्पादन गरि कृषि मा प्रयोग गर्ने ।	(१,२ ,३ ,४ ,५ ,६) ग्रामिण क्षेत्र
	५	शहरका केन्द्रहरूका रणनीतिक स्थानहरू र सबै पर्यटन स्थानहरूमा recycling bins राख्ने ।	(१,२,४,६) सहरी क्षेत्र
	६	फोहोर बेबस्थापन शिक्षा सम्बन्धि प्रतेक वडामा अभियान चलाउने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६

८ परिच्छेद ८: योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मुल्यांकन

८.१ योजना तर्जुमा

गाउँपालिकाले आन्तरिक रुपमा गृहकार्य, सराकारवालासँग राय परामर्शगरी आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया सुरु गरेको हो । गाउँपालिका अधक्ष/ उपाध्यक्ष, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, गाउँकार्यपालिका सदस्यहरु, पालिकाका बिषयगत समितिहरु, वडा समितिका पदाधिकारी, विषयगत शाखा/उपशाखाका प्रमुख, प्रतिनिधिहरु र प्रदेश नीति तथा योजना आयोगको टोलीको समन्वयमा आवधिक योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन भएको थियो ।

आवधिक योजना तयारी कार्यशाला गोष्ठी, वडास्तरीय समूह परामर्शबाट आएका सूचना तथा अपेक्षालाई विषयगत समूहसंग छलफल गरि तथ्यांकहरू प्रमाणीकरण गरिएको थियो । गाउँपालिकाको नेतृत्वमा, विषयगत समितिहरुको संयोजन तथा बिज्ञ समूह तथा सराकारवालाको सहभागिता र सहजीकरणमा योजना तर्जुमा गोष्ठी सम्पन्न गरियो । योजना तर्जुमा गोष्ठीमा पालिकाको दिर्घकालिन सोंच, विकासका लक्ष्य, उद्देश्य निर्धारण गरि नतिजा खाकामा ढल्ने कार्य सम्पन्न गरियो । विषयगत समूहमा छलफल गरी प्राप्त निष्कर्षलिई विस्तृत समूहमा प्रस्तुत गरी गाउँपालिकाको विकासका नतिजा खाका र नतिजा प्राप्त गर्न आवश्यक रणनीतिका साथ गाउँपालिकाको श्रोत तथा क्षमतालाई आधार मानी आवधिक योजनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गरियो । आवधिक योजना तयारी कार्यशाला, वडागत लगायत सरोकारवालाहरुको परामर्शका आधारमा योजना दस्तावेजको मस्यौदा तयार गरिएको हो। योजना दस्तावेज तयार गर्दा स्थानीय तहका आवधिक, एकीकृत तथा विषय क्षेत्रगत गुरुयोजनाको प्रारुपलाई सन्दर्भ सामग्रीकारुपमा प्रयोग गरिएको छ । साथै योजना विद तथा विषयविज्ञहरुको सुझावलिई दस्तावेज लेखन तथा दस्तावेज मस्यौदा तयारी गरिएको हो ।

८.२ आयोजना बैंक

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
१	३०० जना कृषकलाई उन्नत जातको धान, गहुँ र मकै बिउ वितरण गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५०	कृषि	४	२	२
२	३०० जना कृषकलाई मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी खेति तालिम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५०	कृषि	२	२	२
३	१५० जनालाई च्याउ उत्पादन तालिम तथा ब्यबसाय संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	कृषि	२	२	२
४	जैविक बिषादी निर्माण तालिम बर्षको २ पटक संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	कृषि	२	२	२
५	कृषि यन्त्र किन्न चाहने किसानलाई ५० प्रतिशत अनुदान दिने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१५०	कृषि	४	२	२
६	२०० जना कृषकलाई जैविक खेति सम्बन्धि तालिम र जनाचेतना कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	३०	कृषि	२	२	२
७	निर्बाहमुखी तरकारीको बिउ वितरण कार्यक्रम संचालन गर्ने -प्रतेक वडा ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२०	कृषि	४	२	२
८	कृषक प्राविधिकको क्षमता विकास (६ जना) कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	२०	कृषि	२	२	२
९	कृषक तालिम तथा भ्रमण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२०	कृषि	२	२	२
१०	रैथाने खाद्दना बलि उत्पादनमा प्रोत्सहन कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२०	कृषि	४	२	२

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
११	चक्लाबन्दी खेतीको लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम संचालन गर्ने।	१,२ ,४ ,५ ,६	१००	कृषि	४	२	२
१२	गाउँपालिकामा नमुना कृषि फर्म स्थापना गर्ने।	पालिका स्तरीय	१००	कृषि	४	२	२
१३	माटो तथा प्लान्ट क्लिनिक स्थापन गर्ने।	पालिका स्तरीय	१५०	कृषि	४	२	२
१४	पशुपंक्षी घुम्ति शिबिर कार्यक्रम प्रतेक वडामा (बर्षमा २ पटक) संचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	८०	पशुपंक्षी विकास	४	२	२
१५	पशु स्वास्थ्य शिविर संचालन गर्ने (प्रतेक वडामा बर्षमा १ पटक)।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५०	पशुपंक्षी विकास	४	२	२
१६	पशु आहार (घाँस खेति) सम्बन्धि तालिम (बर्षमा २ पटक) संचालन गर्ने।	पालिका स्तरीय	२५	पशुपंक्षी विकास	२	२	२
१७	दुध डेरी सुधार कार्यक्रम सबै वडामा संचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	८०	पशुपंक्षी विकास	४	२	२
१८	उन्नत जातका पशुपंक्षी पालन; बाख्रा, गाई, भैंसी र कुखुरा (५०० घरधुरी) पालनमा आर्थिक सहयोग गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५०	पशुपंक्षी विकास	४	२	२
१९	गोठेमल तथा कम्पोष्टमल ब्यबस्थपन सम्बन्धि तालिम (५०० जना) संचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	पशुपंक्षी विकास	२	२	२
२०	सहकारी मार्फत पशु तथा बालि बिमा कार्यक्रम (प्रतेक वर्ष) संचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१२०	पशुपंक्षी विकास	४	२	२
२१	प्रतेक वर्ष पशुनश्ल सुधार तथा कृत्रिम गर्भधारण सम्बन्धि तालिम संचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	३०	पशुपंक्षी विकास	२	२	२
२२	पालिकामा नमुना पशुपालन फर्म स्थापना गर्ने।	पालिका स्तरीय	१००	पशुपंक्षी विकास	४	२	२

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
२३	५० जना कृषकलाई माछापालन सम्बन्धि तालिम दिने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१५	माछापालन	२	२	२
२४	फलफुल तथा बगैचा बेबस्थापन तालिम (५० जना) दिने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१५	फलफुल	२	२	२
२५	उत्पादित बस्तुको बेबस्थित भण्डारण तथा वितरण गर्ने । (Link: बजार प्रबर्द्धन)			खाद्य सुरक्षा तथा पोषण	३	२	२
२६	प्रतेक वडामा बर्षको एक पटक बाल पोषण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१५	खाद्य सुरक्षा तथा पोषण	७		२
२७	प्रतेक वडामा बर्षको एक पटकबहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१५	खाद्य सुरक्षा तथा पोषण	७		२
२८	खाद्य व्यवहार सुधार गर्ने चेतना मुलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	खाद्य सुरक्षा तथा पोषण	७		२
२९	फलफुल तथा तरकारीको नर्सरी स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय	१००	कृषि बजार प्रबर्द्धन	४	२	२
३०	तरकारी तथा फलफुल संकलन केन्द्र (वडा १) निर्माण र संचालन गर्ने ।	१	१००	कृषि बजार प्रबर्द्धन	३	२	२
३१	वडा ४ र ५ मा कृषि उपजको थोक तथा खुद्र बिक्रि स्थल स्थापन गर्ने ।	४,५	७०	कृषि बजार प्रबर्द्धन	३	२	२
३२	पालिका भित्र कृषि उपजको बिउ बैंक स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय	५०	कृषि बजार प्रबर्द्धन	३	२	२
३३	पालिकामा चिस्यान घर निर्माण गर्ने ।	पालिका स्तरीय	३००	कृषि बजार प्रबर्द्धन	३	२	२
३४	मासुपसल सुधार कार्यक्रम संचालन गर्ने -बजार केन्द्रित स्थानहरु ।	१,२,६	२५	कृषि बजार प्रबर्द्धन	७	२	२
३५	स्थानीय लघु उद्योग प्रबर्धनका लागि कार्यक्रम संचालन गरि आर्थिक सहयोग गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	७५	उद्योग बाणिज्य आपूर्ति र पर्यटन	४	४	१

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
३६	पालिकामा औधोगिक ग्राम स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	२५	उद्योग बाणिज्य आपूर्ति र पर्यटन	४	४	९
३७	औधोगिक प्रदर्शनी स्थल निर्माण गर्ने ।	पालिका स्तरीय	३००	उद्योग बाणिज्य आपूर्ति र पर्यटन	४	४	९
३८	कोशेलीघर संचालन गर्ने- २ वटा ।	१, ५	१००	उद्योग बाणिज्य आपूर्ति र पर्यटन	३	४	८
३९	सिप तथा आयमुलक तालिम दीने -५०० जना लाई ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	३०	उद्योग बाणिज्य आपूर्ति र पर्यटन	२	४	८
४०	स्थानीय मौलिक उत्पादनको branding गरि बिक्रि गर्न सहयोग गर्ने ।	१,६	२५	उद्योग बाणिज्य आपूर्ति र पर्यटन	४	४	९
४१	अचार उद्योग स्थापन गर्ने - ३ वटा ।	१,५ ,६	१२०	उद्योग बाणिज्य आपूर्ति र पर्यटन	४	४	८
४२	पालिकामा औधोगिक मेला संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	१२०	उद्योग बाणिज्य आपूर्ति र पर्यटन	४	४	९
४३	सहकारी सुपथ मूल्य पसल स्थापना गर्ने -२ वटा ।	१,६	८०	उद्योग बाणिज्य आपूर्ति र पर्यटन	१		८
४४	सहकारी साक्षरता तथा जागरण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१५	बैंक, वित्तीय संस्था र सहकारी	२		८
४५	सहकारी संस्थाहरुको क्षमता विकास गर्ने कार्यक्रम (बर्षको एउटा) संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	५	बैंक, वित्तीय संस्था र सहकारी	८		८
४६	सहकारी सूचना प्रणाली स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय	३०	बैंक, वित्तीय संस्था र सहकारी	३		८
४७	मगर समुदायले मनाउने मंगसिर पुर्णिमा,घाटु नाच, लाखे नाच लगायत अन्य परम्परा, संस्कृतिहरुको प्रबर्धन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	पर्यटन/मठ मन्दिर/धार्मिक तथा एतिहासिक स्थल		६	

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
४८	जलापदेवी, निरंजना भगवती, मन्दिरा देवी, गुप्तेश्वोर महादेव गुफा लगायत अन्य पर्यटकीय स्थलहरु समेटर धार्मिक पर्यटन circuit निर्माण गर्ने ।	३,५,६	१५०	पर्यटन/मठ मन्दिर/धार्मिक तथा एतिहासिक स्थल	३	५	
४९	जलापदेवी-नागिगढ़ी जाने पदमार्ग निर्माण गर्ने ।	३.५.६	५०	पर्यटन/मठ मन्दिर/धार्मिक तथा एतिहासिक स्थल	३	५	
५०	होमस्टे कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	३	५०	पर्यटन/मठ मन्दिर/धार्मिक तथा एतिहासिक स्थल	१	५	८
५१	कोशेली घर स्थापना गर्ने -३ वटा ।	१,५,६	६०	पर्यटन/मठ मन्दिर/धार्मिक तथा एतिहासिक स्थल	३	५	८
५२	पालिकामा पर्यटन सूचना केन्द्र संचालन गर्ने ।	३	१५	पर्यटन/मठ मन्दिर/धार्मिक तथा एतिहासिक स्थल	३	५	
५३	सिप विकास तथा उधमशीलता तालिम दिने । (link: आर्थिक विकास)			जनसंख्या तथा बसाई सराई	२	४	८
५४	पूर्वाधार विकास गरि गाउँ सहर अन्तर सम्बन्ध मजबुत गराउने । (link: पूर्वाधार)			जनसंख्या तथा बसाई सराई	३	१	१०
५५	स्थानीय अवसर हरुको पहिचनगरि आयमुलक कार्यकम्र संचालन गर्ने । (link: अआर्थिक विकास)			जनसंख्या तथा बसाई सराई	१	४	८
५६	नव प्रकाश मा.बि(३) मा बिज्ञान कम्पुटर ल्यान, बच्छला आ.वि (६) मा कम्पुटर ल्याब र गणेश सुर्य आ. वि. (३) मा कम्पुटर ल्याब / सेनिटरी प्याड सुबिधा संचालन गर्ने ।	३,६	१००	शिक्षा	२	३	४
५७	सब विद्यालयहरुमा शैक्षिक क्यालेण्डर निर्माण, बालमैत्री शिक्षा संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	शिक्षा	२	३	४
५८	अपाङ्गता भएका छात्रछात्राहरुका लागि सबै मा.वि मा बिशेस व्यवस्था गर्ने ।	१,३,४,६	२५	शिक्षा	२	५	४

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
५९	बिपन्न बर्गका बिद्यार्थी लाई ११/१२ मा कम्तिमा हप्ताको २ पटक लोकसेवा तयारी कक्षा संचालन गर्ने ।	१,३,४,६	२५	शिक्षा	२	५	४
६०	बिद्यालय मर्जको लागि अध्ययन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	१०	शिक्षा	२	५	४
६१	वर्षमा १ पटक विद्यालय भर्ना अभियान संचालन तथा विद्यालय छाडनेदर न्युनीकरणसम्बन्धी विभिन्न चेतनामलक कार्यक्रमहरु गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	शिक्षा	२	५	४
६२	शिक्षकको क्षमतावृद्धि गर्ने प्रतेक वर्षा तालिम गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	शिक्षा	२	५	४
६३	वडा १ र ५ मा स्वास्थ्य चौकी स्थापना गर्ने ।	१,५	८००	स्वास्थ्य	७		३
६४	वडा २ बगर बजार सामुदायिक स्वास्थ्य इकाईलाई स्वास्थ्य चौकीमा स्तरोन्नति गर्ने ।	२	२००	स्वास्थ्य	७		३
६५	वडा ३ थानसिंह सामुदायिक स्वास्थ्य इकाईलाई स्वास्थ्य चौकीमा स्तरोन्नति गर्ने ।	3३	२००	स्वास्थ्य	७		३
६६	सबै स्वास्थ्य केन्द्रहरुमा न्युनतम स्वास्थ्य सेवा मापदण्ड MSS हासिल आवस्यक पूर्वाधार परिपूर्ति गर्ने ।	२,३,४,६	५००	स्वास्थ्य	७		३
६७	महिला स्वास्थ्य स्वयंम सेविकालाइ उत्कृष्टताका आधारमा प्रोत्साहन भत्ता प्रदान गर्ने ।	२,३,४,६	२५	स्वास्थ्य	७		३
६८	६ महिना भित्र COVID खोप संचालन गरि पूर्ण खोप युक्त बनाउने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१००	स्वास्थ्य	७		३
६९	घुम्ती स्वास्थ्य सिबिर संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५०	स्वास्थ्य	७		३
७०	पालिकामा अयुर्वेदीक स्वास्थ्य संस्थाको निर्माण गर्ने ।	पालिका स्तरीय	२००	स्वास्थ्य	७		३
७१	अस्पतालजन्य फोहोरको बेबस्थापन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	३००	स्वास्थ्य	७		३
७२	युवा क्लबहरुको गठन (वडा १,२,५ र ६ मा) ।	१,२,५,६	४०	खेलकुद			

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
७३	खेलकुद परिक्षण केन्द्र स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय	८०	खेलकुद			
७४	नियमित अन्तर स्कूल र गापा स्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता संचालन गर्ने ।	६	९०	खेलकुद			
७५	वडा ४ मा पन्द्र भुरे पार्क निर्माण गर्ने ।	४	६००	खेलकुद	३	५	
७६	वडा ३ मा मालकोट पार्क गर्ने ।	३	६००	खेलकुद	३	५	
७७	वडा स्तारिया खेलमैदानको स्थापना गर्ने ।	१,३,६	७५	खेलकुद			
७८	गापा स्तरीय खेलमैदान निर्माण गर्ने ।	पालिका स्तरीय	१००	खेलकुद			
७९	बर्षमा २ पटक सरसफाईसम्बन्धि चेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गर्ने -सबै वडा ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	खानेपानी तथा सरसफाइ	५		६
८०	खानेपानी मुहान संरक्षण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१२५	खानेपानी तथा सरसफाइ	५	१	६
८१	ढिकुरे खानेपानी योजना -१५० घरधुरि ।	१	१५०	खानेपानी तथा सरसफाइ	५	१	६
८२	बेलासपुर खा.उ. समिति -१५० घरधुरी ।	५	१५०	खानेपानी तथा सरसफाइ	५	१	६
८३	थानसिंह फाँट खा.उ. समिति-३५० घरधुरी ।	५	२००	खानेपानी तथा सरसफाइ	५	१	६
८४	सार्वजनिक शौचालयको स्थापना गर्ने (छहरे, थानसिंह, ढिकुरे र अन्य सार्वजनिक स्थलहरु) ।	१,६	७५	खानेपानी तथा सरसफाइ	५	१	६
८५	पालिकामा युवा श्रम सहकारी बैंक स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय	५०	युवा	१	३	८
८६	सिलाई कटाई तालिम संचालन गर्ने - ५०० जना ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१५	युवा	२	३	८

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
८७	driving तालिम संचालन गर्ने -५० जना।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	युवा	२	३	८
८८	घरेलु कृषि औजार निर्माण तालिम दिने -२० जना।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	युवा	२	३	८
८९	मोबाईल मर्मत तालिम दिने -३०० जना।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१५	युवा	२	३	८
९०	अचार बनाउने तालिम दिने -१०० जना।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	युवा	२	३	८
९१	मोटर साईकल मर्मत तालिम दिने -५० जना।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५	युवा	२	३	८
९२	सिकर्मी, plumbing, electrician तालिम दिने - ३०० जना।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	युवा	२	३	८
९३	डकर्मी तालिम ३०० जनालाइ दिने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१५	युवा	२	३	८
९४	मैनबत्ती तथा अगरबत्ती बनाउने तालिम संचालन गर्ने -१०० जना।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	युवा	२	३	८
९५	१५० जनाले महिला नेतृत्व विकास तालिम दिने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	महिला	२		५
९६	वर्षमा २ पटक महिला हिंसा न्युनिकरण सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	३०	महिला	६		५
९७	वर्षमा १ पटक एकल तथा विपन्न महिलाका लागि सीप तथा आयमुलक तालिमहरु संचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	महिला	२		५

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
९८	वर्षमा १ पटक महिलाहरुलाई आत्म रक्षा सम्बन्धि तालिम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	महिला	६		५
९९	महिनामा १ पटक महिलाहरुको लागि शिक्षक सेवा आयोग तथा लोकसेवा आयोग तयारी class संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२०	महिला	२		५
१००	जेस्ठ नागरिक दिवासेवा केन्द्रको स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय	१००	ज्येष्ठ नागरिक	६	१	१५
१०१	ज्येस्ठ नागरिकलाई पालिका स्तरमा निशुल्क स्वास्थ्य जांचगर्ने (कम्तिमा वर्षको २ पटक) ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	ज्येष्ठ नागरिक	७		१५
१०२	जेष्ठ नागरिक सम्मानका कार्यक्रमहरु नियमित रुपमा संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	ज्येष्ठ नागरिक	६		१५
१०३	वार्षिक रुपमा जेष्ठ नागरिक लागि नेपाल सरकारवाट वितरण गरिने सेवासुविधालाई प्रभावकारी बनाउन स्थानीय अनुगमन संयन्त्रलाई प्रभावकारी बनाउने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५	ज्येष्ठ नागरिक	६		१५
१०४	जेष्ठ नागरिकसंग भएका विभिन्न सीप र क्षमताहरुलाई दोश्रो पुस्तामा हस्तान्तरण गर्न कार्यकर्म संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	५	ज्येष्ठ नागरिक	२		१५
१०५	वडास्तरीय बलक्लब गठन गर्ने (६ वटा) ।	१ देखि ६	३०	बालबालिका तथा किशोरकिशोरी	६		५
१०६	वडास्तरीय बालक्लब भवन निर्माण गरिने (६ वटा) ।	१ देखि ६	३००	बालबालिका तथा किशोरकिशोरी	६		५
१०७	पालिका स्तरीय एक बाल संजाल गठन गरि भवन निर्माण गर्ने ।	पालिका स्तरीय	१००	बालबालिका तथा किशोरकिशोरी	६		५
१०८	वर्षामा ३ पटक लागु औषध सेवन तथा दुर्व्यसनी सम्बन्धि सचेतना कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	२५	बालबालिका तथा किशोरकिशोरी	६		५
१०९	विभिन्न संघसंस्थाहरुसंगको समन्वयमा वर्षमा २ पटक बाल विबाह, बालश्रम, बाल यौन हिंसासम्बन्धी कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	बालबालिका तथा किशोरकिशोरी	६		५

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
११०	वर्षामा १ पटक बालबालिकालाई अनिबार्य स्कूल जान सचेतना कार्यक्रम संचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	बालबालिका तथा किशोरकिशोरी	२		५
१११	सबै स्कूलहरुमा बालबालिका सम्बन्धि अतिरिक्कत कार्यक्रम संचालन गर्न सहयोग गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	बालबालिका तथा किशोरकिशोरी	२		५
११२	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको क्षमता पहिचान गरी उनीहरुकक्षमता अनुसार सिप तथा आयआर्जनमूलक कार्यक्रमहरुसंचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१५	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू	१		१५
११३	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुका लागि ह्विल चियर तथा छडी खरिद गरी वितरण गर्न सहयोग गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५०	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू	६		१५
११४	गा.पा.मा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको तथ्याङ्क अध्यावधिकगरी राज्यबाट प्राप्त सेवा सुविधा समयमा उपलब्ध गराउने।	पालिका स्तरीय	१५	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू	६		१५
११५	अपाङ्ग मैत्री पूर्वाधार हरु बनाउन भवन तथा संरचना मापदण्ड तयार गर्ने।	पालिका स्तरीय	२५	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू	६		१५
११६	सेतो, पहेलो कार्ड भएका अपाङ्ग व्यक्तिहरुलाई सहजरुपमा सेवासुबिधा प्रदान गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू	६		१५
११७	दलित संजालले विभिन्न संघ संस्थासंग समन्वय गरी जातियछुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्ध जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	दलित	६		१५
११८	गा.पा हरेक संयन्त्र तथा समितिहरुको निर्णय प्रक्रिया र कार्यकारिणी समितिहरुमा दलित समुदायको कम्तीमा २५ प्रतिशत सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५	दलित	६		१५
११९	वडा स्तरमा १ वटा दलित संजालको भवन निर्माण गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	३००	दलित	६		१५
१२०	यातायात गुरुयोजना बनाउने।	पालिका स्तरीय	२५	सडक र पुल	३	१	१०
१२१	लब्दु बगर बजार धामल गाउँ सडक (७०० घरधुरी) (वडा २ नमुना योजना)।	२	३५०	सडक र पुल	३	१	१०
१२२	ढुंगे खहरे पुल (७०० घरधुरी) (वडा २ नमुना योजना)।	२	५००	सडक र पुल	३	१	१०

क्रं.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
१२३	ढिकुरे पुल हुदै वडा कार्यालय हुदै मलाकोट सडक (वडा 3 नमुना योजना)।	३	३५०	सडक र पुल	३	१	१०
१२४	लिखु गापा सिदुरे खोला ककनी गा पा जोड्ने पुल (वडा 3 नमुना योजना)।	३	३५०	सडक र पुल	३	१	१०
१२५	लिकु गा पा सिदुरे खोला बेल्कोट न पा जोड्ने पुल (वडा 3 नमुना योजना)।	३	५००	सडक र पुल	३	१	१०
१२६	राममन्दिर हुदै किरितीगाउँ मोटर बाटो।	१	४२०	सडक र पुल	३	१	१०
१२७	बीच बजार मोटर बाटो।	४	२८०	सडक र पुल	३	१	१०
१२८	घिमिरे चौतारो दड्खार मोटर बाटो।	४	२८०	सडक र पुल	३	१	१०
१२९	अमिलकोटे चौतारो हुदै बने भन्ज्यांग मोटर बाटो स्तरोन्नति।	४	१२०	सडक र पुल	३	१	१०
१३०	कुमालठाटी हुदै स्वास्थ्य चौकी मोटर बाटो।	६	२८०	सडक र पुल	३	१	१०
१३१	डी बगैचा मकैचौर ककनी ८ जोड्ने मोटर बाटो।	५	३५०	सडक र पुल	३	१	१०
१३२	भू-उपयोग नीति योजना तथा नक्सांकन तयार गर्ने।	पालिका स्तरीय	६०	भूमि व्यवस्था	३	१	
१३३	प्रदेशको सहयोगमा पालिकामा भूमि बैंक संचालन गर्ने।	पालिका स्तरीय	५०	भूमि व्यवस्था	४	२	२
१३४	चक्लाबन्दी खेतिलाई प्रोत्सहन गर्ने।	१,२,४,६	५०	भूमि व्यवस्था	४	२	२
१३५	समुहमा आधारित करार खेति लाई प्रोत्साहन गर्ने।	पालिका स्तरीय	५०	भूमि व्यवस्था	४	२	२
१३६	सबै वडामा कृषि उत्पादन वृद्धि गर्न साना सिंचाई कार्यक्रम संचालन गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१००	सिँचाइ	४	२	२
१३७	मरन पाटी मुलौलो सिंचाई लिखु ५/६।	५,६	७०	सिँचाइ	४	२	२
१३८	सत्तरी थानसिंह सिंचाई (वडा ६ नमुना परियोजना)।	६	७०	सिँचाइ	४	२	२
१३९	ककनी खोरंग्को वन हुदै वडा नो ६।	६	७०	सिँचाइ	४	२	२
१४०	(प्रदेश सरकार बाट survey भएको) (वडा ६ नमुना परियोजना)।	६	९०	सिँचाइ	४	२	२
१४१	नियमित मर्मत सम्भार गर्ने।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	सिँचाइ	४	२	२

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
१४२	आवस्यकता अनुसार उपभोक्ता समिति शसक्तिकरण , क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१५	सिँचाइ	२	२	२
१४३	सहरी क्षेत्रको फोहोर बेबस्थापन को लागि sanitary landfill site को निर्माण गर्ने ।	(१,२,४,६) सहरी क्षेत्र	१२०	फोहोरमैला व्यवस्थापन	७	१	११
१४४	ग्रामीण क्षेत्रमा फोहरलाई पुन: प्रयोगको (recycling) लागि प्रोत्साहित गरि जैविक मल उत्पादन गरि कृषि मा प्रयोग गर्ने ।	(१,२ ,३ ,४ ,५ ,६) ग्रामिण क्षेत्र	२५	फोहोरमैला व्यवस्थापन	७	१	११
१४५	शहरका केन्द्रहरूका रणनीतिक स्थानहरू र सबै पर्यटन स्थानहरूमा recycling bins राख्ने ।	(१,२,४,६) सहरी क्षेत्र	५	फोहोरमैला व्यवस्थापन	७	१	११
१४६	फोहोर बेबस्थापन शिक्षा सम्बन्धि प्रतेक वडामा अभियान चलाउने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५	फोहोरमैला व्यवस्थापन	७		११
१४७	सोलार विद्युत आयोजना सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	२५	ऊर्जा	३	१	७
१४८	लघु जलविद्युत आयोजनाकोसम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	२५	ऊर्जा	३	१	७
१४९	ग्रामिण क्षेत्रका बस्तिहरुमा biogas स्थापन गर्न आर्थिक सहयोग कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	(१,२ ,३ ,४ ,५ ,६) ग्रामिण क्षेत्र	५०	ऊर्जा	३	१	७
१५०	सुर्य उर्जा लाई ट्राफिक बत्तिमा उपयोग गर्ने ।	(१,२,४,६) सहरी क्षेत्र	५०	ऊर्जा	३	१	७
१५१	सुधारिएको चुलो प्रयोग गर्न आर्थिक सहयोग गर्ने ।	(१,२ ,३ ,४ ,५ ,६) ग्रामिण क्षेत्र	५०	ऊर्जा	७		७

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
१५२	खानी तथा नदिजन्य पदार्थ सम्बन्धि नीति कानुन तथा मापदण्ड तर्जुमा गर्ने ।	पालिका स्तरीय	२५	खनिज तथा नदिजन्य पदार्थ	८		
१५३	ढिकुरे सत्संग भवन -६०० घरधुरी -७००० (वडा १ नमुना परियोजना) ।	१	३००	सामुदायिक पुर्वाधारहरु निर्माण			
१५४	प्रहरी तथा सुरक्षा प्रशासनलाई सडक पूर्वाधार ले ग्रामिण बस्ति संग जोड्ने । (link: पूर्वाधार)			शान्ति र सुरक्षा	३	१	
१५५	लागूऔषध दुरुपयोग र आपराधिक गतिविधिहरु विरुद्ध जागरूकता कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१६	शान्ति र सुरक्षा	६		
१५६	गापा मुख्य बजार क्षेत्रहरूको नियमित अनुगमन गर्ने ।	१,२,४,६	२७	उद्योग बाणिज्य आपूर्ति र पर्यटन	६		
१५७	पालिकामा मानव अधिकारसम्बन्धी निःशुल्क कानूनी सहायता कक्ष स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय	५०	न्याय प्रणाली	६		५
१५८	गाँउपालिकाको उपाध्यक्षको नेतृत्वमा न्याय सेवालाई प्रभावकारी बनाउने ।	पालिका स्तरीय	२५	न्याय प्रणाली	६		५
१५९	पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्ने । (link: पूर्वाधार)			सन्तुलित विकास	१	५	
१६०	साना तथा घरेलु उद्योग संचालनमा पूर्वाधारको निर्माण गर्ने । (link: पूर्वाधार)			सन्तुलित विकास	४	१	८
१६१	विकास निर्माणका कार्यमा शसक्तिकरण मार्फत विपन्न वर्गको सहभागिता अभिबृद्धि गर्ने । (link: पूर्वाधार)			सन्तुलित विकास	६		
१६२	प्राविधिक ज्ञान, पूँजी र प्रबिधि मार्फत विपन्न वर्गलाई उद्यमशील कार्यमा संलग्न गराउने । (link: पूर्वाधार)			सन्तुलित विकास	१	४	८
१६३	गाँउपालिका तथा वडा कार्यालयहरुलाई श्रोतसाधन सम्पन्न बनाउन प्रविधियुक्त र जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५०	संस्थागत विकास सेवा प्रबाह तथा सुशासन	२	३	
१६४	गाँउपालिका तथा वडातहका विभिन्न कर्मचारी तथा समितिको क्षमता अभिबृद्धि गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	संस्थागत विकास सेवा प्रबाह तथा सुशासन	२	३	

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
१६५	प्रत्येक वर्ष आवधिक योजनाको कार्य प्रगतिको समीक्षा गर्ने ।	पालिका स्तरीय	१०	संस्थागत विकास सेवा प्रबाह तथा सुशासन	८		
१६६	गा.पा. स्थित सम्पूर्ण सरकारी कार्यालयमा विधुतीय सूचना पाटी र नागरिक वडापत्र राख्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	संस्थागत विकास सेवा प्रबाह तथा सुशासन	८		
१६७	गा.पा. मा भएका अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	पालिका स्तरीय	१०	संस्थागत विकास सेवा प्रबाह तथा सुशासन	८		
१६८	गा.पा.को वार्षिक कार्यक्रमहरूको सार्वजनिक सुनुवाई गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	संस्थागत विकास सेवा प्रबाह तथा सुशासन	८		
१६९	गापामा बजेट सूचना व्यवस्थापन प्रणाली विकास गरी बजेट निर्माण प्रक्रियालाई क्रमशःकागजविहिन बनाउने कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	२५	वित्तीय सुशासन	८		
१७०	राजश्व संकलन तथा परिचालनमा क्षमता बृद्धि तालिम उपलब्ध गराउने ।	पालिका स्तरीय	२५	वित्तीय सुशासन	२		
१७१	लेखा प्रणाली सुदृढिकरण तालिम सञ्चालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	२५	वित्तीय सुशासन	२		
१७२	बिद्युतीय आर्थिक कारोबार प्रणालीको सुदृढिकरण गर्ने ।	पालिका स्तरीय	५०	वित्तीय सुशासन	८		
१७३	गाँउपालिकाले भ्रष्टाचार बिरुद्ध नागरिक सचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	२५	भ्रष्टाचार निवारण	८		
१७४	स्थानीय संस्थागत क्षमता विकासका लागि आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्ने । (link: वित्तीय सुशासन)	पालिका स्तरीय		भ्रष्टाचार निवारण	८		
१७५	गाँउपालिका र वडा स्तरमा क्षेत्रतग, आर्थिक तथा सामाजिक तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन र विश्लेषण गरी प्रकाशन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५०	तथ्याङ्क व्यवस्थापन			

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
१७६	तथ्याङ्क क्षेत्रमा काम गर्ने कर्मचारीहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	पालिका स्तरीय	१०	तथ्याङ्क व्यवस्थापन	२		
१७७	गाँउपालिकाले बिपन्न बर्गको तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने । (link: तथ्यांक बेबस्थापन)	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६		गरिवी निवारण	५		८
१७८	सामूहिक रुपमा लघु उद्यम संचालन गर्न प्रोत्साहन गर्ने । (link: आर्थिक विकास)			गरिवी निवारण	५		८
१७९	गापामा बित्तीय संस्थाहरुको बिस्तार गरी बचत परिचालन गर्ने । (link: आर्थिक विकास)			गरिवी निवारण	५		
१८०	सबै वडामा स्वास्थ्य र शिक्षा जस्ता आधारभूत सेवामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने । (link: सामाजिक विकास)			गरिवी निवारण	५		४
१८१	गरीब परिचय पत्रको आधारमा निशुल्क स्वास्थ सेवा उपलव्ध गराइनेछ । (link: सामाजिक विकास)			गरिवी निवारण	५		३
१८२	बातावरण मापदण्ड लागु गरि उद्योग कलकारखानाहरु संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	२५	वातावरण र विपद व्यवस्थापन	७		१३
१८३	वातावरण संरक्षणसम्वन्धी र जलबायु परिबर्तन सम्बन्धि जनचेतना अभिबृद्धि गरी प्रभावकारी कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५०	वातावरण र विपद व्यवस्थापन	७		१३
१८४	विपद पूर्व सूचना प्रणाली निर्माण गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१२०	वातावरण र विपद व्यवस्थापन	७		१३
१८५	विपद बेबस्थापन योजना तयार गरि कार्यान्वयन गर्ने /विपद जोखिम नक्सांकन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५०	वातावरण र विपद व्यवस्थापन	७		१३
१८६	विपद बेबस्थापन केन्द्रको स्थापना गर्ने र विपद सामग्री भण्डारण गर्ने ।	पालिका स्तरीय	४००	वातावरण र विपद व्यवस्थापन	७		१३
१८७	तटबन्ध निर्माण (२ किमि) ।	१,४	६०	वातावरण र विपद व्यवस्थापन	७		१३
१८८	जडिबुटी विकास कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	६०	वन तथा वनस्पति	१		१३

क्र.सं.	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	वडा नं.	अनुमानित लागत(लाख)	विषय उपक्षेत्र	सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्य नं.	सम्बन्धित प्रादेशिक विकासको चालक नं.	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य नं.
१८९	बन डढेलो नियन्त्रण तथा बेबस्थापन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	५०	वन तथा वनस्पति	७		१३
१९०	जडिबुटी अनुसन्धान तथा प्रसोधन केन्द्र स्थापना गर्ने ।	पालिका स्तरीय	३००	वन तथा वनस्पति	१		१३
१९१	३ वटा नर्सरी स्थापना गरी गापाका विभिन्न स्थानमा वृक्षारोपणका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने ।	१,३,५	९०	वन तथा वनस्पति	७		१३
१९२	वन पैदावारमा आधारित लघु उधम तथा उद्योग को प्रबर्धन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	६०	वन तथा वनस्पति	१		१३
१९३	सामुदायिक वन समितिका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी क्रियाकलापहरु संचालन गर्ने ।	२,५,६	१५	वन तथा वनस्पति	७		१३
१९४	वर्षमा २ पटक वातावरण संरक्षण तथा जलबायु परिवर्तन सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम तथा अभियानहरु संचालन गर्ने ।	२,५,६	३०	वन तथा वनस्पति	७		१३
१९५	युवा सोरोजगार तथा उधमसिलाता विकास तालिम संचालन गर्ने । (link: आर्थिक विकास)			श्रम तथा रोजगारी	१		८
१९६	गाउँपालिकामा रोजगार सूचना केन्द्र संचालन गर्ने । (link: आर्थिक विकास)			श्रम तथा रोजगारी	१		८
१९७	रोजगारमुलक तालिम तथा क्षमता विकास कार्यक्रम संचालन गर्ने । (link: आर्थिक विकास)			श्रम तथा रोजगारी	२		८
१९८	प्रदेशको सहयोगमा गापामा सिप विकास तालिम केन्द्र संचालन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	२००	श्रम तथा रोजगारी	२		८
१९९	प्रदेशको सहयोगमा गापामा बैदेशिक रोजगार पूर्व अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१,२ ,३ ,४ ,५ ,६	१०	श्रम तथा रोजगारी	२		८
२००	गैरसरकारी संस्थाहरु सम्बन्धि नियमन अनुगमन तथा समन्वय र अभिलेक बेबस्थापन गर्ने ।	पालिका स्तरीय	२५	गैरसरकारी संस्था	८		
			१६६६८				

८.३ संस्थागत तथा कार्यन्वयन ब्यबस्था

आवधिक योजनाको दस्तावेज तयार भए पश्चात यसलाई तुरुन्त कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । यो दस्तावेजलाई गाउँपालिकाको एकिकृत योजना तर्जुमा समिति र परिषदमा समेत पेश गरी अनुमोदन गरिनेछ । यो दस्तावेज कार्यान्वयनको मूख्य जिम्मेवार निकाय लिखु गाउँपालिकानै भएकाले यस पालिका क्षेत्रमा कार्यरत सबै सरकारी तथा गैरसरकारी एवं अन्य विकास साझेदारहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ। आवधिक योजना कार्यान्वयन गर्दा देखापर्ने समस्याहरू एवं विवादहरू आपसी छलफलबाट टुङ्गो लगाइनेछ। हरेक वर्ष आवधिक योजनामा उल्लेखित लक्ष्यहरू गाउँपालिकाको वार्षिक योजनामा ल्याई कार्यान्वयन गरिनेछ । साथै हरेक वर्ष आवधिक एवं वार्षिक योजनाको समीक्षा गरी आवधिक योजनालाई अद्यावधिक समेत गरिने छ ।

८.४ जोखिम ब्यबस्थापन

क्र.सं.	जोखिम पक्ष	न्यूनीकरणका कार्यनीति
१.	नेपालको राजनैतिक रूपमा पुर्नसंरचनामा भई अहिलेको पालिकाहरु स्थापना भएकाले, नया संरचनाको अनुभब र श्रोतमा कमि हुनु, आफ्नो अधिकार क्षेत्रको बारेमा स्पष्टटा नआउनु।	पालिका स्तरमा पहिचान भएका आवश्यकता र अवसरहरूलाई पालिकाको अधिकार क्षेत्र भित्र पर्ने भएकाले अहिलेको संरचनाले सम्बोधन गर्न सक्ने।
२.	आवधिक योजना निर्माण गर्दा केही सरोकारवालाहरूको अनुपस्थितिले यस योजनाको कार्यान्वयनमा कमी आउन सक्ने।	आवधिक योजनाको ब्रोसर तयार गरीसमयमै सू–सुचित गर्नुका साथै सोको कार्यान्वयनका लागि नीतिगत पहल गर्ने।
३.	गाउँपालिकामा सीमित मानव श्रोतको कारणले यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा अनुगमनमा कमी हुन सक्ने।	गाउँपालिकाको क्षमता विकास योजनालाई विशेषप्राथमिकता दिई कार्यान्वयनमा ल्याउने।
४.	राजनीतिक दलहरूको आ–आफ्नै अनुकुलका कार्यक्रम मात्र कार्यान्वयन गर्ने परिपाटीले साधन र श्रोतको तोडमोड हुन सक्ने।	राजनीतिक दलहरूको र यससँग सरोकारवाला निकायहरूको प्रतिवद्धता सुनिश्चित गराउने।
५.	गाउँपालिकामा काम गर्ने सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूको श्रोत र सहयोग गर्ने प्राथमिकता क्षेत्र परिवर्तन हुन सक्ने।	गाउँपालिकाको आन्तरिक श्रोत वृद्धि गर्नुका साथै गाउँपालिकाको आवश्यकताको आधारमा लगानी गर्न पहल गर्ने।
६.	जलवायु परिवर्तन र यसको असर तथा बाढी डुबान , खडेरीको प्रभाब ।	योजना तर्जुमा गर्दा वातावरण अनुकुलनका उपायहरू अवलम्वन गर्नुकासाथै त्यसको असरलाई न्यूनीकरण गर्न स्थानीय स्तरमा उपलब्ध श्रोत साधनको न्यायोचित उपयोग गर्ने।

८.५ अनुगमन तथा मुल्यांकन

अनुगमन

काम भइरहेको समयमा गुणस्तर कायम गर्न जाँच वा निरीक्षण गरी अनुगमन गरिन्छ । यसले तोकिएको काम तोकिएको समय, तोकिएको लागत र गूणस्तरमा भए नभएको सुनिश्चित गर्दछ। गाउँपालिकाले आफ्ना स्वीकृत कार्यक्रमको अलावा

आफ्नो भूगोलभित्र सञ्चालित अन्य विकास कार्यक्रमहरूको समेत अनुगमन गरी तत्ततत्त निकायमा जानकारी पठाउने गर्दछ। गाउँपालिकाले देहायका आयोजनाहरूको अनुगमन गर्नेछ :

- गाउँपालिकाबाट स्वीकृत कार्यक्रम वा आयोजनाहरू।
- गाउँपालिकाबाट लगानी भएको आयोजनाहरू।
- नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त श्रोत साधन मार्फत सञ्चालित आयोजनाहरू।
- गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र गैरसरकारी संस्था मार्फत सञ्चालित आयोजनाहरू।
- गाउँपालिकाले आबश्यक ठानेका अन्य आयोजनाहरू।

अनुगमनमा मूलभूत रूपमा निम्न विषयहरू हेरिनेछन् :

- कार्यतालिका अनुसार काम भए नभएको,
- तोकिएको कामको समय, लागत र गुणस्तर भए नभएको,
- कार्यसम्पादनको क्रममा कुनै त्रुटी भए नभएको,
- डिजायनमा वा कार्यान्वयनमा कुनै गल्ती वा कमी कमजोरी भए नभएको,

यस्तो अुनगमनबाट कार्यान्वयनमा भएको गल्ती कमजोरी तत्काल सुधार गरी समयमा नै आयोजना सम्पन्न गर्नका साथै सार्वजनिक कोषको अपव्यय हुनबाट रोकिनेछ । अनुगमन समितिले अनुगमन योजना बनाई उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा गठन भएको समितिबाट अनुगमन योजना स्वीकृत गराई नियमित अनुगमनको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ । समितिले योजना कार्यक्रमको सूचकका आधारमा अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ । आफूले गरेको अनुगमनका आधारमा तत्काल समाधान गर्नु पर्ने विषयको हकमा तत्कालै प्रतिवेदन गर्ने र अन्यको हकमा मासिक रूपमा कार्यपालिकाको बैठकमा प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ। कार्यपालिकाको बैठकमा अनुगमन प्रतिवेदन नियमित एजेण्डाको रूपमा छलफलमा ल्याउने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।

अनुगमनमा देहायका मध्ये कुनै तरिकाहरू अपनाइनेछ:

- नियमित प्रतिवेदन लिएर।
- स्थलगत अवलोकन गरेर।
- सरोकारवालाहरूसँग छलफल गरेर।
- तेश्रोपक्ष अनुगमन अर्थात नागरिक समाजका संस्थाहरू परिचालन गरेर (मिडिया आदि)।
- सार्वजनिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाई, सामाजिक परीक्षण जस्ता विधिहरू अपनाएर।

अनुगमनमा देहायका पदाधिकारीहरू संलग्न रहनेछन्ः

- स्थानीय तहको कार्य विभाजन नियमावलीले तोकेको पदाधिकारी।
- उपाध्यक्ष (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४)।
- अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिका सदस्यहरू।
- प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत र सम्बन्धित शाखा प्रमुख (नियमित कार्य)।
- वडा स्तरीय आयोजनाको हकमा वडाध्यक्ष र सदस्यहरू।

गाउँपालिका स्तरीय अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिमा देहायका पदाधिकारीहरू रहनेछन्ः

क्र.सं	पदाधिकारी	जिम्मेवारी
१	उपाध्यक्ष	संयोजक
२	अध्यक्षले तोकेका एक जना महिलासहित कार्यपालिकाका सदस्यहरूमध्येबाट दुई जना सदस्य	सदस्य

३	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य
४	प्रमुख, योजना शाखा	सदस्य सचिव

नोटः आवश्यकता अनुसार कार्यपालिकाका अन्य सदस्य तथा विषय विज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ । अनुगमन समितिको कार्ययोजना देहाय अनुसार बनाई लागु गर्नुपर्नेछ :

- कार्यपालिकामा एकीकृत कार्यान्वयन कार्ययोजना पेश गरेको १५ दिनभित्र अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिबाट आफ्नो वार्षिक अनुगमन कार्ययोजना बनाइ कार्यान्वयन गर्ने ।
- अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिले गरेको कामको प्रतिवेदन प्रत्येक २ महिनामा पेश गरी कार्यपालिकाको बैठकमा छलफल गर्ने । सुपरिवेक्षण समितिले समधान गर्न नसकेका समस्याहरूलाई यस बैठकले सम्बोधन गर्ने ।

वडास्तरीय अनुगमन

वडास्तरीय कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गर्न देहाय बमोजिमको समिति रहनेछ ।

क्र.सं	पदाधिकारी	जिम्मेवारी
१	सम्बन्धित वडाको वडाध्यक्ष	संयोजक
२	वडा सदस्यहरू	सदस्य
३	वडा सचिव	सदस्य

नोटः आवश्यक परे कार्यपालिकाका अन्य सदस्य तथा कर्मचारीलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।

मुल्यांकन

योजना अबधि समाप्त भए पछि गाउँकार्यपालिकाले तोकेका आयोजनाको तेश्रो पक्षद्वारा देहायका सूचना प्राप्त गर्न प्रभाव मूल्यांकन गर्नुपर्दछ;

- योजनाको लक्ष वमोजिम प्रगति भए नभएको ?
- लाभग्राहीलाई योजनाको प्रभाव के कस्तो पर्यो ?
- आयोजना शुरु हुनु भन्दा अगाडि र योजना सम्पन्न भइसकेपछि त्यहाँको जनजीवनमा के कस्तो फरक पर्यो ?
- योजनाको लागत र प्रतिफल बीचको सम्बन्ध के कस्तो रह्यो ?
- आगामी योजना तर्जुमाको लागि कस्तो पृष्ठपोषण र के सिकाइ रह्यो?
- योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन विधिमा के कस्तो परिमार्जन गर्न आवश्यक देखिन्छ ?
- योजनाबाट प्राप्त हुने फाइदालाई अधिकतम बनाउन कस्तो सुधार गर्नुपदर्छ ?
- गाउँपालिकाको गौरवका आयोजना र कूल लागत २ करोडभन्दा माथिका आयोजनाको अनिवार्य रूपमा प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । आयोजनाको प्रभाव मूल्याङ्कन पश्चात् प्राप्त नतिजा कार्यपालिकाको बैठकमा प्रस्तुत गरी सरोकारवालाहरूलाई समेत जानकारी गराउनु पदर्छ ।

८.६ बार्षिक समीक्षा

योजनाको अनुगमन तथा कार्यहरुको समष्टिगत भौतिक र वित्तीय प्रगति एवं समस्याहरूबारे वार्षिक समीक्षा गर्नुपर्दछ । सूचक र प्राथमिकतालाई मापदण्ड मानेर समीक्षा प्रतिबेदन तयार गर्नुपर्दछ । समिक्षामा स्थानीय तहको आम्दानी, खर्च, सेवा प्रवाह र विकास क्रियाकलापको प्रगतिका साथ साथै आवधिक योजनाको समग्र लक्ष्यको प्रगति अवस्था समेत आंकलन गर्नुपर्दछ । प्रतेक वर्ष तयार गरिएको समीक्षा प्रतिबेदन संघ र प्रदेशमापनि पठाउने बेबस्था मिलाउनु पर्दछ ।समिक्षामा देखिएका समस्याहरू समाधान गर्न स्थानीयतह विकास समस्या समाधान समितिले आवश्यक निर्णयहरू लिनुपर्दछ ।

९ नतिजा खाका

आवधिक योजनाले परिकल्पना गरेको सोंच लक्ष्य र उद्देश्यहरु कसरी प्राप्त हुन्छ भन्ने तथ्यलाई तर्कसंगत ढंगबाट नतिजा खाकामा प्रस्तुत गरिएको छ। यो तर्कबद्ध खाका तयार गर्दा विषयगत क्षेत्रका आधारमा नतिजा क्षेत्र निर्धारण गरीसोसँग सबै विषयगत क्षेत्र तथा उपक्षेत्रको योगदानलाई अन्तरसम्बन्धित गराउने प्रयास गरिएको छ। लिखु गाउँपलिकलाई बार्षिक कार्यक्रमहरु तर्जुमा गर्न, संचालित परियोजनाहरुको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्न र आवधिक योजनाको मध्यावधि समीक्षा गर्नकालागि यसले मद्दत गर्दछ।

१. आर्थिक क्षेत्र

समष्टिगत आर्थिक क्षेत्र

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य		सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
				८०/८१	८२/८३			
प्रभाब	प्रतिव्यक्ति आय	हजारमा	६७	७७	१००	वजेट वक्तव्य		
प्रभाब	मानव विकास सूचकाङ्क		०.५१५	०.५४	०.६		गाउँपालिका	निजि क्षेत्रको सहयोग र अन्तर सरकार समन्वय भएको हुने।
प्रतिफल	रोजगारीको दर		१८ %	२२%	३०%			

कृषि

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य		सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
				८०/८१	८२/८३			
प्रभाब	आफ्नो उत्पादनबाट वर्षभरी खान पुग्ने परिवार	प्रतिशत	६७	७७	१००	वजेट वक्तव्य	गाउँपालिका	कृषि सामग्रीको समयमा आपूर्तिगर्न सहकारी संस्थाहरुको सहयोग हुने। अन्तर सरकार समन्वय भएको हुने।
	कृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या (कृषि र पशुपन्छी पालन)	प्रतिशत	७०%	६५%	४०%			
	कृषि उपज बेचविखन गर्ने घर परिवार	प्रतिशत	१५%	१८%	२५%			
प्रतिफल	**कृषि** ३०० जना कृषकलाई उन्नत जातको धान, गहुँ र मकै बिउ वितरण।	संख्या	-	१२०	१८०	गाउँपालिकाको वार्षिक प्रतिबेदन		
	३०० जना कृषकलाई मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी खेति तालिम तथा ब्यबसाय संचालन।	संख्या	-	१२०	१८०			
	१५० जनालाई च्याउ उत्पादन तालिम।	संख्या	-	६०	९०			
	जैविक बिषादी निर्माण तालिम बर्षको २ पटक।	संख्या	-	४	६			

	कृषि यन्त्र किन्न चाहने किसानलाई ५० प्रतिशत अनुदान ।	संख्या	-	निरन्तर	निरन्तर			
	२०० जना कृषकलाई जैविक खेति सम्बन्धि तालिम ।	संख्या	-	८०	१२०			
	निर्बाहमुखी तरकारीको बिउ वितरण कार्यक्रम संचालन ।	संख्या	-	निरन्तर	निरन्तर			
	कृषक तालिम तथा भ्रमण कार्यक्रम संचालन ।	संख्या	-	२	३			
	रैथाने खाद्दना बलि उत्पादनमा प्रोत्सहन कार्यक्रम संचालन ।	संख्या	-	२	३			
	चक्लाबन्दी खेतीको लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम संचालन ।	संख्या	-	२	३			
	गाउँपालिकामा नमुना कृषि फर्म स्थापना ।	संख्या	०	-	१			
	माटो तथा प्लान्ट क्लिनिक स्थापना ।	संख्या	०	-	१			
	<u>पशुपंक्षी विकास</u> पशुपंक्षी घुम्ति शिबिर कार्यक्रम प्रतेक वडामा (बर्षमा २ पटक) संचालन ।	संख्या	-	४	६			
	पशु स्वास्थ्य शिविर संचालन गर्ने (प्रतेक वडामा बर्षमा १ पटक ।)	संख्या	-	२	३			
	पशु आहार (घाँस खेति) सम्बन्धि तालिम (बर्षमा २ पटक) संचालन ।	संख्या	-	४	६			
	दुध डेरी सुधार कार्यक्रम सबै वडामा संचालन ।	संख्या	-	२	३			
	उन्नत जातका पशुपंक्षी पालन; बाख्रा, गाई, भैंसी र कुखुरा (५०० घरधुरी) पालनमा आर्थिक सहयोग ।	घरधुरी	-	२००	३००			
	गोठेमल तथा कम्पोष्टमल ब्यबस्थ्पन सम्बन्धि तालिम (५०० जना) संचालन ।	संख्या	-	२००	३००			
	सहकारी मार्फत पशु तथा बालि बिमा कार्यक्रम (प्रतेक वर्ष) संचालन ।	संख्या	-	२	३			
	प्रतेक वर्ष पशुनश्ल सुधार तथा कृत्रिम गर्भधारण सम्बन्धि तालिम संचालन ।	संख्या	-	२	३			
	पालिकामा नमुना पशुपालन फर्म स्थापना ।	संख्या	०	-	१			
	<u>माछापालन</u> ५० जना कृषकलाई माछापालन सम्बन्धि तालिम ।	संख्या	-	२०	३०			

	फलफुल फलफुल तथा बगैचा बेबस्थापन तालिम (५० जना) ।	संख्या	-	२०	३०			
	कृषि बजार प्रबर्धन फलफुल तथा तरकारीको नर्सरी स्थापना गर्ने ।	संख्या	०	-	१			
	तरकारी तथा फलफुल संकलन केन्द्र (वडा १) निर्माण र संचालन गर्ने ।	संख्या	-	-	१			
	वडा ४ र ५ मा कृषि उपजको थोक तथा खुद्र बिक्रि स्थल स्थापन गर्ने ।	संख्या	०	१	१			
	पालिका भित्र कृषि उपजको बिउ बैंक स्थापना गर्ने ।	संख्या	०	-	१			
	पालिकामा चिस्यान घर निर्माण गर्ने ।	संख्या	०	१				
	मासुपसल सुधार कार्यक्रम संचालन गर्ने -बजार केन्द्रित स्थानहरु ।	संख्या	-	२	३			

उद्योग, बाणिज्य र आपूर्ति

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	लक्ष्य		सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
			७७/७८	८०/८१	८२/८३			
प्रभाब	रोजगारी दरमा वृद्धि ।	प्रतिशत	१८	२२	३०	वजेट वक्तव्य	गाउँपालिका	निजि क्षेत्रको सहयोग हुने ।
प्रतिफल	स्थानीय लघु उद्योग प्रबर्धनका लागि कार्यक्रम संचालन गरि आर्थिक सहयोग गर्ने ।	संख्या	-	२	३	वजेट वक्तव्य		
	पालिकामा औधोगिक ग्राम स्थापना ।	संख्या	०	-	१			
	औधोगिक प्रदर्शनी स्थल निर्माण ।	संख्या	०	१	-			
	कोशेलीघर संचालन गर्ने- २ वटा ।	संख्या	०	१	१			
	सिप तथा आयमुलक तालिम दीने -५०० जना लाई ।	संख्या	-	२००	३००			
	अचार उद्योग स्थापन - ३ वटा ।	संख्या	०	२	१			
	पालिकामा औधोगिक मेला संचालन ।	संख्या	०	१	-			
	स्थानीय लघु उद्योग प्रबर्धनका लागि कार्यक्रम संचालन गरि आर्थिक सहयोग गर्ने ।	संख्या	-	२	३			

पर्यटन

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य ८०/८१	लक्ष्य ८२/८३	सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाब	पर्यटनबाट बार्षिक आय	लाखमा	४०	६०	१००	गापाको प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका	निजि क्षेत्र र पर्यटन बोर्डको सहयोग हुने ।
	अन्तरिक पर्यटक संख्या	संख्या	६०	१००	२००	गापाको प्रगति प्रतिबेदन		
	बाहिय पर्यटकको संख्या	संख्या	५०	८०	१५०			
	पर्यटकको औसत बसाई	दिन	१	२	३			
प्रतिफल	मगर समुदायले मनाउने मंगसिर पुर्णिमा,घाटु नाच, लाखे नाच लगायत अन्य परम्परा, संस्कृतिहरुको प्रबर्धन ।	संख्या	-	२	३			
	जलापदेवी, निरंजना भगवती, मन्दिरा देवी, गुप्तेश्वोर महादेव गुफा लगायत अन्य पर्यटकीय स्थलहरु समेटर धार्मिक पर्यटन circuit निर्माण ।	संख्या	-	१	-			
	जलापदेवी-नागिगढ़ी जाने पदमार्ग निर्माण ।	संख्या	-	१	-			
	होमस्टे कार्यक्रम संचालन ।	संख्या	०	२	३			
	कोशेली घर स्थापना -३ वटा ।	संख्या	०	१	२			
	पालिकामा पर्यटन सूचना केन्द्र संचालन ।	संख्या	०	१	-			

सहकारी, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरु

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य ८०/८१	लक्ष्य ८२/८३	सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाब	बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुमा खाता भएका व्यक्ति	प्रतिशत	५०	६५	७५	गापाको प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका	बैंक तथा वित्तीय संस्थाले सहयोग गर्ने ।
प्रतिफल	सहकारी साक्षरता तथा जागरण कार्यक्रम ।	संख्या	-	२	३	गापाको प्रगति प्रतिबेदन		
	सहकारी संस्थाहरुको क्षमता विकास कार्यक्रम (बर्षको एउटा) ।	संख्या	-	२	३			
	सहकारी सूचना प्रणाली स्थापना ।	संख्या	-	१	-			

२. सामजिक क्षेत्र

शिक्षा

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य ८०/८१	लक्ष्य ८२/८३	सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव	साक्षर जनसंख्या	प्रतिशत	५४.६८(२०६८)	७५	९०	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका	नागरिक समाजको सहयोग हुने ।
प्रतिफल	आधारभूत तहमा बिधार्थी भर्ना दर ।	प्रतिशत	११४.६	१००	१००	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन		
	आधारभूत तहसम्म बिद्यालय छाड्ने दर ।	प्रतिशत	६.४	४	१			
	नव प्रकाश मा.बि(३) मा बिज्ञान कम्पुटर ल्याब ।	संख्या	०	१	-			
	बच्छला आ.वि (६) मा कम्पुटर ल्याब ।	संख्या	०	१	-			
	गणेश सुर्य आ. वि. (३) मा कम्पुटर ल्याब / सेनिटरी प्याड ।	संख्या	०	१	-			
	सबैविद्यालयहरुमा शैक्षिक क्यालेण्डर निर्माण, बालमैत्री शिक्षा संचालन ।	संख्या	-	१०	७			
	बिपन्न बर्गका बिद्यार्थी लाई ११/१२ मा कम्तिमा हप्ताको २ पटक लोकसेवा तयारी कक्षा संचालन ।	संख्या	-	२	३			
	वर्षमा १ पटक विद्यालय भर्ना अभियान संचालन तथा विद्यालय छाडनेदर न्युनीकरणसम्बन्धी विभिन्न चेतनामलक कार्यक्रमहरु ।	संख्या	-	२	३			
	शिक्षकको क्षमतावृद्धि गर्न प्रतेक वर्षा तालिम ।	संख्या	-	२	३			

स्वास्थ्य

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य ८०/८१	लक्ष्य ८२/८३	सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव	साक्षर जनसंख्या	प्रतिशत	५४.६८(२०६८)	७५	९०	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका/स्वास्थ्य संस्थाहरु	संघिय तथा प्रदेश सरकारको सहयोग भएको हुने ।
प्रतिफल	१ घण्टा भित्र स्वास्थ्य संस्थामा पहुँच भएको जनसंख्या ।	प्रतिशत	११४.६	१००	१००	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन		
	sसबै खोप लगाइएका बालबालिकाको संख्या ।	प्रतिशत	४०.४	४५	६०			
	५ वर्षमुनिको बालबालिकामा झाडापखालाको दर ।	प्रतिशत	३३.४१	२५	१०			

	५ वर्षमुनिको प्रति १००० बालबालिकामा श्वास प्रश्वास रोगीको सङ्ख्या ।	संख्या	२३८१.५७	१५००	१००			
	स्वास्थ्यकर्मीबाट प्रसुती गराइएको कम तौल (२.५ केजीभन्दा कम) भएका नवजात शिशुहरू ।	प्रतिशत	६	३	०			
	भिटामिन ए प्राप्त गरेका ६-५९ महिनाका बालबालिका ।	प्रतिशत	७८	८५	९९			
	जुकाको औषधि खुवाइएका १२-५९ महिनाका बालबालिका ।	प्रतिशत	७८	८५	९९			
	पालिकास्तरीय अस्पताल निर्माण ।	संख्या	०	१	-			
	वडा १ र ५ मा स्वास्थ्य चौकी स्थापना ।	संख्या	०	१	१			
	वडा २ बगर बजार सामुदायिक स्वास्थ्य इकाईलाई स्वास्थ्य चौकीमा स्तरोन्नति ।	संख्या	-	१	-			
	वडा ३ थानसिंह सामुदायिक स्वास्थ्य इकाईलाई स्वास्थ्य चौकीमा स्तरोन्नति ।	संख्या	-	१	-			
	सबै स्वास्थ्य केन्द्रहरुमा न्युनतम स्वास्थ्य सेवा मापदण्ड MSS हासिल आवस्यक पूर्वाधार परिपूर्ति ।		-	निरन्तर	निरन्तर			
	महिला स्वास्थ्य स्वयंम सेविकालाइ उत्कृष्टताका आधारमा प्रोत्साहन भत्ता प्रदान ।		-	निरन्तर	निरन्तर			
	घुम्ती स्वास्थ्य सिबिर संचालन ।		-	निरन्तर	निरन्तर			
	पालिकामा अयुर्वेदीक स्वास्थ्य संस्थाको निर्माण ।	संख्या	०	-	१			
	अस्पतालजन्य फोहोरको बेबस्थापन ।		-	निरन्तर	निरन्तर			

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य ८०/८१	लक्ष्य ८२/८३	सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाब	महिला विकास सूचक		०.५२	०.५५	०.६	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका	सांघीय र प्रदेश सरकार एबम् गैसस हरुको समन्वय भएको हुने ।
प्रतिफल	१५० जनाले महिला नेतृत्व विकास तालिम ।	संख्या	-	४०	११०	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन		
	वर्षमा २ पटक महिला हिंसा न्युनिकरण सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम ।	संख्या	-	४	६			
	वर्षमा १ पटक एकल तथा विपन्न महिलाका लागि सीप तथा आयमुलक तालिमहरु संचालन ।	संख्या	-	२	३			
	वर्षमा १ पटक महिलाहरुलाई आत्म रक्षा सम्बन्धि तालिम संचालन ।	संख्या	-	२	३			

	महिनामा १ पटक महिलाहरुको लागि शिक्षक सेवा आयोग तथा लोकसेवा आयोग तयारी class संचालन ।	संख्या	-	२४	३६			
	जेस्ठ नागरिक दिवासेवा केन्द्रको स्थापना ।	संख्या	-	-	१			
	ज्येस्ठ नागरिकलाई पालिका स्तरमा निशुल्क स्वास्थ्य जांच (कम्तिमा वर्षको २ पटक) ।	संख्या	-	४	६			
	जेष्ठ नागरिक सम्मानका कार्यक्रमहरु नियमित रुपमा संचालन ।		-	निरन्तर	निरन्तर			
	वार्षिक रुपमा जेष्ठ नागरिक लागि नेपाल सरकारवाट वितरण गरिने सेवासुविधालाई प्रभावकारी बनाउन स्थानीय अनुगमन संयन्त्रलाई प्रभावकारी ।		-	निरन्तर	निरन्तर			
	जेष्ठ नागरिकसंग भएका विभिन्न सीप र क्षमताहरुलाई दोश्रो पुस्तामा हस्तान्तरण गर्न कार्यकर्म संचालन ।	संख्या	-	२	४			
	वडास्तरीय बलक्लब गठन । (६ वटा)	संख्या	०	४	२			
	वडास्तरीय बालक्लब भवन निर्माण । (६ वटा)	संख्या	०	४	२			
	पालिका स्तरीय एक बाल संजाल गठन गरि भवन निर्माण ।	संख्या	०	-	१			
	वर्षामा ३ पटक लागु औषध सेवन तथा दुर्व्यसनी सम्बन्धि सचेतना कार्यक्रम संचालन ।	संख्या	-	६	९			
	विभिन्न संघसंस्थाहरुसंगको समन्वयमा वर्षमा २ पटक बाल विबाह, बालश्रम, बाल यौन हिंसासम्बन्धी कार्यक्रमहरु संचालन ।	संख्या	-	४	६			
	वर्षामा १ पटक बालबालिकालाई अनिबार्य स्कूल जान सचेतना कार्यक्रम संचालन ।	संख्या	-	२	४			
	सबै स्कूलहरुमा बालबालिका सम्बन्धि अतिरिक्कत कार्यक्रम संचालन गर्न सहयोग ।		-	निरन्तर	निरन्तर			
	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको क्षमता पहिचान गरी उनीहरुकक्षमता अनुसार सिप तथा आयआर्जनमूलक कार्यक्रमहरु संचालन ।		-	निरन्तर	निरन्तर			

युवा तथा खेलकुद

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य		सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
				८०/८१	८२/८३			
प्रभाव	रोजगार जनसंख्या	प्रतिशत	१८	२२	३०	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका	अन्तरसरकार समन्वय भएको

प्रतिफल	पालिकामा युवा श्रम सहकारी बैंक स्थापना ।	संख्या	०	१	-	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन		हुने ।
	सिलाई कटाई तालिम संचालन ५०० जना ।	संख्या	-	२००	३००			
	driving तालिम संचालन -५० जना ।	संख्या	-	२०	३०			
	घरेलु कृषि औजार निर्माण तालिम-२० जना ।	संख्या	-	८	१२			
	मोबाईल मर्मत तालिम -३०० जना ।	संख्या	-	१२०	१८०			
	अचार बनाउने तालिम -१०० जना ।	संख्या	-	४०	६०			
	मोटर साईकल मर्मत तालिम -५० जना ।	संख्या	-	२०	३०			
	सिकर्मी, plumbing, electrician तालिम - ३०० जना ।		-	१२०	१८०			
	डकर्मी तालिम ३०० जनालाइ ।		-	१२०	१८०			
	मैनबत्ती तथा अगरबत्ती बनाउने तालिम संचालन -१०० जना ।	संख्या	-	४०	६०			
	युवा क्लबहरुको गठन (वडा १,२,५ र ६ मा) ।		-	२	२			
	खेलकुद परिक्षण केन्द्र स्थापना ।		०	-	१			
	नियमित अन्तर स्कूल र गापा स्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता संचालन ।		-	निरन्तर	निरन्तर			
	वडा ४ मा पन्द्र भुरे पार्क निर्माण ।		-	१	-			
	वडा ३ मा मालकोट पार्क ।	संख्या	-	१	-			
	वडा स्तारिया खेलमैदानको स्थापना । ।	संख्या	०	३	३			
	गापा स्तरीय खेलमैदान निर्माण गर्ने		०	-	१			

<u>खानेपानी तथा सरसफाई</u>

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य		सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
				८०/८१	८२/८३			
प्रभाब	आधारभूत खानेपानी तथा तथा सरसफाई सुबिधा भएको घरधुरी	प्रतिशत	७९	८५	९५	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका	अन्तरसरकार समन्वय भएको हुने ।
प्रतिफल	बर्षमा २ पटक सरसफाईसम्बन्धि चेतनामुलक कार्यक्रम संचालन ।	संख्या	-	४	६	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन		
	खानेपानी मुहान संरक्षण कार्यक्रम संचालन ।	संख्या	-	निरन्तर	निरन्तर			
	ढिकुरे खानेपानी योजना -१५० घरधुरि ।	संख्या	-	१	-			

	बेलासपुर खा.उ. समिति -१५० घरधुरी ।	संख्या	-	१	-			
	थानसिंह फाँट खा.उ. समिति-३५० घरधुरी ।	संख्या	-	१	-			
	सार्वजनिक शौचालयको स्थापना । (छहरे, थानसिंह, ढिकुरे र अन्य सार्वजनिक स्थलहरु)	संख्या	-	४	६			

३. पूर्वाधार क्षेत्र

<u>यातायात क्षेत्र</u>

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य ८०/८१	लक्ष्य ८२/८३	सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव	आधा घन्टाको दुरीमा सडक यातायातको पहुँच भएको जनसंख्या	प्रतिशत	६०	८५	१००	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका	प्रदेश र संघिय सरकारको साझेदारी रहने ।
प्रतिफल	बाह महिना संचालन हने सडक	किमि	२५	४५	८०	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन		
	कालोपत्रे सडक	किमि	१६	४०	७०			
	ग्रावेल सडक	किमि	३०	२०	०			
	कच्ची सडक	किमि	९०	७०	४०			
	पक्कि पुल	संख्या	५	८	१५			
	यातायात गुरुयोजना	संख्या	-	१	-			
	लब्दु बगर बजार धामल गाउँ सडक (७०० घरधुरी) (वडा २ नमुना योजना) ।	संख्या	-	१	-			
	ढुंगे खहरे पुल (७०० घरधुरी) (वडा २ नमुना योजना) ।	संख्या	-	-	१			
	ढिकुरे पुल हुदै वडा कार्यालय हुदै मलाकोट सडक (वडा ३ नमुना योजना) ।	संख्या	-	-	१			
	लिखु गापा सिदुरे खोला ककनी गा पा जोड्ने पुल (वडा ३ नमुना योजना) ।	संख्या	-	-	१			
	लिकु गा पा सिदुरे खोला बेल्कोट न पा जोड्ने पुल (वडा ३ नमुना योजना) ।	संख्या	-	-	१			
	राममन्दिर हुदै किरितीगाउँ मोटर बाटो ।	संख्या	-	-	१			
	बीच बजार मोटर बाटो ।	संख्या	-	-	१			

	घिमिरे चौतारो दड्खार मोटर बाटो ।	संख्या	-	-	१			
	अमिलकोटे चौतारो हुदै बने भन्ज्यांग मोटर बाटो स्तरोन्नति ।	संख्या	-	-	१			
	कुमालठाटी हुदै स्वास्थ्य चौकी मोटर बाटो ।	संख्या	-	-	१			
	डी बगैचा मकैचौर ककनी ८ जोड्ने मोटर बाटो ।	संख्या	-	-	१			

उर्जा

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य		सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
				८०/८१	८२/८३			
प्रभाब	विधुतीय सेवा पुगेको घर परिवार	प्रतिशत	९९	१००	१००	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन		
प्रतिफल	सोलार विद्युत आयोजना सम्भाव्यता अध्ययन ।	संख्या	-	१	-	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका	प्रदेश र संघिय सरकारको सहयोग प्राप्त हुने ।
	लघु जलविद्युत आयोजनाकोसम्भाव्यता अध्ययन ।	संख्या	-	१	-			
	ग्रामिण क्षेत्रका बस्तिहरुमा biogas स्थापन गर्न आर्थिक सहयोग कार्यक्रम संचालन ।	संख्या	-	२	३			
	सुर्य उर्जा लाई ट्राफिक बत्तिमा उपयोग ।		-	निरन्तर	निरन्तर			
	सुधारिएको चुलो प्रयोग गर्न आर्थिक सहयोग ।		-	निरन्तर	निरन्तर			

आवास तथा बस्ती विकास

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य		सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
				८०/८१	८२/८३			
प्रभाब	भूकम्प प्रतिरोधी भवन	प्रतिशत	६०	८०	९५	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका	पुननिर्माण प्राधिकरणसंगको सहकार्य ।
प्रतिफल	मापदण्ड बमोजिमका निजि आवास	प्रतिशत	५०	७०	९५	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन		
	मापदण्ड अनुसार निर्मित सार्वजनिक भवन	प्रतिशत	७०	८०	९५			
	ग्रामिण क्षेत्रका बस्तिहरुमा biogas स्थापन गर्न आर्थिक सहयोग कार्यक्रम संचालन ।	संख्या	-	२	३			
	सुर्य उर्जा लाई ट्राफिक बत्तिमा उपयोग ।		-	निरन्तर	निरन्तर			
	सुधारिएको चुलो प्रयोग गर्न आर्थिक सहयोग ।		-	निरन्तर	निरन्तर			

सिंचाई

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य		सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
				८०/८१	८२/८३			
प्रभाब	कूल कृषियोग्य सिंचित जमिन	हेक्टर	२०००	२२००	२५००	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका	
प्रतिफल	सबै वडामा कृषि उत्पादन वृद्धि गर्न साना सिंचाई कार्यक्रम संचालन ।	-	-	निरन्तर	निरन्तर	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन		
	मरन पाटी मुलौलो सिंचाई लिखु ५/६ ।	संख्या	-	१	-			
	सत्तरी थानसिंह सिंचाई (वडा ६ नमुना परियोजना) ।	संख्या	-	-	१			
	ककनी खोरंगको वन हुदै वडा नम ६ ।	संख्या	-	१	-			
	(प्रदेश सरकार बाट survey भएको) (वडा ६ नमुना परियोजना) ।	संख्या	-	-	१			
	नियमित मर्मत सम्भार ।	संख्या	-	१	-			
	आवस्यकता अनुसार उपभोक्ता समिति शसक्तिकरण , क्षमता विकास तालिम प्रदान ।	संख्या	-	-	१			

सूचना तथा संचार

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य		सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
				८०/८१	८२/८३			
प्रभाब	संचारका कम्तिमा एक साधन प्रयोग गर्ने परिवार ।	प्रतिशत	७५	८५	१००	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका	दुर संचार तथा निजि क्षेत्र बाट सहयोग प्राप्त हुने ।
प्रतिफल	टेलिविजन प्रयोग गर्ने परिवार ।	प्रतिशत	५५	६५	९०	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन		
	इन्टरनेट प्रयोग गर्ने परिवार ।	प्रतिशत	८	२०	५०			
	मोबाइल सेवा भएका घर परिवार ।	प्रतिशत	९०	१००	१००			

४. वन वातावारण तथा विपद बेबस्थापन

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य		सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
				८०/८१	८२/८३			
प्रभाव	वनले ढाकेको क्षेत्र ।	प्रतिशत	३४.२७	४०	४५	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका	अन्तर सरकार समन्वय भएको हुने । गैसस र स्थानीय समुदाय को साझेदारी भएको हुने ।
प्रतिफल	सामुदायिक वन ।	संख्या	२०	२२	२६	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन		
	बातावरण मापदण्ड लागु गरि उद्योग कलकारखानाहरु संचालन ।		-	निरन्तर	निरन्तर			
	वातावरण संरक्षणसम्वन्धी र जलबायु परिबर्तन सम्बन्धि जनचेतना अभिबृद्धि गरी प्रभावकारी कार्यक्रम संचालन ।		-	निरन्तर	निरन्तर			
	विपद पूर्व सूचना प्रणाली निर्माण ।	संख्या	-	-	१			
	विपद बेबस्थापन योजना तयार गरि कार्यान्वयन गर्ने /विपद जोखिम नक्सांकन ।	संख्या	-	१	-			
	विपद बेबस्थापन केन्द्रको स्थापना र विपद सामग्री भण्डारण ।	संख्या	-	-	१			
	तटबन्ध निर्माण ।	किमि	-	०.५	१.५			
	जडिबुटी विकास कार्यक्रम संचालन ।	संख्या	-	२	३			
	बन डढेलो नियन्त्रण तथा बेबस्थापन ।	संख्या	-	निरन्तर	निरन्तर			
	जडिबुटी अनुसन्धान तथा प्रसोधन केन्द्र स्थापना ।	संख्या	-	-	१			
	३ वटा नर्सरी स्थापना गरी गापाका विभिन्न स्थानमा वृक्षारोपणका कार्यक्रमहरु संचालन ।	संख्या	-	१	२			
	वन पैदावारमा आधारित लघु उधम तथा उद्योग को प्रबर्धन ।	संख्या	-	निरन्तर	निरन्तर			
	सामुदायिक वन समितिका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी क्रियाकलापहरु संचालन ।	संख्या	-	२	३			

५. शुशासन

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ७७/७८	लक्ष्य		सुचनाको श्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
				८०/८१	८२/८३			
प्रभाब	सेवा सन्तुष्टि	प्रतिशत	४०	५०	८०	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन	गाउँपालिका	नागरिक समाज तथा उपभोक्ता समितिहरुको सहयोग ।
प्रतिफल	गाँउपालिका तथा वडा कार्यालयहरुलाई श्रोतसाधन सम्पन्न बनाउन प्रविधियुक्त र जनशक्तिको क्षमता विकास ।	संख्या	-	२	३	गापाको बार्षिक प्रगति प्रतिबेदन		
	गाँउपालिका तथा वडातहका विभिन्न कर्मचारी तथा समितिको क्षमता अभिबृद्धि ।	संख्या	-	२	३			
	प्रत्येक वर्ष आवधिक योजनाको कार्य प्रगतिको समीक्षा ।	संख्या	-	२	३			
	गा.पा. स्थित सम्पूर्ण सरकारी कार्यालयमा विधुतीय सूचना पाटी र नागरिक वडापत्र ।	संख्या	-	४	३			
	गा.पा. मा भएका अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिको क्षमता अभिवृद्धि ।	संख्या	-	२	३			
	गा.पा.को वार्षिक कार्यक्रमहरूको सार्वजनिक सुनुवाई ।	संख्या	-	२	३			

१० अनुसूची

१०.१

भौगोलिक अवस्थिति र राजनीतिक विभाजन

चित्र 2: लिखु गाउँपालिका अवस्थिति नक्सा

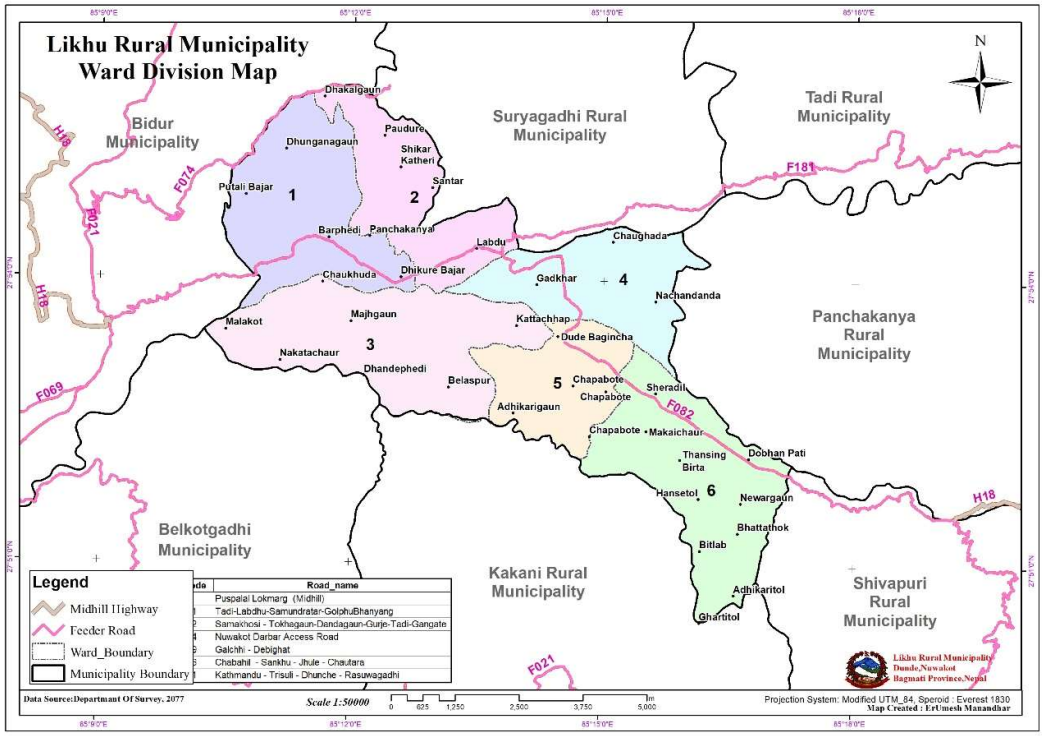

तालिका 6: गाउँपालिका संरचना र जनसंख्या

क्र.सं.	नयाँ वडा	समावेश गाविस / नगरपालिका	जनसंख्या	क्षेत्रफल(वर्ग कि.मी.)
१	१	खानीगाँउ(१,२,३,४,८)	२९८०	८.८४
२	२	खानीगाँउ(५,६,७,९)	२३५०	६.६३
३	३	सुर्यमती(१-९)	३६५४	१०.८२
४	४	चाघडा(१,२,५,६,७,८)	३४५३	६.६४
५	५	थानसिङ(५,६,७)	१८१५	५.२४
६	६	थानापती(५) र थानसिङ(१,२,३,४)	२६००	९.७२
	जम्मा		१६८५२	४७.८९

१०.२

भू-उपयोग नक्सा

चित्र 3: लिखु गाउँपालिका भू-उपयोग नक्सा

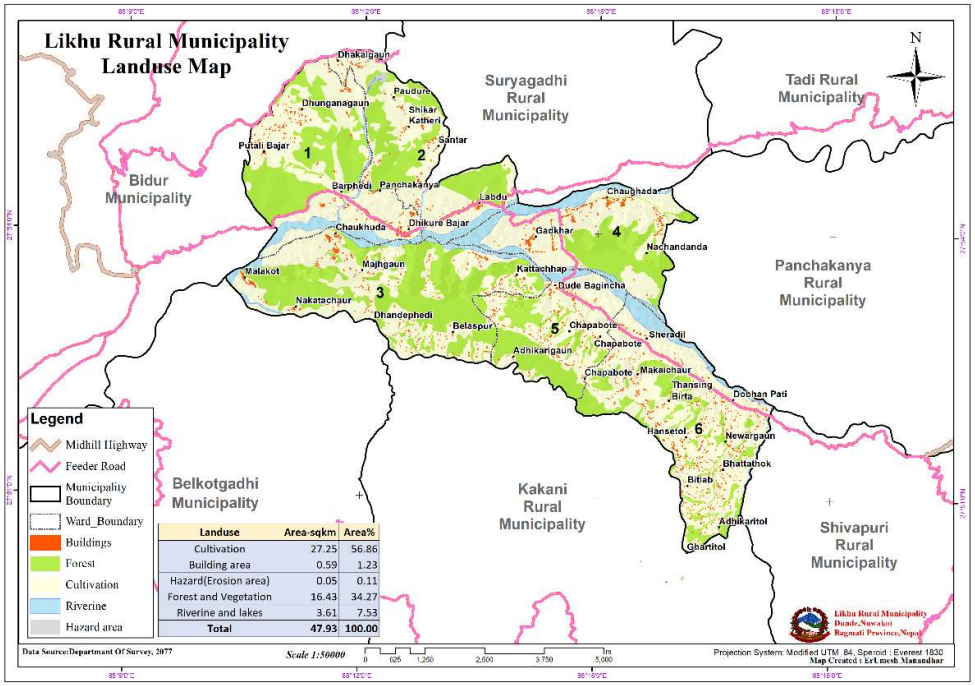

१०.३

जात/जाति र भाषा

चित्र 4: जात/जाति अनुसार जनसंख्या

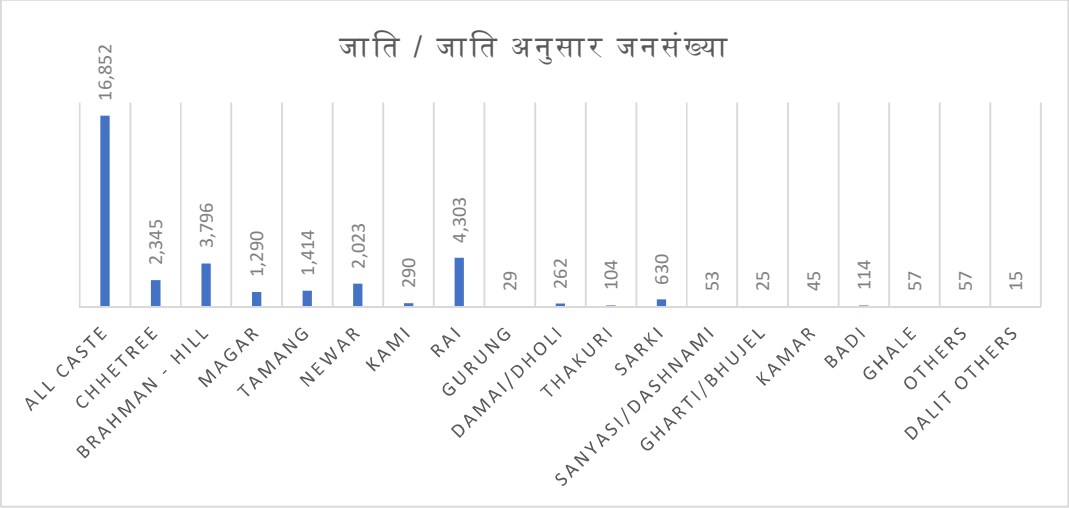

चित्र 5: मातृभाषा अनुसार जनसंख्या

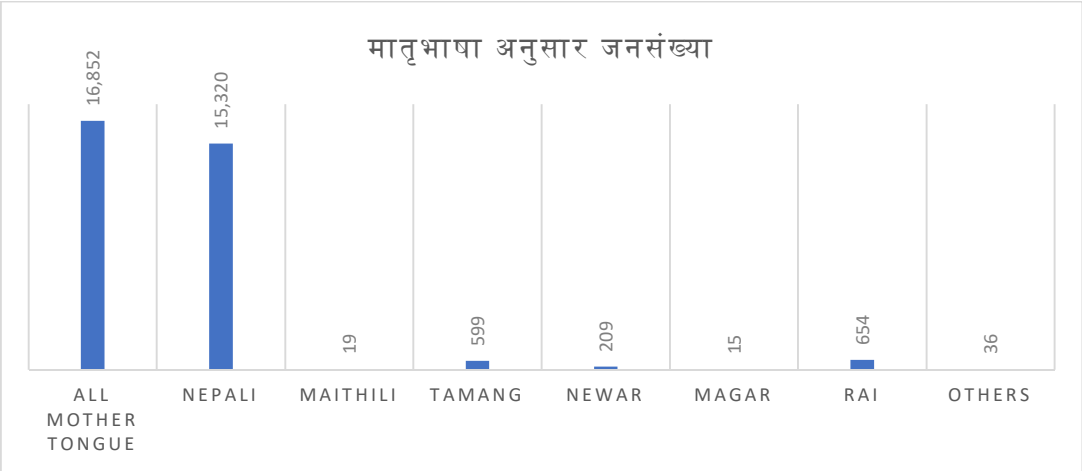

१०.४

आर्थिक क्रियाकलाप

चित्र 6: पालिकाको आर्थिक गतिविधिमा अनुसार रोजगारीको अनुपात

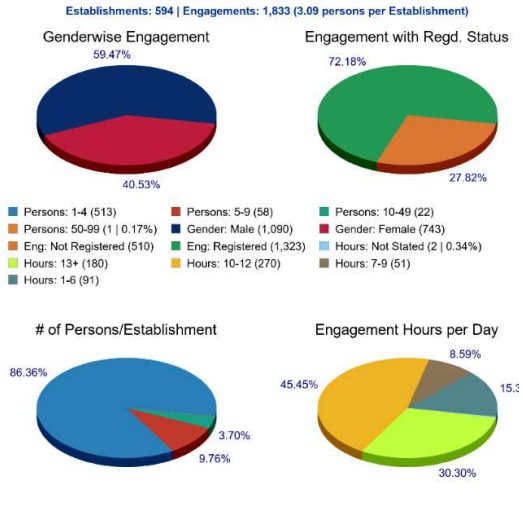

चित्र 7: लिखु गाउँपालिकाको आर्थिक प्रतिष्ठानहरुको स्थिति

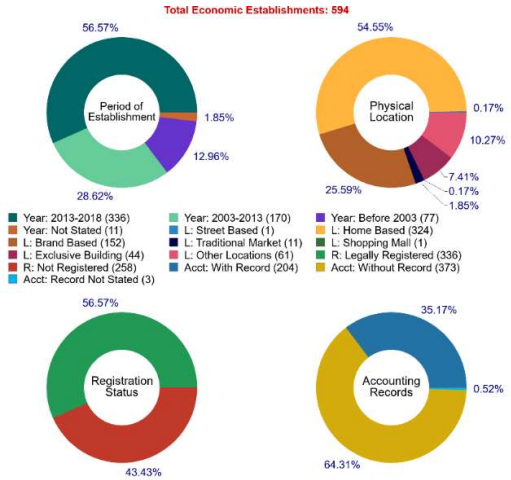

चित्र 8: प्रतिष्ठान र रोजगारको अनुपात

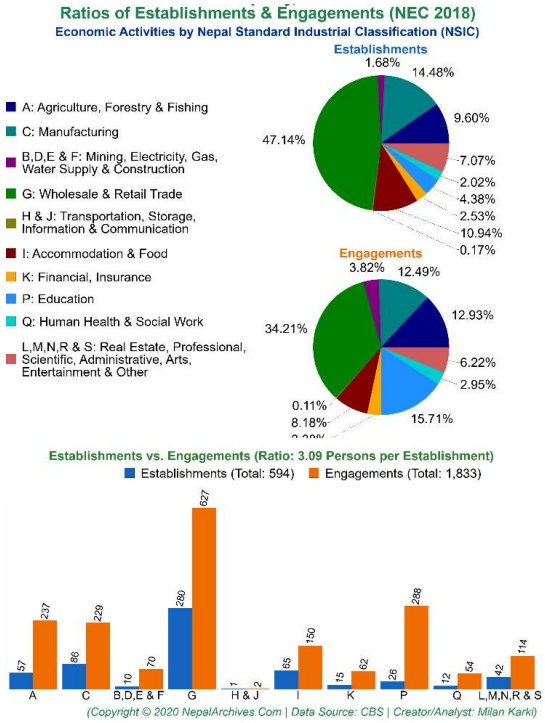

१०.५

आय-व्यय प्रक्षेपण

गाउँपालिकाको आवधिक योजना अन्तर्गत वित्तीय प्रक्षेपण गर्दा देहायका आधारहरू लिइएको छ:

(क) आ.व. २०७७/७८ लाई आधार वर्ष मानी उक्त आ.व. को आय र व्ययको अनुमानित अङ्क प्रविष्ट गर्नका लागि निम्न आधार लिइएको छ।

- आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ आय तथा व्ययको आर्थिक विवरण, व. व.
- आ.व. २०७५/७६ को यथार्थ आय तथा व्ययको आर्थिक विवरण,
- आ.व. २०७७।७८ को स्वीकृत कार्यक्रम तथा बजेट,
- २०७७ चैत्र सम्ममा गाउँपालिकाले खर्च गरेको रकम,
- २०७७ चैत्र सम्ममा गाउँपालिकाले असुल गरेको आन्तरिक राजश्वको रकम

(ख) आ.व २०७७/७८ लाई आधार वर्षको रुपमा लिएर आ.व. २०७७/७८ को आय तथा व्यय प्रक्षेपण गर्दा संघ तथा प्रदेशबाट उपलब्ध हुने गरी विभिन्न अनुदानको रकम, राजश्व बाँडफाँड रकमलाई समावेश गरिएको छ।

(ग) आ.व २०७७/७८ लाई आधार वर्षको रुपमा लिएर ७७/७८-८२/८३ सम्मको आय प्रक्षेपण (तालिका 7: आय प्रवृति र प्रक्षेपण) गर्दा प्रतेक वर्ष १० प्रतिशत वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ ।

(घ) आ.व २०७७/७८ लाई आधार बर्षको रुपमा लिएर ७७/७८-८२/८३ सम्मको व्ययको प्रक्षेपण (तालिका 8: व्यय प्रवृति र प्रक्षेपण) गर्दा प्रतेक वर्ष पुँजीगत तर्फ २० प्रतिशत वृद्धि हुने र चालु खर्च तर्फ ४ प्रतिशत वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ ।

(ङ) आ.व २०७७/७८ को आय तथा व्यय अनुमान र आवधिक योजना अन्तर्गत त्यस पछिका आर्थिक वर्षहरूमा हुन सक्ने आय तथा व्यय अनुमानको सम्बन्धमा गाउँपालिकाका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, लेखा अधिकृत र राजश्वका कर्मचारीहरूसँग छलफल गरी निचोड निकालिएको छ।

(च) आ.व २०७७/७८ को आय तथा व्यय अनुमान र आवधिक योजना अन्तर्गत त्यस पछिका आर्थिक वर्षहरूमा निजी क्षेत्र, सहकारी क्षेत्र, गैर सरकारी क्षेत्र र जनसहभागिता सँगको सहकार्यमा सम्वद्ध साझेदारका खर्च हुने अनुमानित रकमको सम्बन्धमा सम्वद्ध साझेदार निकायहरूसँग पनि छलफल गरिएको छ।

आय प्रक्षेपण

तालिका 7: आय प्रवृति र प्रक्षेपण

क्र. सं.	आय विवरण	वास्तविक			अनुमानित	प्रक्षेपित (रकम लाखमा)					आवधिक योजना अबधिको कुल	
		२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	रकम	%
क. कुल आय (ख+ग+घ+ङ)		**१९,२०६.८७**	**३७,९६७.३०**	**४२,२३२.७२**	**४४,६६०.००**	**५७,३३४.०५**	**६३,०६७.४६**	**६९,३७४.२०**	**७६,३११.६३**	**८३,९४२.७९**	**३५०,०३०.१३**	
गत बर्षको जिम्मेवारी (बैंक मौजदात)		५८८.७८	५,२६०.७४	४,८६४.४४	-	-	-	-	-	-	-	
ख.	**आन्तरिक राजश्व (अ+आ)**	**१५६.५९**	**३,०१५.३७**	**२,८६५.१७**	**७४३.४०**	**६,३१७.७४**	**६,९४९.५१**	**७,६४४.४७**	**८,४०८.९१**	**९,२४९.८०**	**३८,५७०.४३**	**११%**
	अ. कर राजश्व	०	३,०१५.३७	२,७००.६८	५,७४३.४०	०	०	०	०	०	-	
	१. वडा तर्फको आम्दानी	०	१४१.८२	०	०	०	०	०	०	०	-	
	२. दहत्तर बहत्तर	०	२,८१२.१४	०	०	०	०	०	०	०	-	
	३. अन्य बिबिध	०	६१.४१	०	१०.००	०	०	०	०	०	-	
	४.घर जग्गा रजिस्ट्रेसन शुल्क	०	०	२८.८९	७०.००	०	०	०	०	०	-	
	५. अन्तारिक आम्दानी	०	०	२,६७१.७९	०	०	०	०	०	०	-	

	अन्य संस्थागत अन्तरिक अनुदान	०	०	०	४४४.७०	०	०	०	०	०	–	
	घर बहाल कर	०	०	०	४०.००	०	०	०	०	०	–	
	एकिकृत सम्पति कर	०	०	०	१५,१५६.७०	०	०	०	०	०	–	
	अन्य	०	०	०	२२.००	०	०	०	०	०	–	
	आ. गैरकर राजश्व	०	–	१६४.५०	०	०	०	०	०	०	–	
	१. .यस आ वा को धरौटी	०	०	१६४.५०	०	०	०	०	०	०	–	
ग.	**राजश्व बाँडफाँड**	**०**	**४,२६७.४३**	**४,४८२.००**	**९,०२३.००**	**९,९२५.३०**	**१०,९१७.८३**	**१२,००९.६१**	**१३,२१०.५७**	**१४,५३१.६३**	**६०,५९४.९५**	**१७%**
घ.	**संघीय अनुदान**	**१८,४६१.५०**	**१७,६३२.१०**	**२०,२७१.२०**	**२४,०६०.००**	**२६,४६६.००**	**२९,११२.६०**	**३२,०२३.८६**	**३५,२२६.२५**	**३८,७४८.८७**	**१६१,५७७.५८**	**४६%**
	१. समानीकरण अनुदान	११,६८७.७०	६,५६०.००	७,७९०.००	०	–	–	–	–	–	–	
	२. सशर्त अनुदान	६,७७३.८०	११,०७२.१०	१२,४८१.२०	०	–	–	–	–	–	–	
ङ.	**प्रादेशिक अनुदान**	–	**३,३४९.९०**	**२,९६६.४०**	**५,८३३.६०**	**६,४१६.९६**	**७,०५८.६६**	**७,७६४.५२**	**८,५४०.९७**	**९,३९५.०७**	**३९,१७६.१८**	**११.१९%**
	१. समानीकरण अनुदान	०	७७०.२०	९९३.२०	१,९५३.१९	२,१४८.५०	२,३६३.३६	२,५९९.६९	२,८५९.६६	३,१४५.६३	१३,११६.८४	
	२. समपुरक अनुदान	०	१,०००.००	६७३.३०	१,३२४.०८	१,४५६.४९	१,६०२.१४	१,७६२.३६	१,९३८.५९	२,१३२.४५	८,८९२.०३	
	३. सशर्त अनुदान	०	१,५७९.७०	१,२९९.९०	२,५५६.३३	२,८११.९६	३,०९३.१६	३,४०२.४७	३,७४२.७२	४,११६.९९	१७,१६७.३१	
च.	**अन्य श्रोतहरू**	–	**४,४४१.७७**	**६,७८३.५२**	**७,४६१.८७**	**८,२०८.०५**	**९,०२८.८६**	**९,९३१.७४**	**१०,९२४.९२**	**१२,०१७.४१**	**५०,११०.९९**	**१४%**
	१. स्थानीय पूर्वाधार विकास	०	४५०.००	६६८.६७	७३५.५४	८०९.०९	८९०.००	९७९.००	१,०७६.९०	१,१८४.५९	४,९३९.५७	
	प्रकोप ब्यबस्थापन कोष खाता	०	०	१०२.००	११२.२०	१२३.४२	१३५.७६	१४९.३४	१६४.२७	१८०.७०	७५३.५०	
	२. प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम	०	१६०.३०	०	०	–	–	–	–	–	–	
	३. स्थानीय तह क्ष्यमता विकास	०	३०.५०	०	०	–	–	–	–	–	–	
	४. जेस्ठ नागरिक र सामाजिक सुरक्षा	०	३,१३९.५०	०	०	–	–	–	–	–	–	
	५. द्वन्द पिडित	०	१८.७०	०	०	–	–	–	–	–	–	
	६ . सडक बोर्ड थङ्गमकत	०	५३.१७	०	०	–	–	–	–	–	–	
	७. स्थानीय विकास कोष	०	४७.३०	०	०	–	–	–	–	–	–	
	८. सामाजिक सुरक्षा	०	०	५,३४५.०८	५,८७९.५९	६,४६७.५५	७,११४.३०	७,८२५.७३	८,६०८.३०	९,४६९.१४	३९,४८५.०२	
	९. रास्ट्रिय परिचय पत्र तथा पंजीकरण बिभाग	०	०	६४.६३	७१.१०	७८.२१	८६.०३	९४.६३	१०४.०९	११४.५०	४७७.४७	

	१० प्रदेश पूर्वाधार विकास साझेदारी कार्यक्रम	०	०	४३१.८३	४७५.०१	५२२.५२	५७४.७७	६३२.२४	६९५.४७	७६५.०१	३,१९०.०१	
	११. बिबिध खर्च खाता	०	०	१७१.३०	१८८.४३	२०७.२७	२२८.००	२५०.८०	२७५.८८	३०३.४७	१,२६५.४२	
	१२. अन्य	०	५४२.३१	०	०	०	०	०	०	०	-	

व्यय प्रक्षेपण

तालिका 8: व्यय प्रवृति र प्रक्षेपण

क्र. सं.	व्यय विवरण	आधार वर्ष	प्रक्षेपित (रकम लाखमा)					आवधिक योजना अबधिको कुल	
		२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	रकम	%
कुल व्यय (क+ख)		४००,७४६.२४	४५४,५९८.०६	५१८,१६८.३६	५९३,३५८.७४	६८२,४४९.४६	७८८,१७५.०९	३,४३७,४९५.९४	
क.	चालु खर्च	१६४,३५८.८८	१७०,९३३.२४	१७७,७७०.५७	१८४,८८१.३९	१९२,२७६.६५	१९९,९६७.७१	१,०९०,१८८.४४	३२%
	संघिय सरकार शसर्त चालु खर्च	९७,३५९.३४	१०१,२५३.७१	१०५,३०३.८६	१०९,५१६.०२	११३,८९६.६६	११८,४५२.५२	६४५,७८२.११	१९%
	प्रदेश सरकार शसर्त चालु खर्च	२,१७४.६४	२,२६१.६३	२,३५२.०९	२,४४६.१७	२,५४४.०२	२,६४५.७८	१४,४२४.३३	१%
	लिखु गापा चालु	६४,८२४.९०	६७,४१७.९०	७०,११४.६२	७२,९१९.२०	७५,८३५.९७	७८,८६९.४१	४२९,९८२.००	१३%
ख.	पूँजीगत खर्च	२३६,३८७.३५	२८३,६६४.८२	३४०,३९७.७९	४०८,४७७.३४	४९०,१७२.८१	५८८,२०७.३८	२,३४७,३०७.४९	६८%
	संघिय सरकार शसर्त	२४,९०६.००	२९,८८७.२०	३५,८६४.६४	४३,०३७.५७	५१,६४५.०८	६१,९७४.१०	२४७,३१४.५९	७%
	लिखु गापा	१०९,००८.४१	१३०,८१०.०९	१५६,९७२.११	१८८,३६६.५३	२२६,०३९.८३	२७१,२४७.८०	१,०८२,४४४.७६	३१%
	समपुरक अनुदान प्रदेश	१४,८०८.९३	१७,७७०.७१	२१,३२४.८५	२५,५८९.८२	३०,७०७.७९	३६,८४९.३५	१४७,०५१.४५	४%
	अन्य	८७,६६४.०२	१०५,१९६.८२	१२६,२३६.१९	१५१,४८३.४२	१८१,७८०.११	२१८,१३६.१३	८७०,४९६.६९	२५%

१०.६

<u>सार्वजनिक खर्चको वर्गीकरण एवं क्षेत्रगत बाँडफाँड</u>

सार्वजनिक खर्च अन्तर्गत आवधिक योजना अवधिमा कूल रु २९२१८७.१५ लाख खर्च हुने प्रक्षेपण गरिएको छ (तालिका 7: आय प्रवृति र प्रक्षेपण)। सोरकम मध्ये संघबाट रु. १,६१५,७७५,७६६.०० (४६%), प्रदेशबाट रु.३९१,७६१,८२५ (११.९२%), आन्तरिक राजश्व ३८५,७०४,३४५ (११%), अन्य रु ५०१,१०९,८६७.६३(१४%), जसमा स्थानीय पूर्वाधार विकासमा रु ४९,३९५,७३० (१.४१%), सामाजिक सुरक्षामा रु ३९४,८५०,२०० (११.२८ %), प्रदेश पूर्वाधार विकास साझेदारी कार्यक्रममा रु ३१,९००,०७२ (०.९१%), प्रकोप ब्यबस्थापन कोष खातामा रु ७,५३४,९८८ (०.२२%) लागानी हुने अनुमान गरिएको छ। आधार वर्ष आ.व २०७७/७८ मा गाउँपालिकाको स्वीकृत क्षेत्रगत बजेट बाँडफाँडको अनुपातलाई आधारमानी आवधिक योजनामा गाउँपालिकाको संचित कोषवाट प्रक्षेपित कूल खर्चलाई क्षेत्रगत बाँडफाँड गर्दा आर्थिक क्षेत्रमा ९.५ प्रतिशत, सामाजिक क्षेत्रमा ४०.३३ प्रतिशत, पूर्वाधार क्षेत्रमा ३०.५५ प्रतिशत, सुशासन तथा अन्तरसम्बन्धित क्षेत्रमा २.७१%, कार्यालय संचालन तथा प्रशासनिक क्षेत्रमा १६.९६ प्रतिशत रकम छुट्याइएको छ (तालिका 9: सार्वजनिक खर्चको क्षेत्रगत विवरण)।

उल्लेख भए बमाजिमको खर्चको अनुपात र प्रतेक वर्षको क्षेत्रीय पुंजीगत खर्च वृद्धिदर २० प्रतिशतमान्दा आर्थिक क्षेत्रमा रु. ५६.५०४ करोड, सामाजिक क्षेत्रमा रु. २०७.१८१ करोड,पूर्वाधार क्षेत्रमा रु.१३१.८४२ करोड, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्रमा रु.२३.५४ करोड र संस्थागत विकास, सेवा प्रवाह र सुशासन क्षेत्रमा रु. ५१.७९५ करोड गरी जम्मा रु. ४७०.८६५ करोड खर्च हुने अनुमान गरिएको छ। आर्थिक क्षेत्र अन्तर्गतको प्रक्षेपित जम्मा खर्च रु.५३.२१ करोड कृषि तथा पशुपालन, पर्यटन, सहकारी, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति सेवा, वित्तीय क्षेत्र र रोजगारी प्रवद्र्धन सम्वद्ध क्षेत्रगत कार्यक्रमहरुमा खर्च गरिनेछन्। सामाजिक क्षेत्र अन्र्तगतको प्रक्षेपित जम्मा खर्च रु.२२५.९१ करोड आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, स्वास्थ्य, जनसंख्या तथा पोषण, युवा तथा खेलकुद विकास, खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्र र लैंगिक समानता, सामाजिक समावेशीकरण एवं संरक्षण तथा सुरक्षासम्वद्ध क्षेत्रका कार्यक्रमहरुमा खर्च गरिनेछन्। पूर्वाधार क्षेत्र अन्र्तगतको प्रक्षेपित जम्मा खर्च रु. १७०.८१ करोड यातायात पूर्वाधार एवं सहरी तथा कृषि सडक, सिंचाई, विद्युत र ऊर्जा, आवास भवन तथा शहरी विकास र सामाजिक पूर्वाधारसम्वद्ध कार्यक्रमहरुमा खर्च गरिनेछन्। सुशासन तथा अन्तरसम्बन्धित क्षेत्र अन्तर्गतका कार्यक्रमहरुमा रु.१५.१७ करोड खर्च गरिनेछन्। यसैगरी कार्यालय संचालन तथा प्रशासनिक क्षेत्र अन्तर्गतको प्रक्षेपित जम्मा खर्च रु.९५ करोड यसका उपक्षेत्रहरुसम्वद्ध कार्यक्रमहरूमा खर्च गरिनेछन्।

तालिका 9: सार्वजनिक खर्चको क्षेत्रगत विवरण

क्षेत्रगत आय विवरण	आधार वर्षा (२०७७/७८)	प्रक्षेपण (रकम लाखमा)						आवधिक योजना अबधिको कुल	
		२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८२/८३	रकम	%
आर्थिक विकास	**४१२.००**	**४९४**	**५९३**	**७१२**	**८५४**	**१,०२५**	**१,२३०**	**५,३२१**	**९.५०%**
कृषि	१२९.००	१५५	१८६	२२३	२६७	३२१	३८५	१,६६६	२.९७%
पर्यटन	१४.००	१७	२०	२४	२९	३५	४२	१८१	०.३२%
वित्तीय क्षेत्र	१५६.००	१८७	२२५	२७०	३२३	३८८	४६६	२,०१५	३.६०%
जलश्रोत तथा सिंचाई	३६.००	४३	५२	६२	७५	९०	१०७	४६५	०.८३%
पशुपन्छी विकास	९.००	११	१३	१६	१९	२२	२७	११६	०.२१%
भूमि व्यवस्था	१८.००	२२	२६	३१	३७	४५	५४	२३२	०.४२%
उद्योग	५०.००	६०	७२	८६	१०४	१२४	१४९	६४६	१.१५%
सामाजिक विकास	**१,७४९.११**	**२,०९९**	**२,५१९**	**३,०२२**	**३,६२७**	**४,३५२**	**५,२२३**	**२२,५९१**	**४०.३३**
शिक्षा	९६५.१६	१,१५८	१,३९०	१,६६८	२,००१	२,४०२	२,८८२	१२,४६६	२२.२६
स्वास्थ्य	३३५.८८	४०३	४८४	५८०	६९६	८३६	१,००३	४,३३८	७.७५%
खानेपानी तथा सरसफाई	२३२.००	२७८	३३४	४०१	४८१	५७७	६९३	२,९९६	५.३५%
भाषा तथा संस्कृति	६१.७०	७४	८९	१०७	१२८	१५४	१८४	७९७	१.४२%
लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण	६४.८७	७८	९३	११२	१३५	१६१	१९४	८३८	१.५०%
युवा तथा खेलकुद	८.००	१०	१२	१४	१७	२०	२४	१०३	०.१८%
सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण	८१.५०	९८	११७	१४१	१६९	२०३	२४३	१,०५३	१.८८%
पूर्वाधार विकास	**१,३२२.४८**	**१,५८७**	**१,९०४**	**२,२८५**	**२,७४२**	**३,२९१**	**३,९४९**	**१७,०८१**	**३०.५**
यातायात पूर्वाधार	९८०.७०	१,१७७	१,४१२	१,६९५	२,०३४	२,४४०	२,९२८	१२,६६७	२२.६१
भवन, आवास तथा सहरी विकास	३१७.९८	३८२	४५८	५४९	६५९	७९१	९४९	४,१०७	७.३३%
उर्जा	२३.८०	२९	३४	४१	४९	५९	७१	३०७	०.५५%
सुशासन तथा अन्तरसम्बन्धित	**११७.५२**	**१४१**	**१६९**	**२०३**	**२४४**	**२९२**	**३५१**	**१,५१८**	**२.७१%**
वातावरण तथा जलवायु	३५.००	४२	५०	६०	७३	८७	१०५	४५२	०.८१%
विपद बेबस्थापना	२०.००	२४	२९	३५	४१	५०	६०	२५८	०.४६%
मानब संसाधन विकास	१०.००	१२	१४	१७	२१	२५	३०	१२९	०.२३%
शान्ति तथा सुव्यवस्था	२४.५२	२९	३५	४२	५१	६१	७३	३१७	०.५७%
शासन प्रणाली	०.५०	१	१	१	१	१	१	६	०.०१%
योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन	४.००	५	६	७	८	१०	१२	५२	०.०९%
प्रशासकीय सुशासन	१९.००	२३	२७	३३	३९	४७	५७	२४५	०.४४%
वित्तीय सुशासन	४.५०	५	६	८	९	११	१३	५८	०.१०%
कार्यालय संचालन तथा प्रशासनिक	**७३५.५७**	**८८३**	**१,०५९**	**१,२७१**	**१,५२५**	**१,८३०**	**२,१९६**	**९,५०१**	**१६.९६**
कुल	**४,३३६.६८**	**५,२०४**	**६,२४५**	**७,४९४**	**८,९९३**	**१०,७९१**	**१२,९४९**	**५६,०१२**	**१००**

१०.७

स्वास्थ्य

तालिका 10: स्वास्थ्य चौकी र उपलब्ध सेवाहरु

स्वास्थ्य संस्था	स्वास्थ्य संस्थाको प्रकार	उपलब्ध सेवाहरु	कार्यक्षेत्र भित्र पर्ने निकाय
खानेगाउँ स्वास्थ्य चौकी	स्वास्थ्य चौकी	Dots Centre, PMTCT Site	गाउँघर क्लिनिक : 2, खोप क्लिनिक : 4, खोप सेसन : 4, म.स्वा.स्व.से : 13
बगर बजार सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई लिखु-२	सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई	Implant Service site, OPT Site, PMTCT Site	गाउँघर क्लिनिक : 3, खोप क्लिनिक : 4, खोप सेसन : 4, म.स्वा.स्व.से : 9
सुर्यमति स्वास्थ्य चौकी	स्वास्थ्य चौकी	Birthing Centre, Implant Service site, Dots Centre, PMTCT Site	गाउँघर क्लिनिक : 4, खोप क्लिनिक :5, खोप सेसन : 5, म.स्वा.स्व.से : 15
चौघडा स्वास्थ्य चौकी	स्वास्थ्य चौकी	Birthing Centre, Safe abortion listed site, Dots Centre, Microscopy site, Laboratory Service	खोप क्लिनिक : 2, खोप सेसन : 2, म.स्वा.स्व.से : 16
थानसिंह सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई	सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई	Opt Site, PMTCT Site	गाउँघर क्लिनिक : 2, खोप क्लिनिक : 3, खोप सेसन : 3, म.स्वा.स्व.से : 6
सुबिधा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई	सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई	Opt Site, Dots Centre, PMTCT Site	गाउँघर क्लिनिक :3, खोप क्लिनिक : 3, खोप सेसन : 3, म.स्वा.स्व.से : 11

तालिका 11: खोपको अवस्था

	खोप										
स्थानीय तहको नाम	बीसीजी का खोप लगाइएका १ वर्ष मुनिका बालबालिकाको प्रतिशत	डीपीटी-हेपबी-हिब१ को खोप लगाइएका १ वर्ष मुनिका बालबालिकाको प्रतिशत	डीपीटी-हेप बी-हिब ३ बिरुद्ध खोप नलगाइएका १ वर्ष मुनिका बालबा	पोलियो ३ को खोप लगाइएका १ वर्ष मुनिका बालबालिकाको प्रतिशत	पीसीभी ३ को खोप लगाइएका १ वर्ष मुनिका बालबालिकाको प्रतिशत	दादुरा/रूबेला २ को खोप लगाइएका १२-२३ महिनाका बालबा	जेई (JE) को खोप लगाइएका १२-२३ महिनाका बालबा	एनआइपी (NIP) तालिका अनुसार सबै खोप लगाइएका बालबा	डीपीटी-हेप बी-एचआइबी १ vs ३ को खोप लगाउन छुटेका (Drop out)	टीडी२ र टीडी२ + प्राप्त गरेका गर्भवती महिलाहरूको प्रतिशत	सम्पन्न गरिएको निर्धारित खोप सेसनको

			लिकाको प्रतिशत			लिकाको प्रतिशत	लिकाको प्रतिशत	लिकाको प्रतिशत	बालबा लिकाको प्रतिशत		प्रति शत
नेपाल जम्मा	९०.९	९०.३	१३.६	८३.५	८१.१	७२.८	८०.८	६७.९	४.३	६४.३	९७.२
बागमती प्रदेश जम्मा	८१.१	७३.८	२८.६	७०.७	७१.६	६०.१	६८.७	५४.४	३.२	४८	९७.२
नुवाकोट जम्मा	५९.४	७७.८	२३.८	७६.६	७२.८	६५.४	६६.९	६६.८	२.१	५१.५	९६.२
लिखु गाउँपालिका	४७.९	६४.६	४०.२	५९.८	५९.८	४१.१	५२.९	४०.४	७.४	३४.२	९८.६

तालिका 12: सुरक्षित मातृत्व र परिवार नियोजन

	सुरक्षित मातृत्व								परिवार नियोजन	
स्थानीय तहको नाम	कम्तिमा १ पटक गर्भवती जाँच (ANC checkup) गराउने गर्भवती महिलाको प्रतिशत	नियमानुसार चारवटै गर्भवती जाँच (चौथो, छैठौं, आठौं र नवौं महिनामा) पूरा गरेका गर्भवती महिलाको प्रतिशत	गर्भावस्थामा १८० दिन आइरन फोलिक एसिड प्राप्त गरेका गर्भवती महिलाको प्रतिशत	संस्थागत प्रसुतीको प्रतिशत	नियमानुसार प्रसुती पछिको तीन जाँच (PNC check-ups)	कुल मातृ मृत्यू	कुल नवजात शिशु मृत्यु	गर्भपतनका कुल सङ्ख्या	प्रजनन उमेरका महिलामा गर्भ निरोधका आधुनिक विधि प्रयोग गर्नेको दर	प्रसुती पछि परिवार नियोजनका आधुनिक विधिको प्रयोग गरिरहेका आमाहरूको प्रतिशत
नेपाल जम्मा	११०.३	५६.३	५०.६	६३.३	१६.४	२०८	२०३६	९५७४६	१८.४५९०७	०.४९४७०३
बागमती प्रदेश जम्मा	१०५.८	५०.८	२९.७	६१.५	१३.५	४३	२५१	१८५०५	१६.५१६८३	०.६७९१७५
नुवाकोट जम्मा	६२.६	३१.१	३९.४	३६.८	५.९	१२	६	१६९	१४.८१८५२	०
लिखु गाउँपालिका	४७.६	३४.४	१७१	१८.५	१५.९	०	०	०	७.८६०६५४	०

तालिका 13: पोषणको अवस्था

	पोषण				
स्थानीय तहको नाम	स्वास्थ्यकर्मीबाट प्रसुती गराइएको कम तौल (२.५ केजीभन्दा कम) भएका नवजात शिशुहरूको प्रतिशत	बृद्धि अनुगमनको लागि दर्ता भएका ०-२३ महिनाका बालबालिकाको प्रतिशत	बृद्धि अनुगमनको लागि दर्ता भएका ०-२३ महिनाका बालबालिका मध्ये कम तौल भएका बालबालिकाको प्रतिशत	भिटामिन ए प्राप्त गरेका ६-५९ महिनाका बालबालिकाको प्रतिशत	जुकाको औषधि खुवाइएका १२-५९ महिनाका बालबालिकाको प्रतिशत
नेपाल जम्मा	१२	७१	४	८४	८४
बागमती प्रदेश जम्मा	१३	५६	२	७१	७०
नुवाकोट जम्मा	३	६२	२	८०	७८
लिखु गाउँपालिका	६	६७	३	७८	७८

१०.८

नक्साहरू

चित्र 9: सडक संजाल

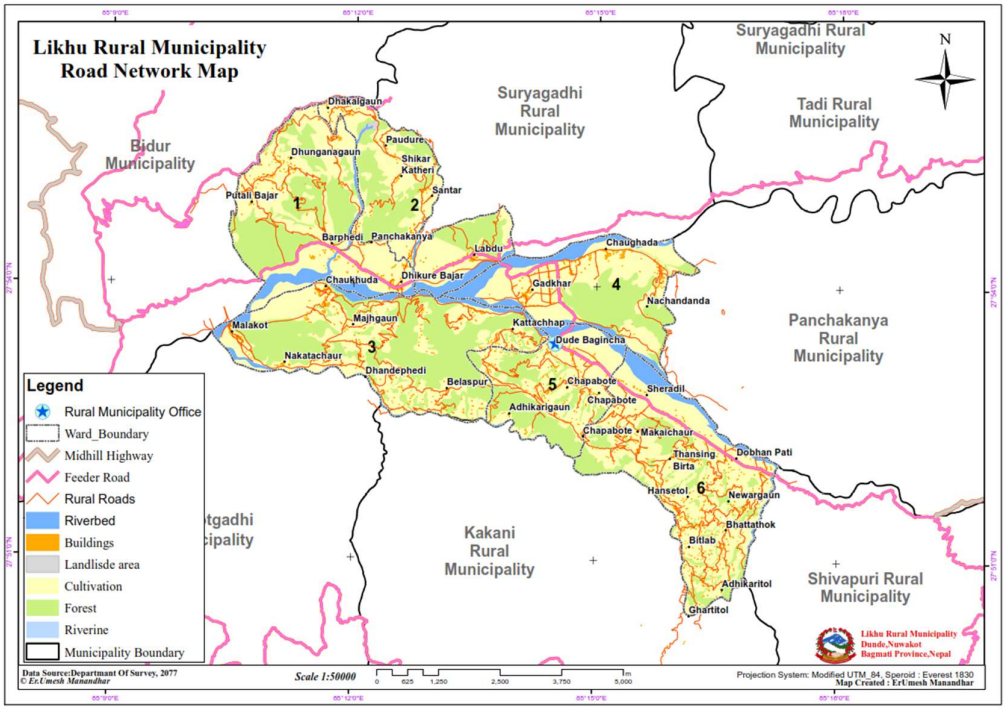

चित्र 10: नदि

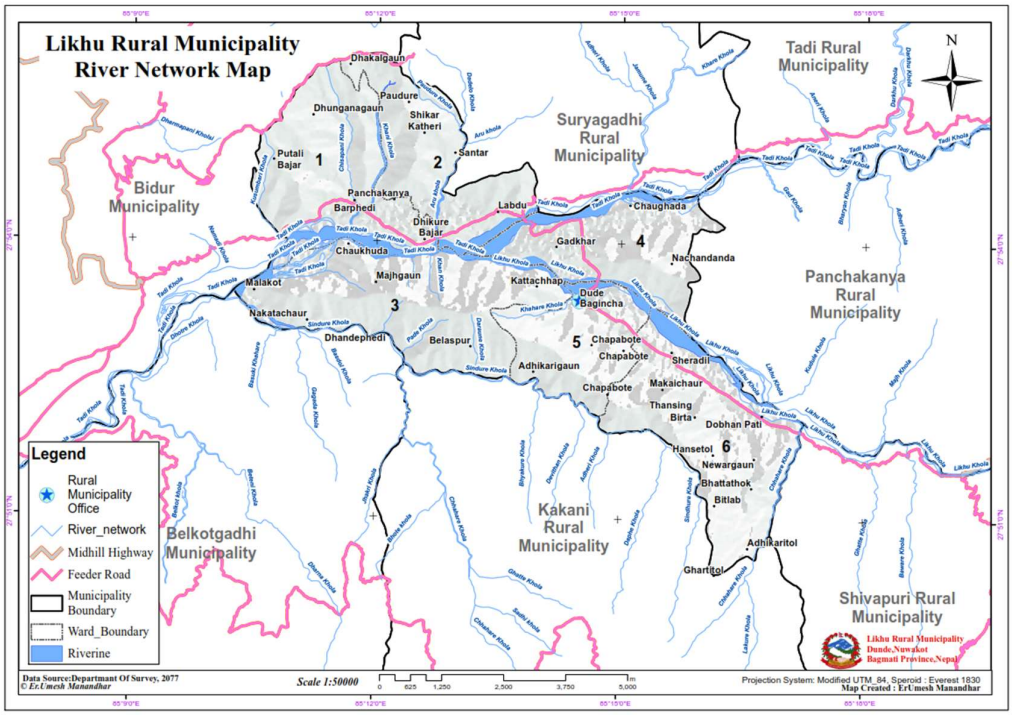

चित्र 11: स्लोप नक्सा

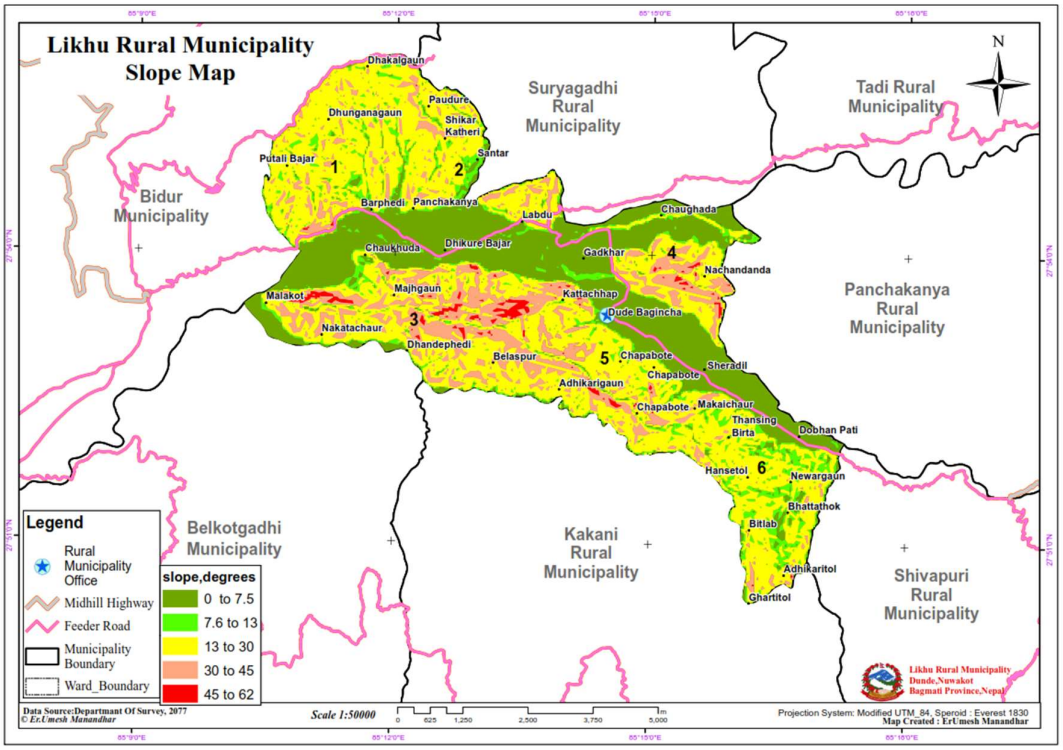

चित्र 12: उचाई नक्सा

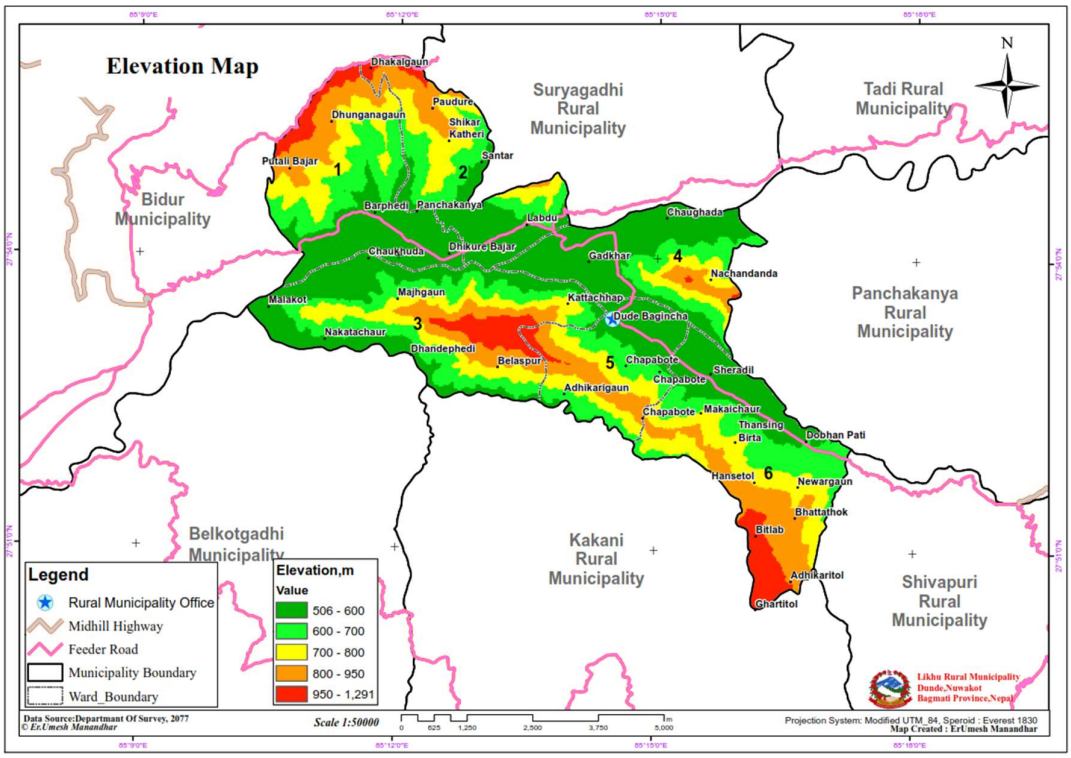

चित्र 13: बाढी प्रकोप नक्सा

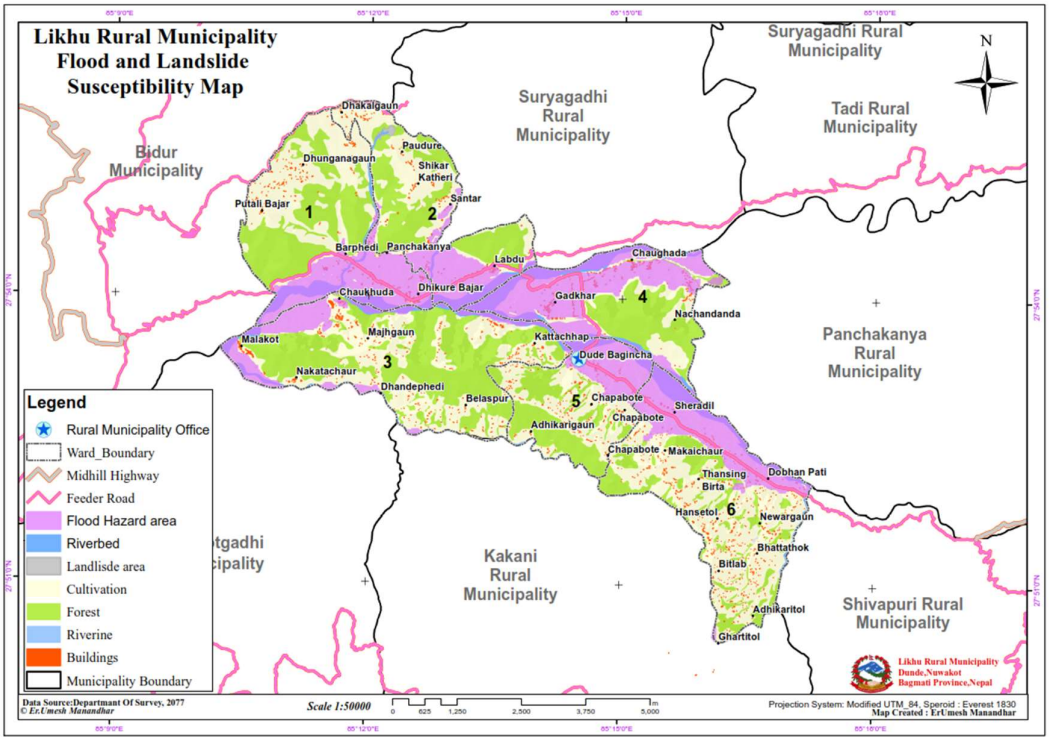

चित्र 14: एसपेक्ट नक्सा

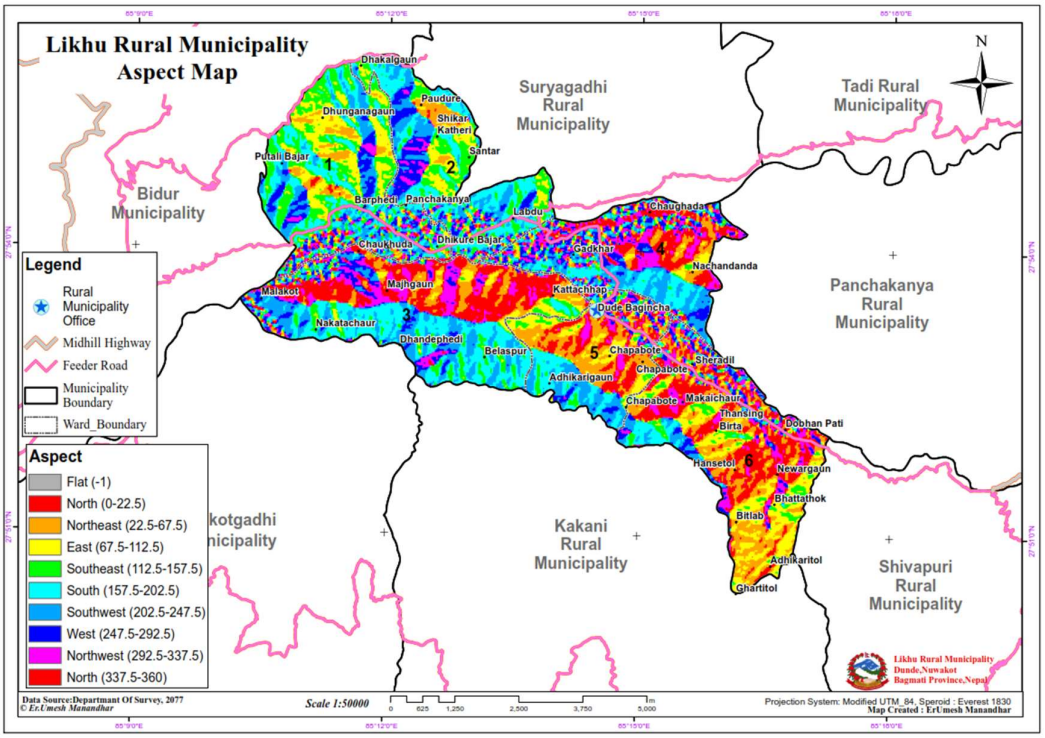

१०.९

वडा भेला माइनुट्स

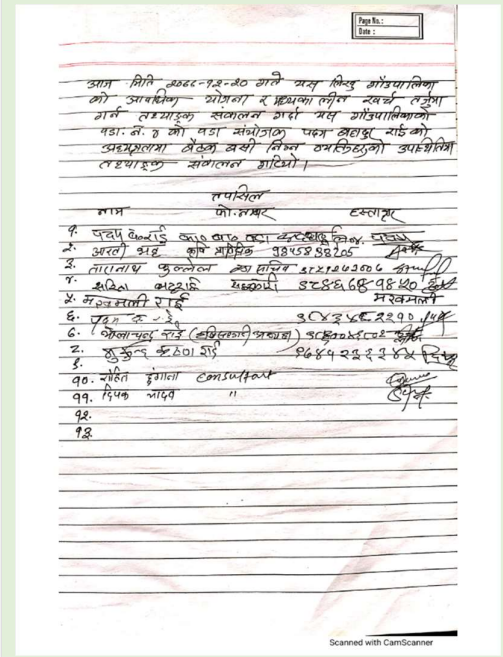

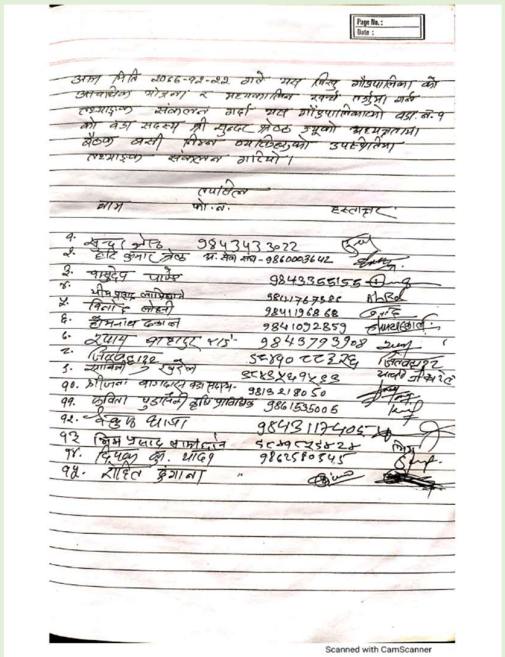

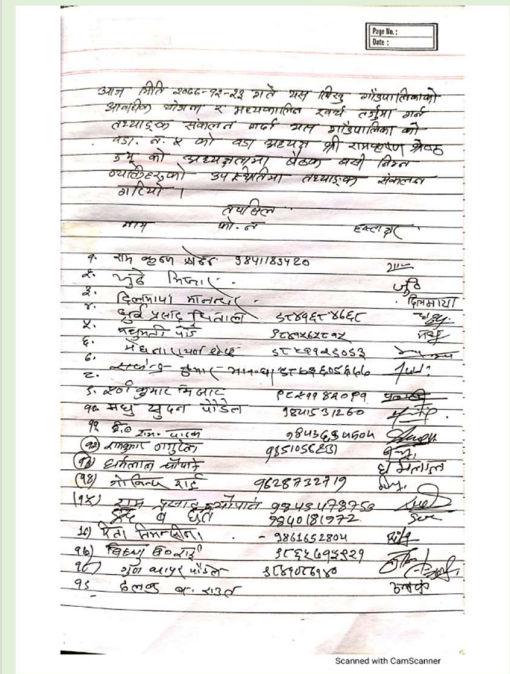

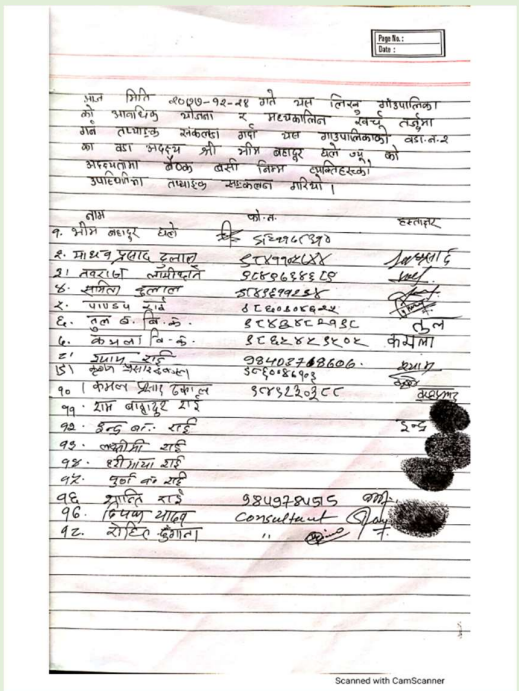

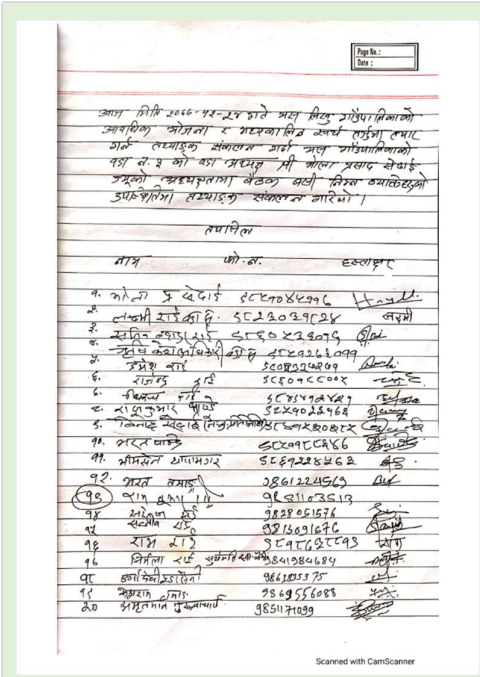

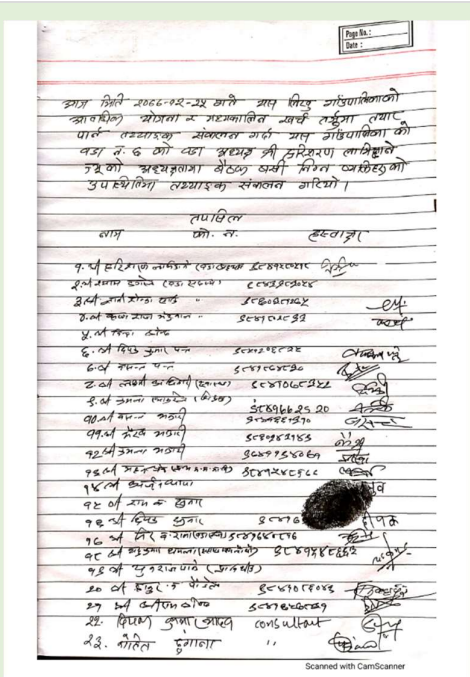

१०.१०

बिषयगत समिति र दिर्घकालिन सोंच माइनुट्स

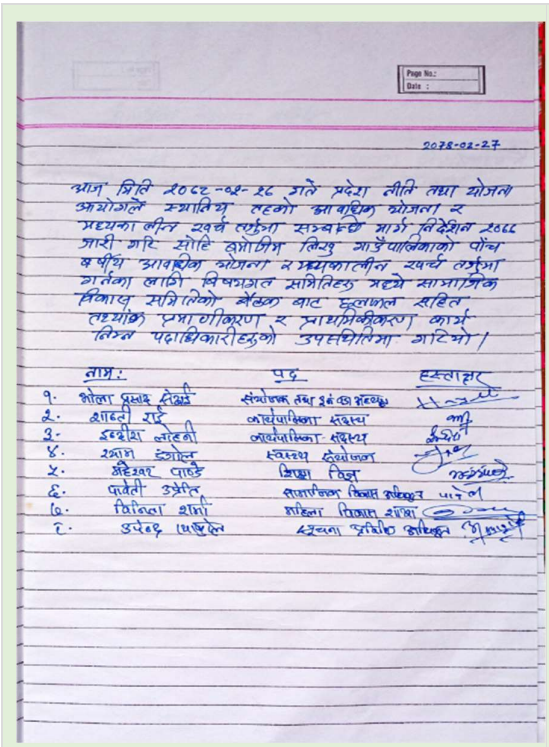

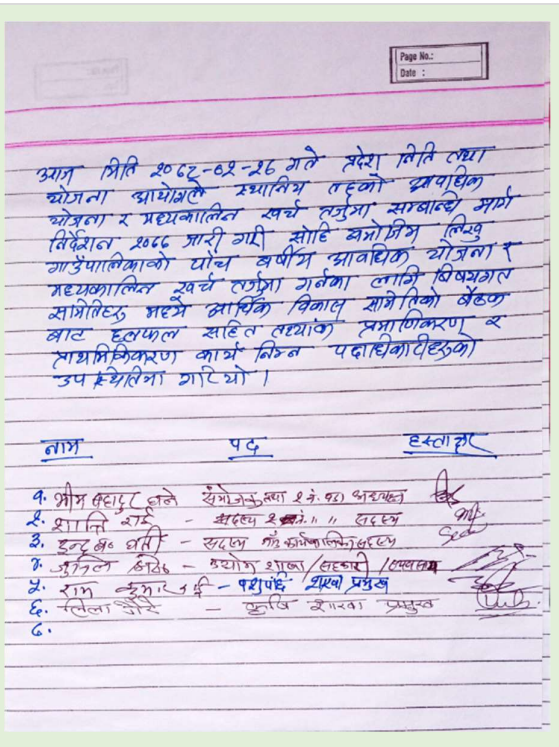

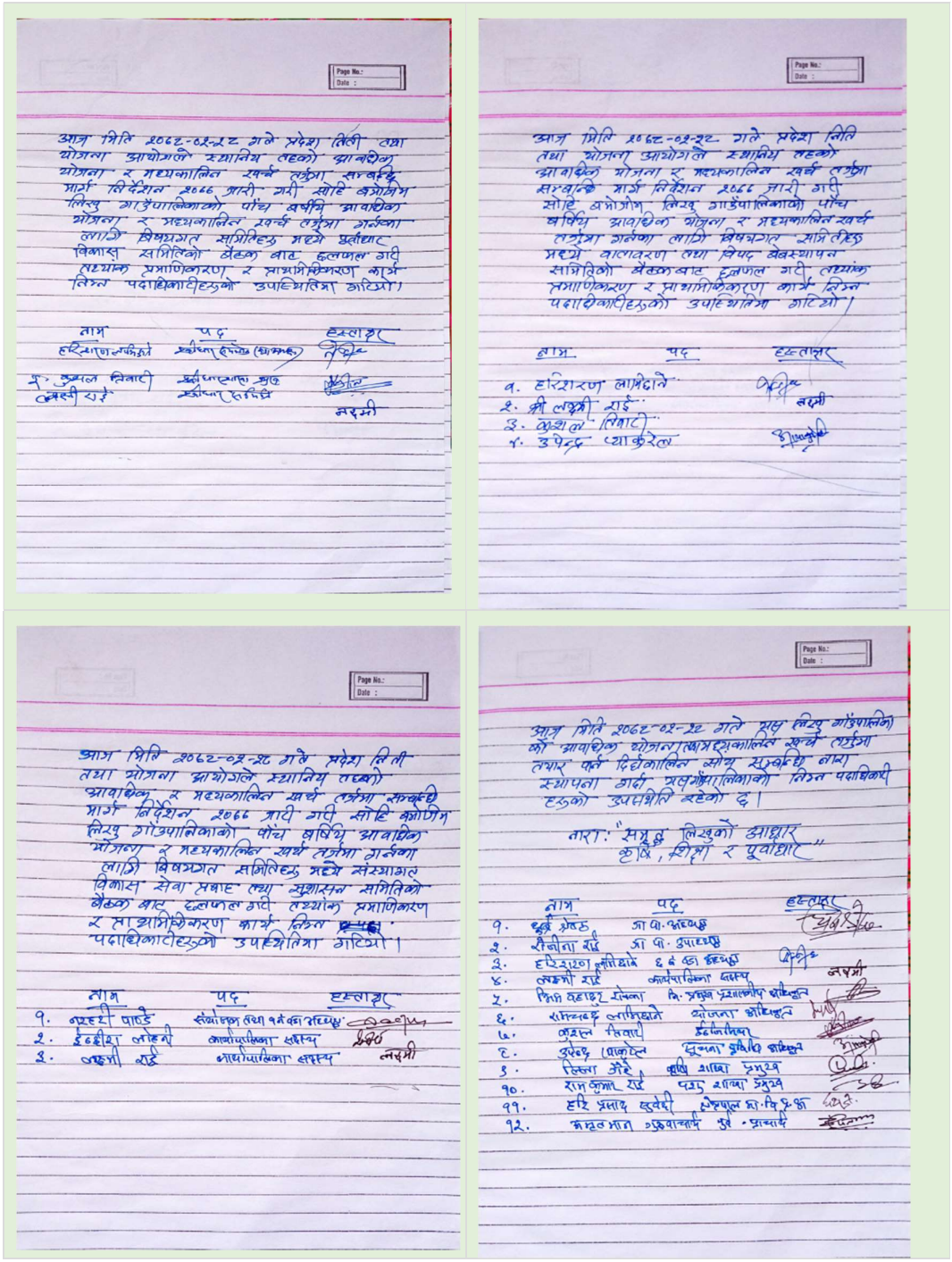

आज मिति २०७८-०१-२८ गते प्रदेश तिनी तथा योजना आयोगले स्थानिय तहको आवधिक योजना र मध्यकालिन खर्च तर्जुमा सम्बन्धि मार्ग निर्देशन २०७८ जारी गरी सोहि बमोजिम लिखु गाउँपालिकाको पाँच वर्षिय आवधिक योजना र मध्यकालिन खर्च तर्जुमा गर्नका लागि विषयगत समितिहरु मध्ये पूर्वाधार विकास समितिको बैठक बाट छलफल गरी तथ्यांक प्रमाणिकरण र साझेदारीकरण कार्य निम्न पदाधिकारीहरुको उपस्थितिमा गरियो।

नाम	पद	हस्ताक्षर
हरिशरण लामिछाने	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	

आज मिति २०७८-०१-२८ गते प्रदेश तिनि तथा योजना आयोगले स्थानिय तहको आवधिक योजना र मध्यकालिन खर्च तर्जुमा सम्बन्धि मार्ग निर्देशन २०७८ जारी गरी सोहि बमोजिम लिखु गाउँपालिकाको पाँच वर्षिय आवधिक योजना र मध्यकालिन खर्च तर्जुमा गर्नका लागि विषयगत समितिहरु मध्ये वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन समितिको बैठकबाट छलफल गरी तथ्यांक प्रमाणिकरण र साझेदारीकरण कार्य निम्न पदाधिकारीहरुको उपस्थितिमा गरियो।

नाम	पद	हस्ताक्षर
१. हरिशरण लामिछाने		
२. श्री लक्ष्मी राई		
३. सुशील तिवारी		
४. उपेन्द्र प्याकुरेल		

आज मिति २०७८-०१-२८ गते प्रदेश तिनि तथा योजना आयोगले स्थानिय तहको आवधिक र मध्यकालिन खर्च तर्जुमा सम्बन्धि मार्ग निर्देशन २०७८ जारी गरी सोहि बमोजिम लिखु गाउँपालिकाको पाँच वर्षिय आवधिक योजना र मध्यकालिन खर्च तर्जुमा गर्नका लागि विषयगत समितिहरु मध्ये संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन समितिको बैठक बाट छलफल गरी तथ्यांक प्रमाणिकरण र साझेदारीकरण कार्य निम्न पदाधिकारीहरुको उपस्थितिमा गरियो।

नाम	पद	हस्ताक्षर
१. नरहरी पाण्डे	संयोजक तथा १ नं वडा अध्यक्ष	
२. इन्द्रीरा लोहनी	कार्यपालिका सदस्य	
३. लक्ष्मी राई	कार्यपालिका सदस्य	

आज मिति २०७८-०१-२८ गते सुख लिखु गाउँपालिका को आवधिक योजना तथा मध्यकालिन खर्च तर्जुमा तथार पर्ने दिर्घकालिन सोच सुनिश्चित नारा स्थापना गर्दा प्रमुख पालिकाको निम्न पदाधिकारी हरुको उपस्थिति रहेको छ।

नारा: "समृद्ध लिखुको आधार
कृषि, शिक्षा र पुर्वाधार"

नाम	पद	हस्ताक्षर
१. [illegible]	गा.पा. अध्यक्ष	
२. रीजीना राई	गा.पा. उपाध्यक्ष	
३. हरिशरण लामिछाने	६ नं वडा अध्यक्ष	
४. लक्ष्मी राई	कार्यपालिका सदस्य	
५. [illegible]	वि. प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	
६. [illegible]	योजना अधिकृत	
७. [illegible]	ईन्जिनियर	
८. उपेन्द्र प्याकुरेल	सूचना प्रविधि अधिकृत	
९. [illegible]	कृषि शाखा प्रमुख	
१०. राम कुमार राई	पशु शाखा प्रमुख	
११. हरि प्रसाद खुवेदी	प्रधानाध्यापक मा.वि.प्र.का	
१२. [illegible]	[illegible]	

१०.११

तस्बिरहरु: वडा भेला, पालिका भेला र बिषयगत समितिहरु